

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

J. R. LORENTSEN

BIDRAG

TIL

ØSE SOGNS HISTORIE

EGET FORLAG

1932

K. KRISTENSENS BOGTRYKKERI
GRINDSTED MCMXXXII

Til Udgivelsen af denne Bog har
Forfatteren modtaget et Tilskud paa
300 Kroner fra den grevelige Hjelm-
stjerne — Rosencroneske Stiftelse.

FORORD

Initiativet til Udgivelsen af denne Bog blev for ca. 10 Aar siden taget af Niels P. Christensen, Heager, idet han fik nedsat et Udvalg paa 20 Medlemmer, som skulde være ham behjælpelig med at indsamle Materiale her i Sognet; og han fik tillige godt begyndt paa at søge Oplysninger gennem Arkiverne. Desværre gjorde en stærk fremadskridende Sygdom Ende paa hans Arbejdskraft, saa han naaede ikke at faa noget af det indsamlede Stof bearbejdet. — Det maa beklages, at han ikke fik det Arbejde gennemført, han der havde begyndt. Vi havde sikkert faaet en udmærket Skildring af Sognet fra hans Haand, da han havde særdeles gode Forudsætninger for at give en saadan.

Da jeg saa tog mig paa at føre N. P. Christensens Arbejde videre, opdagede jeg, at denne Opgave ingenlunde faldt let. Jeg var jo ikke ved min Slægt knyttet til Øse Sogn, og den Tid, jeg havde boet der, var forholdsvis kort, saa mit Kendskab til Sognets Forhold ikke kunde være særlig indgaaende. Jeg havde derfor ogsaa i Førstningen nogen Vanskelighed med at orientere mig i det indsamlede Stof, og jeg forstod, at jeg maatte gaa noget langsomt frem, hvis Bogen nogenlunde skulde lykkes for mig. Flere af mine første Arbejder maatte gaa i „Papirkurven“, da jeg syntes, at det ikke var lykkedes at faa det frem, som burde frem, og Skildringerne syntes mig at blive alt for tørre og kedelige. — Saa fik jeg den Tanke at lade en Del af de

gamle Dokumenter aftrykke i Bogen, som de var, saa de selv kunde komme til „at føre Ordet“. Dette vilde jo ganske vist gøre Bogen noget større og derfor ogsaa noget dyrere, men jeg fandt, at den saa til Gengæld vilde vinde i Friskhed, Klarhed og Paalidelighed.

Foruden den Hjælp, jeg har haft af det nævnte Udvalg har jeg ogsaa haft Hjælp af enkelte Personer. Lærer Harbo, Hostrup, har saaledes skrevet Skolens Historie med Undtagelse af enkelte Ting i Afsnittet: „Om Lærerne“. Skyldraadsformand S. K. Sørensen, Hostrup, har skrevet Afsnittet om Varde — Grindsted Jernbane, og Rasmus Rasmussen, Skovlund, har skrevet Afsnittet om Elektricitetsværket i Karlsgaarde. Pens. Lærer Kr. Thomsen, København, har skaffet en Del Stof fra Rigsarkivet, og J. Carl Christensen, Viborg (forhen Thorstrup), har ydet mig stor Hjælp ved Afskrivning af gamle Dokumenter fra Landsarkivet.

Naar jeg nu udsender Bogen, er det mit Haab, at den maa bidrage til, at en Del Minder om de gamle Slægter og deres Virke maa blive bevarede, og at den for de nulevende Slægter maa bidrage til at fremme Interessen for og Kærligheden til Hjemstavnen.

J. R. Lorentsen.

En kort Oversigt over Sognets geografiske Forhold m. m.

Øse Sogn grænser til Næsbjerg, hvorfra det delvis skilles ved en Bæk, der nu kaldes Nørbæk, men i ældre Tid kaldtes Vestervevelsbæk, Aarre, Faaborg, Starup, Ansager, Hodde og Thorstrup, hvorfra det skilles ved Varde Aa. Næsbjerg er Annex til Øse, og indtil i Aaret 1928 udgjorde Øse og Næsbjerg en Kommune. Øse Sogns Jorder er temmelig jævne og noget højtliggende (højeste Punkt er 41 m). De bestaar de fleste Steder af ret god Sandmuld, enkelte Steder er de meget lerede. Nogle Steder, især i Sognets østlige og vestlige Dele, er der en Del let Sandjord.

Gennem Sagnet løber Holmeaa, som ved Sognets Vestgrænse løber ud i Varde Aa. Ca. 1 Mils Vej Øst for dette Udløb (ved Hostrup) er Holmeaaen optaget i en Kanal, som fører Vand til en ca. 100 Hektar stor kunstig opstemmet Sø, der leverer Vandkraft til Karls- gaarde Elektricitetsværk.

Befolkningsantallet var i 1930: 1.592. Antallet af Gaarde og Huse var i 1921: 282. Det samlede Hartkorn var i 1905: 193 Td. (80 Gaarde med 156 Td. og 96 Huse med 37 Td.). Desforuden var der 15 jordløse Huse. I 1924 var Sognets Ejendomsskyld 4.508.000 Kr., deraf Jordværdi 2.158.000 Kr. Jordarealet er 5.859 ha. Deraf var i Aaret 1919 besaaet med Hvede: 2 ha, Rug: 410, Byg: 45, Havre: 621,

Blandsæd: 131, Kartofler: 169, Foderroer: 356, Brak: 29, Grøntfoder og Græsning: 2.060, Haver o. l.: 96, Tørvemoser: 53, Skov: 624, Heder og Lyngbakker: 1.091, Klitarealer og Stenmarker: 2, Vandarealer: 26.

Kreaturhold 1928: Heste 470, Hornkvæg 4.560 (deraf 1.799 Køer), 9 Geder, Faar 272, Svin 3.549.

Sognet har Tingsted i Varde og hører under Rets- og Politikreds Varde Købstad m. m., Varde Amtsstue-distrikt, Varde Læge-, Skatte- og Vurderingskreds, Amtets 5te Folketingskreds, 4de Forligskreds og 7de Udskrivningskreds' 44 Lægd.

Sognet har Byerne: Øse, som har Kirke, Præstegaard, Skole, Smedie, Missionshus, Kro og Jærnbanetrinbræt, Nordenskov, som har Forsamlingshus, Brugsforening, 2 Købmandshandeler, Mølle, Afholdshotel, Andelsmejeri, Jærnbanestation og Postekspedition, Sønderskov med Teglværk, Vesterbæk med Skole, Skamstrup, Oved med Pogeskole, Hostrup med Skole og Købmandsforretning, Bolhede med Jærnbanetrinbræt, Haltrup med Teglværk, Graulund med Jærnbanestation, Heager, Helle (med Friskole), Karlsgaarde med Kraftstation.

Om Øse Sogn i Oldtiden og en Del af Middelalderen.

Om Øse Sogns Bebyggelse i Oldtiden vides ikke andet, end hvad Gravhøjene kan fortælle, og deres Tale er jo ikke altid saa let at tyde. Det koster Arbejde og Omtanke at presse en Beretning ud af disse gamle Oldtidsminder, og man skal ogsaa være i Besiddelse af en ret omfattende historisk Viden, hvis man ret skal fatte, hvad de fortæller.

Ved en Undersøgelse af Kæmpehøjenes Antal her i Sognet, som Nationalmusæet lod foretage i Aaret 1915, viste det sig, at Antallet af de Høje, der endnu er bevarede, og af de sløjfede Høje, som der endnu er Spor af, var 175. Antallet for de enkelte Byers Vedkommende er saaledes: Skamstrup og Vesterbæk 19 Høje, Oved 19, Nordenskov 10, Karlsgaard 3, Øse By 15, Haltrup 16, Hostrup 41, Heager 38, Helle 14. En Del af disse Høje stammer fra Stenalderen og en Del fra Bronzealderen. Det ret store Antal fortæller os, at Øse Sogn har været ret godt bebygget i Oldtiden. Det er ogsaa tænkeligt, at der har været nogenlunde gode Levevilkaar her for Oldtidsfolkene. De to Strømme, Holmeaaen og Nørholmaa, som i Oldtiden sikkert var meget større end nu, har været gode Fiskepladser, og de ret udstrakte Skove, som meget tyder paa har været, har ydet gode Jagtpladser. Ogsaa da Oldtidsfolket tog fat paa Agerbrug, har Eg-

nen her vist sig at være en ret god Boplads, thi Jorden var passende let at behandle med de primitive Redskaber, man havde, og dog var den af en saa god Beskaffenhed, at Planterne nok kunde trives paa den, og Engene ved de to nævnte Strømme gav vel ogsaa god Græsning til Kreaturerne.

Desværre er mange af Højene sløjfede, saa kun kyndige Folk kan se, hvor de har været, andre er beskadede i saa høj en Grad, at en Undersøgelse af dem ikke kan give Oplysninger af Betydning. I ældre Tid vidste man jo knap, hvilken historisk Værdi disse Oldtidsminder havde. Uden at tænke nøjere over det jævnedes man dem ud, hvis de laa for meget i Vejen, eller man lavede Teglovne, Faarefolde eller Kartoffelkuler i dem, hvis de var saaledes beliggende, at de egnede sig dertil. Ved saadanne Udgravninger blev der jo undertiden fundet adskillige Ting, som saa blev bevarede; men Ting, som saadan bliver fundne ved tilfældige Udgravninger, har i Reglen ikke saa overmaade stor historisk Værdi. Det er nemlig mere den Maade, Tingene er anbragt paa, end selve Tingene, der fortæller os Historie.

En planmæssig Udgravning blev i 1904 foretaget i Heagerhøjene af Kaptajn A. P. Madsen og Adjunkt Lassen. Ved denne Udgravning blev tre Høje, beliggende paa Sognefoged N. J. Pedersens Mark (Matr. Nr. 5), undersøgt. De to indeholdt hver en Enkeltmandsgrav fra Stenalderens Slutningstid, og i hver af Gravene fandtes en smuk Stridsøkse. Den ene Økse er $15\frac{1}{2}$ cm lang og $4\frac{1}{2}$ cm bred over Skafthullet og har firsidet Form med skarpe Kanter. Skafthullet sidder nærmest Midten, hvor Siderne er forstærkede med en Kant. Den anden Økse er 15 cm lang og 5 cm bred over Skafthullet og har firsidet Form med hvæl-

vede Sider og afrundede Kanter. Eg og Bane er forlænget nedad. Den tredje Høj indeholdt i Midten en Begravelse med ubrændte Ben, og der var noget, der tydede paa, at Graven oprindeligt havde været indrammet af en Karm eller Ramme af Egeplanker. Den indeholdt følgende Oldsager fra den ældre Bronzealder:

- 1) En Paalstav af Bronze, 17 cm lang og $3\frac{3}{4}$ cm bred og med dyb Skaffure med lige Afslutning forneden. Ved Overgangen til Bladet findes flere Rækker jævnsides løbende fordybede Linier. Bladets Sidekanter er ophøjede, selve Bladet kun svagt hvælvet.
- 2) Klingen af et Bronzesværd, 45 cm langt og $3\frac{1}{4}$ cm bredt. Langs Bladets Midte er der en smal Søm, hvorfra der er Skraaning til begge Sider. Fæstet, som nu mangler, har været fastgjort med Nagler.
- 3) Et lille Brudstykke af en Bronzedolk, 7 cm lang og 3 cm bred.
- 4) En Ravknap, $2\frac{1}{2}$ cm i Diameter og $1\frac{1}{4}$ cm høj. Den har hvælvet Overflade og buet Underdel, der er forsynet med en Række Huller, hvoraf fire korsvis stillede er satte i Forbindelse med hinanden for Fastsyningens Skyld.

Oven over Begravelsen med de ubrændte Ben var der en Urnebegravelse med brændte Ben. Denne indeholdt nogle Lerkarskaar og en Bronzenaal, 7 cm lang. Den øverste Del af Naalen er fladt udslaaet og oprullet til et Hoved, hvorunder der er en Bøjning af Stilken. Tillige er der i samme Høj funden en Bronzedolk, $12\frac{1}{2}$ cm lang og $2\frac{1}{2}$ cm bred. Den har tagdannet Blad med en smal Ribbe i Midten. Fæstet eller Haandtaget, som nu mangler, har været af Horn eller Træ og var fastgjort til Bladet med tre Nagler,

hvoraf de to er bevarede. Hvilket Forhold denne Dolk staar i til de andre Fund, kan næppe oplyses.

Desværre blev denne planmæssige Undersøgelse af Heagerhøjene udført for sent; thi nogle Aar før havde de Gravrøvere fra Vorbasse Sogn, som en Tid huserede slemt i Slaugs- og Malt Herreder og særlig lagde sig efter de let tilgængelige Enkeltmandsgrave, ogsaa fundet Vej til Øse Sogn. Undersøgelserne i 1904 fik derfor ikke det Omfang, som man fra først af havde tænkt. En Del af de Sager, som Gravrøverne fandt, findes formodentlig i den Samling, som den antikvariske Samling i Ribe i sin Tid købte af Læge Fenger, Bramminge. Men da Læge Fenger ingen Optegnelser havde om sine Sager, kan der ikke faaes Rede paa, hvor meget der stammer fra Øse Sogn.

En ret omhyggelig og videnskabelig Udgravning lod Nationalmusæet foretage i 1916, da Varde — Grindsted Banen blev anlagt. Denne Udgravning blev foretaget i en næsten udslettet Høj paa Gaardejer Jørgen Lauridsens Mark, Hostrup (Matr. Nr. 1b). I en „Undergrav“, 2,5 m lang og gravet i Retningen Øst — Vest, laa Rester af et Skelet, der laa med Hovedet i Vest og med bøjede Arme og Ben. I Graven fandtes en Stridsøkse af Sten. Graven var fra den yngre Stenalder. — I den samme Høj fandtes desuden en forstyrret „Bundgrav“ uden Oldsager.

Af andre Fund kan nævnes: En Stridsøkse af Sten (fra den yngre Stenalder), funden i „Harsbjerg“ Banke (paa Matr. Nr. 13a) i Hostrup. I samme Banke fandtes tillige 2 Brudstykker af en Bronzedolk (fra Bronzealderen). Disse Fund blev indsendt til Nationalmusæet i 1862 af Herredsfogden.

I en Høj i Hostrup (dens Beliggenhed er ikke nærmere oplyst) er der funden en Stridsøkse af Sten,

og ligeledes er der i en Høj, som har ligget ved Øse By, fundet en Stridsøkse, der var pyntet med Streger ved Skafthullet. Dette Fund er ogsaa fra den yngre Stenalder.

I det sydvestlige Hjørne i en Høj i Haltrup (paa Matr. Nr. 4a) fandtes ca. 1 Alen under Overfladen et retvægget Lerbæger med lodrette ophøjede Striber (stammer fra den yngre Stenalder) og paa S. Kr. Sørensens Mark i Hostrup (Matr. Nr. 5a) er fundet en firsidet Stridsøkse af Bjergart (stammer fra den yngre Stenalder). Denne Økse er indsendt til Musæet af Sognefoged N. J. Pedersen, Heager.

I 1921 fandt man i Gaardejer R. Rask's Mose i Skamstrup en Genstand, som man antog for at være en Baad fra Stenalderen, og den blev derfor overgivet til Musæet i Varde, hvor den staar endnu. Den er 2 m lang, $\frac{1}{2}$ m bred, dannet af en Træbul, med indvendig meget skraat tilhugne Ender, iøvrigt flad, trugformet. Den stod paa Sand og var dækket af et ca. 1 m tykt Tørvelag. En af Nationalmusæets Mænd, som har undersøgt „Baaden“, har udtalt, at det ikke er ganske sikkert, at Genstanden er en Baad. — I hvert Fald er der ingen Begrundelse for, at den er fra Stenalderen; den maa være meget yngre.

Et Minde fra Oldtiden er maaske ogsaa en Jærnu-smeltningssplads, som findes i Haltruplund paa Matr. Nr. 2a (Søren Kristensens Gaard). Her kan man ved Gravning finde adskillige større Jærn- eller Jærnslag-gerklumper. Pladsen er dog endnu ikke saa godt undersøgt, at dens Alder kan bestemmes. Gennem arkæologiske og historiske Undersøgelser er det godtgjort, at Jærnudvindingen i Danmark har fundet Sted fra Kristi Fødsels Tid til omkring Aar 1600. Der kan derfor være en Mulighed for at denne Udsmeltningss-

plads er henimod 2000 Aar gammel; men det kan jo ogsaa være, at den er noget yngre. Maaske vil vi ved fremtidige Undersøgelser faa mere Klarhed over Stedets Alder.

Da nogle af Læserne maaske er interesserede i at vide lidt om denne Jærnudsmeltning her i Landet, og da det kunde tænkes, at det kunde bidrage til, at der kunde blive flere Udsmeltningssteder paaviste her i Sognet, skal her i Korthed gengives, hvad H. C. Frydendahl skriver om Oldtidsjærnet i „Fra Ribe Amt“ af 1931. „Raastoffet var Myremalm, der findes mange Steder i ringe Dybde under Overfladen og er dannet, hvor stillestaaende Vand har været udsat for Luftens Paavirkning. Myremalmen har man brudt op og knust, og derefter har man sammen med Trækul fyldt den i en Fordybning i Jorden. Denne Fordybning har ofte været formet som en omvendt Keglestub med en Dybde paa ca. 1 m og et Tværmaal i Bunden paa ca. $\frac{1}{2}$ m. En saadan Fordybning kaldes en Herdgrube. Den har ofte været udforet med et Lerlag. Enkelte Steder har man lagt en flad Sten i Bunden af Gruben. — Efter at der har været tændt Ild i Trækullene, har man sørget for rigelig Lufttilførsel ved Hjælp af en Blæseindretning. Der er enkelte Steder fundet stærkt forbrændte Lerstykker, som synes at stamme fra en beskyttende Lerhætte, der har været uden om Luftrøret fra Blæseren. Naar Brændingen var tilendebragt, var der fremkommet en Slaggemasse, der dog endnu indeholdt mere eller mindre Jærn, og saa øverst*) en Kage af forholdsvis rent Jærn: Luppen. Slaggemassen kunde endnu indeholde en Mængde glødende Trækulstumper, som, naar Luppen var fjernet, forbrændte og

---

*) Andre kyndige paa dette Omraade mener, at det rene Jærn forekom nederst.

i den afkølede Slagge efterlod Aftryk, og undvigende Vanddampe kunde danne Blærer, saaledes at der i Slaggen blev en Mængde smaa og store Hulrum.

Saa snart den varme Luppe var taget fra, blev den hugget i Stykker, og Stykkerne udhamredes, hvorved ubrugelige, endnu flydende Stoffer sprøjtede ud. Udhamringen foregik paa en Sten. En saadan Amboltsten med tydelige Mærker efter dette Arbejde er det lykkedes at finde ved en jysk Udvindingsplads.

Denne Udhamring har maattet gentages, maaske flere Gange, før man fik det færdige Produkt: en lille Klump metallisk Jærn. Man har derfor maattet ophele Luppetykket igen, og dertil har man benyttet Ildsteder af Sten, der dannede en kredsrund Brolægning, $\frac{1}{2}$ — 1 m i Tværmaal. Saadanne Ildsteder er ogsaa fundet ved nogle Udvindingspladser.

Endelig har man for at faa en praktisk Form for det færdige Metal sammensmedet de smaa Stykker til aflange, mod begge Ender tilspidsede Smaablokke, der nu almindeligt kaldes Barrer. En 31 cm lang Barre fandtes for nogle Aar siden ved Randbøl.“

I Haltrup har der i gamle Dage sikkert været ret gode Betingelser til Stede for at drive Udsmeltning. Myremalm fandtes der nok af, og Træ til Trækullene fik man i den store Skov, som Haltrup Lund endnu er en Levning af, og Udsmeltningspladsen ligger paa en Skraaning ned mod Holmeaaen, hvor der sikkert har været godt Vindtræk.

Ved Kristendommens Indførelse og den dermed følgende Kirkebygning er vel ogsaa Øse Sogns Grænser bleven trukne. Hvornaar dette er sket, ved man ikke noget bestemt om. I sin Bog „Skads Herred“ gør O. Nielsen opmærksom paa, at Navnet Øse muligvis kan staa i Forbindelse med det oldnordiske øs,

der betyder Larm (Forsamling af Mennesker). Hvis dette er Tilfældet, kan det tænkes, at her har været et gammelt Tingsted, og at der maaske ogsaa har været et Gudehov her. Tingstederne blev ofte lagt i Nærheden af Gudehovene; thi det var jo praktisk at holde Ting samtidig med, at man holdt Offerfest; saa var Folk jo samlede.

Mange af de første kristne Kirker blev byggede paa Gudehovenes Plads, og det kunde jo saa nok tænkes, at den første Kirke her i Øse har afløst Gudehovet. Men som sagt, noget bestemt ved man ikke; man maa her nøjes med at drage Slutninger, og det, man har at bygge disse Slutninger paa, er saa spinkelt, at Slutningerne let kan blive helt forkerte.

Fra den Tid, da den sidste Gravhøj blev sat, og til den nuværende Stenkirke blev rejst, et Tidsrum paa ca. 1000 Aar, er der ingen Minder om vore Forfædre her i Sognet. Store var vel heller ikke Forandringerne dengang gennem et Tidsrum af 1000 Aar. — Byernes Udseende har vel dog efterhaanden forandret sig noget efter som Redskaberne blev bedre, og Erfaringen, den gode Læremester, gjorde Folkene klogere paa mange Ting. De grenflettede og lerklinede Hytter er efterhaanden bleven afløste af nettere og mere bekvemme Træhuse, og disse er maaske ogsaa flere Steder efterhaanden bleven afløste af de mere solide Kampestenhuse. I hvert Fald viser Kirken, at man forstod at tilhugge Kampesten, og man ogsaa forstod at mure med de runde Marksten.

Men den gamle Kirke er ellers tavs, ikke saa meget som en Indskrift eller et Aarstal giver den os, som kan oplyse os om, naar den er bygget, eller hvem der har bygget den. Dens Alder maa vi derfor slutte os til efter dens Arkitektur.

Først da vi naar op sidst i Trettenhunderne (Valdemar Atterdags Tid) begynder de første skriftlige Meddelelser at dukke frem, og vi begynder at faa lidt fast historisk Grund under Fødderne. Nu dukker et gammelt Dokument op, som fortæller om et Tingsvidnebreve, som Bronck tog paa Varde Sysselting under gode Mænds Indsegl, saa lydende, „at Lavrens Olafsson af Øøsæ skjødede ham paa Kong Valdemars Vegne en Gaard, liggende i Skadstherred, som kaldes Kalsgardh, med alt dens Tilliggende til evindelig Eje 1383*). Af andre gamle Papirer kan ses, at Karlskaarde er gaaet i Arv til Valdemar Atterdags Datter Margrethe. Hun maa saa have ladet den nedbryde; thi paa Erik af Pommerns Retterting paa Lundenæs afsagdes d. 14. August 1406 den Dom paa Latin: „at de Godser ved Navn Odersholm, paa hvilke Fæstningen „Calsgarde“ stod, tillige med Mølle og Laksegaarden og al dens Tilliggende, intet undtaget, lovlige høre under Vor Krone i Danmark. Vi dømme ovennævnte Godser med alt deres Tilliggende nu frit at tilhøre Vor Krone Danmark. Forbyde strengelig, at nogen tager ovennævnte Godser i Eje mod vor Vilje.“ — Altsaa maa Borgen i Karlskaarde være nedbrudt, inden Aaret 1406. — Den var jo vistnok, da den kunde omflydes med et ret bredt Bælte af Vand, en stærk Fæstning i de Tider. Dronning Margrethe har maaske derfor ladet den dele Skæbne med mange andre af de stærke Borge i Landet og ladet den nedrive, for at Adelen ikke skulde sætte sig i Besiddelse af den og bruge den som Tilholdssted under Modstanden og Kampen mod Kronen. Selve Fæstningen har ligget

---

*) Da Valdemar Atterdag døde 1375, synes dette Aarstal ikke at passe. Men maaske giver Udtrykket: „paa Kong Valdemars Vegne“ Forklaringen.

paa en Holm, Knubholm, som endnu ses i Engen. Den hører under Thorstrup Sogn.

Da Herregaarden Karlsgaarde var forsvunden, kunde Øse Sogn ikke længere prale med at have en Herregaard inden for sine Grænser. Men da der var gaaet henved to Hundrede Aar, fik den dog igen en Herregaard; men det blev i den modsatte Ende af Sognet, nemlig i Haltrup. Her synes der omkring Aaret 1500 at have ligget 3 Gaarde; thi „1502 tog Niels Ebbesen, Kannik i Ribe, Lovhævd paa en Gaard i Haltrup med en tredje Del over al Haltrups Mark,“ og „5. April 1580 udlagde Adelsmanden Mads Nielsen i Mageskifte til Kongen sin Gaard i Andst Sogn, kaldet Noes, som han selv udi boet har, med et Møllested sammesteds, Roffuet (Roved) 1 Boel, i Giesing (Gjesing) 2 Boel, hvorfor han fik 2 Gaarde i Haltrup, hvoraf den ene skyldte 1 Td. Honning, 1 Skovsvin, 4 Daler Gjesteri og den anden 2 Ørte Rug, 2 Ørte Byg, 1 Skovsvin, 1 Daler Gjesteri, af hvilke han anlagde en adelig Sædegaard“*). (Sædegaard kaldes en større Avlsgaard, som før 1660 har været i en adelig Families Besiddelse, eller som ved særlig Bevilling er optaget i Sædegaardenes Klasse). En Sædegaard kaldes komplet, naar der tilhørte mindst 200 Tdr. Hartkorn inden for en Afstand af 2 Mil fra Hovedgaarden. Tidligere tilfaldt der navnlig de adelige Indehavere af Sædegaardene forskellige Rettigheder (disse Rettigheder blev ophævede ved Grundlovens Indførelse). Da en saadan Sædegaard var tiendefri, fik Fæsteren af Øse Kirketiende derfor sin Afgift nedsat i Aaret 1587.

Mads Nielsen maa, saa vidt man kan skønne, ogsaa have faaet fat paa den Gaard, Kanniken i Ribe tog Lovhævd paa i 1502; thi saa vidt vides omfattede

*) O. Nielsen: Skads Herred.

Herregaardens Jordtilliggende hele den nuværende Bys Mark. Foruden Haltrupgaarden havde Mads Nielsen ogsaa en Hovedgaard i Hundslund Sogn, Hads Herred. Med denne Gaard samt en Del mere Jordegods byttede han i Aaret 1583 med Kongen og fik i Stedet en Del Gods i Nerrild, Lyhne Sogn, hvor han anlagde Herregaarden Østergaard, og noget Gods i Strelluf Sogn, hvor han oprettede Herregaarden Strelluf Kjærgaard, samt noget Gods i Bork og Oddum Sogne*).

Mads Nielsen har altsaa drevet ret stor Jordhandel med Kongen. Om disse Handeler har været gode eller daarlige for ham, er vel ikke let at sige; men en Indskrift paa hans Stol i Øse Kirke tyder paa, at han har været en forsigtig Mand. Paa denne Stol skal der have staaet: „Kast ikke det skidne Waand væk, inden du har det rene.“ Har han ved sine Handeler praktiseret, hvad der er udtrykt i denne Indskrift, har hans Handeler nok ikke været daarlige. Mads Nielsen menes at være en Søn af Niels Klavsen, der nævnes i Kr. III's Historie og tilhørte Familien Prip.

Mads Niensens Søn, som hed Kristen Madsen, arvede Haltrup. I Aaret 1625 yder han sammen med fem andre Jordejere 1 Hest under Schesteds Fane. 1 Hest vil sige en fuldt udrustet Rytter. Der udrededes 1 Hest af 312 Td. Hartkorn. Har de seks Jordejere udredet lige meget (hvilket dog ikke er sikkert) bliver det jo til Kristen Madsens Part 52 Td. Hartkorn.

Kristen Madsen solgte senere Haltrup til Erik Juel til Hundsbæk (Læborg Sogn) og boede 1636 i Hostrup (maaske paa Jeppe Jessens Gaard).

Erik Juel er ret snart kommen i Strid med sin Standsnabo Iver Vind paa Nørholm; thi 1636 er han i Strid med denne, fordi hans Foged havde oppebaaret

*) O. Nielsen: Skads Herred.

Aal af en Aalegaard i Nørholm Aa af to Bønder i Vesterbæk. Juel dømtes til at betale 10 Speciedaler, da Aalegaarden fra Arilds Tid havde hørt til Nørholm. — Som Ugedagstjenere til Haltrup var paa den Tid: 1 Gaard i Skamstrup, 3 Gaarde i Vesterbæk, 3 Gaarde i Hedeager og 2 Gaarde i Oved.

Samme Aar som Processen om Aalegaarden førtes, 1636, solgte Erik Juel Haltrup med Mølle og Gods til Iver Vind til Nørholm, og den synes nu at være bleven betragtet som Bondegaard. Den er ogsaa nu bleven meget mindre; thi i Følge Præsteindberetningen af 1651 var der paa den Tid 3 Gaarde i Haltrup. Haltrupgaarden er altsaa bleven udstykket efter Salget til Iver Vind. Iver Vind døde 1658, og da tilfaldt Haltrup hans Datter Anna Vind.

Anna Vind blev Enke efter en Arndt von der Kula og solgte Haltrup til sin Broder Kristen Vind til Nørholm, og han udlagde 1684 i Gjælds Betaling til Jakob Bjørnsen i Varde Haltrup med et Stykke Jord og Møllested for 400 Daler. Senere hen i Tiden er Haltrup dog paa en eller anden Maade kommen tilbage til Nørholm.

Den Øst for Haltrup liggende Hedegaard, Graulundgaard, var efter Sigende „Faarehus“ til Haltrup.

Abildhede tilhørte i sin Tid Jørgen Krag til Endrupholm, og maaske har den ogsaa en Tid tilhørt Kongen. Erik Juel er saa kommen i Besiddelse af den og sælger den til Iver Vind 1636 (vel sagtens sammen med Haltrup). Iver Vind sætter Bygninger paa den og kalder den Østerholm, og han lader alle sine „Tjenere“ i Øse Sogn gøre Ægt- og Pligtarbejde der som andre Ugedagstjenere. Det ser altsaa ud til, at den har fortrængt Haltrups Herlighed. I Følge gammel Overlevering skal den en Tid have været La-

degaard til Haltrup. En gammel Opfyldning, som endnu tydelig sees over Engen mellem Haltrup og Abildhede, tyder paa, at der har været stadig Forbindelse mellem de to Gaarde, saa den gamle Overlevering er maaske rigtig nok. Østerholm har ikke været Herregaard ret længe, næppe efter Iver Vinds Død. Iver Vinds Svigersøn, Preben von Ahnen, solgte 31. Juli 1668 blandt andet Gods Østerholm til sin Svoger Kristen Vind til Nørholm, og da boede der Bønder her.

Stedet, hvor Østerholm har ligget, kan ikke paa-vises. Derimod er det let at se, hvor Haltrup har ligget. Nord for de to Haltrupgaarde (som nu ejes af Søren Kristensen og Theodor Lauridsen) sees tydelige Spor af den; særlig er Sporene af Mølle-dammen og dens Afløb tydelige.

Præsteindberetningerne af 1638 og 1651.

Den bekendte Læge og Oldforsker Ole Worm fik udvirket, at der i Aaret 1622 kom en kgl. Befaling til Landets Biskopper, at de i deres Stifter skulde sørge for, at der blev indsendt (til O. Worm) Oplysning om, hvad mærkeligt der fandtes rundt omkring i Sognene. For Øse Sogns Vedkommende er Indberetningen foretaget af Sognepræsten Poul Jørgensen Barfod, og den lyder i sin Helhed saaledes med Præstens egen Retsskrivning: „Øse kircke ligger $\frac{1}{2}$ mil fra annexen Nersberg kircke, nordest kircke i Skadsherrit, 2 mile østen fra neste kjøbstad Varde, 1 mil fra Starup kircke, liggendes østerst i Skatzherrit, 1 mil norden for Orre kircke. Hos kircken er Øse by oc prestegaard, 1 fjerding vegs til Øster fra kircken er Horstrup by. Lidet der fra til øster norden Aaen Haltrup by, straks der hos til øster er Graulund, en eneste Boel, 1 fjerding vegs til vester fra kircken er en eneste gaard Kalsgaarde. Lidet derfra til nordøst offuer aaen er Vesterbeck by. Straks derhos til Øster Skamstrup by. $\frac{1}{2}$ fierding vegs derfra til øster Ovet by. Strax synden derfra synden Aaen Nordenskou by, $\frac{1}{2}$ fierding vegs synden derfra er en eneste gaard Helle. Høye ere vel atskillige, men intet der hos naffnkundigt eller merckeligt. En aa løbber igiennem Øse sogn, Lille aa. Norden aaen er bemeldte Vesterbeck, Skamstrup, Ovet,

Halltrup oc Graulund. Synden aen er Øse oc de andre forskrefne byer oc gaarde udi sognen. Haffuer den sin Oprindelse udi østen af en mose, kaldis Kalsgreen, men sin ende eller udflod i den store aa, som løbber synden om ved den herregaard Nørholm, liggendis i Østerherrit, $\frac{1}{2}$ fierdings vegs norden fra Øse sogn. Denne Store aa, saa kaldet, atskiller tuende herreder, Skatzherrit, leggendis ved synder siden, oc Østerherrit, liggendis ved nørsiden; haffier den sin udspring udi østen imellem Gødsbøl oc Amlund aff nogle runde oc kærde, løber saa vester paa neder ad Billund, Elkiærd, Grindsted sogn, Andsagger sogn, ved Nørholm, Varde mølle, østen ved Varde, hen ud i den Vester haff. Er en beck, kaldes Veffuelsbeck, som atskiller Øse oc Nersberg Sogn, tager sin ophaff lidet fra Øse by udi østen af Kragkiærd enge oc løber hen ud udi den forskrefne Store aa.“

Af denne Indberetning ses altsaa, at i Begyndelsen af Sekstenhundrederne er de geografiske Forhold her i Sognet i det væsentlige de samme som nu. Heager omtales jo ganske vist ikke, men da vi ved, at der i 1636 var tre Gaarde i Heager, som ydede Ugedagstjeneste til Haltrup, har den jo ogsaa været til dengang. Mærkelig nok omtales heller ikke Herregaarden Haltrup; men Grunden hertil er maaske den, at Haltrupgaarden efter Salget til Iver Vind af Nørholm 1636 kun blev betragtet som en Bondegaard.

Afstandene er jo opgivne noget mindre, end de er i Virkeligheden. Man ser altsaa, at den Tilbøjelighed, som Vestjyderne siges at have til at gøre Milene store, er af gammel Dato.

Samme Præst har ogsaa i Aaret 1651 indsendt en Fortegnelse over Fæste- og Selvejergaarde og Boel i Øse og Næsbjerg Sogne paa den Tid.

Fortegnelsen for Øse Sogns Vedkommende ser saaledes ud:

Øse	6 halve Gaarde	} Kronens.	
—	1 Boel		
—	2 halve Gaarde	} til Hospitalet i Ribe.	
Haltrup	3 Gaarde: Welb.		
		} (Ejeren er ikke nævnt, men er sikkert Iver Vind til Nørholm.)	
Hostrup	8 halve Gaarde		
—	1 Boel	} samme Ejer som Haltrup.	
Graulund	1 Boel		
Abildhede	1 halv Gaard	} hører til Nørholm.	
Karlsgaard	1 Gaard		
Westerbech	7 halve Gaarde		
Schamstrup	2 halve Gaarde		
—	1 Boel		
Ovet	1 Gaard		
—	2 halve Gaarde		
Nordenskouff	1 Gaard		
Helle	2 halve Gaarde		(hører andetsteds hen)
Hieagger	1 Gaard		} ligeledes.
—	2 halve Gaarde		

Halvgaarde kaldtes den Gang de mindre Bøndergaarde i Modsætning til de større Gaarde, Helgaardene. Afgørelsen af, om en Gaard skulde betragtes som en Halvgaard eller en Helgaard, beroede paa hver enkelt Egns Skik og Brug, idet en Gaard, der i Forhold til andre Gaarde i samme By eller Sogn under samme Gods havde et saa ringe Tilliggende, at den med Hensyn til Hoveri samt offentlige Kørsler og Præstationer kun kunde udrede halvt saa meget som de almindelige Gaarde, kaldtes en Halvgaard. Boelet var en Bedrift, der var mindre end Halvgaarden.

Denne sidste Indberetning viser altsaa, at ogsaa den Gang var Øse, Hostrup og Vesterbæk de største Byer i Sognet. Mærkelig nok nævnes Gaarden „Østerholm“ i Abildhede ikke. Det ser altsaa ud til, at denne Gaard paa den Tid ikke har været betragtet som en selvstændig Gaard. Den gamle Overlevering, der siger, at den var Ladegaard til Haltrup, synes at passe. Præsten maa have regnet denne Gaard med til Haltrup. Den halve Gaard, han nævner i Abildhede, kan jo næppe være „Østerholm“; det maa være en anden Gaard, der har ligget derovre. Som før omtalt her i Bogen (under Haltrup) tyder den Vejopfyldning, der den Dag i Dag fører over Engen, paa „Østerholm“s Tilknytning til Haltrup.

Hvordan Folkene, som boede her i Sognet, var, og hvorledes de Kaar var, som de levede under i det daglige Liv i gamle Dage, ved vi ikke meget om, inden vi naar op til Sekstenhundrederne. Saa begynder gamle opbevarede Papirer at fortælle. Om det lave Oplysningsstandpunkt, som Folkene dengang stod paa, og den for os nulevende næsten ufattelige Overtro, som dengang kunde findes, fortæller for Eks. gamle Retsprotokoller, som er opbevarede i Landsarkivet i Viborg. Efterfølgende Afskrift af Akterne fra et Par Hekseprocesser fra den Tid giver os et Indblik i Folks Tænkemaade og kulturelle Standpunkt.

Heksebrændingen i Øse 1619.

Første Halvdel af Sekstenhundrederne synes ikke at have været nogen god Tid for de gamle Koner her i Landet. Hekseforfølgelserne greb da undertiden om sig som ondartede Epidemier. Var der noget særegent eller aparte ved en gammel Kone, og passede hun ikke godt paa sin Mund, var hun udsat for at blive beskyldt for at være en Heks. Fik hun saa en Egn's Befolkning imod sig, var hendes Skæbne saa godt som beseglet; Baaldøden var hende næsten vis.

Ogsaa her i Vestjylland rasede til Tider Hekseforfølgelsesepidemierne. Paa Galgebakken i Ribe blev Maren Splids brændt den 9. Novbr. 1642 for Hekseri. Til Baalet medgik 22 Læs Ved. 14. December samme Aar brændte man Ane Thomasdatter ved et Baal paa 16 Læs Brænde. 3 Aar tidligere havde Varde haft en vidtløftig Hekseproces, hvor den anklagede Kvinde mærkværdig nok slap fri for Baalet, fordi hendes Mand og Præsten fik Vidneudsagnene umuliggjorte. Samtidig hermed sad en Heks i Tjæreborg og ventede paa at blive brændt. — Brændingen gik for sig paa den Maade, at man bandt Heksen til en løs Stolpe, og denne væltedes saa over i Ilden, naar Baalet flammede.

Øse Sogn har ogsaa haft sine Hekseprocesser, som sluttede med, at de Kvinder, man havde udset sig som Ofre, maatte dø paa Baalet. Her som andre Steder blev de anklagede fremstillede og vist ogsaa dømt paa Herredstinget; men i Følge den kallund-

borgske Reces af 1576, Art. 8, var det paabudt, at Dommen skulde appelleres til Landstinget, inden Eksekutionen maatte finde Sted.

Den 8. Maj 1619 var en Heks fra Øse Sogn stævnet for Landstinget i Viborg, og herom fortæller Domsbogen saaledes:

„Var skikket Niels Lauridsen i Hostrup paa den ene, og havde hid i Retten stævnet Peder Hansen i Skamstrup, Niels Lauridsen i Carlsgaarde og deres Medbrødre, Kirkenævninger af Øse Sogn, paa den anden Side, fordi de den 20. April til Skads Herreds Ting havde svoret Anna Nielskone i Hostrup en fuld Trolddom over for hendes Trolddomsgerninger og Bedrift, som hun skal have gjort og bekendt. Tillige var stævnet til at møde for Landstinget samtlige saakaldte Kirkenævninger, som havde beskyldt Kvinden for Hekseri. Og endelig Anna Nielskone og hendes tre Sønner, Morten i Øse og Bertel og Christen i Nørstarup.

Ved Sagens Behandling paa Skads Herreds Ting havde Niels Thomsen i Hostrup vidnet, at for 7 eller 8 Aar siden havde han været til Herredets Ting med Anne Nielskone og da beskyldt hende for, at hun havde aflivet nogle Kreaturer med Trolddomskunster. Tillige havde Hans Sørensen i Hostrup samme Sted vidnet, at Anne Nielskone for 23 Aar siden var bleven vred paa ham for nogle Ord, han havde sagt, og da havde hun taget Livet af hans Barn.

Anne Nielskones Søn, Bertel Nielsen fra Nørstarup, fremførte, at dels var det 23 Aar siden, at dette var passeret, og dels maatte en Mand ikke vidne i sin egen Sag, saa Hans Sørensens Vidnesbyrd kunde ikke gælde for noget eller blive hans Moder til nogen Skade.

Desuden havde Maren Sørensdatter i Hostrup vidnet, at hun for 14 Aar siden havde været uenig med Anne Nielskone. Grunden hertil var den, at Maren Sørensdatters Datter skulde have pudset en Hund efter Anne Nielskones Kalve; Anne skulde saa have lovet hendes Børn Vanheld og derefter taget Livet af hendes Søn. Da Sønnen var død, havde Maren Sørensdatter sendt Bud til Anne, at hun var Skyld i hans Død, og hun skulde derfor komme og lægge sin Haand paa ham. Men Anne havde da sendt det Bud tilbage, at hun havde andet at bestille, og Djævelen maatte lægge sin Haand paa ham. (Baareprøven — at lægge Haand paa Liget — grundede sig paa den Overtro, at den myrdedes Lig vilde bløde, naar Morderen kom i Nærheden af det.)

Bertel Nielsen erklærede, at det var Løgn, Maren Sørensdatter havde vidnet; hun vilde ikke faa nogen anden til at vidne imod hans Moder, og desuden var det helt ulovligt, at hun vidnede i sin egen Sag. I det hele taget mente Bertel, at heller ikke dette Vidne kunde komme hans Moder til nogen Skade, men burde være død og magtesløst.

Niels Jensen i Næsbjerg havde vidnet, at han for 18 Aar siden havde været i Hostrup til et Gæstebud; der talte han med Anne Nielskone, og en Tid efter havde han faaet en svær Sygdom paa Hovedet; det mente han, at Anne var Skyld i.

To Mænd i Haltrup havde vidnet, at siden de kom til Øse Sogn at bo, havde det været dem bekendt, at Anne Nielskone altid var bekendt som en Troldkvinde.

Niels Thomsen i Hostrup vidnede, at for 7 eller 8 Aar siden havde han været til Skads Herreds Ting med Anne Nielskone, blandt andet fordi hun havde

taget Livet af to Stude for ham, og da havde hun lovet, at hun ikke mere skulde gøre ham Skade paa Kreaturer, og derfor gav han hende løs.

Endelig kom Niels Jensen fra Næsbjerg igen og vidnede, at ved hint Gæstebud i Hostrup for 18 Aar siden stod han op om Morgenen, lidt før Solen stod op, og gik ud af Poul Nielsens Nøsdør for at give sine Heste et Foder. Da stod Anne Nielskone ved Døren med en rød Lue paa, og hun var kun halvt paa-klædt. Da sagde Niels Jensen til hende: „Hvi stander I der med eders røde Lue og ej heller de halve Klæder paa?“ Hun svarede, at hun vilde laane en Spade. „Hvi graver I saa tidlig?“ spurgte Niels Jensen, „jeg har endnu ej givet mine Heste.“ — Men efter den Dag blev Niels Jensen paalagt en svær Sygdom, og den beskyldte han med oprakte Fingre og sin Saligheds Ed Anne Nielskone for at have paaført ham ved Hjælp af Trolddomskunster.

Som det sidste, der kunde fremføres mod Anne Nielskone, fremlagdes et Sognevidne af Øse Sogn, hvor 24 menige Sognemænd vidnede, at saa længe, de kunde huske, havde der været talt om, at Anne Nielskone befattede sig med Trolddomskunster, og der var ogsaa mange, som hun havde lovet ondt, „og de havde alle faaet det.“

Anne Nielskone bekendte derefter, at hun havde gjort sig skyldig i Udøvelsen af Trolddomskunster (maaske er hun bleven pint til at bekende, eller maaske er hun under Retsforhandlingen bleven saa sindsforvirret, at hun ikke selv vidste, hvad hun sagde ja til). Hun blev da dømt for sine Trolddomskunster og maatte lide Døden paa Baalet.

Kort Tid efter, at Anne Nielskone var bleven brændt, fandt man snart en ny „Heks“ her i Sognet;

thi den 28. August samme Aar blev Kirsten Claus' fra Øse stillet for Landstinget, idet man anklagede hende for Trolddomskunster. De Misgerninger, hun anklagedes for, var af samme Art, som dem Anne Nielskone var anklaget for; men de var af en nyere Dato. Hvad der især fældede hende, var vel nok dette, at Anne Nielskone havde fremsat nogle slemme Beskyldninger mod hende, da hun sar stedet for Dommerne. Maa-ske har Anne fremsat de slemme Ting, som Kirsten havde bedrevet, for om det muligt kunde mildne noget paa hendes egen Skæbne.

Kirsten Claus' havde jo ogsaa først været stedt for Skads Herreds Ting, hvor Kirkenævninger af Øse Sogn havde beskyldt hende for Trolddomskunster og „Bedrifter“.

Den 28. August 1619 blev hun som sagt indstævnet for Viborg Landsting for at forsvare sig mod alle de Beskyldninger, der var bleven fremsat mod hende. Her foregik, efter hvad Domsbogen fortæller, følgende:

Niels Madsen i Vesterbæk svor, at Kirsten Claus' med sine Trolddomskunster havde taget Livet af hans Søster Maren Madsdatter i Vesterbæk, og at hun havde faaet Betaling derfor.

En Mand i Skamstrup vidnede, at Kirsten Claus' havde taget Livet af hans Kone, Maren Nielsdatter. Aarsagen dertil var, mente han, at hun ikke havde givet Kirsten det, hun havde lovet hende, „for hendes Kreatur hun gieldet,“ hvad hun da ogsaa var bleven udlagt for af Anna Nielskone, der blev „forbrend“ til Skads Herreds Ting.

Hans Knudsen og Søren Knudsen i Hostrup vidnede, at den Tid, da deres Søster Kirsten Knudsdatter kom til Øse at bo, da blev Kirsten Claus' vred paa hende, fordi hun var kommen i hendes Faders Gaard

at bo, og da tog hun Livet af hende med sine Trolddomskunster.

Ligeledes vidnede en Mand, at for nogle Aar siden kom Kirsten Claus' „gangendes“ ind til dem og sagde: „Inden Midnatstid skal du faa Skam, og du skal blive stokblind.“ Og efter en Tids Forløb „blev han det vederfare.“ Tilmed havde Kirsten taget Livet af hans Kone med sine Trolddomskunster, hvilket Anne Nielskone i Hostrup havde vidnet med oprakte Fingre og Ed. Tillige var det ham vitterlig, at den næste Søndag, før Anne Nielskone i Hostrup blev brændt, kom Kirsten Claus' til Hostrup og vilde tale med hende, fordi hun havde spurgt, at hun havde tillagt hende Trolddomskunster. Men da Anne Nielskone hørte om, at Kirsten Claus' vilde komme, sagde hun: „Lad hende komme ind, saa skal jeg sige hende, hvad Sted vi var i Raad sammen at tage Livet af Marren Nielskone i Skamstrup med vores Trolddomskunst.“ Saa vilde Kirsten Claus' dog ikke gaa ind, men gik bort.

Ligeledes blev der vidnet, at en Dag kom en Mand, der hed Søren Nielsen, ind til Kirsten Claus' og vilde tage fat paa hende; men da stak hun sig med en Kniv i Livet af den Aarsag, at hun vilde tage sig selv af Dage, hvilket dog ikke lykkedes for hende; hun erklærede, at hun gruede for at blive „brænddød.“

Flere Mænd i Øse blev spurgt, om de vilde give Kirsten Claus' et godt Vidnesbyrd, at hun havde været fri for Trolddomskunster, før Anne Nielskone i Hostrup hende derfor udlagde. Dertil svarede Sognemændene, at der havde staaet Kirsten Claus' ondt Rygte over, førend hun af Anne Nielskone for Trolddom blev udlagt.

Tillige blev der spurgt, om der var nogle andre, som vilde give Kirsten Claus' et godt Vidnesbyrd; men der var ingen, som vilde.

Alle disse Beskyldninger var jo slemme, set med den Tids Øjne. Men hvad der nok var det allerværste for Kirsten Claus', var den „Bekendelse“, som Anne Nielskone var fremkommen med paa Skads Herreds Ting, at Kirsten Claus' var en Troldkvinde, og hendes Dreng hed Gramb. Dette, at en for Trolddom beskyldt Kvinde havde en „Dreng“ eller Tjener, var jo netop et af de sikreste Beviser for, at hun var en virkelig Troldkvinde. Disse Drengene kunde optræde i mange forskellige Skikkelser og var tit værre end selve Troldkvinden.

Kirsten Claus' bekendte selv, at hun havde været sammen med nogle andre Kvinder paa Øse Kirkegaard en Gang, og der havde de med deres Trolddomskunster taget Livet af en Kone i Skamstrup. Det voldte for Resten en Kone ved Navn Maren Ifvers, da hun var vred paa den omtalte Kones Mand.

Ligeledes bekendte hun, at forgangen Vinter var hun tilsammen med nogle Kvinder i hendes Hus i Hostrup, og da slog de Raad om at ville med deres Trolddomskunster forgive Anne, Niels Laursens Hustru i Hostrup. Ved samme Tid kom hendes Søn, Laurids Nielsen, ridende med sin Faders Hest for at vande den. Da kom der en Ulykke paa Hesten, saa den styrtede om og døde. De havde ogsaa kastet Ulykke paa Niels Laursens Person og gjort ham stor Skade og Ulykke.

Til sidst havde Anne Nielskone bekendt, at Kirsten Claus' i Øse havde siddet under Søren Nielsens Ko i Øse i en Tudses Lignelse og taget Mælk fra den, og siden gik de begge to ud i Heden og var der udi en

Tudsens Lignelse under nogle Køer og tog Mælk af deres Patter. Derefter gik de hjem og spyttede Mælken op i deres Sætter. Endelig havde Anna Nielskone ogsaa bekendt, at hun havde været sammen med Kirsten Claus' og med Trolddomskunster taget Livet af en Mands Køer og Kalve.

Kirsten Claus' viste sig altsaa at være lige saa værdig til „Brænddøden“ som Anna Nielskone, og hun kunde derfor heller ikke undgaa denne Skæbne. Hun blev brændt i Efteraaret 1619.

Kirsten Claus' synes — i Modsætning til de fleste andre „Hekse“ — at have været ret velstillet. Hendes Mand, Klaus Lauridsen, maatte nemlig, efter at Dommen var falden, lade Fællesboet vurdere, da den dømte Hustrus Part (Halvparten) gennem Lenets Ridefoged skulde indbetales til Kronen.

Vurderingen ser (i Følge H. K. Kristensens Beretning i „Fra Ribe Amt“ 1929) saaledes ud: 7 Køer: 20 Daler, 2 smaa Kvier: 6 Mark, 1 Slagterokse: 4 Daler, 2 smaa hjelmede Stude: 4 Daler, 2 spæde Kalve: 1 Mark, 6 Øg og Heste tilhobe: 18 Daler, 3 Faar: 5 Mark, 10 Weggies (Vejgæs): 5 Mark, 3 Geder og 1 Kid: 5 Mark, 2 Bukke: 6 Mark, 1 Vogn, 1 Plov: 5 Mark, 1 Tørvespade: 6 Skilling, 1 gl. Skrin, 1 gl. Egekiste, 1 gl. Fyrkiste, 1 Kandeskab: 2 Mark, 1 Høle, 3 Segle, 1 liden Ølkar: $\frac{1}{2}$ Daler, $\frac{1}{2}$ Bjsvock (Bistok?): $\frac{1}{2}$ Daler, hans Gaard 26 Fag Hus: 10 Daler, Kornsæd: 20 Traver Rug = 8 Td.: 23 Daler 3 Mark, 14 Traver Byg = $4\frac{1}{2}$ Td., 12 Læs Hø: 12 Daler, „tillagt af en Part i Nordenskov“ (formodentlig Part i et Fæste der): 20 Daler.

Det er ikke fuldt oplyst, om de to Kvinder blev brændte i Viborg, eller de blev brændte herhjemme i Sognet. Beretningen om, at Kirsten Claus' gik ned

til Hostrup for at tale med Anne Nielskone „den næste Søndag, før hun blev brændt,“ tyder jo paa, at i hvert Fald Anna Nielskone blev brændt her. Men imod denne Antagelse taler dog dette, at de to Hekseprocesser synes at være blevne ret hurtigt glemte her i Sognet. Var Brændingen sket her, skulde det næsten være mærkeligt, om ikke der langt op gennem Tiderne havde gaaet „Sagn“ om det Sted, hvor en saa frygtelig Handling, som en Menneskebrænding er, var foregaaet.

Krig og Pest i Midten af Sekstenhundrederne.

Man fik dog snart andet at tænke paa end at jage Hekse; thi i Vinteren 1644 blev hele Jylland oversvømmet af vilde Krigsfolk, som plyndrede uden Skaansel. Den svenske General Torstenson var da trængt over vor Sydgrænse, og Danmark skulde nu tvinges til Underkastelse, fordi Kristian den Fjerde havde vovet at optræde som Fredsmægler i Trediveaarskrigen.

Øse Sogn synes dog at være sluppet nogenlunde, især naar der ses hen til, hvad det tilgrænsende Starup Sogn led. Men det maatte dog med til at yde Vagttjeneste overfor de omstrefjende svenske Krigshorder. En gammel Beretning herom fortæller følgende: „3. Juni 1645 vedtog samtlige Herredsmænd paa Tinge at holde Vagt mod „Plyndringsryttere og Partier“, nemlig af Nykirke, Grimstrup og Nebel Sogne ved Endrup Mølle, af Hjordkjær By, Aarre og Neersbjerg Sogne ved Gestbro, af Faaborg, Starup og Øse Sogne ved Agerbæk og Faaborg Mølle, af andre Sogne ved Sneumbro og Sneum Kirke. Der skulde være 10 føre Karle paa hvert Sted, og de skulde staa et Døgn, gaa paa Vagt en Middag og afløses den næste; de skulde have saa mange lange Bøsser som muligt. Den, som forsømte sin Vagt eller var en Vagtmester — af hvilke der var en for hvert Sogn —

ulydig, skulde bøde en Rigsdaler.“ Saa meget fremgaar altsaa af den gamle Beretning, at det blev nødvendigt for det almene Folk at værne Hus og Hjem med Vaabenmagt. Som vi kender det fra Danmarks-historien, blev der sluttet Fred med Svenskerne 1645. De svenske Horder forsvandt, og Folk kunde nu komme lidt til Ro og til Kræfter efter Udplyndringerne.

At der har fundet Udplyndringer Sted, sees af en gammel Tingbog fra 1645. I Følge den var den Kommission, der skulde undersøge den skete Skade i Skads Herred under Krigen, ogsaa i Arbejde her i Sognet. Saa vidt det kan sees, er det kun Øse By, Plyndringerne er gaaet ud over. Resultatet af Kommissionens Undersøgelse ser saaledes ud:

Poul Sørensen og Hr. Poul (Præst), $\frac{1}{2}$ Gaard, beholden 10 Nød, 4 Heste. Haver saaet 5 Td. Rug, 2 Td. Byg, 2 Td. Havre. Skulde have saaet 7 Td. Rug, 3 Td. Byg, 3 Td. Havre.

Otto Strungesen, Halvparten af en Gaard, beholden 5 Nød, 2 Heste. Haver saaet $2\frac{1}{2}$ Td. Rug, 0 Td. Byg, $\frac{1}{2}$ Td. Havre. Skulde have saaet 5 Td. Rug, $\frac{1}{2}$ Ørte Byg, 1 Td. Havre.

Morten Nielsen, Tredieparten af en Gaard, beholden 3 Nød, 2 Heste. Haver saaet $1\frac{1}{2}$ Td. Rug, 5 Skp. Byg, $2\frac{1}{2}$ Skp. Havre. Skulde have saaet $2\frac{1}{2}$ Td. Rug, 8 Skp. Byg, $\frac{1}{2}$ Td. Havre.

Mads Jensen og Jens Christensen, $\frac{1}{2}$ Gaard. Mads beholden 4 Nød, 2 Heste. Jens beholden 6 Nød, 2 Heste. Haver begge saaet $2\frac{1}{2}$ Td. Rug, 2 Ørte Byg, $1\frac{1}{2}$ Skp. Havre. Skulde have saaet begge 10 Td. Rug, 3 Ørte Byg, 2 Td. Havre.

Knud Hansen og Niels Petersen, $\frac{1}{2}$ Gaarde. Knud beholden 5 Nød, 2 Heste, Niels beholden 1 Nød, 1 Hest. Haver begge saaet 5 Td. Rug, $1\frac{1}{2}$

Ørte Byg, $\frac{1}{2}$ Td. Havre. Skulde have saaet 10 Td. Rug, 3 Ørte Byg, 2 Td. Havre.

(Nød = Kreaturer. 1 Ørte = 10 Skp.)

Men ret længe fik man ikke Ro; thi der kom snart en ny Fjende, og det var Pesten. Den kom i Aaret 1650 og varede til Januar 1651 og bortrev ca. 30 Mennesker her i Sognet. Af Præster benævnes denne Tid siden for „Nødens Tid.“

1657 kom Svenskerne igen. Det var Karl Gustavs Tropper, der kom, og de fór heller ikke frem med Lempe. Det blev derfor ogsaa dengang nødvendigt for Sognene her omkring at ruste Vagtmandskab ud til at holde de omstrefjende Plyndringsryttere i Ave. Der fortælles saaledes, at i 1658 stod der et Vagtmandskab i Baghold ved Hjordkjærbro, og de dræbte 6 Svenske af en Flok, der kom fra Plyndring i V. Herred og havde plyndret Lunde Kirke for Kalk og Disk. Disse Genstande fandtes i en af de dræbtes Sadelposer, og Lunde Kirke fik saa siden disse Genstande tilbage. Niels Trosrose i Grimstrup dræbte en Svensker i Ravnsø Mose. I lang Tid derefter mente man undertiden paa det Sted, hvor Drabet foregik, at kunne se en Hund med store glødende Øjne. Der fortælles, at Niels Antonius (Trosrose var vist et Tilnavn) paa sin Dødsdag, Nytaar 1660, gav 200 Joakimsdaler til en ny Alterkalk til Grimstrup Kirke, saa Drabet har formodentlig pint hans Samvittighed.

Alterkalken, som endnu bruges i Grimstrup Kirke, har følgende Indskrift paa Latin: „Af 200 Joakimsdaler, som den døende Nil: Antonius af Grimstrup Menighed skænkede, er disse hellige Kar forfærdigede efter Svenskekrigen 1660, da Andreas Joh: Rostenius var Præst.“

Adskilligt tyder paa, at denne Krig samt en Pest (Plettyfus), som fulgte efter den, har været noget haard ved Øse Sogn. Kirkebogen (som var begyndt 1646 efter kgl. Befaling af 22. April 1645) har enkelte spredte Træk herom. „Den 21. December 1657 døde en af de fangne danske Soldater ved Navn Jakob.“ I 1658 sees Spor af Forstyrrelse, da Kirkebogen er ført meget uordentligt. „14. Jan. 1659 døde Niels Pedersen Skonager, som blev skudt ihjel.“ I det sidste Aar rasede her som andre Steder en heftig Sygdom, af hvilken 185 i begge Sogne døde. I Varde, hvorhen mange var flygtede, døde 7 af Beboerne. I 1658 skete ingen Vielser, og næste Aar kun to i Begyndelsen af Aaret. Men saa er der til Gengæld 16 Vielser i 1660. Største Delen af Mandfolkene ved disse Vielser var betegnende nok fra andre Sogne. De har rimeligvis giftet sig til de øde Gaarde. Der siges, at de, der døde af Pesten, blev begravet i det sydvestlige Hjørne af Kirkegaarden, og derfor har Folk her i Sognet til langt op i Tiden haft Skræk for at grave Grave i dette Hjørne. Der fortælles ogsaa, at man havde en bestemt Vogn at køre de døde bort paa, og da det sidste Pestlig var kørt til Kirkegaarden, blev Vognen kastet ned i et Vandhul i Østerbing, et Sted paa Mads P. Madsens Mark.

Efterfølgende Afskrift af Kirkebogen fra den Tid taler sit tydelige Sprog om Pestens Rasen her og i Næsbjerg Sogn. Som det ses af Afskriften, har den raset haardest i de varme Sommermaaneder.

Døde og begravede fra Øse og Næsbjerg Sogne
1659 — 60:

1659.

Kyndelmisse-Dag:	Anne Christensd. i Hostrup.
Dies s. Sepages.:	Niels Christensens Barn i Skonager.

Samme Dag:	Peder Jacobsens Barn i Næsborg.
9. Februar:	Mads Nielsens Søn i Hostrup. Navn: Jeppe.
25. —	Peder Jepsen i Hostrup.
9. Marts:	Ingeborg Hansd. i Hostrup.
S. D.:	Elle Christensd. i Næsborg.
Dies s. Misericordia:	Johanne Hyrdekone i Skonager.
Dies s. N.:	Niels Lass. senior i Bilstoft.
1. Juni:	Christen Bertelsens Barn i Øse.
4. —	Niels Pedersen Skonagger i Øse.
20. —	Christen Christensen i Øse.
4. Juli:	Lene Pedersd. i Skonager.
4. —	Christen Bertelsen i Øse, i Varde begr.
5. —	Jes Christensen i Skonager.
5. —	Mette Mathias Barn i Skonager.
5. —	Søren Hansens Barn i Skonager.
6. —	Jep Olufsens Barn i Skonager.
13. —	Anne Schwartz Fader, Niels Pedersen, i Varde begr.
13. —	Maren Thomesd., Oluf Hansen i Helle, i Varde begr.
13. —	Niels Jensens Barn i Haltrup, i Varde begr.
18. —	Peder Jensen i Annex-Præstegaard, i Varde begr.
18. —	Karen Svendskone i Skonager.
25. —	Johanne Jørgensd. i Hostrup.
24. —	Niels Jensens Barn i Haltrup, i Varde begr.
27. —	Anne Jepsd. i Øse.
27. —	Johanne Jørgensd. i Hostrup, begr. i Varde.
27. —	Niels Iversens Datter i Haltrup, ved Navn Maren, begr. i Varde.

28. Juli: Johanne Niels Pedersens i Næsborg.
 Samme Dag døde deres Barn.
- Dies s. 9. Trin.: Annes Clausen i Øse.
 — Maren Nielsdatters Barn i Oved.
1. August: Karen Mortens i Vesterbæk.
1. — Christen Bertelsens Barn i Øse.
1. — Morten Søfrensens Barn i Hostrup.
5. — Christen Jepsens Hustru i Hostrup,
 ved Navn Mette.
5. — Bueld Madsd. i Skamstrup.
5. — Christen Pedersen i Haltrup.
5. — Oluf Hansens Barn i Helle, ved Navn
 Karl.
5. — Hans anden Søn.
5. — Niels Pedersens Kone i Øse.
- Dies s. 10. Trin.: Christen Nielsen Gloe i Nesborg.
 — Jens Peders. i Annex-Præstegaard.
 — Peder Jensens Barn i Annex-Præste-
 gaard.
 — Anders Olufsens Barn i Skonager.
9. August: Hans Lauridsens Barn i Skonager.
11. — Appelone, Christen Gloes Hustru i
 Nesborg.
11. — Niels Pedersen Nebel i Næsborg.
11. — Niels Pedersens Barn i Næsborg.
11. — Mads Hansen i Vesterbæk.
11. — Søren Christensen i Heager.
11. — Anne Hanskone i Helle.
12. — Jep Hansen i Helle.
12. — Niels Pedersen Kræmmers Datter, ved
 Navn Maren.
12. — Hans mindste Barn.
12. — Morten Sørensens Datter i Hostrup.
12. — Jens Thomsen i Hostrup.

12. August: Appelone Jeppes. i Skonager.
 12. — Hans Jensen i Skonager.
 12. — Hans Hustru, Anne Christensd.
 12. — Jep Olufsens Barn i Skonager.
 12. — En fattig Kvinde af Belem (Billum?).
 13. — Peder Jensen i Annex-Præstegaard.
 13. — Ingeborg i Haltrup.
 14. — Morten Sørensen i Hostrup.
 15. — Mads Hansens Datter i Vesterbæk,
 Navnet Elle.
 15. — Peder Knudsen i Haltrup.
 15. — Christen Jepsen, juniors mindste Barn
 i Hostrup.
 15. — Niels Lauridsens Søn i Øse, Navnet
 Eske.
 15. — Niels Pedersen Skonaggers Barn i Øse.
 Dies s. 11. Trin.: Maren Olufs. i Skonagger.
 — Karen Niels Skousens i Bilstoft.
 — Anne Jørgensd. i Hostrup.
 — Hans Christensen i Næsborg.
 — Peder Christensen i Næsborg.
 — Nis Madsen i Bilstoft.
 15. August: Oluf Lausens Søn i Helle, ved Navn
 Hans.
 15. — Niels Knuds Barn i Øse, ved Navn
 Poul.
 16. — Oluf Hansens Barn i Helle.
 16. — Jep Mortensens Barn i Vesterbæk.
 16. — Maren, Christen Jepsens i Hostrup.
 17. — Mette, Niels Iversens i Hostrup.
 18. — Maren, Niels Pedersen i Skamstrup.
 18. — Maren Hanskone i Skonagger.
 18. — Christen Jepsen juniors Barn i Ho-
 strup.

19. August: Niels Pedersens Søn i Skamstrup.
 19. — Johan Peders. i Øse.
 21. — Niels Pedersens mindste Barn i Skamstrup.
 21. — Hans Thomisen i Heagger.
 21. — Dorete Sørensd. i Heagger.
 21. — Apelone Jesd. i Bilstoft.
 21. — Søren Christensen i Hostrup.
 22. — Christen Orten i Vesterbæk.
 22. — Erik Clausens Barn i Vesterbæk.
 23. — Maren, Niels Nielsens i Vesterbæk.
 23. — Else Nielskone i Bilstoft.
 23. — Christen Mortensen i Bilstoft.
 23. — Anders Sørensen i Skonagger.
 26. — Karen Olufs. i Skonagger.
 26. — Jep Olafsens Barn, ved Navn Anders, i Skonagger.
 26. — Mads Jensen i Skonagger.
 27. — Peder Jacobsens Barn i Nesborg.
 27. — Jørgen Hansen i Hostrup.
 28. — Anna, Mads Jensen i Skonagger.
 28. — Christen Lauridsen i Graulund.
 28. — Hans Søn, ved Navn Karl.
 28. — Niels Nielsens Barn i Vesterbæk.
 28. — Hans Hansens Barn i Hostrup.
 28. — Maren Nielskone i Heagger.
 28. — Søren Christensens Datter i Heagger, som kom i Kisten med hende.
- Dies s. 13. Trin.: Maren, s. Jep Hansens i Helle.
 29. August: Christen Mortensens Barn i Øse, ved Navn Hans.
 29. — Peder Svends. i Annex-Præstegaard.
 29. — Niels Nielsen i Skamstrup.
 30. — Christen Jepsen i Hostrup, junior.

31. August: Christen Christensen i Graulund.
 31. — Maren Frises i Vesterbæk.
 31. — Mette, Anne Niels Jepsens Hustrus Søster, i Vesterbæk.
 31. — Erik Clausens Barn i Vesterbæk.
 31. — Maren Hansd. i Helle.
 2. September: Kiesten, Niels Christensens Søster i Heagger.
 2. — Thomas Pedersens Barn i Heagger.
 2. — Søren Hansen i Skonagger.
 2. — Laurids Clausen af Øse.
 2. — Kirsten Jepes i Skonagger.
 3. — Oluf Hans. i Helle.
 3. — Niels Christensen i Skonagger.
 3. — Maren, Niels Christensens i Skonagger.
 3. — Anders Sørensens Barn i Skonagger.
 6. — Niels Jepsen i Vesterbæk.
 6. — Niels Pedersen i Skamstrup.
 6. — Maren Niskone i Hostrup.
 8. — Niels Jensens Barn i Haltrup.
 8. — Thomas Heaggers Barn.
 8. — Niels Christensens Barn i Heagger.
 8. — Mads Jessens Barn i Bilstoft.
 8. — Hans Jensens Barn i Skonagger.
 9. — Christen Graulunds Barn.
 9. — Søren Christensens Barn i Hostrup.
 10. — Simens Andersen i Skonagger.
 11. — Niels Pedersen, senior, Næsborg.
 13. — Niels Skonaggers Barn i Øse.
 13. — Christen Jepsen, senior, Hostrup.
 13. — Søren Christensens Barn, Hostrup.
 13. — Gunder Christensd. i Vesterbæk.
 14. — Hans Pedersen af Annex-Præstegaard.
 14. — Anna, Niels Sørensens i Øse.

14. September: En Dreng til Anders Olufsens i Skonag-
agger.
14. — Anne, Niels Jepsens i Vesterbæk.
17. — Jep Christensens Barn i Øse, ved
Navn Anne.
17. — Thomas Heaggers Datter, Mette.
17. — Niels Heaggers Søn i Øse, Thomas.
19. — Christen Autrup i Nesberg.
20. — Jep Dinesen i Skonagger.
20. — Jep Dinesens Barn i Skonagger.
20. — Laurids Jepsen i Bilstoft.
20. — Lars Olufs Datters Søn i Skonagger.
20. — Christen Mouridss. Datter i Bilstoft.
21. — Søren Christensen i Nesborg.
22. — Niels Mortensen i Øse.
22. — Niels Sørensens Barn i Øse, ved Navn
Hans.
23. — Christen Graulunds Søn.
23. — Christen Jepsen, juniors, Barn i Ho-
strup.
25. — Morten Nielsen i Vesterbæk.
25. — Johanne Jyllerup i Vesterbæk.
26. — Johanne Jyllerups Datter, Karen, i
Vesterbæk.
26. — Bertel Christensen i Agervig.
29. — Thøger Jepsen i Heagger.
29. — Jørgen Nielsens Barn, Hostrup.
6. Oktober: Jørgen Pedersen i Haltrup.
6. — Karen, s. Morten Sørensens i Hostrup.
6. — Niels Sørensens Barn i Øse.
10. — Ane Anderskone i Bilstoft.
10. — Mads Nielsen i Hostrup.
12. — Karen Svendsd. i Skonagger.
30. — Laurids Jepsens Søn i Bilstoft, Anders.

8. November: Peder Jensens Stifsøn i Vesterbæk.
8. — Peder Jensen i Vesterbæk.
10. — Mads Jepsens Datter i Næsborg.
21. — Søren Jepsen i Næsborg.
1. December: Peder Nielsen i Skonagger.
1. — Anders Pedersen i Nordenskov.
12. — Peder Olufsens Barn i Nordenskov.

1660.

9. Januar: Peder Olufsen i Nordenskov.
Kyndelmissedag: Inger Hanskone i Skonager.

Herefter har Præsten senere tilføjet:
Er i sidste Aar cirka 190 Mennesker døde.

Matriklerne af 1664 og 1688.

Efter Enevældens Indførelse 1660 blev blandt andre Reformer ogsaa indført Reformer angaaende Beskatningen. Adelen mistede jo da sin Skattefrihed; alle Stænder skulde nu svare Skat, og man bestræbte sig for at faa Skattebyrden fordelt saa retfærdigt som muligt. Skatten blev jo hovedsagelig lagt paa Jorden, og man søgte saa vidt muligt at faa det ordnet saaledes, at den gode Jord fik den største Skattebyrde. — Den 20. December 1660 blev derfor den første Matrikuls-Kommission nedsat. Der udnævntes 2 Adelsmænd for hvert Stift; de skulde saa sammen med Bispem (el. 2 Provster) og 2 Borgmestre rejse Stiftet rundt og vurdere alle Ejendomme i Købstæderne i Overværelse af Lensmanden. Samtidig gives der Ordre til alle Stænder om at indsende Jordebøgerne.

„Befalingen om at indsende Jordebøgerne og taksere Købstæderne er kun udført stykkevis, og det hele Arbejde er derfor blevet hæmmet,“ hedder det i en Skrivelse af 4. August 1661. Man prøver derfor en noget anden Fremgangsmaade. Nu vælges en ny Kommission paa 5 Medlemmer for hvert Stift, gennemgaaende bestaaende af 1 Adelsmand, 1 Gejstlig, 1 Officer og 2 Borgmestre. De skulde saa supplere sig med 2 Herredsfogeder og 2 Ridefogeder. De skulde gennemgaa Landet; alle Gaarde skulde medtages og Størrelse angives ($\frac{1}{1}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ Boel o. s. v.). Naar Landet var behandlet, kom Turen til Købstæderne.

Der skulde tages Hensyn til Beliggenhed med Hensyn til Trafikforhold, Udsæd, Høavl og Olden anføres. Vurderingen maatte være to Maaneder; men da Arbejdet ikke kunde blive færdigt i den Tid, bliver Landet delt i flere Distrikter, og flere Kommissioner udnævnes.

Den 6. April 1662 udgaar der Befaling til Kommissionerne om at samles for at enes om en ensartet Vurdering, da det nemlig viste sig, at især Vurderingerne af Købstæderne i Forhold til Landsognene ikke var, som de burde være. Man enedes ogsaa om en Ordning, som, man mente, var retfærdig for saa vel Land som By.

Denne — Kommissionsmatriklen af 1661 — 1662, som den kaldtes — viste sig dog ikke at være tilfredsstillende, skønt Grundlaget for den ellers synes at være lagt under berettigede Interesser. Fra Godsejernes Side havde man de af dem indsendte Jordebøger og fra Bøndernes Side Bøndernes egne Oplysninger gennem Præsternes Indberetninger. — Men maaske var det disse Indberetninger fra Bønderne, det var galt med; thi i en Mængde af disse Inberetninger viser det sig, at Landgilden næsten systematisk er bleven forhøjet; den maa altsaa være opgivet for lavt. — Kommissionernes S sammensætning har maaske ogsaa været uheldig. De bestod jo af adelige, borgerlige og gejstlige Medlemmer, der saa hvert Sted supplerede sig med to Ridefogeder; der kan saaledes egentlig ikke have været nogen til at varetage Bøndernes Interesser. Ganske vist var Herredsfogederne Bønder; men efterhaanden var de blevne fuldkommen afhængige af Lensmændene og Godsejerne, og de var derfor næppe i Stand til at hævde Bøndernes Sag.

Kommissionsmatriklen blev derfor kasseret ($\frac{2}{2}$ 1663), og den 26. November 1663 udgik Ordre til Amtmænd og Amtsskrivere over hele Landet om inden 1. Febr. 1664 at forfatte en ny Matrikel. Grundlaget for denne er Kommissionsmatriklen af 1661—62. Men nu er det altsaa andre Folk, som arbejder med den. Kongens Embedsmand, Amtmanden, er den fødte Formand, og han tager i hvert Herred indtil 7 Bønder til Hjælp, helst Herreds-, Sogne- eller Birkefogeder og Sandemænd, men dette er dog ikke nogen udtrykkelig Befaling. Amtmanden staar frit i Valget med Hensyn til, hvilke Bønder han vil have med i Arbejdet; det skal blot være uvildige, vederhæftige Mænd. — Fordringerne, der stilles til Matriklen, er endnu i Hovedsagen de samme, som stilledes i Befalingen af 4. August 1661. Der kræves Fortegnelse over alle Gaarde og Huse samt deres Størrelse ($\frac{1}{1}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ Gaard, Boel o. s. v.). Landgilden skal anføres. Adelsgaarde og Selvejrgaarde skal takseres i Hartkorn.

Men Tiden gik, og Matriklen blev ikke færdig. Statskassen manglede Penge, og det blev nødvendigt for Regeringen at udsende Skattebreve over hele Landet. Der kræves en Skat af 4 Sletmark af hver Td. Hartkorn. Det erkendes, at det havde været Meningen at vente med Udskrivningen, til den nye Matrikel var færdig; men det tog længere Tid end formodet. Hartkornsskatten skulde nu udredes efter Bøndernes Landgilde efter en dertil fastsat Skala (som kunde være noget forskellig for de forskellige Sogne). Hovedgaarde, Præstegaarde, Degnejorder og andre, paa hvilke der ikke hvilede nogen Landgildeafgift, bleve ansatte til Hartkorn formodentlig efter et blot Skøn.

For Øse Sogns Vedkommende ser Matriklen af
1664 saaledes ud:

Ejerne	Beboernes (Fæsternes) Navne	Hartk.
Kgl. Maj. Tjeneste, udlagt fra Ribershus, Conrektoren i Ribe.	Øse By.	
	En Boel.	
	Mads Mortensen.	2 Td.
	1 Ørte Rug	
	$\frac{1}{2}$ " Byg	
	$\frac{1}{2}$ Gaard.	
	Peder Michelsen.	4 Td.
	$1\frac{1}{2}$ Ørte Rug	5 Skp.
	$1\frac{1}{2}$ " Byg	
	1 Svin	
	Af 9 Hestes Gæsteri	
	$2\frac{1}{2}$ Mrk.	
	$1\frac{1}{2}$ Td. Havre	
	$\frac{1}{2}$ Gaard.	
	Lars Mortensen og Niels Pedersen.	4 Td.
$1\frac{1}{2}$ Ørte Rug	5 Skp.	
$1\frac{1}{2}$ " Byg		
1 Svin		
Af 6 Hestes Gæsteri		
$2\frac{1}{2}$ Mrk.		
$1\frac{1}{2}$ Td. Havre		
1 Gaard.		
Jep Christensen og Thomas Iversen og Bertel Michelsen.	4 Td.	
$1\frac{1}{2}$ Ørte Rug	5 Skp.	
$1\frac{1}{2}$ " Byg		
1 Svin		
Af 13 Hestes Gæsteri		
5 Mark		
3 Td. Havre		

Ejerne	Beboernes (Fæsternes) Navne	Hartk.
Fra Capitelet til Rytterhold lagt under Ritmester Derrins Compagni.	Hie agger.	
	1 Gaard.	
	Thomas Pedersen og Søren Christensen.	3 Td. 2 Skp.
	1 Ørte Rug	
	1 „ Byg	
	1 Svin	
	1 Rdlr.	
	1 Gaard.	
Doctor Sinding.	Christen Nielsen, Karen Nielskone.	5 Td. 2 Skp.
	1 Ørte Rug	
	1 „ Byg	
	1 Skov-Svin	
	1 Lispund Honning	
	2 Mrk. Gæsteri	
	4 Skp. Havre	
	1 Gaard.	
Til Rytterhold under Ritmester Derrins Compagni udlagt.	Jesper Thøgersen og Niels Christensen.	3 Td. 2 Skp.
	1 Ørte Rug	
	1 „ Byg	
	1 Svin	
	1 Rdlr.	
	Helle.	
	1 Gaard.	
	Mads Pedersen og Oluf Hansen.	6 Td. 6 Skp.
	1 Ørte Rug	
	1 „ Byg	
	1 Svin	
	1 Fjerding Smør	
	1 Fænød	
	1 Rdlr.	

Ejerne	Beboernes (Fæsternes) Navne	Hartk.
Ribe Hospitals Tjener	Øse By.	
	1 Gaard.	
	Knud Sørensen og Laurids Jensen. 3 Ørte Rug 1 Skov-Svin 1 Lispund Smør 1 Rdlr.	5 Td.
Commisari Nicolai Nissen til Wollenstoff	1 Gaard.	
	Anders Sørensen og Jens Christensen. • 2 Ørte Rug 1 „ Byg 1 Svin Af 4 Hestes Gæsteri 4 Mark 8 Sk. 2½ Td. Havre	4 Td. 4 Skp.
Velb. Preben von Ahn	Østerholm Hovedgaard, som tilforn kaldes Abildhed, Velb. Preben von Ahn udi Norge paa Skifte efter S. Hr. Iver Vind arve- ligen tilfaldig.	7 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 2 Alb.
	2 Ørte Rug 1 „ Byg 1 Fjerding Smør 1 Svin 1 Lam 1 Gaas 2 Høns	
	Kalsgaard.	
	1 Gaard.	
	Mads Nielsen.	9 Td.

Ejerne	Beboernes (Fæsternes) Navne	Hartk.
	2 ¹ / ₂ Ørte Rug	1 Skp.
	2 ¹ / ₂ „ Byg	2 Fdk.
	1 Svin	2 Alb.
	1 Foder-Okse	
	1 Tømmertræ	
	1 Faar	
	2 ¹ / ₂ Rdlr.	
	Graflund.	
	1 Boel.	
	Oluf Jensen.	2 Td.
	1 ¹ / ₂ Lispund Smør	
	¹ / ₂ Skov-Svin	
	Schamstrup.	
	1 Boel.	
	Jep Nielsen.	3 Td.
	1 ¹ / ₂ Ørte Rug	3 Skp.
	1 „ Byg	
	3 Mrk. Gæsteri	
	Vesterbech.	
	1 Gaard.	
Velb. Christen Vind til Nørholm hans Tjener	Christen Hansen og Jens Nielsen.	8 Td.
	1 ¹ / ₂ Ørte Rug	2 Fdk.
	1 ¹ / ₂ „ Byg	1 Alb.
	1 Fjerding Smør	
	1 Svin	
	1 Lam	
	1 Gaas	
	4 Høns	
	20 Æg	
	4 Rdlr.	

Ejerne	Beboernes (Fæsternes) Navne	Hartk.
	1 Gaard.	
	Mads Jepsen og Niels Christensen.	5 Td.
	2 Ørte Rug	2 Skp.
	1 „ Byg	1 Fdk.
	1 Svin	
	1 Faar	
	1 Lam	
	1 Gaas	
	4 Høns	
	20 Æg	
	3 Rdlr.	
	• 1 Gaard.	
	Jep Mortensen og Søren Fris.	5 Td.
	1 ^{1/2} Ørte Rug	3 Skp.
	1 ^{1/2} „ Byg	1 Fdk.
	1 Skov-Svin	
	1 Faar	
	1 Lam	
	1 Gaas	
	4 Høns	
	20 Æg	
	3 ^{1/2} Rdlr.	
	1 Gaard.	
	Karen Madskone og Niels Mortensen.	4 Td.
	2 ^{1/2} Ørte Rug	2 Skp.
	2 ^{1/2} „ Byg	1 Fdk.
	1 Skov-Svin	1 Alb.
	1 Tømmertræ	
	1 Foder-Okse	
	1 Faar	
	1 Gaas	
	1 ^{1/2} Rdlr.	

Ejerne

Beboernes (Fæsternes) Navne

Hartk.

Skamstrup.

1 Gaard.

Mads Hansen.	5 Td.
2 Ørte Rug	2 Skp.
1 „ Byg	1 Fdk.
1 Svin	
1 Faar	
1 Lam	
1 Gaas	
4 Høns	
20 Æg	
3 ¹ / ₂ Rdlr.	

Offued.

1 Gaard.

Niels Thommesen.	6 Td.
1 ¹ / ₂ Ørte Rug	4 Skp.
1 ¹ / ₂ „ Byg	1 Fdk.
1 Skov-Svin	1 Alb.
1 Foder-Okse	
1 Tømmertræ	
1 Faar	
1 Gaas	
1 ¹ / ₂ Rdlr.	

1 Gaard.

Knud Christensen.	6 Td.
1 ¹ / ₂ Ørte Rug	4 Skp.
1 ¹ / ₂ „ Byg	1 Fdk.
1 Skov-Svin	1 Alb.
1 Okse	
1 Tømmertræ	
1 Faar	
1 Gaas	
1 ¹ / ₂ Rdlr. Gæsteri	

Ejerne	Beboernes (Fæsternes) Navne	Hartk.	
	Haldtrup.		
	1 Gaard.		
Velb. Fru Anna Vind til Louffed hendes Tjener	Niels Jensen.	4 Td.	
	1 ^{1/2} Ørte Rug	5 Skp.	
	1 ^{1/2} „ Byg		
	1 Svin		
	1 Rdlr.		
		1 Gaard.	
		Peder Knudsen og Søren Eriksen.	8 Td.
		1 ^{1/2} Ørte Rug	1 Skp.
		1 ^{1/2} „ Byg	
		1/2 (?) Honning	
	1 ^{1/2} Svin		
	3 Rdlr.		
	Horstrup.		
	1/2 Gaard.		
	Hans Hansen og Peder Christensen og Christen Ibsen.	6 Td.	
	2 Ørte Rug	4 Skp.	
	1 „ Byg	2 Fdk.	
	1 Td. 4 Skp. Havre	2 Alb.	
	1 Svin		
	1 Lam		
	1 Gaas		
	4 Høns		
	20 Æg		
	4 Læs Ved		
	2 Td. Kul		
	1 Trug Foder-Korn		
	5 Mark Gæsteri		
	1 Td. 2 Skp. Havre		
	Gæsteri		

Ejerne	Beboernes (Fæsternes) Navne	Hartk.
	1 Gaard.	
	Claus Nielsen.	2 Td.
	7 ^{1/2} Skp. Rug	7 Skp.
	9 " Byg	2 Fdk.
	1 Skov-Svin	
	^{1/2} Fæ-Nød	
	^{1/2} Lpd. Smør	
	^{1/2} Gaard.	
	Jørgen Hansen.	2 Td.
	7 ^{1/2} Skp. Rug	7 Skp.
	2 " Byg	2 Fdk.
	1 Skov-Svin	
	^{1/2} Fæ-Nød	
	1 Lpd. Smør	
	1 Gaard.	
	Hans Pedersen og Søren Eskesen.	4 Td.
	1 Ørte Rug	1 Skp.
	1 Fjerding Smør	
	1 Svin	
	2 ^{1/2} Mrk.	
	1 ^{1/2} Td. Havre	
	1 Gaard.	
	Hans Nielsen og Claus Nielsen.	4 Td.
	1 Ørte Rug	1 Skp.
	1 Fjerding Smør	
	1 Skov-Svin	
	4 Mrk. 5 Sk.	
	2 Td. Havre	
	1 Gadehus.	
	Christen Madsens Enke, skylder ^{1/2} Mrk. 2 Sk.	

Ejerne	Beboernes (Fæsternes) Navne	Hartk.
	1 Boel.	
	Jørgen Hansen.	1 Td.
	1 Ørte Rug	2 Skp.
	1 Gaard.	
	Morten Sørensen, Jesper Nielsen og Christen Jepsen.	6 Td. 4 Skp.
	1 ^{1/2} Ørte Rug	2 Fdk.
	1 ^{1/2} „ Byg	2 Alb.
	1 (?) Smør	
	1 Svin	
	1 Lam	
	1 Gaas	
	4 Høns	
	20 Æg	
	4 Læs Ved	
	2 Td. Kul	
	1 (?)	
	5 Rdlr.	
	 Nordenschouff.	
	1 Gaard.	
	Jørgen Pedersen, Peder Christen- sen, Peder Knudsen og Peder Olufsen.	12 Td. 4 Skp.
	2 Ørte Rug	
	1 Skov-Svin	
	1/2 (?) Smør	
	1/2 (?) Honning	
	1 Rdlr. 1 Sk.	
	4 Td. Havre	

Matriklen af 1664 blev kun en foreløbig Foranstaltning, og andet havde man vist heller ikke tænkt, at den skulde være. Det viste sig da ogsaa snart, at denne Skattebasis var meget uheldig; thi Landgilden var højst forskellig paa de enkelte Ejendomme og i de forskellige Dele af Landet. Skatterne kom derved til at hvile meget ulige, og da der snart viste sig Trang til nye Skattepaalæg, ansaa man det for nødvendigt at faa tilvejebragt en ny, mere rationel og mere ligelig Skyldsætningsmaalestok. 1681 begyndte man saa at udarbejde en ny Matrikel, og den kom til at hvile paa et noget andet Grundlag. Nu blev hver Gaards Plovland opmaalt. Et Areal paa 14000 Kvadratalen blev kaldt en Tønde Land, idet man gik ud fra, at til saadant et Stykke Jord skulde der til Udsæd bruges 1 Td. haardt Korn (Rug eller Byg). Tillige blev Jordens Godhed bedømt, og efter dens forskellige Godhed gik der da flere eller færre Tønder Land paa 1 Td. Hartkorn. Ved Opmaalingen blev dog ikke optaget Kort over Jorderne; man nøjedes med, ved dertil beskikkede Teknikere, at opmaale Agerjorderne efter Længden og Bredden, og de andre Arter af Jorderne blev slet ikke maalte. Vurderingen blev foretaget af Bønder i Forening med Landmaalingsbetjente, der var instruerede af Præsterne, og skete paa den Maade, at man inddelte Jorderne i Klasser efter deres Godhed. Agerlandet paa Øerne i 4 Klasser, i Jylland derimod i 6 Klasser (da her var større Forskelligheder i Jordernes Godhed):

1ste Klasse: „allerbedste Jorder“, 2 Td. Land til 1 Td. Hartkorn.

2den — „gode Jorder“, 4 Td. Land til 1 Td. Hk.

3die — „middelmaadige Jorder“, 6 Td. Land til 1 Td. Hk.

4de Klasse:	„skarpe Jorder“,	9 Td. Land til 1 Td. Hk.
5te	— „onde Jorder“,	12 Td. Land til 1 Td. Hk.
6te	— „allerværste Jorder“,	16 Td. Land og i visse Tilfælde 20 Td. Land til 1 Td. Hk.

Den Jord, der paa det Tidspunkt, Opmaalingen foretoges, var udlagt til Græsning (Trevangsbruget), fradrogen. Der regnedes kun med den Jord, der kunde bruges til Rug, Byg, Blandkorn og Boghvede. Engene blev ansatte til Hartkorn efter Vurdering af Mænd, udnævnte blandt Herredets Bønder, og Ansættelsen skete efter Mængden og Godheden af det Hø, de kunde afgive, for Jyllands Vedkommende saaledes, at den Strækning, der kunde give 10 Læs Marskhø eller 24 Læs Gest-, Kær- eller Skovhø eller 32 Læs Mosefoder, regnedes til 1 Td. Hartkorn. I Jylland blev Græsningsjorderne (vedvarende) inddelte i gode (Græsning til 24 Høveder), middelmaadige (Græsning til 32 Høveder) og onde (Græsning til 40 Høveder) ansat til 1 Td. Hartkorn. Skovenes Hartkorn blev bestemt efter det Antal Svin, der kunde oldenfødes i den. En Skov, der kunde føde 24 Stk. 3 Aars gamle Svin, blev ansat til 1 Td. Hartkorn, det vil sige Skovskylde-Hartkorn, hvoraf Afgiften var mindre end af Ager og Engs Hartkorn. Aldeles ubrugelige Jorder blev ikke ansatte i Hartkorn.

1688 var denne nye Matrikel færdig, i hvert Fald for Riberhus Amts Vedkommende. Det ser ud til, at man i denne har truffet et nogenlunde retfærdigt Skattegrundlag, idet denne Matrikel kom til at gælde helt op til 1844.

Matriklen af 1688 ser for Øse Sogns Vedkommende saaledes ud (for at lette Sammenligningen er den gamle Matrikel ogsaa anført):

Proprietarius	Beboernes Navne	Gammel Matrikel Hartkorn				Ny Matrikel Hartkorn			
		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	Td.	Skp.	Fdk.	Alb.
	Øse Sogn og By.								
Riberhus	Laurs Mortensen					1	0	3	1
	Niels Pedersen	4	5	0	0	2	1	2	2
Generalmajor Schach	Peder Nielsen Degn					1	6	1	0
	Christen Mortensen	4	4	0	0	1	7	1	1
Kgl. Maj.	Poul Madsen Buch					5	3	2	0
Ryttergods	Peder Nielsen Degn	4	5	0	0	3	4	2	2
Riber Hospital	Søren Knudsen, Mads Christensen, Per Jørgensen	5	0	0	0	4	0	1	2
Riberhus	Tommens Iversen, 1 øde Gaard, som Borgmesteren i Varde haver i Forvaltning.	4	5	0	0	3	6	1	2
Mag. Peder Torpager i Ribe tilhørende	Poul Madsen Buch	2	0	0	0	0	4	0	0
	Hostrup By.								
Velb. Christian Bilde	Jep Christensen	4	1	0	0	2	1	3	1
	Ole Olesen					2	2	2	0
	Zidse Hanses (Til Øes Kirke 8 Skilling, vides ej hvoraf)	4	1	0	0	3	7	2	1

58

	Claus Nielsen (Til Øes Kirke 2½ Skilling, vides ej hvoraf)	2	7	2	0	4	0	3	0
	Christen Madsen					1	5	0	1
	Jørgen Madsen	2	7	2	0	1	7	3	2
	Peder Christensen, Søren Clemmensen, Peder Hansen, Hans Hansen (Nok til Øes Kirke 3 Sk., hvoraf vides ikke)	8	2	1	1	9	4	0	2
	Peder Nielsen, Jesper Nielsen, Peder Christen Holvig	7	4	1	1	8	1	0	0
	Vesterbæk By.								
	Jep Mortensen og Niels Sørensen	5	3	1	0	5	0	1	2
	Jeppe Hansen og den øde	9	2	1	1	5	4	1	1
	Peder Madsen og Niels Jepsen	8	0	2	1	6	7	3	0
	Mads Jepsen og Niels Mortensen	5	2	1	0	5	5	0	2
	Hialterup By.								
	Søren Christensen og Søren Madsen	8	1	0	0	10	4	1	0
	Niels Jensen	4	5	0	0	5	4	2	2
	Hedeager By.								
Kongl. Maj.	Hans Ollesen og Hans Therkildsen	3	2	0	0	4	0	2	2

59

Proprietarius	Beboernes Navne	Gammel Matrikel Hartkorn				Ny Matrikel Hartkorn				
		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	
Kongl. Maj.	Hans Christensen, Per Pedersen og Jørgen Christensen	3	6	0	0	3	4	2	0	
	Christen Nielsen og Niels Ollesen	4	6	0	0	3	6	2	1	
Velb. Christian Bilde	Skamstrup By.									
	Else, salig Mads Hansens	5	2	1	0	6	6	1	0	
	Det øde Boel, som bruges af Else, salig Mads Hansens	3	3	0	0	1	4	0	1	
	Oved Gaarde.									
	Olle Nielsen	6	4	1	1	5	1	2	1	
	Knud Christensen	6	4	1	1	5	1	2	1	
Til Rytterhold	Kalsgaard.									
	Mads Nielsen	9	1	2	2	6	1	1	0	
	Hellegaard.									
	Niels Sørensen, Jep Nielsen, Anders Nielsen	6	6	0	0	7	3	2	0	

60

Velb. Christian Bilde	Graflundegaard.									
	Olle Jensen	2	0	0	0	2	3	0	2	
	Norden Schoug Gaard.									
	Jørgen Pedersen, Peder Thøstesen og Peder Knudsen (6 Skilling til Øes Kirke, vides ej hvoraf)	12	4	0	0	11	1	1	2	
	Afueldheede Gaard.									
	Peder Gabrielsen og Bertel Christensen	7	6	2	2	7	2	0	2	
	Øse Kirkes Mark og Eng.									
	Olle Jensen i Graflund	12	Skilling			0	2	0	0	
	Peder Madsen i Vesterbæk	11	Skilling			1	1			
	Mads Jensen og Niels Mortensen	12	Skilling			1	1	0		
Summa Øse Sogn										
Bøndergods	167	7	1	1	157	1	0	2		
Præstegaarden					5	3	2	0		

61

Den nye Matrikel afviger, som det ses, for Øse Sogn ikke saa overordentlig meget fra den gamle. En lille Nedsættelse (ca. 10 Td. Hartkorn) er der dog sket.

Det viste sig for Resten, at Beregningen efter Arealet og Jordens Bonitet ikke gav saa mange Td. Hartkorn, som Beregningen efter Landgilden havde givet, og Matriklen blev derfor overalt i Jylland forhøjet med $\frac{1}{16}$. Men trods denne Forhøjelse gik Antallet af Td. Hartkorn for Øse Sogns Vedkommende altsaa alligevel lidt ned.

Udskiftningen af Øse Bys Jorder.

Indtil sidst i det 18. Aarhundrede brugtes endnu overalt i Landet de samme Dyrkningsmaader som i Valdemarstiden. Den almindeligste af disse var Trevangsbruget: Den dyrkede Jord deltes i tre Vange, der aarlig skiftedes til at give Vintersæd, Vaarsæd og Græsning; men den meste Jord laa hen som Overdrev, Skov, Heder, Moser o. s. v. Kvæget dreves paa Fællederne og Overdrevene af den fælles Byhyrde. Til hver Gaard i Landsbyen hørte en Toft, der var unddraget Fællesskabet. Hver af de dyrkede tre Vange var delt i Aase eller Skifter, hvoraf der tildeltes hver Gaard et vist Antal Agre, op til omkring 100 for større Gaardes Vedkommende. Ved denne Fordeling opnaaede man, at Jorden kunde blive nogenlunde retfærdig delt efter Godheden, alle fik noget af den gode Jord, og alle fik noget af den daarlige. Skifterne skulde efter Jydske Lov være fordelte (rebede) efter Solfald d. v. s.: inden for de enkelte Vange fulgte Agrene overalt i samme Orden som Gaardene fra Øst mod Vest eller Syd mod Nord*). Overdrev og Forter var ikke fordelte mellem de enkelte Gaarde.

Da den store Reformbevægelse i Slutningen af Syttenhunderederne kom, var alle, som beskæftigede

---

*) Jydske Lovs Bestemmelser om Rebning efter Solfald blev dog sjelden efterkommet, og der er vist intet, der tyder paa, at den er bleven praktiseret her.

sig med Bondespørgsmaalet, enige om, at den største Hindring for Bondens Fremskridt var Fællesskabet. Selv den konservative Minister Guldberg var i dette Stykke enig med de ivrige Reformvenner. Den 28. Juli 1769 (altsaa mens Johan Hartvig Ernst Bernstorff var Minister) udkom der en Forordning om Fællesskabets Ophævelse. En lignende Forordning kom under hans Eftermand, Struense, og endelig kom den sidste Forordning den 23. April 1781 (altsaa under Guldberg), og efterhaanden som Bønderne blev klar over, at her var en Reform, der gavnede dem, forsvandt Fællesskabet ganske.

Bymændene i Øse blev allerede i Aaret 1771 stillet over for Udskiftningsspørgsmaalet, idet Sognepræsten Ole Hjerrild var meget ivrig for at faa Jorderne udskiftede. Følgende Brevvekslinger angaaende Udskiftningen viser, at det ikke altid gik saa let med at indføre en saadan Reform. Brevene er gengivet ordret og uden Forkortninger og til Dels med den originale Retskrivning.

Højvelbaarne Hr. Stiftsbefalingsmand.

I Anledning af de allernaadigst udgivne Forordninger, om fællesskabets Ophævelse, især den sidste, af 28. Juli 1769, har jeg tidt talt med Øse Bymænd, som er 9 i Tallet, og tilsammen skatter af 18 Td. Hartkorn; og Præstegaarden er desforuden ansat for 6 Td. Hartkorn, med de 4 Skpr., som et Præstegaarperpetueret Boel staar for, og saaledes søgt at betyde dem Nyttens af saadan fællesskabs Ophævelse, at de kunde indse sammes Nytte, og faa Lyst til, tillige med mig, at gjøre Begyndelsen paa saadant nyttigt Værk for hver Mand. Thi alle vores Engskifter ligger mestendels mellem hverandre, i smaa Strimler; og de som

har Lyst til at forbedre deres Enge, ved Vands Udledelse til Aaer eller Bæk, gennem Grave, kan ikke uden at tage for stor Skade paa saadanne smalle Strimler Enge faa saadant Arbejde sat i Værk. Men hidindtil haver de ikke været til at formaa dertil, paa den Maade, som jeg har forestillet dem Sagen. Min Mening er, at vi i Forvejen indløste sidste Landmaalingforretning over Øse Bys daværende Beboeres tiliggende, Præstens Ager og Enge, da man deraf let kunde se, hvor brede og lange de nuværende Beboeres Engstykker eller Strimler bør være, og da, naar hver Mand vidste, hvad sit var, kunde den ene des lettere udskiftes med den anden, at hver kunde faa sit i store Flænger efter Forordningen, til des bedre Behandling.

Forordningen af 28. Juli 1769, dens 10. Art., siger vel, at der ved delingen af en Bys Jorder, alene skal sees paa, hvad og hvor meget enhver Lodsejer er i Besiddelse af, og haver i Brug, inden det undersøges, hvad Adkomst han har dertil, saasom dette sidste er en Sag der for sig maa udgjøres ved Lands Lov og Ret.

Dette kunde alt være nok for mig og de andre Øse Bymænd, at faa vore Enge og Agre skiftede fra hverandre; thi ingen Enge eller Agre er forvente til andre (her er et Par Ord revet ud af Originalen) hver Mand i Øse By, saavel som Præsten, haver de samme Ager- og Eng-Skifter, som i Landmaalingens Tid laa til deres Steder, hvilket sees af en liden Specifikation, som den Tid over begge Sogne af Præsten er forfattet. Men det er Skade ingen ved, om deres Engskifter ere længere eller bredere, kortere eller smallere end de bør være efter Landmaaling-Forretningen; thi de gamle Dole og Mærker ere borte. Jeg har nu tre Gange i 20 Aar været med Øse Beboere, at gøre nye Dole, da der hver Gang er sket Forandring saavel med mine, som med de andres Engskifter.

Især kom der stor Fornærmelse for Præsten ved Dole-Karlenes idelige omveksling, naar der ingen kendelige Mærker ere at skære efter, han er gjerne fornøjet med at skære det, som hans Sidemand siger at høre Præsten til, enten han da faar hans Ret eller ikke. Tit bliver Bymændene selv uens med hverandre om deres Enges Størrelse.

Jeg har en gammel Eng-Bog, næsten 200 Aar gammel, hvorefter jeg kan finde ethvert Stykke Eng, som jeg bør have blandt Øse Bymænd. Men hvor der findes en god Plet Eng, ved Aa eller Bæk, findes den ikke af den Brede eller Længde, som Bogen ommelder.

Tilmed siges der, at det bedste Engstykke, som skal være lagt til Tyrehold her i Byen, er kommen til den Mands Enge, som ved Landmaalingens Tid holdt Tyr, hvilket hver Mand her som andre Steder var lige nær til, uden Betaling, naar de brugte Engen. Nu er der paa det Sted i Byen, som bruger Engen ingen Tyr, og om en anden holder Tyr bliver Engen ham dog forment, saa han nødes til at tage Betaling derfor.

Jeg holder da for, at det ikke, hvad fællesskabets Ophævelse blandt Øse Beboere er angaaende, var imod ommeldte Forordnings 10de Post, om Øse Beboere bleve befalede eller formaaede til at forsyne sig med Landmaalingensforretningen, hvilket efter mine Tanker vilde blive det billigste og letteste Expedient til at kunne opfylde vor allernaadigste Konges Vilie, efter den Forordning.

Fra Øse Præstegaard er der paa Vesterbæk Mark bortkommen en Eng, hvorpaa kunde avles 16 Læs Hø, som er Lavshævd, som ikke findes her, tagen paa Biskoppens Vegne af Velb. Henrich Stampe til

Visselbjerg over Øse Præstegaard . . . (et Ord revet ud) og af Frederik 2den 1570 confirmeret udviser.

Thi i 4 af mine Formænds Tid finder jeg ikke at samme Eng er brugt til Øse Præstegaard, men mine Formænd have anoteret (anmærket) at Vesterbæk Grander bruger en omflødt Holme fra Øse Præstegaard.

Skulde jeg nu ved at udskifte det lidet oversblevne Eng med Øse Beboere, uden at vide om Præstegaarden havde det, den burde have, kunde jeg anses lige saa forsømmelig i at iagttage Præstegaardens Retlighed, som mine ældre Formænd vistnok været haver.

Jeg formoder da underdanigst, at højvelbaarne Hr. Stiftsbefalingsmand formaaer Øse Byes Lodsejere, hvoriblandt Ribe Hospital er den højeste, at interesere med mig at indløse Landmaalingsforretningen. Og ifald det, mod Formodning, bliver mig afslaaet, at han da, naar jeg anskaffer mig Landmaalingen for Øse Præstegaard alene, vil ytre sine Tanker om jeg efter saadan Landmaalingsforretning kan faa Præstegaardens Agre og Enge udviste eller ikke, saadan som de befandtes da Landmaalingen skete.

Endskønt jeg er en aldrende Mand, vil jeg ikke spare mig Umag og en liden Omkostning for at opfylde min allernaadigste Konges Villie, og gjøre mit til at efterkomme det almindelige Bedste; men at indvikle mig i Proces har jeg hverken Lyst eller Evner til.

I forventning af et Naadegunstigt Svar beroer jeg med største Veneration.

Højvelbaarne Hr. Stiftsbefalingsmand
Deres

Allerydmygste og underdanigste Tjener
O. Hjerrild.

Øse Præstegaard,
d. 9. April 1771.

Stiftbefalingsmand Levetzau sender saa Skrivel-
sen til Landvæsenskommissionen med følgende Paa-
tegning: Om forestaaende anmodes de beskikkede
Landvæsenskommissærer at indhente vedkommendes
Erklæringer, og samme med deres Betænkning med
Memorialens*) Remittering**), saa snart ske kan, til
mig indsende.

Ribe, d. 11. April 1771.

Levetzau.

Landvæsenskommissionen henvender sig saa til
Lodsejerne i Øse og afæsker dem en Erklæring om
Sagen.

Hospitalforstander Hjort, Ribe, giver følgende Er-
klæring for Ribe Hospital, der jo var den største Lods-
ejer i Øse By: „Jeg er ganske enig med Hr. Pastor
Hjerrild udi at Øse Bys Beboere faar deres Ejendom-
me, særdeles deres Enge, udskiftede, som jeg forme-
ner vil blive dem til særdeles og vel Nytte. Hvad
Udskiftningens Maade angaar da siden Forordningen
af 28. Juli 1769 dens 10ende Art., udtrykkelig siger,
hvorledes dermed skal forholdes, bliver Forordningen
deri en Regel for mig paa Ribe Hospitals Vegne.

Ribe, den 29. April 1771.

Hjort.

Søren Godthartsen, Tude (ved Esbjerg), paa hvis
Gaarde Fæstebønderne Jens Knudsen og Niels Thom-
sen sidder, er den næste Lodsejer, som afgiver Er-
klæring, og denne lyder saaledes:

„Naar mine Bønder kan faa Vederlag for hvad,
som fra dem maatte blive udbyttet, og udbytningen

*) Skrivelsens. **) Tilbagesending.

sker paa den forlangendes Bekostning, maa jeg ikke kan have noget imod at deres Sognepræst Hr. Hjerriid, efter Forordningen samler paa sin Ager og Eng, men at indlade mig i nogen Bekostning, enten herpaa eller paa Matrikulsforretningen fra Kjøbenhavn at indløse paatager jeg mig ikke. Synes ikke heller, hvad det sidste især angaar at kunne være dem til ringeste Nytte, siden jeg ikke vil have enten mere eller mindre end hvis til Stederne i min og Formænds, og saa længe man kan mindes lagt og brugt været haver, og hvor meget dette er, er mine Bønder og hver Mand i Byen bekjendt.

Tude, den 12. Maii 1771.

Søren Godthartsen.

Derefter følger følgende Erklæringer, dels fra Selvejerne og dels fra Fæsterne:

Jeg tilholder mig Søren Godthartsens Erklæring.

Øse, den 13. Maii 1771.

Poul Eriksen.

· Dette tilstaaes.

Niels Larsen og Benned Christensen.

Jens Larsen. Jens Knudsen.

Niels Thomsen.

Vi Kloster-Bønder er ogsaa fornøjet med vores Bymænds Erklæring, formedelst der er saa stor Kor paa vores Landeri.

Øse, den 13. Maj 1771.

Claus Nielsen. Peder Nielsen.

Jørgen Tomsen.

Uagtet Hr. Hjerrilds gode Hensigt, med at ville befordre Fællesskabets Ophævelse, saa kan jeg dog ikke tage Del i nogen af de Omkostninger, som dertil vil udfordres.

Ribe, den 18. Maj 1771.

Søren Sevel.

(Søren Sevel var Konrektor ved Ribe Latinskole og hans Erklæring gælder et Boel, som Præsten er Bruger af.)

Niels Larsen, Benned Christensen, Jens Larsen og Poul Eriksen er Selvejere.

Landvæsenskommissionen afgiver derefter følgende Betænkning:

Over Indsluttede Hr. Pastor Hjerrild i Øse hans Memorial dat. 9. April med dermed følgende Erklæringer fra de Navngivne af Lodsejerne er det vores

Underdanige Betænkning

Forsaavidt der i Memorialen røres (tales) om at han mener at tilkomme mere Eng eller Ejendom, end han nu bruger, er en Post som Landvæsens-Commissærerne ej kan Mellere (blande) sig udi. Men maa alene erindre, forsaavidt der tales om et Udtog Matriculs Indløsning, for at faa Engens Størrelse at vide, At Matriculen vil i Henseende til Ager Jord vise Længde og Bredde. Derimod i Henseende til Enge meldes der i Almindelighed, hvor mange Læs og hvad Slags Hø derpaa avles; men intet om dens Figur eller Størrelse, Længde eller Bredde.

Og hvad den interesserede Udskiftning i sig selv er betræffende: Da siden ingen af de øvrige Lodsejere tydelig have villet erklære sig, til at tage Del i Be-

kostningerne, men de fleste ganske nægter sligt; saa ifald Hr. Pastor Hjerrild vedbliver sit Desein (Forehavende) med Udskiftningen, bliver Forordningen af 28. Juli, dens 10ende Post, i henseende til Udskiftningsmaaden, og 1ste med 9ende Artikler i henseende til Omkostningerne, de Regler som i saa Fald maa følges. Der alt indstilles til højere overvejelse.

Krogsgaard og Varde, den 13. Juni 1771.

I. Bruun. Frausing.

Fra Stiftbefalingsmanden kommer saa til Pastor Hjerrild følgende Skrivelse:

Til

Hr. Pastor Hjerrild i Øse.

Pro Memoire!

Ved de i Amtet beskikkede Landvæsens-Commissærier, haver jeg over Hr. Pastors Memorial dat. 9. April betræffende Øse Præstegaards Markjorder og Ejendomme samt fællesskabets Ophævelse der i Byen, og Landmaalingsforretnings anskaffelse i den Henseende med videre, erholdet Øse Byes Lodsejeres Erklæringer, hvoraf eragtes at ingen af dem tydelig har villet erklære sig til den proponerede*) Udstykning, og endnu mindre at tage Del i Bekostningen paa Landmaalings-Forretnings Udskrifts Indløsning.

I Fald derfor Hr. Pastor til Hs. Majestæts aller-naadigste Vilies Opfyldelse, som formodes fremdeles vedbliver Deres forfattede gode Forsæt med Udskiftningen, vil Forordningen af 28. Juli 1769 dens 10 Stykke i henseende til Udskiftningsmaaden, samt dens 1ste med 9de St. i henseende til Omkostningerne, være de Regler som i saa Fald maa følges.

*) foreslaaede.

Hvad den Part i Hr. Pastors Memorial angaar, at De formener Dem til Præstegaarden tilkommer mere Eng eller Ejendom, end De nu har i Brug, da vil sligt blive Udskiftningen uvedkommende, og er en Sag, der i Dispouts (Ordstrids) Tilfælde, med ordentlig Lands Lov og Ret vil udgjøres. Og hvorvidt det ommeldte Udtog af Landmaalings-Forretningen kan være til nogen Nytte i dette Fald er uvis, da Matrikulen i Henseende til Enge i Almindelighed alene plejer at melde, hvor mange Læs Hø, og hvad Slags Hø, derpaa kan avles, men intet om deres Figur, Størrelse, Længde eller Bredde.

Odense, den 20. Juni 1771.

T. Levetzau.

Pastor Hjerrild sender saa efter Modtagelsen af denne Skrivelse følgende Skrivelse til den kongelige General-Landvæsens-Commission:

Pro Memoria!

Underskrevne Sogne Præst for Øse og Næsbjerg Menigheder i Skads Herred, i Riberhus Amt, har 1769 den 11te April, til det daværende Kongl. General-Landvæsens Collegium indsendt en Afhandling om det, der hidindtil har hindret det for det almindelige nyttige Værk, at udlede Vandet af Agre, Enge og Marker, og derudi aabnet mine ringe Tanker, hvorledes samme Hindringer kunde hæves. Nemlig foruden andre Ting, især ved at lette Hovbøndernes usædvanlige Byrder, ved at hæve den skadelige Fællesskab, og ved at foretage en ny Landmaaling overalt. Det første har den barmhjertige Gud bevæget vor allernaadigste Konge til at iværksætte, ved Forordningen af 20. Febr. 1771. Det andet driver vel nogle paa efter Forordningen af

28. Juli 1769, men næppe vil det komme til nogen Fuldkommenhed over alt, med mindre der sker en ny Landmaaling overalt; thi jeg mærker at man af den sidste Landmaalings-Forretning ikke kan faa at vide af hvad Figur, Længde og Bredde de daværende Lods-ejeres og Beboeres Enge har været, men alene hvor mange Læs Hø af hver Slags, der den Tid kunde avles paa hver Stykke Eng.

Men deraf kommer ingen Vished, at enhver Lodsejer nu efter Hartkorn har saa meget, og saa godt Eng, som hans Formand, i Landmaalingens Tid, havde; og at udsøge sin Ret ved Lands Lov og Ret er ikke saa let en Sag for den, der hverken har Lyst eller Evne dertil. Hvorfor og mange heller lide Skade, og den skadelige Fællesskab bliver ved som tilforn paa de fleste Steder, er Anledning til idelig Kiv og Trætte blandt dem der ellers er fredelige.

Det der har hindret, og endnu hindrer mig i at faa Øse Præstegaards, ja enhver af Øse Bys Beboeres Agre, og især Engene, saaledes udbyttede fra hverandre, at enhver Lodsejer kunde have sit for sig selv, og at de flittige, sig til større Nytte, kunde faa Lyst til at forbedre det, han havde udskilt fra de andre, sees af hoslagde Dokumenter, hvorved paa et Ark Papir, nemlig af min Memorial til Stiftbefalingsmanden von Levetzau af 9de April, og hans derpaa givne Svar af 20. Juni.

Endskjønt jeg vil alene rette mig efter Forordningen af 28. Juli 1769, dens 1ste, 9de og 10de Art. uden at indløse Afskrift af Landmaalingens Forretning, saa formener jeg dog, at Øse Byes Lodsejere ikke holde saadan Agers og Enges Udskiftning nyttig for deres Part, ikke heller vil gjøre nogen Bekostning derpaa, men vil at jeg, mod allerhøjstbemeldte For-

ordning alene skulde bekoste det for dem alle, saavel som for mig selv. Ja, om jeg i Medhold af Forordningen vilde lade Præstegaardens, og et til Præstegaarden perpetueret Boels Ager og Eng udbytte, paa et belejligt Sted, og lade de øvrige Lodsejere have Fællesskab med hverandre, saa fik jeg dog denne Udbytning ikke uden stor Dispute (Ordstrid) iværksat, saasom det er mod deres Vilie, og fordi der adskillige Steder ingen Dole eller Mærker findes mellem Præstens og hans Sidemænds Enge.

Jeg ser da intet bekvemmere Middel til at naa mit Ønske, og i den Henseende at opfylde vor aller-naadigste Konges Vilie angaaende Fællesskabets Ophævelse, end at der kunde udvirkes en Kongelig Befaling til Stiftamtmanden over Riberhus Amt, at han straks ved Land-Commissærierne besørgede Fællesskabets Ophævelse imellem Øse Præst og Byens Lods ejere eller Beboere, og ifald Øse Lodsejere endnu vilde lægge Hinder i Vejen, at Øse Præst alligevel faar sine Agre og Enge udbyttede, og faar sine Agre og Enge samlede, paa et for ham belejligt Sted.

Hvilken Befaling jeg allerærbødigst og ydmygt beder og formoder at de høje Herrer i den Kongl. General-Landvæsens-Commission om muligt besørger udstedt; dog saaledes at Fællesskabets Ophævelse, henseende til Agre og Enge for Øse Beboere og deres Præst kunde ske uden for store Udgifter.

Før Souverainiteten (Enevælden) er en Eng paa 16 Læs Hø, paa Vesterbæk Mark i Øse Sogn, Nørholm tilhørende, bleven forventt fra Øse Præstegaard, og igjen før Souverainiteten ved et lovlig tagen, og af Kongen Confirmeret (stadfæstet) Lov Hævd kommen til Øse Præstegaard igjen, men hvorfor samme Eng efter Souverainiteten er kommen fra Øse Præste-

gaard, og efter den gejstliges allernaadigste Privilegier ved Stiftbefalingsmandens og Biskoppens Hjælp kommen dertil igien vides ikke. Jeg finder i en gammel Engbog af mine ældre Formænd antegnet: Endnu har jeg en omfløt Holm paa Vesterbæks Mark, som Vesterbæks Grander bruger fra Øse Præstegaard. Dette har jeg for en tre Aars Tid siden givet tilkjende for Biskop Bloch, for om muligt i Stifts-Kisten at finde nogle Dokumenter om den Sag, men jeg har ingen Svar faaet derpaa. Imidlertid er det stor Skade for Præstegaarden at miste 16 Læs Hø af bedste Slags, som ikke findes saa godt i alle Øse Byes Enge.

Denne Eng faaes vel aldrig mere tilbage, thi ved Proces vindes den vel ikke, ej heller har jeg Lyst eller Penge dertil.

Kunde jeg faa de Engskifter og Strimler jeg nu har i Brug udskille, udbyttede fra de andre, og samlede paa et Sted i hver Eng, saaledes at det kunde indelukkes for sig selv, efter Forordningen af 28. Juli 1769, var det en stor Nytte for mig, og større for mine Succesorer (Efterfølgere) og Øse Byes Beboere, der nu enten ingen Indsigt har, eller af Egensindighed ingen vil have, fik vel omsider deres Øjne aabnede, naar de saa den Fordel deres Nabo høstede af saadan Fællesskabs Ophævelse, henseende til Agre og Enge.

Jeg lever da i det stadige Haab at de samtlige høje Herrer i General-Landvæsenets Commission gjør deres bedste, at den af mig begjærede allernaadigste Befaling kunde erholdes og sendes til Stiftbefalingsmand von Levetzau.

Øse Præstegaard, den 28. Juni 1771.

Ole Hjerrild.

Til

Den Kongelige General-Landvæsens-Commission.

Det ser ud til, at denne Skrivelse er bleven sendt den stedlige Landvæsenskommission til Erklæring; thi fra denne fremkommer der saa følgende:

pro Memoria!

Hr. Pastor Hjerrild i Øse Præstegaard hans Ansøgning til forrige Landvæsens Commission, af 28. Juni, med hans Forslag af 26. Juli næstefter, til hans Præstegaards Ejendoms Udskiftning, saavidt Ager og Eng angaar; item Lodsejernes derom givne Erklæringer, med bem. Hr. Hjerrilds nærmere Paategning af 20ende passato, fremsendes hermed til Højvelbaarne Hr. Stiftsbefalingsmand von Levetzau, med denne

Underdanige Betænkning.

Ligesom alle Udskiftninger i Almindelighed har store Vanskeligheder, fordi enhver Prætederer (gør Paastand paa) at være raadig over sit eget, og ej pligtig at overgive det til en anden mod et Vederlag, der paaskjønnes af Mennesker som kunde fejle til hans fornærmelse.

Saa har og den af Pastor Hjerrild proponerede Udskiftning faaet sine Indsigelser af Lodsejerne, nogle paa en, og nogle paa en anden Maade. Men som bemeldte Hr. Pastor Hjerrilds Forslag af 26. Juli til Udskiftningen fornemlig sigter der hen, at han paa egen Bekostning ville lade sig tildele, ved en Edsvoren Landmaaler, og 3 Mænd, som skulde beedige deres Forretning, de Agre og Enge som han ville have af de andre Bymænds, og igjen af hans udlægge saa mange Stykker Agre og Engbund som derfor kunde ansees i Vederlag, paa de Vilkaar at det der saaledes af hans Ager og Eng blev udlagt, skulde de øvrige Bymænd paa deres Bekostning dele imellem sig.

Saa sees straks at saadan udskiftning ville have sine store Consequencer (Konsekvenser); thi foruden at det ville gaa som Hr. Pastor Hjerrild selv tilstaar i hans sidste Paategning' af 20de passato, at to à tre Beboere kunde faa Del i en af hans efterladte Engskifter, som ikkun var 10 a 12 Skar bred, ja en Mand kunde ikke faa mere end et Skar, som vilde blive til Fortrydelse og Fortræd; saa siden han ikkun ene er den, der paastaar Udskiftningen, synes det derfor ikke efter Forordningen af 28. Juli 1769 dens 1ste og 9ende Artikel, at alle de øvrige, som ere derimod, derved skulde paabyrdes nogen Bekostning, helst, ifald de blive pligtige at opgive til Hr. Pastor Hjerrild 2 Stykker han har Øje paa, de dog derved faar deres egen Fællesskab ved det han igjen udlægger, endnu mere forøget.

Det synes derfor tjenligt, som og i slutningen af form. Pastor Hjerrilds Paategning, saavel som i Hr. Forstander Hjorts Erklæring af 16de passato er givet Anledning til, at samtlige Lodsejere er bleven tilholdt, paa en af Pastor Hjerrild og Forstander Hjort bestemmende bekvem Dag, at samles i Øse, enhver om han fandt for godt, med et Par kyndige Mænd paa sin Side, for at undersøge og beraadslaa, om ikke en almindelig Udskiftning for hele Byen, efter den af Hr. Hjerrild proponerede Lodkastning, kunde mindelig udvirkes. Hvis ikke, og Hr. Hjerrild fremdeles vedbliver sit Dessein, maa ventelig Omstændighederne det danske Kammer forestilles, da det vil komme an paa om der derfra kunde udvirkes speciel Befaling, at de øvrige Lodsejere skulde være pligtige at lade Hr. Hjerrild foretage Udskiftningen paa den Maade han har proponeret, saaledes at de andre Lodsejere, paa egen Bekostning, selv skulde dele hvad han til dem udlagde,

naar han mod deres Vilie maatte indtage de Stykker han prætenderer.

Der saaledes indstilles til nærmere, naadig Overvejelse.

Krogsgaard, Varde, den 2den Sept. 1771.

O. Bruun. Frousing.

At Landvæsenskommissionens Forslag om ved en mindelig Overenskomst at faa Øse Bymænd til at gaa med til en almindelig Udskiftning, er lykkedes, viser følgende Aktstykke:

„Anno 1771, den 9de Oktober, vare vi underskrevne Beboere i Øse, saavel som Lodsejerne, forsamlede sammesteds, i Følge Højvelbaarne Hr. Stiftamtmand Levetzaus Intimation (Kundgørelse), af 16. September, for at undersøge og beraadslaa, om ikke en almindelig Udskiftning for Øse By mindelig kunde udvirkes.

Hvor der i Overværelse af 2 Mænd, nemlig Peder Nielsen og Niels Knudsen, begge af Hostrup By i Øse Sogn, saavel som og paa Bymændenes Vegne, da de første efter Hr. Hjerrilds Begjering vare mødte, 2 Mænd nemlig Søren Sørensen og Niels Christensen af Helle, de tre Hospital-Bønder nemlig Claus Nielsen, Peder Nielsen og Jørgen Thomsen, samt de tre Selvejere, nemlig Niels Larsen, Jens Larsen og Benned Christensen, alle begjerede og ønskede at en almindelig Udskiftning i Byen maatte ske, saa at enhver kunde faa sit for sig selv; saaledes at Agermarken kunde komme paa 2 Steder til hver Mand, og Engene at deles paa 6 Steder, eftersom til Byen er 6 Fold Enge. Dog paa Vilkaar at de maatte faa saadan deres Ejendomme paa de for dem mest bejellige Steder, og især Agermarken.

Hvad Maaden angaar paa hvilken Agermarken skulde udskiftes, da forment de, at saadant kunde ske, naar Agermarken blev lignet i 4 Lodder saaledes:

1ste: Den halve Part af Lundetægte, Balletægte og Rønrøgeltægte.

2den: Gammelager, Kjerkebjerg og Østerbing Tægter.

3die: Den anden, nemlig sønder halve Del af Lundetægte, Toftvang og Vestervevelsbæk-Tægter.

4de: Kaarsager og Østervevelsbæks-Tægter.

Derefter kunde Byens Beboere skifte i 5 Lodder, nemlig den 1ste: de 3 Hospitalsbønder, 2den: de om meldte Selvejere, 3die: Poul Eriksen, 4de: Søren Gøthardsens Bønder, Jens Knudsen og Niels Thomsen, 5te: Præstegaarden og Bolet.

Hver af disse første fire Lodder bekomme altsaa en Lod af Agermarken, saavidt de efter Maal og uvil lige Mænds Skjønsomhed i Forhold af deres nu i besid-havende Mark, med Rette kunne tilkomme. Og hvad derfra bliver tilovers, bliver tillagt Præstegaarden og tilhørende Boel; dog at det bliver tæt østen eller vesten eller paa begge Sider af dets Enemærker, ligesom det ved Landets Maaling bliver bekvemmet.

Hvad Engen angaar, der erklærede de at samme ikke, formedelst de nu staar under Vand, i dette Efteraar kunde udskiftes, men var tilfreds at saadan Udskiftning foretaget et andet Aar, naar der paa deres Godhed eller Ringhed kunde skjønnes.

Det saaledes er passeret, og efter bedste Vidende skjønnet, det bekræfte med Underskrift.

Actum, Øse ret supra.

Peder Nielsen.   Claus Nielsen.

Jørgen Thomsen.   Niels Larsen.

Jens Larsen.   Benned Christensen.

Paa Conrektor og egne Vegne:

O. Hjerrild.

Paa Forstander Hjorts Vegne:

Fogt mann.

Som tilstedeværende Underskrivere.

Peder Nielsen. Niels Knudsen.

Niels Christensen. Søren Sørensen.

Underskrevne Niels Thomsen, Søren Gothardsen i tilsvarende, tilstaar herved at jeg ønsker tilligemed de indmeldte at faa mine Ejendomme udskiftede, dersom det ikke er fornævnte min Husbonde for meget imod; dog at det sker paa indbemeldte Maade og Vilkaar. Hvilket jeg efter at Forretningen var sluttet, kom i Eftertanke om at være til min og øvrige Bymænds Fordel.

Øse ret supra.

Niels Thomsen.

Nu ser det ud til, at Udskiftningsagen nok skal gaa i Orden; men saa faar de Øse Bymænd Betænkeligheder, hvilket følgende Skrivelse udviser:

Til

S. T. Hr. Stift-Amtmand von Levetzau.

Pro Memoria!

Vel lod vi os forleden Dag, nemlig sidstafvigte Onsdag, dels ved Trudsler, dels ved gode Ord lede til at underskrive noget som blev os forelagt, hvis Indhold var, at vi med endeel flere, skjønt ikke alle, her i Byen, skulle paa vores egen Bekostning udbytte og udskifte vores Ager og Eng, saaledes at hver 2 eller 3 Beboere skulde paa et Sted have sin Andel samlet. Og naar Bønderne saaledes havde faaet, hver 2 eller

3 sin Lod, skulde Præsten beholde det øvrige. Men da vi siden har eftertænkt, ikke aleneste at paa den Maade vilde Bekostningen gaa ud over os alene, som dog ikke har forlangt eller skötter om denne udbytning der forlanges og paastaaes af Præsten alene, med ved og at denne Udbytning var os til aldeles ingen Nytte, medmindre vi tillige kunde faa Ejendommen indlukt, hvortil ingen Lejlighed haves, eller og faa vore Gaarde henflyttede til Ejendommene, hvortil vi ingenlunde har Formue, saa gjenkalder vi aldeles, hvad vi, som forbemeldt har skrevet, og paastaar at det ikke bliver os til Hinder, Forfang eller Udgift i ringeste Maader. Ligesom og underdanigst bede og forhaabe vi herudi af Øvrigheden, Højvelbaarne Hr. Stiftamtmand von Levetzau maatte blive understøttede. Derhos vi dog gjerne tilstaar og tilbyde, ligesom vi og nogle Gange forhen haver tilbuddet og tilstaaet, at vi ingenlunde skal være imod at Præsten faar sin Andel, være sig Ager eller Eng, udbyttet for sig selv, naar det kuns sker efter Forordningen paa hans egen Bekostning; og det efter uvillige og kyndige Mænds Skjønsomhed som vi helst saa, (der og paastaaes) at ske af Mænd som er uden for hans Menigheder.

Øse, den 15. Oktober 1771.

Bennet Christensen. Niels Larsen.
Jens Larsen.

Skrivelsen sendes saa af Stiftamtmanden til Landvæsenskommissionen med følgende Paategning:

Efter forudgaaende Undersøgelse og med denne Memorials remittering ville de her i Amtet beskikkede Hrr. Landvæsens-Commissærer mig over sammes Indhold deres Betænkning meddele.

Ribe, den 17. Oktober 1771.

Levetzau.

Til lige Undersøgning og Erklæring følger og hermed en Memorial af Dags Dato, med Bilage, fra Hospitalsforstander Hjort.

Landvæsenskommissionen sender saa Skrivelsen videre til Pastor Hjerrild med følgende Paategning:

Hr. Pastor Hjerrild i Øse anmodes om hans Erklæring over denne og hosfølgende Memorial fra Hr. Forstander Hjort, Ribe, dateret 17de hujus. Hvorefter strax en Erklæring med disse 2 Memorialer og medfølgende Originalforretning, af 9de hujus, os igjen maatte tilsendes.

Krogsgaard og Varde, den 31. Oktober 1771.

B r u u n .   F r a u s i n g .

Pastor Hjerrild maa vel have faaet at vide, at der var afsendt en Skrivelse fra nogle af Bymændene til Stiftamtmanden, og saa griber han straks Pennen og sender følgende Skrivelse af Sted til Stiftamtmanden.

Pro Memoria.

Efter Højvelbaarne Hr. Stiftbefalingsmanden Intimation af 16. Septbr. er Aasteds-Mødet af 9de Oktober 1771 i Øse By og Mark saaledes afløbet, at de fleste Lodsejere og Beboere af det meste Hartkorn har samtykt og begieret en almindelig Udbytning henseende til deres Ager og Eng.

Da Poul Eriksen, Selvejer, og Jens Knudsen, Søren Gothardsen i Tude tilhørende, alene var derimod; saa 6 Lodsejere holdt med en almindelig Udbytning, og 2 vare derimod, som Forretningen, forfattet af Hr. Hospitalsforstanderens Fuldmægtig, og underskrevet af alle dem, der tog Del i Udbytningen, saavel som af 4 uvillige begjerte og tilstedeværende Mænd, udviser;

hvilken Originalforretning Hospitalsforstanderens Fuldmægtig tog med sig til Ribe, og efterlod mig rigtig Copi deraf, som her følger indlagt. Hospitalet, de 3 Selvejere: Jens Larsen, Bennet Christensen og Niels Larsen, samt Niels Thomsen, Søren Gothardsen i Tude tilhørende, saavel som og Præsten angaaende Præstegaarden og Bolet, har med deres Hænders Underskrift erklæret sig for Udbytningen, hvis Jorder, Ager og Eng tilsammen, er anslagen for 17 Td. 4 Skp. 1 Alb. Hartkorn. Poul Eriksen og ovenmeldte Jens Knudsen ere imod Udbytningen, og derfor ej har underskrevet Forretningen, endskjønt deres Ager og Eng tilsammen er ikkun anslagen for 6 Td. 7 Skp. 3 Fdk. Hartkorn.

Jeg formoder da at Højvelbaarne Hr. Stiftsbefalingsmand, efter Forordningen af 28. Juli 1769, dens 9de Part, tilholder de to modstridende Mænd at tage Del i Udskiftningen, og de derpaa gaaende Omkostninger, og at Højvelbaarne Hr. Stiftsbefalingsmand tillige vilde fastsætte den Maade paa hvilken saadanne Omkostninger, i Mangel af mindelig Betaling kunde erholdes. Skulde en eller anden af dem som har underskrevet Forretningen, siden blive anderledes til Sinds, tror jeg ikke det omstøder bemeldte Forretning.

Skal der blive noget af denne Udbytning, da maa der straks begyndes med Opmaalingen paa Agermarken, at enhver kan vide hvor de skal begynde at fælle eller gjøde sit Bygland til Foraaret.

Øse Præstegaard, den 17. Oktober 1771.

O. Hjerrild.

Denne Skrivelse sender Stiftamtmanden ogsaa videre til Landvæsens-Commissionens Erklæring med følgende Paategning:

Remitteres til Dehrr. Landvæsens-Commissærers
derover med sammes med Bilagets Tilbagesendelse
forventede Betænkning.

Ribe, den 21. Oktbr. 1771.

Levetzau.

Landvæsens-Commissionen sender den saa videre
med følgende Paategning:

Hr. Conrektor Sevel i Ribe
Søren Gothardsen i Tude og
Poul Eriksen i Øse

Anmodes om Deres Erklæring i Indbemeldte Til-
fælde, som med denne Memorial og Bilage os igjen
maatte tilsendes.

Krogsgaard og Varde, den 31. Oktober 1771.

Bruun. Frausing.

Erklæringerne fra disse tre Mænd lyder saaledes:

Jeg refererer mig til mine forhen givne Erklærin-
ger, og hvad Bekostningen angaar ved Opmaalingen,
da er at formode at Hr. Hjerrild siden han har Brugen
af Bolet, bestrider samme.

Ribe, d. 6. Nvb. 1771.

Søren Sevel.

Jeg henholder mig til min forrige Erklæring, og
ingenlunde tager Del i denne Bekostning.

Tude, den 20. November 1771.

Søren Gothardsen.

Jeg henholder mig til mine forrige herom givne
Erklæring, og ingenlunde tage Del i Omkostningerne.
Det er ikke alene mig og Søren Gothardsen, som in-

gen Del vil tage i Omkostningerne. Hospitalets Bønder, der foregive at være dels truet dels lokket til at underskrive Forretningen af 9. Oktober 1771, og Selvejerbønderne, som foregiver at de til Underskrifterne blev lokkede, ved Hospitals-Bøndernes Exempel og Forslag, siger det samme som jeg, og haver, de første til deres Husbond, og de sidste til Stiftamtmanden indgivet deres nærmere Erklæring og Gjenkaldelse. Det er ogsaa langt fra, at den udi Forretningen ommeldte Ligning af Bymarken er ligelig, at jeg tilbyder at ville, naar det stod til mig, og blev tilbuddet, giver 200 Rdlr. mere for en Lod end for en anden, og overalt er Ligningen saaledes at den bedste og nærmeste Lod tilfaldt Præsten. Til mine forrige Erklæringer føjer jeg endnu den Paastand, at om det kommer dertil Hr. Hjerrild lader sin Ejendom udskifte, det dog sker med Mænd som ikke boer i nogen af hans Menigheder.

Øse, den 21. November 1771.

Poul Eriksen.

Foranstaaende Poul Eriksens Erklæring, for saa vidt den af os angaar, vedstaar og underskriver

Peder Nielsen. Claus Nielsen.

Jørgen Thomsen.

Fra de tre Hospitalbønders (ogsaa kaldet Klosterbønder) Overordnede, Hr. Hospitalforstander Hjort, Ribe, var der den 17. Oktober s. A. afsendt følgende Skrivelse til Stiftamtmanden:

Højvelbaarne

Hr. Stiftsbefalingsmand og Amtmand
von Levetzau,

Naadige Herre!

Indlagt har jeg den Ære underdanigst at insinuere Forretningen angaaende Fællesskabets Ophævelse i

Øse; hvilken Hospitals-Bønderne Peder Nielsen, Claus Nielsen og Jørgen Thomsen har hørt oplæse, og derefter underskrevet.

Men da bemeldte Hospitalstjenere siden har eftertænkt at Omkostningerne vilde gaa ud over dem, siden Lodsejeren Søren Gothardsen for sine 2 Bønder, og Poul Eriksen, Selvejer, ikke har underskrevet, som dog ejer 3die Parten af Byens Hartkorn, de ej heller tror Udskiftningen kan blive dem ret til Nytte, siden Agermarken ikke kan indhegnes, og de efter den gjorde Plan ej kan faa deres Agermark paa den for dem mest belejlige Plads, saa har de holdt det for mest tjenligt, at enhver fik sin Andel paa et Sted i hver Tægte samlet, siden Boniteten er ulige.

Derimod tilbyder de, at de ingenlunde vil være imod at Præsten faar sin Andel, være sig Ager eller Eng, udbyttet for sig selv, naar det efter Forordningen sker paa hans egen Bekostning, og det efter uvillige og kyndige Mænds Skjønsomhed, som ere ikke af hans Menighed.

Dette, Hospitals-Bøndernes nøjere Overlæg, har jeg ikke kunnet undlade underdanigst at insinuere.

Jeg med underdanig Soumission forbliver
 Højvelbaarne, naadige Herres
 underdanige Tjener
 Hjort.

Ribe, den 17. Oktober 1771.

Indsendelsen af det Brev, som Bennet Christensen, Niels Larsen og Jens Larsen den 15. Oktober sendte til Stiftamtmanden fik til Følge, at disse tre Mænd (vistnok paa Foranledning af Pastor Hjerrild) blev afhørt af to Mænd fra Næsbjerg, Peder Jepsen og Thomas Thomsen. Der blev stillet dem otte Spørgsmaal,

som de hver for sig maatte besvare. Forhøret for- mede sig saaledes:

Spørgsmaal 1:

Om de ikke den 7de Oktober sidstafvigte var samlede paa Øse Mark, tilligemed andre, at overlægge hvorledes Udbygningen angaaende deres Agerland bedst kunde ske?

Dertil svarede Niels Larsen og Jens Larsen Ja. Bennet var ikke tilstede.

Spørgsmaal 2:

Om de ikke hørte det som efter deres Overlæg paa Marken var skrevet tydeligen blive oplæst?

Hvortil de alle svarede Ja.

Spørgsmaal 3:

Om nogen af fornævnte 3 Mænd blev lokkede eller truet til at underskrive samme Forretning?

Niels Larsen og Bennet svarede Nej; Jens Larsen svarede, at han efterfulgte Kloster-Bønderne (altsaa paa den Maade var lokket dertil).

Spørgsmaal 4:

Om nogen havde bildt dem ind at de skulde betale for flere Agre at opmaale og udbytte, end de som hørte til deres Steder, og efter deres Hartkorn?

Niels Larsen svarede: Poul og Jens Knudsen havde sagt at de, nemlig Poul og Jens Knudsen, selv var fri for Betalingen for deres egne Agre og Enges Opmaaling, derfor tænkte han det vilde falde de andre des dyrere.

Bennet svarede, at han efter Præstens Sigende ikke vidste andet end enhver skulde betale efter sin Andel.

Jens Larsen svarede: Andre kunde sige ham noget, han kunde selv vide noget.

Spørgsmaal 5:

Om de ikke af Forretningen, som de havde underskrevet, vidste at hver Lod skulde have sit Agerland paa 2 Steder, noget nær ved Byen, og noget langt fra? Og at hver Lod skulde have sin Eng et Sted i hver af de angivne 6 Fold Enge, følgelig paa 6 Steder?

Niels Larsen og Bennet svarede, at de vidste ikke andet end de skulde have al deres Agerland paa et Sted, men Engene vidste de nok de skulde have paa 6 Steder.

Jens Larsen vidste nok, at han skulde have alt sit Agerland paa 2 Steder, og Engene paa 6 Steder.

Spørgsmaal 6:

Om de havde skrevet, eller ladet skrive, at Udbygningen, angaaende Øse Bys Agre og Eng, er ugjærlig, og til aldeles ingen Nytte?

Niels Larsen svarede, at Brevet i den Part var skrevet imod hans Vilie, og at Udbygningen nok maatte ske for ham, naar han kunde faa det paa et Sted.

Bennet svarede, at han vidste nok, det var skrevet og efter hans Tykke var Udbygningen ikke heller til nogen Nytte.

Jens Larsen sagde, at det kunde sees af Brevet.

Spørgsmaal 7:

Hvorfor de ikke vil at Præsten maa tage erfarne og skjønnsomme Sande- og Syns-Mænd af Øse og Næsbjerg Sogne til Udbygningens Fuldførelse?

Niels Larsen svarede, at Præsten maatte for hans Part tage hvem han vilde, naar de blev tagne i Ed.

Bennet svarede, at han forstod det ikke.

Jens Larsen svarede, at han cassettede ikke de Mænd som blev tagne af Øse og Næsbjerg Sogne,

ellers kunde Præsten ligesaavel tage dem af andre Sogne.

Spørgsmaal 8:

Om de selv havde forfattet bemeldte Brev, eller ved hvem de havde ladet det forfatte?

Om de selv, i sidste Fald, havde læst Brevet, eller hørt det oplæse, og om de selv egenhændig havde underskrevet, eller ladet det underskrive af andre, og af hvem?

Niels Larsen og Bennet svarede, at de havde ikke selv forfattet Brevet; Forfatteren vidste de vel hvem var, men de vilde ikke navngive ham.

Jens Larsen havde hverken læst eller hørt Brevet oplæse, ej heller egenhændig underskrevet det, men hvem der havde underskrevet det maatte hans Broder og Claus nok vide, som havde ladet det skrive og underskrive.

Bennet svarede, at han baade havde hørt Brevet i en Hast oplæse, og egenhændig underskreven samme.

Jens Larsen vilde ikke nævne Forfatteren, havde ikke hørt Brevet oplæse, ikke heller selv underskrevet det, men givet Fuldmagt til hans Navn at underskrive, men hvem der underskrev det, maatte Bennet vide, som havde Brevet sidst i Hænde. —

At saaledes efter vor Sognepræst Hr. Hjerrilds Begjering, af os underskrevne Thomas Thomsen og Peder Jepsen, begge af Nersborg By og Sogn, den 8. November 1771 er spurgt og af de 3 indbemeldte Mænd er svaret, vil vi om paa — Eskes, med Lovens Ed bekræfte.

Øse, den 8. November 1771.

Peder Jepsen.   Thomas Thomsen.

Fra de to Mænd, Niels Christensen og Søren Sørensen, Helle, som var til Stede ved Aastedsmødet den 9. Oktober paa Bymændenes Begæring, afgaves følgende Erklæringer:

Underskrevne Niels Christensen og Søren Sørensen, begge af Helle, Øse Sogn, var efter Niels Larsens, Bennet Christensens og Jens Larsens af Øse deres Begjering tilstede den 9de Oktober 1771, da Øse Byes Lodsejere og Beboere vare forsamlede paa Marken, for at se, om der kunde ske en almindelig Udbytning med deres Agre og Enge, for at udfinde den bedste Udstykningsmaade, og kan jeg Niels Christensen da vidne at ovenmeldte 3 Mænd bleve hverken lokkede eller truede til at underskrive Forretningen, men godvilligen underskrev det, der tilforn var overlagt, og lydelig oplæst.

Saaledes at være passeret vil jeg, om forlanges, med Ed bekræfte.

Øse, den 11. November 1771.

Niels Christensen.

Da jeg underskrevne Søren Sørensen var tilstede blev ingen enten lokket eller truet til nogen Udbytning, det kan jeg om forlanges edelig bekræfte.

Øse, som ovenfor.

Søren Sørensen.

Ligeledes afgaves der af de to Mænd, Peder Nielsen og Niels Knudsen, Hostrup, der havde været til Stede paa Pastor Hjerrilds Begæring, følgende Erklæring:

Vi underskrevne 2 Mænd, Peder Nielsen og Niels Knudsen, begge af Horstrup, Øse Sogn, var efter vor Sognepræstes Velærværdige Hr. Hjerrilds Begjering til-

stede ved Aastedsmødet den 9. Oktober 1771, for til-
ligemed Øse Byes Beboere, efter Stiftamtmandens In-
timation (Intimation?) at forsøge og overlægge om
en almindelig Udbytning for hele Byen var nyttig og
gjørlig eller ikke; hvor der af alle Øse Beboere og
Lodsejere, Poul Eriksen og Jens Knudsen undtagen,
blev overlagt og samtykt at en almindelig Udbytning
kunde være gjørlig og tilstaaes, saa hver Lod fik sin
Andel Agre paa et eller to Steder, da enhver Beboer
især igjen kunde faa sin Andel enten paa et, to eller
flere Steder, eftersom for bedst tjenligst kunde befin-
des. Og efter enhvers paaboende Gaards Beliggenhed.
Og Engen paa et Sted i hver Fold, begge Dele efter
rigtig Maal, uvillige Mænds Taxation, og efter deres
nu i Besid og i Fæste havende Ejendoms Godhed el-
ler Slethed. Hvilket Forslag af Hospitalsforstanderens
Fuldmægtig, skriftlig forfattet, og derefter for dem alle
lydelig oplæst, blev af alle, undtagen de to ommeldte,
nemlig: Poul Eriksen og Jens Knudsen, uden Lokken
og Truen tilstaaet og underskrevet.

Dette kan vi om forlanges edelig bekræfte.

Horstrup, den 11. November 1771.

Peder Nielsen. Niels Knudsen.

Erklæring

paa

Hr. Forstander Hjorts Insinuation af 17. Okt. og af 3
Selvejeres Memorial af 15de ejusd(?) til Højvelbaarne
Hr. Stiftsbefalingsmand von Levetzau,

Fællesskabets Ophævelse i Øse By angaaende.

Endskjønt Aasteds-Forretningen af 9de Okt. 1771
efter Stiftbefalingsmandens Intimation af 16. Septbr.
lovligen faldt saaledes ud, at der til stor Nytte for en-

hver i Fremtiden kunde efter ske en almindelig Udbytning, henseende til Agre og Enge for Øse Bys Beboere, uanset at 2 Mænd Poul Eriksen og Jens Knudsen var derimod. Saa sees dog at de 3 Selvejere, nemlig Niels Larsen, Bennet Christensen og Jens Larsen have, uden Tvivl af andres Mund frasagt sig det, som de selv efter Overlæg bemeldte 9de Oktober havde samtykt og underskrevet.

Ligesom og at Hr. Forstander Hjort, der nu har givet Anledning til en almindelig Udbytnings Forsøg, har gjort Stiftbefalingsmanden tilkjende, at de 3 Hospitals Tjenere havde, siden Forretningen, forestillet ham at de helst vilde have deres Agerland paa et Sted i hver Indtægt; thi erklæres saaledes:

1) Jeg kan ikke tro, at Hr. Forstander Hjort tillader Hospitalstjenerne at vige fra den Plan som de en Gang have samtykt og underskrevet, allerhelst den ene af dem, nemlig Peder Nielsen, raabte at han, om ingen anden, vilde underskrive den af Forstanderens Fuldmægtig, efter de flestes Overlæg, forfattede skriftlige Forretning.

Og især fordi Hospitalstjenerne efter denne Plan faar det meste af deres Agerland tæt omkring deres Gaarde, er det meste af den allerbedste Indtægt, og følgelig til stor Fordel i Fremtiden, baade til Kornavling, Græsning og Hø-avling.

Efter den gjorde Plan kan snart det samme siges om den modstridende Poul Eriksen, der haver den største Del af sine Agre tæt ved sin Gaard paa Vesterkanten. Hr. Hospitalforstander Hjort skriver at Poul Eriksen og Søren Gothardsen, der ejer 3die Parten af Byens Hartkorn, ikke have underskrevet Forretningen. Dette er i sig selv sandt.

Poul Eriksen, Selvejer, og Jens Knudsen, Søren

Gothardsen i Tude tilhørende, vilde ikke underskrive. Søren Gothardsen var vel selv tilstede om Eftermiddagen, men ikke da Forretningen blev underskrevet, og kunde derfor heller ikke underskrive, men før han rejste havde han sagt at være fornøjet med det de andre samtykte, hvorfor og Niels Thomsen, da de vare gangne fra Forsamlingsstedet, paa bemeldte hans Husbonds Approbation, af sig selv begjærede at underskrive Forretningen, efterdi han saa at saadan Udbygning var nyttig. Følgelig kan de der ikke have underskrevet Forretningen, siden Niels Thomsen, der ikke kan regnes blandt de modstridende, alene skatter af 1 Td. 6 Skp. 1 Fdk. Hartk., ikke udgjøre 3die Parten af Byens Hartkorn.

2) Paa det jeg kunde vide om de 3 Selvejere selv havde underskrevet indbemeldte Klage, eller ved andre ladet den forfatte og skrive i Form og Kvalitet som den findes at være skrevet i, og om de selv havde læst den, eller hørt den læse og selv underskrevet den, lod jeg, som ikke havde Tid til nærmere at undersøge Sagen tvende Mænd gaa til dem, at oplæse Brevet eller Klagen for dem, og at begære mundtlig Svar paa 8 Spørgsmaal, som jeg af deres Anti-Parter og ubillige Paastande i Brevet fik Anledning til at give dem. Hvad enhver af dem svarede, sees af hosføjede Requisition eller Attest Litr. A. Og da de alle tre tilstaa at de hverken ere lokkede eller truede til at underskrive det, som de paa Marken med de andre havde overlagt at være tjenligt til en almindelig Udbygning, da der dog meldes i Brevet, at de vare dels truede, dels lokkede dertil, forstaa jeg Sagen ikke anderledes, end at de af de modstræbendes Tale er bevægede til at gjøre sit til at faa Aastedsforretningen omstødt, og derfor uden Tvivl har givet en bekvem

Mand Lov til at sætte saadant i Værk, uden at bekjende sig, om Sandhed, Ret og Billighed blev lagt til Grund eller ikke. Jeg kan ikke vel tro, at saadan Vælgelsindighed skulde gjøre det til intet, som engang med deres Hænders Underskrift er tilstaaet, og som enhver fornuftig Landmand holder for nyttigt og gjørligt; helst her, hvor Agerlandet ligger runden omkring Byen. Dette sees og af hoshørende Attester Lit. B. og C. fra de 4 Mænd som efter Begjæring var tilstede ved Aa-stedsforretningen.

3) Om jeg end vilde, som jeg engang har begyndt at skrive om, faa mine Agre, som ligger blandt de andres, udbyttede paa et Sted, tæt ved mine Enemærker, uden at bekymre mig om enten de vilde have deres udbyttede eller ikke, og om de end selv vilde dele de Agre mellem sig, som jeg efterlod til dem, saa vil de dog ikke give mig Vederlag for det, uden jeg vilde tage Vederlag paa det længst fraliggende og ringeste Agerland, som endda kommer til at ligge mellem de andres Agre.

Spørger jeg dem, hvorfor jeg skal tage min Del paa saadant Sted, da jeg dog har det meste af mine Enemærker langt borte, nemlig i Sydøst fra Præstegaarden, og den største Del af det der skal udbyttes i de tre Tægter tæt omkring Præstegaarden, i Vest og Nord, thi paa den Maade kom alt mit Agerland til at ligge langt borte, da svarer de at saadant sker fordi jeg begyndte først at begjære Fællesskabets Ophævelse i denne By. Jeg kan da forstaa at de i deres Ondskab eller Enfoldighed, vil paa saadan Maade have mig og Efterkommerne straffet, fordi jeg vil fremme Kongens Vilie, og det som kan komme enhver af dem til Nytte i sin Tid.

Jeg gør mig da Tanker om, at en General-Land-

Inspektør efter Forordningen af 28. Juli 1769 ikke skulde dømme mig fra at have min Del Ager udvist paa et Sted, i en af de Tægter, hvor jeg har fuld Fællig med de øvrige Beboere, og som ligger nærved Præstegaarden og ved en Del af mine Enemærker; men tilstaar at Udbytningsplanen for denne By ikke er til nogens Fornærmelse, med mindre han vilde sige, at Præsten efter Planen skulde have noget nærved, og noget langt fra, hvilket jeg og er fornøjet med, paa bekvemme Steder.

4) Der skrives i de tre Mænds Klage, at de ikke kan bifalde en almindelig Udbytning efter Forordningen, fordi der er ikke Lejlighed til at indlukke deres tilmaalte Dele.

Derpaa svares: Deres Agerland er næste allevegne omgjort med Hede af det bedste Slags i alt Landet til saadant Brug. Vil de ved Lejlighed, forstaa Tid, til at indeslutte deres Agerland, da hersker uden Tvivl Magelighed mere end Villighed hos saadanne hov-fri Bønder. Det er jo ikke sagt, at Ager og Eng skal indelukkes i et eller to Aar, men saasnart det kan ske.

Tilmed er det ej bedre at indlukke sin Andel paa et eller tvende Steder, end paa ti Steder?

5) En Del vil, at jeg skulde tage Land- og Syns-Mænd af andre, og ikke af mine egne Menigheder, men hvorfor?

Maaske fordi Omkostningerne kunde blive des større, og fordi det vilde blive vanskeligt for mig at finde saadanne Mænd i en anden Menighed, der burde være Kjendere af ondt og godt Agerland og Enge her i Byen, og tillige upartiske og ret dømmende.

Men hvorfor talte de ikke om saadant paa Aastedsmødet, og da Forretningen blev underskrevet? men tvertimod blev der proponeret at kyndige Mænd af

Sognet skulde bruges til at iværksætte den almindelige Udbytning.

Det er min Erklæring, saavel paa den mig tilsendte Memorial, hvorunder Niels Larsens, Bennet Christensens og Jens Larsens Navne findes tegnede, som paa Hr. Forstander Hjorts Andragende. Enten Aastedsforretningen af 9. Okt. skal have Fremgang eller ikke, overlades saavel til Dehrr. Landvæsens-commissærer som til Højvelbaarne Hr. Stiftsbefalingsmands bedste skjønnende, thi ved Proces har jeg hverken Lyst eller Evne at befordre Udbytningen, naar det ikke ved Ansøgning paa højere Steder kan ske.

Øse Præstegaard, d. 13. Nov. 1771.

O. Hjerrild.

Til

Hr. Justitsraad Bruun og Byfoged Frausing.

I November 1775 (altsaa fire Aar efter) er Hr. Hjerrild dog naaet saa vidt at det er lykkedes ham at faa Præstegaardens Jord udskilt fra de andre Bymænds. En Landinspektør Westerholt, Kolding, har udarbejdet en meget vidtløftig Liste over hvor mange Kvadrat-alen Jord, Ager og Eng, hver enkelt Mand i Byen maa afstaa til Præstegaarden og tillige, hvor meget der til Gengæld faas tillagt af Præstegaardens Jord. Sammen med denne Liste (som er for omstændelig til Gengivelse her i Bogen) sender Landinspektøren følgende Skrivelse til Stiftamtmanden:

Underdanigst Pro-memoria.

Efter Kammer-Collegiets*) høje Ordre har jeg tildelt Præstegaarden i Øse Vederlag for dens i Øse Byes Mark hidtil i Fællesskab hafte Ager og Eng, ligesom og

*) Kongelige Rentekammer.

igjen beregnet hvad enhver af Bønderne tilkommer som Vederlag for deres forhen havde Ager og Eng, der til Præstegaarden er henlagt.

Ved Forretningens Slutning anmodede jeg samtlige Øse Bymænd om at møde hos mig i Præstegaarden for at blive underrettede om alt hvad der ved Udskiftningen var foregaaet, som ogsaa indfandt sig. Men da jeg oplæste Taksationsforretningen over alle de Jorder, der i denne Udskiftning har været inddragne, hvoraf herved underdanigst følger en Kopi, og forlangende deres Declaration, hvad enten de vilde bifalde samme som rigtig eller og de paastod sammes Beedigelse, erklærede de 8 Mænd, at de ikke paastod Taksationsforretningen beediget, saa som de desuagtet var overtydet om dens Rigtighed.

Den ene Mand, nemlig Poul Eriksen, paastod derimod, at han først vilde vide, hvad han af Præstegaardens forhen havde Jorder blev tillagt, førend han vilde gjøre nogen Declaration, angaaende det fremsatte, hvilken Paastand jeg ikke fandt mig pligtig at adlyde. Derimod tager jeg mig den Frihed hermed underdanigst at insinuere Beregningen over hvad enhver af Bønderne i Øse er tillagt af Præstegaardens forhen havde Jorder, for ifald Deres Højvelbaarenhed Hr. Stiftbefalingsmand von Levetzau naadigst maatte findes for godt at lade Bønderne i Øse samme tilkjendegive.

I øvrigt ved jeg, at Taksationsforretningen saa nøje er iagttagen, at den ikke ved nogen kyndige Jordkjendere skal kunne forandres og i Henseende til den Brug, der formedelst Gjødskes, kunde være at paastaa af den Jord der til Præstegaarden er henlagt, indser jeg ikke rettere end at jo Bønderne faar tilstræk-

kelig Vederlag derfor; dog dette sidste hører egentlig ikke til min Forretning.

Kolding, den 3. Nov. 1775.

Underdanigst

Westerholt.

Stiftamtmanden sendte saa denne Skrivelse til Herredsfogden, Hr. Warthoe i Roust Mølle, for at denne kunde indhente Erklæring fra Jordejerne og Bønderne i Øse, om de forlangte den foretagne Taksationsforretning beediget eller ikke.

Alle Jordejerne saavel som Bønderne giver saa den Erklæring (af 4. December), at de ikke forlanger Taksationsforretningen beediget. — Poul Eriksen svarer dog noget „uldent.“ Hans Erklæring lyder saaledes:

Jeg henholder mig al lovlig Omgang og underdanigst henstiller til Hr. Stiftamtmanden, hvordan er rettest og lovligest Taksationen at beedige eller ikke.

Øsse, den 5. December 1775.

Poul Eriksen.

I 1776 var Sagen endelig naaet saa vidt, at Pastor Hjerrild kunde skrive følgende Brev til Stiftbefalingsmanden:

„Det er nu kommen saa vidt, at Øse Byes Beboere ere fornøjede med Landinspektør Westerholts Deling mellem mig og dem, saa hver bruger det dem er tildelt af Præstegaardens Ejendom, naar Rugen er indavlet, og Præsten det han har faaet af dem.

Saa Umagen, som Deres Velbaarenhed har haft dermed, takker jeg underdanigst for.“

Hr. Hjerrild har altsaa tilsidst faaet sin Vilje i Ud-

skiftningsspørgsmaalet. Men — „mange Mus bider en Kat,“ siger et gammelt Ordsprog, og det har den gode Hr. Hjerrild nok ogsaa maattet føle. De gode Bymænd i Øse har nok været enige om, at, naar Hr. Pastoren nu sad og nød Sejrens Frugter, saa skulde de nok sørge for, at det blev med en noget bedsk Eftersmag. Han skriver nemlig videre i Brevet:

Nu gives her ny Fortrædelighed, angaaende en Vej, som gaar igjennem den Præstegaarden tildelte Part, til Bymændenes Ejendom sønden for, hvilken Vej de altid har brugt, og er tillige en Kirke-Vej for Helle Beboere.

Denne Vej sagde Landinspektør Westerholt, at Øse Beboere skulde indgrøfte og vedligeholde paa den ene Side og Præsten paa den anden Side; men Øse Beboere vil ikke med det gode.

Og som jeg af den senere Forordning om Fællesskabets Ophævelse, dat. 13. Maj 1776, ej rettere kan se end at den Udbygning som her i Øse skete i Oktober Maaned 1775, jo kan føre samme senere Forordnings Nytte med sig for den udbyggende.

Jeg mener da, at Øse By-Mænd, saasom jeg ikkun 6 Maaneder før denne sidste Forordning udkom, udbyttede, bør i Kraft af samme Forordning tage Del i al den Indlukning og Vedligeholdelse, som Præsten før Forordningen udkom, alene burde gjort paa egen Bekostning.

Skulle den som har Lyst til at efterleve vor allernaadigste Konges Vilie om Fællesskabets Ophævelse baade lægge Jord til af sit eget, til Grøfter og Diger, og de anstødende intet skulle have med Indgrøftningen, Diger eller Vedligeholdelse at bestille, da kunde ingen vogte sig for Skade af fortrædelige Naboer, som er imod Fællesskabets Ophævelse.

Deres Højvelbaarenheds Betænkning, saa vel om Øse Beboere ikke bør gjøre Grav og Diger, som og holde den ombemeldte Vej istand, tilligemed Præsten, at Præsten kan være uden Skade; som og, om de ikke efter sidste Forordning, bør tage Del i Indlukningen om Præstegaardens tildelede Ejendomme, saa vidt de støde til deres Ejendomme, vil jeg underdanigst have mig udbedet.

Øse Præstegaard, d. 1. July 1776.

O. Hjerrild.

Til

Højvelbaarne Hr. Stiftbefalingsmand
Von Levetzau.

Den 10. Juli sendte Stiftbefalingsmanden denne Sag videre med følgende Paategning:

„Ved denne Memorials Remittering anmodes Amtets Landvæsens-Commissærer deres Betænkning at meddele.“

Landvæsenskommissærerne skrev derefter saaledes:

Vedlagt remitteres underdanigst Sognepræsten Hr. Hjerrild i Øse hans Memorial af 1ste Hujus.

Anlangende hans 1ste Paastand: At Øse By-Mænd skulde indgrøfte og vedligeholde deres igjennem Præstegaardens udskiftede Anpart af Marken faldende Vej, tilligemed Præsten, hver paa sin Side, da saavidt at bemeldte Vej behøver at jævnes eller i Waase at opkastes for at blive passabel til Kjørsel og Drift, synes det billigt, at Bymændene i Øse, som ad samme Vej skal have Fart og Kjørsel til deres Mark og Enge, sønden derfor beliggende, derudi bør tage Del.

Men derimod hvad for det 2det angaar, Deltagelse

i Hegnet, med Gjærde eller Diges Opførelse og Vedligeholdelse, enten ved Siderne af bemeldte Vej, eller omkring Udsiderne af Præstegaardens udskiftede Mark. Da sees ikke, at Øse Beboere dertil kan tvinges, efter seneste allernaadigste Forordning om Fællesskabets Ophævelse, af 13de Mai sidst derhen at kan appliceres, saa længe ingen almindelig Udskiftning imellem de øvrige Lodsejere i Byen, som højstbestemte Forordning ommelder, er foregaaet.

Hvilket saaledes til højere Overvejelse underdanigst indstilles.

Krogsgaard, Roust Mølle, den 17. July 1776.

Bruun. Varthoe.

Udskiftningen 1776 endte altsaa med, at kun Præstegaardens Jord blev udskiftet fra den øvrige Byjord. Ret længe varede det dog ikke, før hele Sognets Jorder (og dermed ogsaa Øse Bys Jorder) blev udskiftede. I 1838 skriver nemlig Sognepræsten (Jürgen Jürgen- sen) i en Indberetning: „Sognets Jorder er for omtrent 50 Aar siden udskiftede, saa der ikke findes Ager eller Eng eller Overdrev til Brug i Fællesskab.“ Den almindelige Udskiftning af Sognets Jorder maa altsaa være sket ca. 1790.

Fæstebønderne.

Som det ses af foranstaaende Udskiftningshistorie, var altsaa kun 4 af Bønderne paa den Tid Selvejere; Resten var Fæstere. Dette Tal paa Selvejere var endda stort, naar der blev foretaget Sammenligning med de andre Byer i Sognet; thi der var — saa vidt man kan skønne — alle Fæstere.

Efter Bondens Frigørelse i 1788 søgte Bønderne mange Steder i vort Land at blive Selvejere hurtigt muligt. I Øse Sogn synes det dog, at Fæstebønderne ikke havde saa overvældende travlt med at blive Selvejere. Helt op til Aaret 1860 er der Fæstegaarde under Nørholm. Grunden hertil var maaske, at Ejerne af Nørholm ikke har været af de værste Bondeplagere, og tillige, at de Betingelser, Bønderne havde Fæstegaardene paa, ikke var saa særlig haarde. Det var vist tvivlsomt, om de, i hvert Fald i Øjeblikket, vilde vinde noget ved at blive Selvejere. Flere af Fæstebønderne klarede sig ret godt og kunde lægge mangen god Daler paa Kistebunden; deres Udgifter i rede Penge var jo nemlig ikke ret store.

Efterfølgende Fæstebrev kan fortælle os en Del om en Fæstebondes Kaar i de Tider:

Fæstebrev

af 2den August 1831 for

Peder Jensen i Nordenskou

Hartkorn: 3 Td. 5 Skp. 3 Fdk. $\frac{2}{3}$ Alb.

Landgilde: 1 Td. Rug og Penge 4 Rbd. Sølv
 Hoverie: 5 Δ 24 $\square$ 58 $\circ$

Frøken Ingeborg Christiane Rosenørn-
 Teilmann, Stamherinde til Nørholm, Lunderup og
 Aggerkrog;

Gjør vitterligt, at jeg til Peder Jensen, barnfød i Nordenskou, Øse Sogn, har stedd og fæstet, ligesom jeg og herved til ham stedd og fæster den Gaard i bemeldte Nordenskou, som hans Stedfader Ebbe Knudsen sidst har havt i Fæste, men nu opladt for bemeldte sin Stedsøn; Fornævnte Gaard stod efter Formandens Fæstebrev, og staar endnu anslagen for Hartkorn 3 Td. 5 Skp. 3 Fdk. $\frac{2}{3}$ Alb.; Thi skal fornævnte Peder Jensen sin Livstid beholde foreskrevne Gaard i Fæste, paa Vilkaar: At han deraf til behørig Tid og Sted svare aarligen, alle Kongelige Skatter og Paalæg, sædvanlige og usædvanlige, som nu ere, eller herefter paabudne vorde, tilligemed de sædvanlige Førepenge og Brandcontingenterne af Gaardens Assurance-Sum; saavelsom og Landgilde, Rug 1 Td. og Penge 4 Rbd. Sølv; Samt Hoverie, 5 Pløje- 24 Spænd- 58 Gang-Dage, efter herved for anførte nærmere Forklaring og Vilkaar; Herforuden: svarer sine Forældre den dem Dags Dato udlovede Aftægt. Er mig eller Ordre efter Loven hørig og lydig: Intet fra Gaarden, være sig Høe, Halm, Brændsel eller Ejendom sælger, leier eller lader bortkomme: Holder Gaarden paa Drift, Bygning og Besætning i god Stand, og samme forbedrer: Og forresten, i et og alt, som en Fæstebonde, retter sig efter Loven; Alt under Gaardens og Fæste-Rettighedens Forbrydelse og al anden lovlig Erstatning og Straf desuden; Landgelds-Rugen skal være reent godt og forsvareligt og saaledes at den til Sæd kan bruges, og

leveres inden hvert Aars 15. Septbr. Gaarden er modtaget i saadan Stand, som vedheftede Syn og Taxation udviser. Til Indfæstning er betalt 88 Rbd. siger Firsindstve og Otte Rigsbankdaler rede Sølv.

De Vilkaar, paa hvilke Fæsteren, bemeldte Peder Jensen, aarligen skal forrette ovenmeldte 5 Δ 24 $\square$ 58 $\circ$, siger: Fem Pløie-, Fire og Tyve Spænd-, Otte og Halvtredsindstve Gang-Dage, ere disse:

1.

Ved en Pløie-Dag forstaaes, at en Karl og Dreng møder med en tjenstdygtig Ploug, forspændt med 4 tjenstdygtige Heste: Ved en Spænd-Dag, at en Kjøresvend møder med en Vogn eller Harve, forspændt med tvende tjenstdygtige Heste: Ved en Gang-Dag, at en forsvarlig Karl eller Pige, ligesom Arbeidet udfører og tilsagt bliver, møde til Hoveriet.

2.

Foruden nogen Godtgjørelse i de aarlige indgaaede og her ovenfor anførte Hoverie-Dage, skal Fæsteren: a) Om Ildebrand skulde paakomme Hovedgaarden Nørholm, eller en Bondegaard paa Godset, møde forsaa vidt mueligt, at redde og bjerge, samt Ilden at slukke, og tillige med de øvrige hans Medtjenere, efter Omgang, Pladsen derefter at rydde. b) Ved Skadens Istandsættelse forrette 4 Spænd- og 4 Gang-Dage, om Ulykken skeer paa Hovedgaarden, men kun halvt saa meget, om den skeer paa en Bondegaard. c) Klappe til Jagt, om forlanges, 1 eller 2 Dage om Aaret. d) Efter Omgang med sine Medtjenere, skaffe Hovbud til nærmeste Bye eller Gaard, naar Bud kommer og saa forlangt bliver. e) Forrette en Spænd- og en Gang-Dag aarligen til Høe eller Korn at opbjerge og op-

kjøre, naar i Høe- eller Kornbjergningen maatte befrygtes eller paakomme Vandflod.

3.

En Ploug skal a Dagen forsvarligen fælle eller pløie 10500 Qvadrat-Alen. Den Karl, der pløier, skal tillige saae, om saa forlanges. Dobbelt saameget skal a Dagen harves. Halv saa meget, nemlig 5250 Qvadrat-Alen skal a Dagen brydes af Hedejord, som forhen ikke har været brudt, eller pløiet. For at age 2 Læs Tørv til Nørholm af Svinmose eller Wikjer-Hede og 2 Læs af Hjemheden eller og 6 Læs af Hjem, eller saakaldte Toppehøis-Hede, Godtgjøres 1 Spænd-Dag.

For en Spænd-Dag, skal paa Nørholm eller et andet ligesaa beleiligt Sted leveres 2 Læs Broe- eller Kampsteen.

Naar Veien med Høe eller Korn i Straa er under 1000 Alen, ages a Dagen 8 Læs Høe eller 10 Læs Korn. Over 1000, men under 2000 Alen, 7 Læs Høe eller 9 Læs Korn. Er Veien 2000 Alen lang, 6 Læs Høe, eller 6 Læs Korn: For hvert 1000 Alen Veien er længere, afkortes indtil $\frac{1}{2}$ Miil, et Læs a Dagen. Paa en Vei af 2 indtil 5 Fjerdinger ages a Dagen 2 Læs. I alle andre Tilfælde, saavel som og med Møg, naar Veien er under 1000 Alen, ages a Dagen 16 Læs. Er Veien 1000 Alen lang, 12 Læs. For hver 500 Alen Veien er længere, afkortes 1 Læs a Dagen, og det indtil 5500 Alen. Fra 5500 Alen indtil $\frac{3}{4}$ Miil, ages a Dagen 3 Læs. Fra $\frac{3}{4}$ Miil indtil $1\frac{1}{2}$ Miil ages a Dagen 2 Læs. En Rejse af $1\frac{1}{2}$ indtil 3 Mile hen, og ligesaa langt tilbage, ansees for 1 Spænd-Dag. Over 3 indtil 6 Mile for 2 Spænd-Dage. Over 6 indtil 9 Mile for 3 Spænd-Dage. Længere Rejser maa ikke forlanges. Milene beregnes fra Hovedgaarden.

Naar Reise skeer med Korn. Bygnings-Materialier, Fede-Vare, eller andet deslige, er Fæsteren ikke pligtig at tage Læs paa tilbage, naar han har ført Læs ud.

Naar en Vei med Møg, Korn i Straa, eller Høe skal maales, tages Maalet efter det Sted, som ansees for det midterste i Tægten eller Engen. Ligger Tægten adskildt paa flere, end et Sted, maales efter det midterste ihvert Fald Agere.

Vognen, hvorpaa Gjødning ages, skal være 3 Alen lang med Fielle af $\frac{3}{4}$ Alens Høide. I Bunden skal Vognen være bred $\frac{1}{2}$ Alen, oven til $1\frac{1}{8}$ Alen. Paa saadan Vogn bør læsses saa meget der kan ligge. Ellers ansees for 1 Læs: Af Rug, Hvede eller Erter, 3 Tønder. Af Byg eller Boghvede, 4 Tønder. Af Havre, 5 Tønder. Af Ost, Smør eller andre Vare, som handles eller sælges efter Vægt, 2 Skpd., eller naar Føret ei er ondt, $2\frac{1}{2}$ Skippund. Af de sædvanlige Muursteen 150. Af Fjelle eller Deller 2 Tylter, eller naar de nyligen ere komne af Vandet, $1\frac{1}{2}$ Tylt. Af Brænde eller Bødker-Træ 1 Alen lang $\frac{1}{3}$ Faun.

I alle øvrige Tilfælde, skal det i paakommende Tvist, komme an paa uvillige Mænds Sigelse og Skjøn-somhed, hvad der, efter Veiens og Varenes Beskaffenhed, samt efter Bondens Skik og Brug, naar han ager i sit eget Ærinde, for et forsvarligt Læs bør ansees.

4.

For en Gang-Dag ansees: At høste eller afmeie Afrøden af 1 Tønde Korn's Udsæd, hvorved forstaaes 14000 Qvadrat-Alens Land: Eller, det samme at opbinde, sammenrive og sammensætte, med hvis videre dertil henhør. Eller, Afrøden af 1 Skieppe Korn's Udsæd, eller 1750 Qvadrat-Alen med Segel at afskjære, rive, opbinde og sammensætte, med hvis videre

der til henhør. Eller en forsvarlig Dags Engslet behørigen at slaae. Eller Afgrøden deraf at rive og behørigen at opstakke. Eller, 3 Læs Høe at strøe, røgte, og igjen at samle og behørigen opstakke. Eller 1600 Klyne, eller 8 Læs at kaste eller skjere; Begge Dele af forsvarlig Størrelse og Dannelselse, efter denne Egns Skik, og saaledes, som Bønderne det for sig selv bruge og age. Eller, at slaae eller plukke, 1 Læs Lyng.

5.

Hvad øvrigt, være sig Spænd- eller Haand-Arbeide, som forefalder, saasom: Dags-Agen, og Dags-Gaun, med videre, og her ikke er bestemt, skal ved Arbejdets Anviisning blive det, saavidt gjørligt og mueligt, og billigt paa begge Sider kan eragtes.

6.

Houbudet skal møde ved Arbeidet i November, December, Januarii og Februarii Maaneder Kl. 8 om Morgenen og kan drage bort Kl. 4 om Aftenen. I Martii, April, September og October Maaneder, Kl. 7 om Morgenen, kan drage hen Kl. 6 om Aftenen. I Maii, Junii, Julii og August Maaneder, møder Houbuddet Kl. 6 om Morgenen, og drage bort Kl. 7 om Aftenen. Om Middagen hviles, i næstmeldte 4 Sommer-Maaneder, 2 Timer, men kuns 1 Time, paa den øvrige Tid af Aaret. Herfra undtages: a) Et Houbud til at tærse skal møde i Laden, ligesaa tidlig som Ladekarlen, og ligemed ham tage Deel i Arbeidet indtil Aften, Det samme skal have Sted, b) naar Houbuddet skal i Arbeide med mine egne Tjenestekarle, da det tilligemed disse møder paa Pladsen, og med dem tager Deel i Arbeidet indtil Aften, c) Et Houbud til at tiene Tækkemænd eller andre Haandværksfolk

skal om Morgenens tidlig møde med dem paa Pladsen, og der, ligesaa længe ud paa Aftenen, som disse, vedblive Arbejdet. Ligeledes skal og d) Et Houbud til Høe, Tiende eller andet Korn at fratage, eller, som ved Agning i andre Maader behøves, vedblive Arbejdet ligesaa længe ud paa Aftenen, som Vognene vedblive at age. e) Naar Jordmarv eller Mergel ages, skal Kjøresvenden, i Hvile-Stunden, forsvarlig sprede saa mange Læs Jordmarv, som efter Omstændighederne a Dagen ages: Eller lige med een af mine egne Tjenestekarle.

7.

I Hvilestunden skal, saa længe Græsning findes paa Marken, paa et beleiligt Sted blive ligesom sædvanligt, anvist Græsning for de Heste, som Fæsteren, efter Tilsigelse bruger og behøver ved Hoveriet.

8.

Naar den Dags Arbejde, være sig Spænd- eller Haand-Arbejde, hvortil Houbuddet har været tilsagt, saasom til at age Møg, Tørv, Høe eller Korn, med videre, eller: Til at læsse, klade, rive, fratage, med hvis videre, det saa og maatte være, er til Ende, ansees Dagen som aftjent, og ikke før; Thi paakommer Uveir, eller andre Tilfælde, der ikke staae i min Magt at afvende, eller forebygge, og hindre, at det fulde Dagværk ikke den Dag, kan blive tilendebragt, godtgøres ikke videre, end for saavidt forrettet er; Det Manglende maae saasnart Hindringen er forbi, fuldføres, forinden Dagen bliver godtgjort.

9.

Hoverie-Dagene, være sig Pløie- Spænd- eller Gang-Dagene, kunde fordres og bruges, naar og til

hvilket Arbeide behøves og tilsiges; Dog maa i en og den samme Uge ikke paastaaes mere, end 1 Pløie- 2 Spænd- og 4 Gang-Dage; Hvorved tillige erindres, a) At i det Fald ansees en Reise kun for 1 Spænd-Dag, omskjønt derfor gives flere end 1 Spænddags-Seddel.

10.

Fæsteren skal, ligesom af Arrilds Tid brugt været haver, medtage de Redskaber, som bruges og behøves til Hoveriets Bestridelse, og han, til sit eget Arbeide, selv bruger og behøver; Hvorunder og forstaaes Sække til Korns Rensning, Udsaaening i Marken, Reiser med videre: Saa skal og Fæsteren selv tillægge og medtage de Baand, som behøves til at binde det Hou-Korn med, som af ham indages.

11.

I Almindelighed skal Fæsteren om Hoverie-Arbeidet faae Aftens Varsel. Naar dette ikke skeer, eller formedelst en eller anden Omstændighed ikke kan ske, er Houbuddet ikke bundet til nogen Bestemmelse. I saa Fald maa ei fordres videre, end at det møder, saasnart Ordre kommer, og ske kan; Samt vedbliver Arbeidet, saalænge ud paa Aftenen forlanges.

12.

Hoverie-Aaret beregnes fra hvert Aars 1. April. Naar samme er udrundet, ansees alle Hoverie-Dagene som aftjente, og for følgende Aar ei maa skrives til Restance, med mindre Fæsteren vel har været tilsagt, men efterladt at møde og Arbeidet eller Reisen at forrette.

13.

Fæsteren møder her paa Gaarden, efter nærmere

Tilsigelse, 4 Gange om Aaret med sine Hoverie-Sedler og sin Qvitterings-Bog, saasom: Først i April, Julii, October og Januarii Maaneder; For i Bogen kvartaliter at faae aftjente Hoverie-Dage afskrevne.

Til Stadfæstelse under min Haand og Segl.

Nørholm, den 2den August 1831.

Hvorledes den samme Fæstegaard var ved Modtagelsen med Hensyn til Bygninger, Besætning, Udsæd og Foderkorn viser følgende Beretning om en Syns- og Taksationsforretning, som blev foretaget den 22. Juni 1831:

Anno 1831 Onsdagen den 22de Juni indfandt sig ifølge Rettens Udmeldelse af 8nde Juni sidst, underskrevne tvende Mænd, Christen Thomsen og Christen Madsen, begge af Ounbøl, udi Ebbe Knudsens Gaard i Nordenskou, staaende for Hartkorn 3 Td. 5 Skp. 3 Fdk. $\frac{2}{3}$ Alb., Stamhuset Nørholm tilhørende for at holde en lovlig Syns- og Taxationsforretning over bemeldte Gaards Bygning, Inventarium samt Føde- og Sædekorn, saaledes som det nu ved den ny Fæsters Peder Jensens Tiltrædelse befindes.

Vi foretog først Besigtelse over Gaardens Bygninger og befandt:

1. Vaaningshuset at bestaa af 10 Fags Længde, 9 Al. 3 Qvt. 2 Tom. Vide, Underdelen Grundmuur, Overdelen af Fyrre med Straatække. — Alt indrettet til Stueværelser med Vinduer, Døre og Loftskud. — I god Stand.

2. Et Huus vesten i Gaarden 17 Fag lang, 8 Al. vid, Grundmuur undtagen 4 Fag ved den nordre Ende

som er Egebindingsværk og Taulmuur, Fyrre Over-tømmer med Tag og Lyng-Tække. — Hvoraf fra den søndre Ende er indrettet 2 Fag til Høegulv, 2 Fag til Tærskeloe, 9 Fag til Koe og Hestestald og 4 Fag til Høegulv. — I god Stand.

3. Et Huus norden i Gaarden 11 Fag lang, 8 Al. 1 Qvt. 4 Tom. vid, Underdelen Grundmuur, Overdelen af Fyrre tækket med Tag og Lyng. — Deraf fra den vestre Ende er 3 Fag til Korngulv, 2 til Tærskeloe, 4 Fag til Korngulv og 2 Fag til Vognport. — I god Stand.

4. Et Huus østen i Gaarden 9 Fag lang, 7 Al. vid, Bindingsværk og Taulmuur, Fyrovertømmer, Lyng og Straatag, af hvilke bruges fra den nordre Ende 1 Fag til Svinesti, 2 Fag til Korngulv, 4 Fag til Faarestie og 2 Fag til Huggehus. — I god Stand.

Derefter fortog vi Besigtelse over Gaardens Besætning og befandt:

1 bruunblisset Hoppe, 7 Aar	48 Rbd. — Mrk.
1 rød do. 14ten Aar	24 „ — „
1 do. do. 3 Aar	33 „ — „
1 beslagen Vogn med Tilbehør	32 „ — „
1 uden Beslag do. med do.	16 „ — „
1 Ploug med Tilbehør	6 „ 2 „
1 Harve med Jerntænder 1 Rbd. 3 Mrk. og do. 2 Mrk.	3 „ 3 „

Foranførte Besætning og Inventarium ansaae vi at være tilstrækkelig til Gaardens og Hoveriets Drift.

Dernæst blev bestemt Sæde og Fødekorn:

Rugsæden er i Efteraaret lagt med	8 Td.
Vaarsæden af Byg er saaet	3 „
— Boghvede	2 „
— Havre	11 „

Til Fødehorn behøves til Indavlingstiden:

Rug	3 Td.
Byg	2 ”
Boghvede	2 ”

Hvilket forefandtes ved Gaarden og blev den nye Fæster overleveret.

At denne Syns- og Taxationsforretning er gjort efter vor Samvittighed og bedste Overbevisning, det vi til næste Ting med vor Ed bekræfte.

Nordenskou, den 22. Juni 1831.

Christen Thomsen.

Christen Madsen.

Hermed fornøiet.

Peder Jensen.

Afhiemlet ved Øster- og Vester Herreders Ret den 29de Juni 1831.

Vedel Heinen.

En Oversigt over Forholdene i Sognet i Tiden fra 1765 — 1865.

I en Indberetning til Biskop Bloch i 1765 skriver Pastor Ole Hjerrild saaledes:

„1765 var der i Øse Sogn 12 Byer og Torpe, nemlig: Carlsgaarde 1 Beboer, Vesterbæk 8 Beboere, Skamstrup 2 Beboere, Oved 4 Beboere, Nordenskov 3 Beboere, Hostrup 11 Beboere, Haltrup 4 Beboere, Graulund 1 Beboer, Heager 6 Beboere, Abildhede 2 Beboere, Helle 4 Beboere og Øsse 9 Beboere. — Øse Sogns contribuerende Hartkorn er 157 Tdr. 1 Skp. 2 Alb., deraf til Nørholm 127 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk., det øvrige er Strøgods.

Rug, Byg og Boghvede er det eneste, som avles her i Sognet. Af Rug kan den meste afsættes i Varde eller Hjerting.

Her er ingen Fiskeri af Betydenhed, endskønt Øsse By formedelst Bække og smaa Aaer er ligesom omflødt. Thi hverken maa de fiske, ej heller holder Bønderne det for Umagen værd at spille en Dags Tid paa at fange en Gjedde, Aborre, Skalle, Ørret eller Aal, som af en Hændelse kan fanges af en eller anden, som ikke har andet at bestille.

Her er ikke heller Mineralia at finde, saa vidt jeg ved, uden noget Jord-Malle til at giøde Ager og Eng med, men ingen har endnu brugt det i Øsse og Nesberg Sogne; men Velb. Hr. Teilmann bruger det og

siger, at det, saa vidt det er kommen, har gjort Jorden mere frugtbar. Øsse Kongetiende, som er Hartkorn 29 Tdr. 1 Skp., blev af Kongen 1719 ved Auktion solgt til Captain Friderich Lassen for 1223 Rdlr. 1 Mrk. 8 Sk. Fra ham blev den solgt til sal. Hr. Ehrenfeldt, og fra ham blev den solgt til Skipper Søren Jessen i Hjerting. Hans Enke solgte den for 12 Aar siden (altsaa i 1753) til Byskriver Ølgaard i Varde. Fra ham blev den saa solgt til Velb. Hr. Anders Carl Teilmann, der endnu er dens Ejer.“

Man ser, at Pastor Hjerrilds Opgivelser af Sognets Hartkorn nøjagtig stemmer med Matrikulen af 1688 (se Side 61) og man lægger Mærke til at Præstegaardens Hartkorn ikke er regnet med til det contributorende.

Det ser ud, som om der paa denne Tid ikke er dyrket Havre her i Sognet, da Pastor Hjerrild ikke nævner denne Kornsort. Men af Taksationsforretningen af 1645 (efter Krigen) (se Side 34) fremgaar det jo, at der i Sekstenhunderne blev dyrket en Del Havre her. Det skulde da være mærkeligt, om Dyrkingen af denne Kornsort helt var ophørt. Det maa vist nærmest antages, at naar Pastor Hjerrild ikke nævner den, saa er det, fordi den ingen Betydning har med Hensyn til Kornsalget.

Pastor Hjerrilds Indberetning viser ogsaa, at man paa den Tid er bleven opmærksom paa Jord-Mallen (Mergelen) og følger med i de Forsøg, som Hr. Teilmann, har begyndt med den.

Det ses, at saa godt som alle Gaardene her i Sognet paa den Tid var Fæstegaarde. — Om de Forhold, hvorunder Beboerne i en saadan Fæstegaard levede, kan efterfølgende to Skiftebreve give ret gode Oplysninger:

Skiftebrev af 1736
 over Skifte efter Kiersten Madsdatter, Oved.
 (Nørholms Skifteprotokol.)

Anno 1736 den 30. Juni, indfandt sig i Sterboet paa den 30te Dag i Oved, paa Herskabets og Husbonde, Velb. Hr. Stefen Ehrenfeldts Vegne, Fuldmægtig Jens Pedersen fra Nørholm, med tiltagne tvende Vurderingsmænd, navnlig Peder Nielsen Smed, og Mads Pedersen Hodde, begge af Vesterbæk, for at registrere og vurdere og endelig at skifte og dele efter afdøde Kiersten Madsdatter hendes efterladte Mand Christen Knudsen paa den ene Side, og den salig Kones Søskende og deres Børn og Børnebørn paa den anden Side, siden de ingen Børn selv tilsammen havde avlet. Af hvilken den ene Broder, navnlig Jørgen Madsen i Hostrup findes i Live, Søsteren, hendes Søskende Børn og Søskende Børns Børn, der til samme ved Proclama af Dato 20. Juni sidst lovlig tilstevnet er indkaldt.

Hvorpaa da med Registrering og Vurdering blev begyndt som følger:

Levende Kreaturer.	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1 stor brun Hest, 16 Aar	4	4	„
1 brun blisset do., 10 Aar	8	„	„
1 broget Ko, faaet 3 Kalve	4	4	„
1 sortrøvved do., faaet 2 Kalve	4	2	„
1 sorthjelmet do., faaet 1 Kalv	4	1	„
1 do. do., faaet 4 Kalve	3	4	„
1 gammel sortrøvved do., faaet 10 Kalve	3	2	„
2 hjelmede Stude, 4 Aar	10	„	„
1 sortrøvved do., 3 Aar	3	4	„
1 liden sort Stud i andet Aar	1	4	„
1 liden sortrøvved Kvie, 3 Aar	1	4	„
1 grimet do. i andet Aar	1	2	„

	Rdir.	Mrk.	Sk.
1 sortstjernet Studekalv	"	4	"
2 smaa Kviekalve à 2 Mrk. 8 Sk.....	"	5	"
7 gamle Faar à 3 Mrk.....	3	3	"
2 Aallam à 1 Mrk. 4 Sk.....	"	3	"
1 Griseso	1	3	"
1 Sogris	"	2	8
Halvparten af en gammel Bistok og Halvparten af en Sværm	"	4	"

Vogn og Plov — Redskaber.

En Vogn med Lejrer, Læstræ, 3 Møgfjæller, Rebe, Hamler, Kobbel, Puder, Tømme og al Tilbehør	5	2	"
1 Plov med al Behør af Jern, Stjert og et Par Plovhamler, item Rebe og Puder, og 1 Par Harver	2	3	"
1 Hakkelsekiste med Kniv	"	1	8
1 Spade	"	2	"
1 Høle med Skaft	"	2	"
3 Segl	"	1	4
1/2 Part af et Sæt Haretøj	"	"	12
1 Fork.....	"	"	8
1 Møgkrog.....	"	"	4
1 liden Økse	"	"	12
3 Spigerbore med Skaft.....	"	"	8
1 liden Hammer	"	"	4
2 Plejler	"	"	6
3 River	"	"	6
Træ til et Par Lejrer af Esk	"	2	8

Bohave i Huset.

1 sort Egekiste med Nøgle, Laas og Haandgreb	2	"	"
--	---	---	---

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1 do. uden Laas og Haandgreb	1	4	"
1 gl. Skab af Eg med tvende Rum	"	3	"
1 Ege Skrin med Nøgle og Laas	1	"	"
2 Træ Stole	"	"	8
1 gl. Skammel	"	"	4
2 Lygter, 1 Ildtang, 1 Jernpande, en gl. halv Øltønde af Fyr, tilsammen	"	1	4
1 Ølfjerding	"	"	12
2 smaa Ege Kar	"	2	8
1 liden Ballie	"	"	6
2 Spande med Jerngreb	"	1	8
2 Stripper	"	"	8
1 liden Dejen-trug	"	"	4
1 Sædeløb og 1 Soldløb	"	"	8
3 Truge	"	"	12
1 Stand — Tønde	"	"	8
1 Bæreløb	"	"	4
1 Kjeren (Kærne) uden Stok	"	"	12
1 Kulkurv	"	"	4
1 Par gl. Karre	"	"	8
1 Messing Lysestage	"	"	4
1 Jernpande og Rist	"	1	12
3 (ulæselig)	"	"	4
1 Messing Lysestage	"	1	8
1 Faderække	"	"	4
1 hvid Krus uden Laag	"	"	4
2 røde Stenfade, 1 do. Kovs, 1 Potte ...	"	"	8
3 Tallerkener	"	"	3
2 Butelier	"	"	6
1 Tinbæger	"	"	2
1 gl. Skab, ubrugelig	"	"	6
1 gl. Fjerding Kobber Kjedel, Vægt 14 Pd.	3	1	4
1 liden Jerngryde	"	1	"

Sengeklæder.

Rdlr. Mrk. Sk.

1 Seng i den vestre Kammer der findes: 2 graa Vadmel's Dyner, 2 do. Hovedpuder, 3 ulden Tield og 1 Blaarlærreds Lagen	4	"	"
En Seng i den østre Kammer derpaa findes: 1 graa Vadmel's Underdyne, 1 hvid med sorte Striber Olmerdugs Overdyne, 1 do. Hovedpude, 2 gl. Tielde	2	"	"
1 gl. hvid Bolster Sæk, 1 ny graa Vadmel's do., 1 gl. Vadmel's do.	"	4	"

Den salig Kones Gangklæder belagende, da fandtes intet af samme, men efter den salig Kones efterladte Mands egen Tilstaaelse skal være bortgivet til tvende Piger, nemlig Johanne Nielsdatter og Maren Knudsdatter, som er nu her i Huset og være hende beslægtet.

Derpaa blev Christen Knudsen tilspurgt om noget mere kunde være som Boen kunde komme til Nytte, men sagde, med Ed, intet være ham vidende, undtagen hvis tilstaaende Penge kan være, som her efter skal vorde nemlig:

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1) Mads Pedersen i Vesterbæk skylder her til Boen laante Penge	1	2	"
2) Mads Knudsen i Vesterbæk ligeledes laante Penge	6	"	"
3) Peder Madsen Hodde ligeledes laante Penge	2	2	"
4) Peder Hansen ligeledes laante Penge	3	2	"
5) Hans Hansen i Roussthøje, rede laante Penge	2	4	"
Boets hele Beløb i Penge bedrager tilsammen	102	4	7

Derimod Boens Besværing, som bestaar i efterfølgende Poster:

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1) Besætning til Stedet, der bestaar af Hartkorn 2 Td. 4 Skp. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb.:			
$2\frac{1}{2}$ Hest à 12 Rdlr.	30	„	„
1 Vogn med Tilbehør saagodt som .	10	„	„
1 Ploug og 1 Harve	4	„	„
2) Brøstfældighed paa Huset:			
1 Sals-Hus, som bestaar af 10 Fag, hvilken findes ganske ringe, og den største Del af Tømmeret uden nogen Nytte, ville være til Reparation og nogenledes Istandsættelse, eragtes efter nøjeste Skønsomhed og eftersyn, til hvert Fag 2 Rdlr. 4 Mrk. er	26	4	„
2) Lade-Huset bestaar af 12 Fag, ligeledes ringe, og en Del af Tømmeret ubrugeligt, til disses Reparation eragtes af Fag at ville medgaa 2 Rdlr. er	24	„	„
3) Føringen med Skifteforretningen samt stemplet Papir til Skiftebrevet	2	„	„
4) Tjenestepigen Johanne Nielsdatter fra Næsbjerg, som har tjent her paa Stedet i 18 Aar, fordrer af hendes Løn, som Kristen Knudsen selv tilstaa, har hos ham tilgode	20	„	„
Saa Boens Besvering og Boens skyldig Gjæld bedrager	116	4	„

Naar forbemeldte Boes Besvering, som bedrager .....

	116	4	„
Imod dette Beløb som er	102	4	7
liqvideres, saa overgaar Gjelden i Penge .	13	5	„

Altsaa kan ingen denne Sinde vide nogen Arv i Boen. Hvad Husenes slette Tilstand angaar, da lover og forpligter Christen Knudsen udi vores Overværelse, at reparere og strax vedgjøre og istandsætte bemeldte Huse, alt bedst ham muligt er, efter den dertil udlagte Sum Penges Beløb, om ikke bedre, saaledes at Herskabet og Husbonden her ialt skal blive holden uden Skade og Skadeslidelse i alle Maader. — Dernæst forsikrede han og at fornøje Tjeneste-Pigen for hendes fordrede Løn, saasnart han det kan afstedkomme, og i den Post, saavel som i ovenmeldte at holde Skifteforvalteren uden Skade og kæreløs. Og er saaledes denne Skifte saaledes sluttet og tilendeført, som hermed tilstaaes under vores Hænder og Navne-Mærker.

Datum, Sterboen i Oved, ret supra.

Paa højædle og velb. Hr.

Stephan Ehrenfelds Vegne

som Fuldmægtig

Jens Pedersen.

Christen K. K. S. Knudsen.

Navnemærke.

Vurderingsmændene.

Skiftebrev af 1745

over Skifte efter Mads Knudsen, Vesterbæk.

(Nørholms Skifteprotokol.)

Anno 1745, den 19. Oktober, indfandt sig paa Herskabets, velbaarne Hr. Justitsraad og Amtmand Teilmans Vegne, Fuldmægtig Jørgen Sørensen fra Nørholm udi Vesterbæk, som var 30te Dagen efter Mads Knudens ibd. der ved Døden er afgang, for at registrere og vurdere til paafølgende Skifte og Deling mel-

lem Enken Johanne Hansdatter og deres sammenavlede Børn, som er: 1 Søn Knud 9 Aar, 1 do. Hans 6 Aar, 1 Pige Kiersten 8 Aar og 1 do. Maren 2 Aar, udi Overværelse af Enken, med tiltagen Lauværge, Peder Villedsen af Frisvad, og paa Børnenes Vegne som Formyndere deres Farbroder Christen Knudsen af Carlsgaarde, og Morbrødre Peder og Niels Hansen af Hostrup; og blev der foretaget med 2 tiltagne Vurderingsmænd, navnlig Peder Smed her i Byen, og Tønnes Lauridsen fra Schamstrup, saaledes som følger:

I n d b o s k a b .	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1 Ege Bord med Fyr Fod	"	2	8
1 stor Ege Kiste med Nøgle og Laas . . .	1	3	"
1 lidet Ege Bord	"	1	"
1 stor Madskab	"	5	"
1 do. Hængeskab	"	2	8
1 Vognskrin	"	"	12
1 lidet Skrin	"	"	4
3 Stole	"	"	6
1 stor Kar	"	4	"
1 Kjeren	"	"	8
2 Spande	"	"	8
1 Kar og 1 Strip	"	2	4
1 gammel Tiære Tønde	"	"	10
2 Solde og 1 Degnesaae	"	2	8
1 Brøger Kiedel paa $\frac{1}{2}$ Td.	8	"	"
6 Træ Tallerkener	"	"	6
1 Timse og Trug	"	1	6
1 stor Ege Madskab	1	"	"
1 Øltønde	"	2	8
2 holl. Fade og 3 Tallerkener	"	"	6
11 røde Fade og Tallerkener	"	"	8
3 (ulæselig)	"	"	4

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1 Jernpande og Rist.....	„	1	12
1 Messing Lysestage.....	„	1	8
1 do.....			
1 Tragt og Blikmaal	„	„	6
1 (ulæselig)	„	„	1

Senge - Klæder.

1 gl. sribet Dyne	„	4	„
1 gl. Blaargarns Lagen	„	„	12
1 ulden Hølsklæde	„	„	12
2 Puder.....	„	1	„
1 gl. graa Undervaar	„	„	4
3 Hovedpuder	„	3	„
1 gul og sort Dyne	1	4	„
1 do. rødtribet.....	1	2	„
2 Lagener.....	„	3	„
1 sribet Underdæche	1	3	„
En anden Seng, vurderet ialt for.....	1	„	„

Gang - Klæder.

1 sort Kiortel	„	5	„
1 brun Vest, med Metal Knapper	„	5	„
1 do. ny.....	„	5	„
1 graa Kiortel	„	2	„
1 brun Vadmels Vest	„	1	„
1 Callemankes Brystdug	„	3	8
1 Par ny Læder Bukser	„	3	„
1 Par do., brune Vadmels	ulæselig		
1 Par do., ringere.....	„	4	„
1 Par gl. do.....	„	2	„
1 Rejsehætte.....	„	2	„
1 Hat	„	1	„
1 Par Støvler	„	4	„
1 Par Sko	„	1	8

Levende Kreaturer.

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1 sort Hest, 12 Aar	8	”	”
1 do. sort Hoppe, 7 Aar	10	”	”
1 do. — 5 Aar	5	”	”
1 brun do., 15 Aar	4	”	”
1 Føl.....	3	2	”
4 Stude.....	16	”	”
1 do. mindre.....	1	2	”
1 Kvie.....	1	1	”
1 Kalv.....	”	3	”
1 sortrøvved Ko, faaet 1 Kalv.....	4	4	”
1 do. sorthjelmed, faaet 4 Kalve.....	4	4	”
1 do. graarygged, faaet 4 Kalve.....	2	4	”
1 do. graa, faaet 7 Kalve.....	2	”	”
1 do. hjelmed, faaet 1 Kalv.....	3	2	”
13 gamle Faar og 5 Lam.....	9	”	”
2 ung-Svin.....	1	3	”

Vogn og Plov-Redskaber.

1 Vogn med Tilbehør	6	”	”
1 do. ringere.....	3	2	”
1 Plov med Tilbehør samt 1 Harve.....	2	”	”
1 Hakkelsekiste med Kniv.....	”	2	”
1 Fork	”	”	10
1 Sæt Haretøj	”	1	”
Bore, 1 Skraber, 1 Hugjern, 1 Økse, 1 Hammer	”	1	12
1 Spade og 1 Lyngle	”	2	”
2 Høleer.....	1	”	”
4 Segler	”	2	”
3 Bistader tilhalt med Lars Dyer, deraf 1/2 Parten	1	”	”

Tilsammen Indtægt. 122 ” 3

U d g i f t.		Rdlr.	Mrk.	Sk.
Til Besætning udfordres af 3 Td. 1 Skp.				
2 Fdk. 2 ³ / ₄ Alb. Hartkorn 3 ¹ / ₄ dygtig tillægs-Bæster a Stk. 18 Rdlr.	58	3	"	
2 Vogne med Tilbehør	18	"	"	
Plov og Harver med Tilbehør	6	"	"	
Herskabet fordrer for 3 Aars Landgilde				
Penge	4	1	"	
Husene behøver til Reparation saasom:				
1) Stuehuset bestaar af 14 Fag, hvilket behøver til Reparation paa Tækket paa Sønder Side 7 Fag og paa Nord-siden 14 Fag er 21 Fag a 2 Mrk. er og Loftskud over begge Stuer, 5 Fag a 10 Mrk.				
	7	"	"	
	8	2	"	
2) Laden bestaar af 14 Fag, hvilken behøver til Reparation paa Tække paa nordre Side				
	2	2	"	
3) Et lidet Fæhus norden i Gaarden paa 5 Fag behøver ingen Reparation, siden det for kort Tid siden af ny er opbyggt.				
Af Laden som staar sønden i Gaarden, har forrige Herskab Hr. Ehrenfeld opsat 12 Fag af ny, hvorfor præ-tenderes a Fag 2 Rdlr. er				
	24	"	"	
Enken angav at være skyldig følgende:				
Hendes Broder, Niels Hansen, fordrer et halvt Aars Løn, til sidst afvigte Michaelis forfalden				
	5	2	"	
Ligeledes fordrer han hende laante Penge, som Enken tilstaar				
	2	"	"	

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
Maren Knudsdatter i Carlsgaard tilgode .	2	„	„
Kiersten Knudsdatter i Frisvad	2	„	„
Laues Dyer i Varde	1	5	„
For dette Skiftes Bekostning, 1 Ark Stem- pelpapir	„	1	8
Skrive- og Rejsepenge med videre	1	2	„
Tilsammen Udgift.	143	„	8

Naar da Udgiften sammenlignes med Indtægten findes, at intet bliver i Behold, men overgaar 21 Rdlr. 5 Sk. Hvorover intet bliver at arve.

Formedelst Enken er frugtsommelig saa kan for denne Sinde ingen Slutning ske, førend hun dermed bliver forløst, helst hun mener at tillægge Børnene en liden Kjendelse, med Herskabets Tilladelse, efter deres afdøde Fader.

At saaledes Idag er Passeret det bekræftes under vore Hænders Underskrift.

Vesterbæk ret supra.

Johanne Hansdatter.

Jørgen Søfrensen.

som Laugværge: Peder Villadsen.

Som overværende og Formyndere:

Christen Knudsen. Peder Hansen.

Niels Hansen. Thomas Lauridsen.

Naar man læser disse to Skiftebreve igennem, faar man et ret godt Indtryk af de Forhold, hvorunder Folk levede i den Tid. Indboet er „lige til Husbehov,“ Klæderne hjemmelavede, af Uld eller Læder, Linned og Lagener er af Hør eller Blaar. — Ved Opgørelsen af Besætningen lægger man Mærke til det store Heste-

hold. At Hesteholdet er saa stort, har vel sin Grund i, at den store Hjulplov, som man dengang brugte, fordrede megen Trækkraft, og saa var der jo Hovarbejdet paa Herregaarden; det stillede jo ogsaa Krav til Trækkraften. Bygningerne synes at have været meget simple og smaa i Forhold til Gaardenes Størrelse. Naar de, som ved et Skifte, blev nøjere efterset, viste det sig, at der var meget at istandsætte. Bygningerne var jo Herremandens, og man gjorde jo saa selvfølgelig ikke mere i Stand paa dem end det højst nødvendige. Tit kneb det vel ogsaa at avle Tag nok til Husene, sely om man blandede det med Lyng, og tit var der vel heller ikke Penge til Arbejds løn, Sten, Træ o. s. v. — Vi ser ogsaa, at Redskaberne var faa. At der i det ene Brev kun nævnes 1 Høle, men derimod 3 Segle, tyder paa, at kun til Græsset brugtes Le. Kornet derimod blev skaaret af med Segl, vistnok for at man kunde faa hvert Straa taget med i hele dets Længde. Naar vi nu i vore Dage ser Selvbinderne kaste Neg efter Neg fra sig, er det mærkeligt at tænke paa, at for knap to Hundrede Aar tilbage laa man paa de samme Marker paa Knæene og skar Kornet af Haandfuld efter Haandfuld.

Begge Skiftebreve viser, at naar Herremanden fik sit, og alle andre fik deres, saa var der intet andet tilbage end Skyld. Der kunde vel nok være Steder, hvor Resultatet viste sig mere gunstigt; men det var vistnok kun undtagelsesvis. Skifterne her illustrerer sikkert godt Folks økonomiske Stilling paa den Tid.

Gaar man 22 Aar frem i Tiden — altsaa til Aaret 1787 — viser en Tællingsliste, som findes fra den Tid, at der i Øse By er 18 Familier (95 Personer), Hedehusene har 1 Fam. (3 Pers.), Carlsgaard 1 Fam. (10 Pers.), Vestebæk 9 Fam. (55 Pers.), Schamstrupgaard

2 Fam. (15 Pers.), Oved 5 Fam. (28 Pers.), Nordenskov 3 Fam. (20 Pers.), Hostrup 11 Fam. (75 Pers.), Haltrup 4 Fam. (30 Pers.), Graulund 1 Fam. (8 Pers.), Abildhede 3 Fam. (18 Pers.), Heeager 8 Fam. (38 Pers.), Helle 5 Fam. (21 Pers.). — Familiernes Antal er altsaa 71 og Personernes Antal er 416.

Sammenligner vi denne Opgørelse med Pastor Hjerrilds Indberetning af 1765, ser vi, at Familiernes Antal i Sognet i disse 22 Aar er steget fra 55 til 71, altsaa er forøget med 16. Hvor meget Personernes Antal er steget, kan derimod ikke sees, da Pastor Hjerrild ikke har opgivet dette; men regner vi med, at Personernes Gennemsnitstal for de enkelte Familier ligger nær 6 (hvilket Opgørelsen af 1787 viser), saa vil Tallet ligge omkring 90. Stigningen maa efter den Tids Forhold betegnes som ret stor. Særlig stor er den jo for Øse Bys Vedkommende, idet Familiernes Antal der er steget til det dobbelte. Dette forklares maaske ved, at det netop er i dette Tidsrum, at Øse Bys Jorder bliver udskiftede. Heeager er steget 2 Fam., Vesterbæk 1, Oved 1, Helle 1, Abildhede 1, og saa er der kommen en ny Boplads til, som benævnes Hedehuse. — Denne Tællingsliste viser, at hver By endnu har sin Hyrde. Hans Navn staar altid nederst paa Listen.

Den næste Tællingsliste er fra 1801. Familiernes og Personernes Antal angives da saaledes: Øse By 16 Fam. (111 Pers.), Karlsgaarde 1 Fam. (6 Pers.), Vesterbæk 9 Fam. (63 Pers.), Skamstrup 2 Fam. (18 Pers.), Oved 5 Fam. (35 Pers.), Nordenskov 3 Fam. (20 Pers.), Hostrup 12 Fam. (71 Pers.), Haltrup 4 Fam. (26 Pers.), Graulund 1 Fam. (6 Pers.), Abildhede 3 Fam. (16 Pers.), Heager 8 Fam. (40 Pers.), Helle 4 Fam. (26 Pers.). Familiernes Antal er altsaa 68 og Personernes Antal 438.

Sammenligner vi denne Tællingsliste med Tællingslisten af 1787, ser vi, at i de 14 Aar, der nu er gaaet, er Familiernes Antal gaaet 3 tilbage mens Personernes Antal er gaaet 22 frem. Tilvæksten er altsaa ikke forholdsvis nær saa stor som i de foregaaende 22 Aar. For Øse Bys Vedkommende sees det, at Familiernes Antal er falden 2, men Personernes Antal er steget med 16. — Listen viser, at Præstegaarden er meget stærkt befolket. Denne huser ikke mindre end 22 Personer, hvoraf de 14 er Tjenestefolk. Hostrup er gaaet en Familie frem, Helle er gaaet 1 tilbage, og Bopladsen Hedehusene er forsvundet. Byhyrderne findes ikke paa denne Liste; saa de maa nu være forsvundne.

Til Belysning af de økonomiske Forhold paa den Tid anføres følgende to Skiftebreve:

S k i f t e b r e v .

Anno 1791 d. 17. Aug. sammentraadte Peder Eriksen af Øsse hans Arvinger for at holde et lovligt Samfunds Skifte i Kraft af den Enken aller naadigst forundte Bevilling, de Dato 22. Juli 1791, og var da til Stede Enken Ell. Marie Nisdatter med Laugsværge Peder Nielsen Smed af Hostrup, som Formyndere for de umyndige var tilstede, saasom: for den ældste Søn navnlig Nis Pedersen, 13 Aar, og den yngste Datter Ane Marie Peders-Datter, 2 Aar, var deres Farbroder Christen Eriksen fra Wognslund, Ølgod Sogn, for den yngste Søn navnlig Erik Pedersen, 10 Aar, og den ældste Datter Ane Peders-Datter, 7 Aar, var S. T. Hr. Hans Hierrild, Sognepræst for Øsse og Nesberg Menigheder, saa var og til Stede Peder Thyksen Clausen og Andreas Michelsen begge af Øsse som Vitterligheds og Vurderings Mænd, i hvilke foranførte Arvinger og Samfrænders Overværelse blev gjort følgende Registrering og Vurdering saaledes:

I Dagligstuen:

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1 gl. Fyrbord	1	”	”
1 Stue Uhr.....	2	2	”
1 Taburet med 3 Par The Kopper, 1 Jern Pot.....	”	1	8
2 Glasse og en The Daase	”	”	8
6 Sten Talerkener.....	”	1	8
2 gl. Jern Strygejærn.....	”	1	2
4 Halm Stole.....	”	1	8
1 Krus, 1 Botelin	”	”	12
1 Seng med 2 gl. Dyner, 2 Lagener, 1 lang og 2 korte Puder.....	4	”	”
1 Dito Seng	3	”	”

I Stuen:

1 Fyr Skab	”	3	”
1 Hæng-Skab.....	”	2	”
1 Dito af Eg	”	4	”
1 gl. Dito Klædeskab.....	2	”	”
1 Egetræs Kiste.....	2	4	”
1 gl. Fyr Mælkeskab	”	1	”
1 Træstol, 1 Bord	”	2	8
2 Messing Lysestager.....	”	2	8
7 blaa og hvide hollandske Tallerkener..	”	2	”
5 Dito.....	”	”	10

I Ølkammeret:

2 Halv-Øltønder, 1 Fjerring	”	5	”
-----------------------------------	---	---	---

I Køkkenet:

1 Seng med Tilbehør.....	4	”	”
2 Stole	”	”	8
1 Kiærne og 2 Stripper.....	”	2	8
1 Jern Pande og en Malm-Gryde.....	”	3	”

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1 Jern-Rist, 1 Ildtang, 1 Potlaag	„	1	4
2 gl. Driftetrug og 2 Oste Kar	„	1	8
3 blaa og hvide hollandske Fade	„	1	„
5 brune Sten-Talerkener og 1 Skaal	„	1	„
5 Træ Talerkener	„	„	5
1 Spand, 1 Vognskrin	„	2	„
1 The-Kiedel	„	2	„
1 Sav	„	„	4

I Bryggerset:

2 Stand Tønder	1	„	„
2 gl. Kar	„	2	„
1 Balie	„	1	„
1 gl. Brygger Kiedel	6	„	„
1 Sold, 1 Ildfork	„	1	6
1 Loft Stige, 1 Asktrug	„	1	„
6 gamle Korn-Sække	1	„	„
1 Stol	„	„	6

I Gaarden:

1 beslagen Vogn med behørig Drættøj ..	20	„	„
2 gl. Trævogne med Møgfirl og Drættetøj	10	„	„
1 Plov	2	„	„
2 gamle Harver	1	„	„
2 Jern Grebe	„	2	8
1 Træ Dito og 1 Skovl	„	„	8
2 Spader	1	„	„
2 Høleer med Skaft og Mejlerkrog	1	„	„
5 River og 2 Plejle	„	2	8
2 Forke	„	1	8
2 Økser, 1 Spiger-Bor, 2 Naurer	„	3	„

Levende Kreaturer.

1 sortbroget Ko	6	„	„
-----------------------	---	---	---

	Rdlr.	Mrk.	Sk
1 sort Ko	7	"	"
1 Dito	6	"	"
1 graahjelmet Dito	9	"	"
1 graabroget Dito	7	"	"
1 sortbroget Dito	7	"	"
1 graabroget Dito	7	"	"
1 graabroget Kvie	6	"	"
2 aargamle Kvier	6	2	"
1 sort Stud.	6	4	"
2 hvidbrogede Dito	20	"	"
2 Kalve	1	4	"
1 Svin	4	3	"
13 Faar og 9 Lam	11	"	"
1 gammel sort Hoppe, 15 Aar	6	"	"
1 Hest, 12 Aar	14	"	"
1 Plag, 3 Aar	20	"	"
1 Føl	8	"	"
Gaarden med tilhørende Ejendom bestaaende af Hartkorn 2 Td. 4 Skp. 2 $\frac{1}{2}$ Alb. à 1 Td. Hartkorn 200 Rdlr.	505	"	12
Videre vidste Enken med tilstedeværende ikke at angive Boet til Indtægt. _____			
Altsaa Boet Indtægt.	743	1	1

Enken angav at være bortskyldig paa Gaarden til Hr. Hans Tranberg eller Arvinger paa Endrupholms Mølle 350 Rdlr. for hvilken Summa Gaarden er pantsat med første Prioritet — er 350 Rdlr. — Videre angav Enken at være bortskyldig til Sognepræst Hr. Hjerrild i Øse Præstegaard 30 Rdlr. og for den kongelig Bevilling til Hr. Byfoged Fogtmand i Varde 19 Rdlr.

altsaa Boets Gæld 399 Rdlr.

Følgelig Boets Behold

den Summa 344 Rdlr. 1 Mark 1 Sk.

I Stedet for nu denne enhver af Børnene efter deres Fader tilkommende Arvelod haver Enken af moderlig Kærlighed besluttet at vilde skiænke enhver især saa meget af hendes egen Lod, at deres Fædreearv skulde beløbe sig til 300 Rdlr., nemlig:

Sønnen Nis Pedersen	100 Rdlr.
Sønnen Erik Pedersen	100 Rdlr.
Datteren Ane Pedersdatter	50 Rdlr.
Datteren Ane Marie Pedersdatter	50 Rdlr.

Den Summa 300 Rdlr.

Enken altsaa forbeholdt sig for sin Del de overskydende 44 Rdlr. 1 Mark 1 Sk. som et Vederlag for hendes Mands Begravelsesbekostninger og hendes egen Begravelsesbekostning i sin Tid. Desforuden lovede Enken at skiænke hver af Døtrene en Seng saa god som 16 Rdlr., endelig forpligtede Enken sig til at give sine Børn en kristelig og sømmelig Opdragelse, derimod den Dem tilkommende Arvelov blev henstaaende i Gaarden uden Renter, indtil Drengene hver for sig opnaar deres 18de Aar, og Pigerne deres 20ende Aar. Imidlertid bliver Børnenes Arvemidler staaende i Gaarden og dens faste og løse Ejendom paa 2den Prioritets Rettighed næst efter oven benævnte Capital Gaarden nu er pantsat for, hvad Øvrigheden ifølge allernaadigst (erlangede?) Bevilling af 22. Juli D. a. at Enken maa hensidde i uskiftet Bo, og om hun gifter sig da at skifte hvad Samfrænder maatte tilkomme, betaler Enken uden nogen Afgang for Børnene i sin Tid, saafremt denne min med Samfrænders og Venners Minde efter god Samvittighed bestemte, og tillagte Deling og gaar til mine kjære Børn og af den høje Øvrighed vorder kiendt gyldig.

Øse, ret supra.

Ell. Marie Nisdatter.

Som Laugværge: Peder Nielsen Smed.

Som Formynder for Børnene:
H. Hierrild.

Som Vurderings- og Vitterligheds mænd:
Peder Thyksen Clausen.
Andreas Michelsen.

Skiftebrev
efter Jens Pedersen i Nordenskov.

Aar 1805, 9de April, som 30te Dag efter Nørholms Fæstebonde, Jens Pedersen i Nordenskov dødelige Afgang, indfandt sig paa Stervboet, Husbondens og Skifteforvalterens S. T. Nørholms-Stamhusejerens Fuldmægtig, Laurids Bøtke fra Fredensborg, for at foretage Registrering og Vurdering til paafølgende Skifte og Deling imellem Enken Anne Pedersdatter og den Afdøde med hende i lovligt Ægteskab avlede og efterladte 3 umyndige Børn og Arvinger, nemlig: 1 en Søn, Peder Jensen, 5 Aar: 2 en Dito, Peder Nielsen Jensen, 3 $\frac{1}{2}$ Aar: og 3, en Dito, Hans Skjøt Jensen, 2 Aar gammel, og flere Børn havde den afdøde Mand ikke efterladt. Ved Forretningen var tilstede fornævnte Enke Anne Pedersdatter med tiltagne Lauværge, Sognepræsten Hr. Hjerrild af Øse, og som Værger eller Formynder for de umyndige Børn deres nærmeste Frænder, saasom: for den ældste Søn, hans Fasters Mand, Peder Tyksen Clausen af Øse, for den anden Søn, hans Morbroder, Niels Pedersen af Halterup, og for den yngste Søn, hans Morbroder, Christen Pedersen af Roust. — Desuden var tilstede som Vitterligheds og Vurderings Mænd: Sognefogden Peder Nielsen af Horstrup og Hans Sørensen af Nordenskov. — Og blev da i alle forbemeldtes Overværelse med Re-

gistrering og Vurdering i Stervboet begyndt og fort-faret som følger:

I Daglig-Stuen.		Rdlr.	Mrk.	Sk.
1	fyr Bord, vurderet for	1	"	"
1	Stue-Uhr	3	"	"
1	Jern-Kakkelovn	7	"	"
3	Stole med Halmsæde	"	1	"
2	smaa Dito	"	"	8
11	Tin-Tallerkener	1	2	"
2	Dito Fade	"	4	"
3	Sten-Fade	"	1	8
11	Do. Tallerkener	"	3	8
1	Spejl	"	2	"
2	Kruse	"	2	8
1	Mælkeskaal	"	"	5
1	Sukkerkop og 1 (Thekasse?)	"	"	6
13	Steen og Maalbøtter	1	2	"
12	Leersætter	"	"	12
11	røde Potter	"	2	"
En Seng, derpaa				
1	rød sribet Overdyne	3	4	"
1	blaa sribet Underdyne	3	"	"
2	uldne Lagener	2	"	"
2	Puder	1	"	"
1	lang dito	"	2	"
En do. Seng, derpaa				
1	blaa og rød sribet Dyne	4	"	"
1	Do. Underdyne	"	2	"
4	rød sribede Puder	"	5	8
2	uldne Lagener	1	"	"
En dito Seng, derpaa:				
1	Overdyne med Overtræk	3	"	"
1	Underdyne	"	4	"

	Rdir.	Mrk.	Sk.
2 Hovedpuder	"	4	"
4 do. trinde Puder	1	"	"
2 uldne Lagener	1	"	"

I Mælke Kammeret.

4 røde Skaaler	"	1	8
4 dito Potter	"	"	12
4 sorte Gryder	"	1	"
Nogle dito Potter og Sætter	"	1	"
2 Skæggemænd	"	3	"
1 Ølfjerding	"	2	"
1 Tims, 1 Tragt og 1 Blikmaal	"	1	6
1 Par Kander	"	3	8
3 Smør-Budiker og 1 Uldsaks	"	"	11
1 Smør Skaal og 1 Grydeske	"	"	12
1 gammel Bordblad	"	"	6

I Køkkenet.

1 gl. Ege Bord	"	5	"
2 Messing Kjedler	3	2	"
3 Jern Gryder	1	4	8
12 Steen-Fade	1	"	"
5 Steen-Tallerkener	"	1	4
1 Pande og 1 Rist	"	2	"
1 Skumske og en Madfork	"	"	8
1 Ildklemme og 2 Kjelskeer	"	1	12
1 Lygte og 1 Rivejern	"	3	"
1 Vaffeljærn	"	4	"
Nogle Potter og Sætter	"	"	10
3 Jern-Laage	"	"	8
8 Træ-Tallerkener	"	"	8

I Ølkammeret.

1 Ølfjerding, 2 Gryntønder	"	2	8
----------------------------------	---	---	---

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1 Tekedel	1	"	"
2 Stripper	"	1	8

I Bryggerset.

1 Brygkedel	10	"	"
2 gl. dito	5	4	"
Noget gammelt ubrugeligt Kobber	7	"	"
1 Kar	1	1	"
2 dito	"	5	"
1 Ballie	"	5	"
1 Kjerne	"	3	"
1 Øltønde	"	4	"
1 Deintrug	1	"	"
2 Spande	"	1	"
1 Gryntønde	"	"	8
1 Skammel og 2 Stole	"	1	"
1 Loftstige og 1 Asketrug	"	1	"

I Stuen:

1 Jern Kakkellovn	9	"	"
1 Fyr-Bord	2	"	"
4 Messing-Lysetager	1	3	"
1 Kobber-Tragt	"	2	"
1 Strygejern	"	2	"
1 Spejl	"	2	8
2 Tin-Fade	1	4	"
2 Ølglas	"	"	14
1 Karaffel	"	"	10
10 Potter og 2 Glas	"	1	4
6 Par Thekopper	"	1	8
2 Hængeskabe	2	1	"
1 Skrin	"	1	8
1 Ege-Kiste	2	"	"
1 Do.	1	4	"

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1 Blikskrin	"	"	4
1 Kiste	4	"	"
Deri den afdøde Mands Gangklæder:			
1 blaa Kjole	4	4	"
1 do. Vest	3	"	"
1 Par dito Buxer	2	"	"
1 sort Kjole	2	4	"
1 sort Vest	1	4	"
1 Par dito Buxer	"	4	"
1 blaa Kjole	3	"	"
1 do. Vest	1	4	"
1 Damaskes Undertrøje	3	4	"
1 sribet do.	2	4	"
1 sribet Brystdug	"	5	"
1 Par Læder Buxer med 8 Sølv-Knapper	1	"	"
1 Par do.	"	4	"
3 Halsklude	1	4	"
2 røde Huer	1	"	"
1 hvid og 1 blaa Dito	"	2	"
1 Hat	"	4	"
1 do. (1 Mark) og 1 Par Støvler (5 Mark)	1	"	"
1 Par Sko med Spænder	"	2	"
1 gl. hvid Kjole	3	"	"
1 Læder Vest	"	3	"
1 hvid Nattrøje	"	2	"
1 gammel do.	"	1	8
1 Læder Bryststykke og 1 sribet do. ...	"	2	"
1 sribet Undertrøje	"	1	"
2 Par gamle Buxer	"	1	"
2 Hørgarns og 7 Blaargarns Skjorter ...	4	"	"
4 Par hvide Strømper	"	3	"
2 Par blaa do.	"	3	"
2 Par Stumper	"	1	"
1 Par Vanter	"	1	"

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1 Pibe og en Daase	"	"	8
1 Par Træsko	"	"	4
1 Dreils-Borddug	1	"	"
6 Par Knive og Gafler	"	3	"
4 Boutteler	"	1	4
En Seng, derpaa:			
1 rødtribet Overdyne	4	"	"
1 blaa sribet Underdyne	3	"	"
1 Blaargarns- og 1 Hørgarns-Lagen	1	3	"
2 Puder med Overtræk	1	2	"
1 rødtribet Hovedpude	"	2	"
4 trinde do.	"	2	"
En Seng, derpaa:			
1 rød og grøn sribet Overdyne	6	"	"
1 blaastribet Underdyne	3	"	"
1 rødtribet do.	2	2	"
2 Hørgarns Lagener	1	4	"
2 Dito	1	4	"
2 Puder med Overtræk	2	"	"
2 do. (1 Rdlr.) 2 do. (1 Rdlr. 2 Mark) 1 do. (2 Mark)	2	4	"
2 gl. Dynevaar	"	1	"
4 Stk. Kartuns Omhæng	"	2	"
40 Alen Vadmæl	11	4	"
10 Alen Lærred	1	4	"
5 beredte Skind	1	2	"
1 Bibel og 2 Psalmebøger	"	3	"
G a a r d s - R e d s k a b e r .			
1 Hakkelsekiste med Kniv	"	2	"
1 Fork og 2 Plejle	"	2	"
1 Sæt Haartøj og 1 Skovl	"	1	4
2 Solde og 1 Skovl	"	2	4
4 Høleer	1	1	8

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
3 Spader	”	4	4
3 Leerspader	”	1	12
1 Naptange, 2 smaa Hamre, 1 Sauge, 1 Hugiern og 1 Spigerbor	”	1	8
1 Staalstang og 1 Møddingøkse.....	”	4	8
2 Jern-Grebe	”	2	8
5 River (1 Mark 4 Sk.), 2 Lyngleer (3 Mark)	”	4	4
2 Jern-Grebe og 3 Skovle	”	2	8
1 Møgbaare og 1 Møgkrog	”	1	”
1 Husstige og 1 Slibesten.....	1	”	”

Levende Creature:

1 graa Ko	10	”	”
2 do.....	16	”	”
2 do.....	24	”	”
2 do.....	25	”	”
2 do.....	16	”	”
1 do. og 1 Ungnød	10	”	”
3 Kalve	5	”	”
11 Faar med Lam	16	3	”
6 Dito uden Lam	6	”	”
1 Bistade.....	1	”	”
6 Korn-Sække	2	”	”
I Stervboet forefandtes rede Penge, i Banco-Sedler	90	”	”
Desuden angav Enken, at Stervboet ejer Gaardens Korn og Qvægtiende, Kir- kens Andel, som blev vurderet for ..	125	”	”
Samt at Stervboet har tilgode hos Erik Poulsen i Øse	3	”	”
og hos Hans Sørensen i Nordenskov ...	6	”	”
Videre vidste ingen at anføre Stervboet i nogen Maade til Indtægt at beregne; denne andrager altsaa	560	3	4

Herefter blev anmeldt følgende Gjeld at hefte paa Stervboet:

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
1) Den afdødes Søster Karen Pedersdatter har i Stervboet tilgode	25	”	”
2) Hans Larsen, Oved, har ligedes tilgode	104	”	”
3) Peder Hansen i Øse for Ligkisten . . .	3	”	”
4) Hr. Chirugus Monrad i Varde for Opvartning i den afdødes Sygdom	6	”	”
Videre Gjeld vidste heller ikke nogen at hæfte paa Stervboet, da Stervbogaardens Bygninger saavelsom dens Besætning og Inventarium innatura befandtes i modtaget Stand, og da ingen af Vedkommende havde noget imod den foranførte Gjeld, saa bedrager			
Stervboets Udgift	138	”	”
Naar denne fradrages Indtægten bliver			
igen i Behold	422	3	4

Derfra bliver endnu at afdrage Skiftets Bekostning:

	Rdlr.	Mrk.	Sk.
Stemplet Papir til Skiftebrevet	2	4	14
Skiftesalærium 1 pro 100	4	1	6
$\frac{1}{3}$ pro 100 til Revisions-Contoret	1	2	$7\frac{1}{3}$
Skiftebrevets Beskrivelse (3 Ark)	1	3	”
De tvende Vurderingsmænd:			
Sognefogeden	1	”	$8\frac{2}{3}$
Den anden	”	3	”
Summa Skiftets Bekostning.	11	3	4

(Naar der i dette Skiftebrev ingen Heste og Markredskaber er nævnt, er Grunden den, at disse tilhørte Herremanden, og naar de havde saa stor en Værdi, som det kunde forlanges, toges de ikke med ved Opgørelsen.)

Disse to Skiftebreve giver os et Indtryk af de økonomiske Forhold omkring Aar 1800. Det første Skifte er, som det sees, foregaaet hos en Selvejrbonde, det andet hos en Fæstebonde. Der er, som det sees, ikke nogen væsentlig Forskel paa disse to Bønders økonomiske Forhold.

Sammenligner vi disse to Skiftebreve med Skiftebrevene fra 1736 og 1745, faar vi Indtryk af, at de økonomiske Forhold har bedret sig i Tiden opad mod 1800. Redskaberne er nu flere og bedre og Indboet er mere righoldigt. Muligt er det, at de økonomiske Forhold har været bedre i Øse og Nordenskov end i Oved og Vesterbæk. Dog — hvorfor skulde de være det? Jorderne og Engene var jo ogsaa dengang der af lige saa god en Kvalitet som Jorderne og Engene i Øse og Nordenskov.

Den næste Folketælling efter Tællingen i 1801 foretoges i Aaret 1834. Denne Tælling viste, at der her i Øse Sogn var 433 Mennesker. Fordelingen var følgende: Øse Skoledistrikt 200, Hostrup Skoledistrikt 123, Vesterbæk Skoledistrikt 85, Helle By 25 Mennesker.

Sammenligner vi med Tællingen i 1801, ser vi, at Indbyggerantallet i disse 33 Aar er gaaet 5 tilbage. Udviklingen har altsaa i den Tid staaet stille. I dette Tidsrum var det jo, at vort Folk maatte sukke under Følgerne af Krigen med England, vore tabte udenlandske Markeder og Statsbankerotten. Vort Folk levede da under et økonomisk Tryk, som det vel ikke hverken før eller siden har kendt Mage til. Vi ser, at ogsaa her i Sognet har det haarde økonomiske Tryk tvunget Udviklingen i Staa.

Om Besætningernes Størrelse og Jordernes Dyrkning i den Tid giver en Beretning, forfattet af Sognepræsten 1838, ret gode Oplysninger.

Beretningen lyder saaledes:

„Med Hensyn til Kreaturholdet m. m., saaledes som samme befandt i Februar Maaned 1838:

105 Heste, Hingster og Hopper. Af disse ingen Fuldblods, eller forædlet ved engelsk Blod.

31 Plage og Føl, deraf 13 Plage og 18 Føl; men ingen ved engelsk Blod forædlede.

361 Køer. Ved Slutningen af Juni 1837 holdtes som Sommerbesætning 364.

16 Stude og Tyre over 3 Aar gl. Ved Slutningen af Juni 1837 samme Antal.

150 Ungkvæg til Opdræt, foruden 63 Kalve, der er tillagte. Resten er slagtet.

38 Svin. Ved Slutningen af Juni 1837 derimod 53, foruden solgte spæde Grise.

622 Faar og Vædre og Beder. — I Juni ialt med Lam 706.

72 Bistader. Der vides optaget i Efteraaret 1837 omtrent 23 Bistader.

Med Hensyn til Jordernes Besaaing m. m.

Sognets Jorder besaaes sædvanligen med:

348 Td. Rug, der i jævngode Aar kan antages at give, Sæden iberegnet, 3 $\frac{1}{2}$ Fold.

132 Td. Byg, der giver (Sæden iberegnet) 4 Fold.

208 „ Havre — — 3 „

84 „ Boghvede — — 3 „

60 „ Kartoffler — — 6 „

Her saaes ingen Hvede, heller ikke Raps, da Jorderne er sandede og skarpe; heller ikke dyrkes Hamp, og kun enkelte saar Hør, hvilket de endog begynde at lægge af, da Jorderne ej dertil er tjenlige. Man synes ogsaa at have lagt Mærke til, at Hørren, der yderst ubetydeligt avles, ingen Styrke eller Varighed besidder

i Sammenligning med den udenlandske, eller den som avles Øster i Provinsen. Humlen dyrkes ikke af nogen her, Kommen kun af enkelte og i Haverne. — Sognets Jorder er for omtrent 50 Aar siden udskiftede, saa der ikke findes Ager eller Eng eller Overdrev til Brug i Fællesskab. Skov mangler aldeles. Et Par smaa Kratte yde Vedkommende Brændsel til at tørre Malt ved. Klyne eller Skodtørvjord samt Hedetørv haves derimod i Overflødighed, og er af en god Beskaffenhed.“

Videre fortsætter Præsten i sin Beretning:

„I Sognet findes ingen Væve, som holdes i stadig Gang, heller ikke nogen, som drage deres Hovednæring af Væveri, hvorimod der i begge Sogne findes adskillige, som væver dels uldent, dels Linnet til Husbehov, stundom ogsaa for andre, de er samtlige af Qvindekønnet. I Pastoratet findes ingen Fabrikker med Undtagelse af 9 Pottemagerier, der vel aarligen hver fabrikere 3 à 4 Læs à 3 Rdlr. Holstensk Courant = 18 Rigsbankdaler. Desuden er der 5 Teglbrændrier, der omtrent hver rummer 5 à 6000, som tildels, ja for største Delen er til eget Forbrug. 3 til 4 Ovnfulde er det almindelige om Aaret. — Af Møller findes her ingen, end ikke til at male Korn paa. I ingen af disse Sogne er der praktiserende Læger, men for Øsse og Næsberg Distrikt er der en examineret Gjordemoder. — Her gives ingen Kroer eller Værtshuse.

Almindelige Bemærkninger for Pastoratet:

I hele Pastoratet er der 5 Almueskoler, 3 i Øsse Sogn og 2 i Næsberg Sogn. I disse Skoler undervistes der i 1837 tilsammen 148 Børn, aarlig efter 5 Aars Gennemsnit 132. — Ligesom der ikke findes Capitaler eller Legater til Skolerne, er der heller ingen Gjeld.

Til samtlige disse Skoler er der ialt i Penge og Naturalier. Disse sidste anslaaede til Penge, udredt som Byrde for Communen, var i 1837 ca. 212 Rbd., som med Undtagelse af Differencen af Capiteltaxten, for de 5 Aar igennemsnit udgjør omtrent det samme aarligen.

I Pastoratet har der i omtrent 3 Aar været et Fattighus, hvori dog kun findes 1 Familie. De Fattiges hele Antal er 8, som i Aaret 1837 har kostet Kommunen 8 Td. Rug 6 Td. Byg samt 42 Rbd. 5 Mark $6\frac{2}{5}$ Skilling Sølv. For omtrent 5 Aar siden modtog man her den i Fattighuset værende Familie til Forsørgelse. Forhen fandtes der kun et Par Fattige, der udlejedes hos Beboerne. At Fattigvæsenet her er saa lidt trykkende, hidrører for en stor Del derfra, at her i Pastoratet findes kun nogle enkelte Huse. De øvrige er Gaardmænd. — Der haves iøvrigt ingen Legater til Fattigvæsenet.“

Som Suplement til denne Beretning kan anføres en Indberetning af 1833, skrevet af samme Sognepræst. Denne Indberetning gælder særlig Præstegaarden, men oplyser dog ogsaa lidt om Sognet.

Den lyder saaledes:

„Øse Sogn tæller 51 Gaarde, 7 Huse med og 1 Hus uden Jord. Der findes ikke nogen Mølle i Sognene (Øse og Næsbjerg); de fleste lade male paa Nørholm Mølle, som ligger 1 Mil fra Øse By.

Jorderne er sandede, dog ikke af de skarpsandede, men er noget kolde. Her er ingen Skov, men tilstrækkelig og god Tørvebrændsel baade i Mose og Hede. Et Par Aar, som løbe gennem Pastoratet yder nogen Fiskeri af Aal og Gjedder, og enkelte have saakaldte Gaarde, der forskaffer nogle Ørreder. — Jagten tilhører for størstedelen Stamhuset Nørholm.

Præstegaarden ligger i Øse By $1\frac{1}{2}$ Mil nordøst for Varde og $5\frac{1}{2}$ Mil fra Ribe. Den har 81 Fag Hus, deraf 42 af Grundmur, Resten Bindingsværk. — Præstegaarden er straatækt og afgiver en smuk velindrettet Bopæl. Her findes godt Vand og en ret god Have. Gaarden staar for Hartkorn 4 Td. „ Skp. 2 Fdk. Markens Bonitet er, som det øvrige Sogns, nogenledes, noget sandet og temmelig kold. Jorderne er ansatte for 60 Td. Agerland og 10 Tdr. Eng. Udsæden er 10 Td. Rug, 3 a 4 Td. Byg og 7—8 Td. Havre samt et Par Td. Boghvede. Driftsmaaden er først Byg, hvortil der gødskes, derpaa Rug, siden Boghvede, dernæst 2den og endelig 3die Kjærv Rug, altsaa 5 Kjærve efter 1 Gjødning; dog bruge nogle at paaføre Gjødning til 2den Kjærv Rug. Et almindeligt godt Aar giver 5 Fold. Besætningen er 10 a 12 Køer, 5 a 6 Unghøveder samt 3 Heste. Afsætning af Produkter er højst maadelig og sker sædvanlig til Varde eller Hjerting.“

Disse Beretninger giver jo et ret tydeligt Billede af Forholdene for hundrede Aar siden. Produktionen var altsaa ikke stor, og man indlod sig kun paa Dyrkningen af de Planter, der kunde gro her paa Egnen dengang. Lidt Forsøg med andre Planter sees der dog at være gjort. — I en Beretning for Næsbjerg anfører Præsten, at man der har begyndt at dyrke Kløver. Det har man altsaa ikke endnu begyndt paa i Øse; thi saa skulde Præsten jo nok have nævnt det. Bemærkningen om, at Fattigvæsenet ikke føles som en tyngende Byrde, viser, at den økonomiske Stilling har været ret god. Det ser ud til, at den kan karakteriseres med Grundtvigs bekendte Ord: „Faa har for meget og færre for lidt.“ — Altsaa har den været ret ideel.

Den lille Udsæd og det ringe Foldudbytte, som nævnes i Præstens Beretning, de smaa Besætninger,

og smaa Priser, som nævnes i Skiftebrevene, viser, at den aarlige Pengeindtægt paa en Gaard i den Tid ikke kan have været ret stor. Men Udgifterne var jo ogsaa smaa. Tyendelønnen var ikke stor og ydedes for en Del i Naturalier. Til Indkøb af Varer til Husholdningen brugtes kun faa Penge, da man lavede Maden af de Produkter, der avledes paa Ejendommen. Udgiften til Klæder blev heller ikke stor; thi man brugte hovedsagelig kun hjemmelavet Tøj.

Til Illustration af Tyendelønningerne anføres her et Par Notitser fra en Noteringsbog fra 1834, som en Gaardmand i Heager har efterladt sig:

„1834, d. 3. Januar, lejede jeg Peder Jensen, Øse. Skal tjene mig fra 14 Dage efter Paasken til Mikkelsdag s. A. I Løn 10 Rdlr., 1 Pd. Uld og 1 Par Træsko, Tøj til en Vest og Græs til 1 Faar med Lam. NB: ifald han faar et, ellers ikke.

1844, d. 4. Februar, lejede Matias Storrup til mig: Else Niels-Datter. Skal tjene fra 14. April 1844 til Mikkelsdag s. A. I Løn 7 Rigsdaler (Holstensk Courant), Lærred til en Særk og et Par Træsko. NB. Noget Tøj til et Forklæde. I Fæstepenge 1 Mark betalt.“

Følgende Udskrift af en gammel Kontrabog, som har tilhørt den samme Gaardmand i Heager, viser, hvad der i et Aar blev købt hos en Købmand i Varde:

1859.		Rdlr.	Mrk.	Sk.
14. Nvbr.	1/2 Skp. Salt	„	2	4
	1 Pd. Sæbe	„	„	14
	2 Kd. Eddike	„	3	„
	Bomolie	„	„	4
	1 Pd. Kaffe	„	2	„
	1 Pd. Candis	„	1	12
	1 1/8 Kd. Brændevin	„	2	7

		Rdlr.	Mrk.	Sk.
1860.				
14. Juni	2 Pd. Kaffe	"	4	4
	1 Pd. Candis	"	1	12
	2 Pd. Cikorie	"	1	4
	1 Pd. Sæbe	"	"	14
	Skrivepapir	"	"	4
	100 Stk. 3 Tom Søm	"	2	"
	1 Skp. Salt	"	3	8
19. Juli	8 ⁵ / ₈ Kd. Brændevin	3	1	7
12. Aug.	1 Pd. Kaffe	"	2	2
	1 Pd. Candis	"	1	12
	1 Pd. Cikorie	"	"	10
7. Sept.	1 Pd. Kaffe	"	2	4
	1 Pd. Candis	"	1	12
	1 Pd. Cikorie	"	"	10
27. Sept.	2 ³ / ₈ Kd. Brændevin	"	5	6
6. Nvbr.	1 Sæk Salt	4	"	"
	1 Kd. Eddike	"	1	8
	1 Pd. Kaffe	"	2	4
	1 Pd. Cikorie	"	"	10
	1/4 Pd. Lysgarn	"	1	4
	50 Stk. 3 Tom. Søm	"	1	"
	Ialt	15	1	"

Til den samme Købmand har Gaardmanden i samme Tidsrum solgt i Følge Kontrabogen:

		Rdlr.	Mrk.	Sk.
1859.	8 Lispund Flæsk	17	5	4
14. Nvbr.	13 Pd. Smør (à 24 Sk.)	3	1	8
1860.	12 ³ / ₄ Pd. Smør (à 24 Sk.)	3	1	2
12. Juni	4 ¹ / ₄ Pd. do. (à 20 Sk.)	"	5	5
	2 Td. 6 Skp. Havre	11	"	"
12. Aug.	30 Pd. Smør (à 24 Sk.)	7	3	"
6. Nvbr.	8 Lispund 11 Pd. Flæsk	20	1	10
	Ialt	63	5	13

Gaardmanden har altsaa i Aarets Løb faaet ca. 48 Rdlr. i rede Penge med hjem fra Købmanden.

De andre Indtægter har han faaet ved Salg af Rug, Byg og Boghvede (sandsynligvis har han afsat disse Kornsorter i Varde eller ved Udskeibningsstedet ved Hjerting). I den omtalte Noteringsbog opgiver han Priserne i 1843 til 4 Rdlr. pr. Td. af Rug, ca. 2 Rdlr. pr. Td. af Byg og ca. 2 Rdlr. pr. Td. af Boghvede, og i 1853 opgiver han Priserne omtrent til det samme, men hvor meget han har solgt, oplyser han ikke.

Da det kan have sin Interesse at se, hvorledes Priserne var paa Kreaturer og Heste, og hvorledes man dengang — da man kun havde faa rede Penge mellem Hænderne ordnede Betalingerne, nævnes her enkelte af den Heager Gaardmands Optegnelser om Salg og Køb af Husdyr:

„1848, 4. Marts, solgte jeg en rød Kvie til Niels Plauborg paa Nørholm. Købesummen var 20 Rdlr. 3 Mrk. 12 Sk. Holstensk Courant, hvoraf blev mig betalt 10 Rdlr. g. M. og de andre 10 Rdlr. 3 Mrk. 12 Sk. lovede jeg, at Niels Plauborg maatte gjøre Brug af til 1. Maj d. A. Som han og forlangte af mig.

1849, 26. Marts, modtog jeg for en Kvie af Christen Frederiksen, Vrenderup, 6 Rdlr. 3 Mrk. 12 Sk.

1852, d. 14. Maj, solgte jeg en graa Ko til Niels Juel Jensen for 9 Rdlr. 3 Mrk. 12 Sk. Holstensk Courant, og den skal betales til 5. August s. A.

1858, d. 28. Februar, købte jeg en brun Hoppe af Niels Jørgensen, Øse. Den kostede 125 Rdlr. Deraf skulde 75 Rdlr. betales d. 7. Marts, af de resterende 50 Rdlr. betaltes 18 Rdlr. d. 18. April, 16 Rdlr. d. 3. Okt. og 16 Rdlr. 21. April 1859.“

Det tog altsaa over et Aar at faa denne Hoppe betalt, skønt han — efter hvad Noteringsbogen flere Steder oplyser — var en efter den Tid ret velsitueret Mand. — Denne Mand har altsaa ikke haft sine Penge liggende i Strømpeskafter eller paa Kistebunden. Noteringsbogen viser for Resten ogsaa, at han havde adskillige Beløb sat ud som Laan, hvoraf han fik Renter. Han var derfor ikke altid i Stand til at skaffe rede Penge til Brug ved en Handel, da saadanne Laan altid var givet med en Opsigelsesfrist.

At der blev set nøje paa hver Skilling, der skulde gives ud, viser følgende, som er taget efter Skolekommissionens Protokol fra 1834:

Øse Degnebolig var bleven saa forfalden, at en Reparation var nødvendig. Der blev holdt Licitation over Arbejdet, og det bortliciteredes til en Pris af 19 Rdlr. 3 Mark (H. C.). Denne (efter Folks Mening) store Bekostning fremkaldte følgende Skrivelse til Skoledirektionen:

„Da vi erfarer, at der d. 31te f. M. er afholdt Licitation over en Reparation ved Øse gamle Degnebolig, som beløb sig omtrent til 20 Rdlr. H. C., og da flere af Sognets Beboere have eftersat samme og befinde, at Huset staar godt, ja langt bedre end det stod for 20 Aar siden, og vi ikke ved af at sige, at det af den høje Skoledirektion er udsat for nogen Mangel, saa tager vi os derfor underdanigst den Frihed at bede den høje Skoledirektion om at forskaane os for denne Byrde, da vi finde, at det er unødvendigt, og tilligemed er det os befalet dette Foraar at opføre et nyt Fattighus til Pastoratets Fattige. Endvidere led flere af Pastoratets Beboere sidste Sommer meget betydelig Skade paa deres paa Marken staaende Sæd

med Hagel og Uvejr. Derfor kan vi ikke taale at gjøre denne Bekostning.“

Næsbjerg, d. 11te April 1834.

Underdanigst

paa samtlige Sogns Beboeres Vegne:

Thomas Thomsen Juul. Søren Sørensen.

Hans Nielsen. Niels Jensen. Søren Knudsen.

Christen Christensen. Hans Lauridsen.

Hans Christian Pedersen. Mads Nielsen.

Ovenskrevne er ogsaa vor Begjæring, idetmindste ønske vi, at den paatænkte Reparation maa udsættes indtil næste Provstesynd.

Jørgen Nielsen. Claus M. Andreasen.

Hans Therkildsen. Peder Pedersen Smed.

Niels Christensen.

Alle 5 af Øse.

Skrivelsen er betegnende for Tidens smaa Pengeforhold. Set med vor Tids Øjne har vi ondt ved at forstaa, at en Udgift til Degneboligen paa 20 Rdlr. og en Udgift til Fattighuset paa 48 Rdlr. skulde kunne frembringe sligt et Klagesuk fra saa stort et Pastorats Beboere. — Klagesukket hjalp dog ikke. Manglerne ved Bygningen viste sig virkelig ved sagkyndigt Eftersynd at være saa store, at de maatte afhjælpes. — Man lægge dog ogsaa Mærke til, at Næsbjergerne, som jo ikke er særlig stærkt interesserede i Øse Degnebolig, ser ud til at være de mest aktive ved Klagemaalet.

At der heller ikke skulde bruges mange rede Penge, naar det gjaldt gamle Folks Forsørgelse, viser følgende Aftægtskontrakter, som er fra 1830 og 1838 (den sidste i forkortet Form).

Aftægtskontrakt

oprettet mellem underskrevne Ebbe Knudsen i Nordenskov og Stifsøn Peder Jensen sammesteds saaledes:

1) Faderen Ebbe Knudsen afstaar til fornævnte sin Søn, sin paaboede Fæstegaard i Nordenskov, med alt hvad i Gaarden befindes, levende og livløs, indtet i nogen Maade undtaget, allene han, for sin og Hustruens Karen Pedersdatters Livstid, forbeholder sig til fornøden Brug og Afbetinning for uden deres Kister og Gangklæder, 2de (tvende) Senge, hvilke de selv vælger, deres Stue-Uhr, Bord og Stole, med videre Bohave og Husgeraad, som de til Brug paa Aftægten behøver og for godt befinder at udtage; samt Brygge- og Bage-Redskab Brønd og Ovn, med videre deslige til fælles Brug; item 2de Køer, som de selv udtager at malke, og hvoraf den ene skal kæve ved Mortens Dages og den anden ved Maj Dages Tider, hvilke 2de Køer Sønnen stedse fodrer og græsser lige ved og med 2de af hans egne til samme Tid bærende, samt forynger naar de maatte blive for gamle og utimelige til Malkning; saa og 6 Faar, som Sønnen ligeledes fodrer og græsser tillige med sine egne, hvor af de gamle nyder Ulden og Lammene, og naar een eller flere af disse Aftægts-Faar skulde dø inden Slagtetiden giver Sønnen dem 2 Lispund Kiød; men naar den ene af de gamle ved Døden er afgaaet, beholder den efterlevende kuns en Ko i Foder og Græs at malke, nemlig een som har kævet ved Mortendags Tid, hvilken ombyttes med en anden nybaaren Ko, som har kævet ved Maii-Dags Tid og hvilken Ombytning saaledes 2de Gange aarlig skal have (finde) Sted. Ligeledes beholder den efterlevende kuns 4 af Faarene i Foder og Græs. Her foruden forbeholder de gamle sig til Aftægtsvaaning 3 Fag af den Øster Ende af Sals eller

Vaaningshuset, hvilket dertil er indrettet, og som Sønnen vedligeholder, saa og fornøden Haugejord, til Kaal og Urter, og til $\frac{1}{2}$ Skp. Kartoffler enten i Gaardens nuværende Kaalhauge, eller anden dertil bekvem Jord, af Sønnen behørig indhegnet, giødet og dyrket og Avlen deraf i rette Tid indsamlet i deres Aftægtshus.

2) Svarer Sønnen Peder Jensen fornævnte sine Forældre til Ophold aarlig, saalænge de begge leve, godt tørt Korn $3\frac{1}{2}$ Td. Rug, $2\frac{1}{2}$ Td. Malt, 2 Skp. Byg-Grubergryn og 3 Skp. Boghvedegryn, Halvdelen til hvert Aars 1ste Nvbr. og Halvdelen til hvert Aars 1ste Maj; samt desuden aarlig 2 Lispund tørt Flæsk, 1 Lispund Bergensfisk, 2 Pd. tyske Humle, $1\frac{1}{2}$ Skp. middel Salt, item 300 friske Hønsæg i 4 lige Terminer om Aaret, og til hvert af de 3 store Højtider 2 Kander godt dansk Brændevin, samt Faderen maanedlig 1 Pd. Tobak enten af Skulper Nr. 4 eller andet lige saa godt. 12 Pd. godt Hør. Men naar een af Forældrene ved Døden er afgaaet, afgaar aarligen af forannævnte $1\frac{1}{2}$ Td. Rug, 1 Td. Malt, 1 Skp. Gryn af hvert Slags, $\frac{1}{2}$ Lispund Flæsk, 4 Pund Fisk, 100 Æg og $\frac{1}{2}$ Skp. Salt. Her foruden leverer Sønnen de gamle aarlig, hvad enten de leve begge eller kuns een af dem 25 Læs Tørv a 8 Snese og 4 forsvarlig Læs Klyner, samt hvert Aar 1 Læs Lysklyner, alt i rette Tid behørig gravet, rejset, stuget, hjemkørt og paa et bekvemt Sted ved Aftægtshuset opklaadet og tildækket.

3) Sønnen kjører de gamles Korn til og fra Mølle og dem selv til og fra Kirke, saa ofte fornødiges og forlanges samt og en Gang om Aaret beforder dem med Hest og Vogn, naar de vil besøge deres andre Børn eller Venner; item lader deres Linnet vaske og holde rent, lader deres Øl brygge, Brød bage, og Køer malke, samt Mælken indbringe, og naar de bliver gamle

og svagelige gaa dem til Haande med hvad Hjælp og Pleje og Tilsyn de maatte behøve, saaledes som kristeligt og forsvarligt kand være, og som de unge selv i lige Omstændigheder vilde fordre; og endelig naar de gamle ved Døden afgaar, lader Sønnen dem hæderlig og anstændig begrave, hvorimod alt hvad de gamle har udtaget med sig paa Aftægt skal tilhøre ham, undtagen den ene Seng, som begge Døttrene Ane Kirstine Ebbesdatter og Anne Marie deler mellem sig, samt Moderens Kiste og Gangklæder, hvilken skal tilhøre Anne Marie Ebbesdatter eene.

4) Har Sønnen lovet i Følge Skiftebrevet af 7. Novbr. 1808 at bekoste Peder Nielsen Jensen hans Bryllupsfrokost, samt og ligeledes hans anden Halvsyster Anne Marie Ebbesdatters Bryllup, naar de engang maatte blive gifte, alt anstændig og som sømmelig kand være.

Nordenskov, d. 16. Marts 1830.

Som Vitterligheds Mænd:	Ebbe Knudsen.
Jeppe Sørensen.	Peder Jensen.
Søren Hansen.	

Paa en Gaard i Øse By ser Aftægtsydelsen til en gammel Kone saaledes ud i Aaret 1838:

Fri Bolig.

3 Td. 4 Skp. Rug.

4 Skp. Byggryn.

4 Skp. Boghvedegryn.

1 Td. 4 Skp. Bygmalt.

200 Hønseæg.

1 $\frac{1}{2}$ Lispund Flæsk.

1 Lispund Hvillinger.

4 Rdlr. Holstensk Curant

= 6 Rdlr. 2 Mark $6\frac{2}{5}$ Skilling.

8 Pd. Talg.
 8 Pd. uheglet Hør.
 13 Kander Brændevin.
 1 Lispund 10 Pd. Smør.
 4 Pd. Kaffebønner.
 4 Pd. brun Sukker.
 1 Pd. The.
 Offer (sat til 2 Mark 6 Skilling).
 Mælk, Brændsel, Græs og Foder
 til 3 Faar med Lam.
 Jord til Kaal og Kartoffler.

Disse to Aftægtsbreve giver ganske gode Oplysninger om Levemaaden paa den Tid. Næsten alt, hvad der blev sat paa Bordet, var hjemmeavlede Produkter. Man studser jo noget over de 13 Kander (26 Liter) Brændevin til en gammel Kone. Forhaabentlig har hun ikke selv drukket denne store Portion. Den er vel bleven brugt til at beværte fremmede med.

Fattigvæsenet.

Før Reformationen havde vi ikke noget ordnet Fattigforsørgelsesvæsen her i Landet. Det hørte til den katolske Kirkes gode Sider, at den ved sit Munke- og Klostersvæsen ydede megen Hjælp til fattige Mennesker og derved i nogen Maade gjorde et ordnet Fattigforsørgelsesvæsen overflødigt. Da Munkene og Klostrene forsvandt, viste det sig ogsaa snart, at Landet blev oversvømmet med Tiggere, som ofte kunde blive til stor Plage, og Regeringen saa sig derfor i Aaret 1587 nødsaget til at udstede en Forordning, hvori det paalagdes hvert Sogn, saa vidt muligt at sørge for sine egne Fattige. Det blev saaledes paalagt Kirkeværgerne i hvert Sogn ved Sognebøboernes Hjælp at bygge et „Fattigfolkshus“ til dem, der savnede Husly. Paa dette Hus skulde saa anbringes en solidt aflaaet Blok (Præsten eller Kirkeværgen havde Nøglen), hvori saa Folk kunde lægge deres Pengegaver til de Fattige.

Tiggeriplagen blev efterhaanden værre og værre, og det blev derfor nødvendigt at indføre et tvungent Forsørgelsesvæsen. Dette kom i Aaret 1708. I hvert Sogn blev nedsat en Sognekomite, som bestod af Sognepræsten og 3 — 4 Sognemænd, som skulde ordne, hvad der angik Fattiges Bispisning, Beklædning m. m. Det blev da gerne ordnet saaledes, at Bønderne skiftedes til at give dem Husly og Mad (1 a 2 Dage ad Gangen) og de større Jordbesiddere, Forpagtere,

Ridefogder o. a., der var nogenlunde velstillede, skulde saa yde rede Penge til Beklædning og andet. De forskellige Sognekomiteer i et Herred arbejdede under Herredsprovstens og Herredsfogdens Tilsyn.

1803 kom en ny Fattiglovgivning, hvorved Sognekomiteerne afløstes af Sognekommisioner, der bestod af Sognepræsten, Politimesteren (eller Sognefogeden), den største Lodsejer i Sognet og endvidere af 3 eller 4 Sognemænd, som valgtes af den samlede Kommission for 3 Aar. — 1841 afløstes Sognekommisionerne af Sogneforstanderskabet, i hvilket Sognepræsten var selvskreven Formand, og i 1867 afløstes dette igen af det af Sognets Beboere valgte Sogneraad, og dette har saa siden den Tid varetaget Fattigvæsenet.

De første Oplysninger, der foreligger om Fattigvæsenet her i Sognet, er fra 1765. Dette Aar indberetter Sognepræsten Ole Hjerrild til Biskop Bloch følgende: „I Øse Sogn er 3 Almissemedlemmer, som nyder fuld Portion, nemlig den ene 2 Rdlr. 2 Mrk., den anden 2 Td. Rug, 1 Fdk. Malt og 2 Rdlr. i Penge, den tredie 1 Td. 4 Skp. Rug, 4 Skp. 2 Fdkr. Malt og 2 Rigsdaler i Penge.“ —

36 Aar efter, altsaa i Aaret 1801, oplyser Folketællingslisten, at der er tre Mennesker i Sognet, som nyder Sogne-Almisse, hvoraf „den ene lever deraf.“ — Almissemedlemmernes Antal er altsaa hverken gaaet frem eller tilbage i de 36 Aar.

Den ældste Fattigprotokol, som endnu er til Stede for Øse — Næsbjerg Sogne, fører tilbage til 1826.

Naar man læser i denne gamle Bog, faar man Indtryk af, at det var tungt at være fattig og falde Sognet til Byrde. Det var ikke saa sært, at mange af den gamle Slægt blev til store Slidere, og at de passede nøje paa hver en Skilling, thi Fattigvæsenet var

noget, man frygtede for at falde i Hænderne paa, naar man blev gammel. Regnskaberne er førte med megen Nøjagtighed og tilsyneladende kold Beregning; kun en enkelt Gang bliver det for et Barns Vedkommende drøftet, om Plejehjemmet er godt, ellers ser det ud til, at det først og fremmest er den økonomiske Side ved Forsørgelsesvæsenet, der drøftes. — Indtægterne til Fattigvæsenet ses at stamme fra flere forskellige Kilder. Den vigtigste Indtægtskilde var Ligning paa Sogneboerne efter Hartkorn og efter Formue og Lejlighed. Bidraget betaltes dels i Korn og dels i Penge. I 1827 svarede den største Skatteyder (Præsten) 6 Skp. Rug og 1 Mark Sølv; en af de større Gaarde i Øse (Lars Hansens Gaard) 1 Skp. 1 Fdk. Rug, 1 Skp. 2 Fdk. Byg og 12 Skilling i Penge. I 1840 svarede der fra de samme to Steder 4 Skp. Rug, 2 Mark 8 Sk. og 3 Fdk. Rug, 2 Fdk. Byg, 1 Mark. I 1827 blev der ialt til Fattigvæsenet i Øse og Næsbjerg Sogne svaret 11 Td. 4 Skp. 3 Fdk. Rug, 7 Td. 6 Skp. 3 Fdk. Byg og 5 Rdlr. 4 Mark og 6 Skilling. I 1840 er de tilsvarende Tal; 7 Td. 1 Skp. Rug, 5 Td. Byg, 11 Rdlr. 2 Mark 3 Sk. *) Fattiglemmernes Antal var i 1826: 9 og i 1840: 5.

Af andre Indtægtskilder nævnes: Tavlepenge i Kirken, frivillige Gaver ved Køb og Salg af faste Ejendomme, frivillige Gaver ved Bryllupper, Salg af optagne eller fundne Kreaturer, Salg af Fattiges Efterladenskaber, indkomne Bøder samt Afgift for Afholdelse af Legestuer. Af disse Indtægtskilder var Tavlepengene i Kirken den, der gav mest; men den kunde dog variere meget. For Eks. 1828 gav den 25 Rdlr. 1 Mark $11\frac{1}{5}$ Sk., men i 1829 gav den kun 6 Rdlr. 3

*) Til Sammenligning kan anføres, at i 1930 er Udgifterne til Fattigvæsenet alene i Øse Sogn ca. 15.000 Kr.

Mark $6\frac{2}{5}$ Sk. „Salg af Fattiges Efterladenskaber“ gav jo i Reglen ikke ret meget, 3 a 4 Rdlr. var vist det almindelige. Et enkelt Fattiglem, Malene Andersdatter, som døde i Slutningen af 1829, efterlod sig dog saa meget Indbo, at det indbragte 25 Rdlr. 5 Mark 3 Sk. (Holstensk Curant). (Malene Andersen, kaldt lille Malén, havde gratis Husly i et Fattighus i Heager, som vistnok laa mellem N. Termansens og P. Haahrs Gaarde; hendes Understøttelse i 1828 var 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 16 Læs Tørv, 1 Rdlr. 2 Mark. Meget skulde hun ikke fraadse, naar disse Portioner skulde vare et Aar. Mælk, Kød og Flæsk ser det jo ikke ud til, at hun har faaet; men formodentlig har gode Mennesker omkring i Byen forsynet hende med disse Ting. Malene Andersen døde 1829, sidst paa Aaret. Pastor Matthiasen, som holdt Ligtalen over hende, sagde i denne Tale bl. a.: „Du har tjent i mange, mange Aar, nu er du rejst hjem og faar nu din Løn.“)

Naar man studser over de smaa Understøttelser, de enkelte Fattiglemmer faar tildelt, maa man sikkert huske paa, at der var mange enkelte Hjem, som hjalp de Fattige. Fra Gaardmandskøkkener, hvor en god Kone stod for Styret, blev der ofte i Aarets Løb baa-ret mange Kander Sødmælk, mange Stykker Kød og Flæsk og mangt et godt Stykke Tøj ud af de Fattige.

Men man vilde kun give dem, man kendte noget til; udensogns Tiggere vilde man helst holde fra Livet; derfor ansatte Fattigkommissionen i Reglen en Politibetjent, som skulde holde Tiggerne i Ave. I Fattigvæsenets Regnskaber kaldes han for Fattigvæsenets Politibetjent; men af Folk i Almindelighed kaldtes han Stodderkonge, og havde han Børn, blev hans Dreng jo Prinser og Pigerne Prinsesser. Den, der antoges til Stodderkonge, hørte i Reglen til dem, der fik Fat-

tighjælp. Han fik nogen Løn, og saa blev Fattigunderstøttelsen til ham jo ikke saa stor. Man havde maaske ogsaa Erfaringer for, at Tiggerne holdtes bedst i Ave af en af deres egne. „Frænde er Frænde værst,“ siger jo et gammelt Ord. Den første Stodderkonge, der nævnes, blev udnævnt i 1827. Han hed Thomas Jensen og boede i Skonager i et Fæstehus. Hans Løn i 1828 var 1 Td. Rug og 1 Td. Byg. Formodentlig har det ikke været ret tit, at „Kongen“ maatte tage Affære i Aarets Løb; thi allerede i 1829 bliver hans Løn nedsat til 4 Skp. Rug og 4 Skp. Byg (altsaa til det halve). I 1831 stiger Lønnen dog igen til 6 Skp. Rug og 6 Skp. Byg. I 1832 har der været „Regeringsskifte.“ Den nye „Konge“ hedder Benneth Jensen og bor i Skonager. Lønnen er nu igen gaaet ned til 4 Skp. Rug og 4 Skp. Byg og i 1833 gaar den yderligere ned til kun 5 Skp. Rug. I 1834 er der igen „Regeringsskifte“, og „Kongen“ hedder da Niels Hansen og bor i Bilstoft. Lønnen er nu 5 Skp. Rug og 2 Skp. Byg. I 1835 nævnes som Politibetjent for Øse Sogn Hans Pedersen, som faar i Løn 4 Skp. Rug. Benneth Jensen nævnes samme Aar som Politibetjent i Næsbjerg, og der anskaffes et Politiskilt, som koster 2 Mark, til ham. „Riget“ maa altsaa dette Aar være bleven delt.

I 1836 optræder Benneth Jensen igen som Politibetjent for begge Sogne. Lønnen er 1 Td. 4 Skp. Rug og 1 Td. Byg; men i 1837 stiger Lønnen til 1 Td. 4 Skp. Rug og 1 Td. 4 Skp. Byg, og derved bliver den staaende til 1840. Saa finder Commissionen, at Lønnen bør nedsættes, „fordi Bestillingen nu ikke er saa byrdefuld.“ Lønnen bliver saa nedskreven med 4 Skp. Byg og bliver altsaa nu 12 Skp. Rug, 8 Skp. Byg. Denne Nedskæring lader det til, at „Kongen“

villigt finder sig i, og han fortsætter videre med Regeringen. Foruden den faste aarlige Indtægt i Korn havde „Kongen“ dog ogsaa noget i Retning af Sportler, idet han skulde have 10 Skilling for hver opbragt Tigger. Denne Ekstrafortjeneste har dog nok ikke fyldt meget i „Kongens“ Kasse; thi saa vidt man kan se af Regnskaberne, er der i Tiden fra 1827 — 1839, altsaa i Løbet af 12 Aar, kun opbragt een Tigger. Det ser altsaa ud til, at Tiggerne straks har forføjet sig over Sognegrænsen, naar „Kongen“ med sin Knip-pel var i Farvandet.

Hvor længe Stillingen som Stodderkonge opretholdtes, ses ikke saa nøje. 1841 mødte Benneth Jensen og forespurgte, hvorvidt han endnu skulde være Politibetjent eller ikke. Commissionen antog ham for det følgende Aar for en Løn af 10 Skp. Rug og 10 Skp. Byg. 1842 afløses Fattigcommissionen af Sogneforstanderskabet, i Henhold til kgl. Forordning af 13. Aug. 1841; men derfor forsvinder „Kongen“ dog ikke lige med det samme, ser det ud til; thi i 1845 nævnes en Mand, der hedder Ole Pedersen som Sognets Politibetjent. Efter den Tid ser det ud til, at „Kongen“ er forsvunden.

*   *   *

De fleste, som falder ind under Fattigforsørgelsen, er gamle Folk, i Reglen i Alderen fra 60 — 80 Aar. Grunden til, at de er falden ind under Fattigvæsenet, angives forskelligt: „Alder og Gigtsmerter,“ „Alder og Svaghed endog paa Sindet,“ „Alder og Blindhed,“ „Alder og Armod“ o. s. fr. Enkelte Gange hænder det, at en hel Familie melder sig til Fattigforsørgelse. Grunden er jo saa gerne Mandens Sygdom. Selv en af Sognets Lærere kunde det overgaa, at han maatte

henvende sig til Commissionen om Hjælp — paa Grund af Sygdom i Familien. — Den Hjælp, han efterhaanden fik, løb med Tiden saa højt op, at Sogneforstanderskabet besluttede i et Møde, som afholdtes den 30. Maj 1861, at sikre sig de Genstande, som han den Dag var i Besiddelse af: „1) 1 sortbroget Kø, 2 Faar med 4 Lam og 1 Rundvæder. 2) En Sengs Klæder, og al deres Lin- og Gangklæder. 3) En Væverstol med Tilbehør, en Kiste og et Skab, en Øltønde, et Bord, 2 Ballier og en Spinderok og en Øltønde.“ — Man ser heraf, at dette Lærerhjem ikke har været særlig luksuriøst udstyret. Forstanderskabet passede altsaa nøje paa, at der til Fattigkassen blev reddet alt, hvad reddes kunde.

At Commissionen (eller siden Forstanderskabet) ogsaa nøje passede paa, at de Fattiges Efterladenskaber blev udnyttede til det yderste, giver den gamle Fattigprotokol adskillige Eksempler paa: „1860 kom Knud og Laust hjem fra „Anstalten“. Forstanderskabet vedtog da, at den afdøde Mads Mortensens Klæder ikke skulde sælges, men anvendes til dem. 1863 døde Trine Juul, og Sognet tog da hendes Ejendele i Besiddelse, da hun havde faaet Fattigunderstøttelse. Listen over Ejendele ser saaledes ud: 1 sort Kjole, 1 Sengs Klæder, 1 Bilægger-Kakkelovn, 1 Bord, 1 Stol, 1 Garnvinde, 1 Bismær, 2 Par Thekopper, 1 Lysestage, 1 Ølanker, 1 Spand; og som tilhørende hendes Datter, Ane Marie, der ligeledes er under Fattigforsørgelse: 1 mørkeblaa Kjole, 1 Tvistes Kjole, 1 Særk, 1 sort Kasteklæde, 2 sribede Klæder, 1 sort Forklæde, 2 uldtærnede Forklæder, 1 Halvsilke Forklæde, 2 Kapper, 2 Hatte, 1 Salmebog.

De Fattige kunde jo heller ikke blot nøjes med Føde og Klæder; de skulde jo ogsaa have Husly og

Brændsel, og det ser ud til, at det ofte var vanskeligt for Commissionen at skaffe Husly til dem. Man søgte saa vidt muligt at leje Husly til dem omkring i Gaardene, men denne Ordning syntes Fattigkommissionen blev for dyr, og den tog saa under Overvejelse at opføre et Fattighus. Angaaende Forhandlingerne om dette Spørgsmaal fortæller den gamle Fattigprotokol følgende:

„Den 12. Juny 1834 var Kommissionen forsamlet i Øse Skole for at ventilere Kommunens saavel som begge Sognes Beboeres Ønske om Oprettelse af et Fattighus. Under 1. Maj d. A. lod Kommissionen udgaa et Cirkulære til begge Sognes Beboere, hvori disse anmodes om at paategne, om de ønskede et saadant Hus for at fjerne de ikke ubetydelige Omkostninger, der er forbunden med at indleje Almissemødemer hos Beboerne. Ved at modtage dette tilbage erfarede det, at det var begge Sognes Ønske, at et Fattighus maatte opføres. — Ved den Forsamling, der i den Anledning Dags Dato blev holdt, var alle Medlemmers Mening, at en Bopæl skulde opføres. De fleste af Kommissionen var tillige af den Mening, at et slikt Hus paa 3 Fag Hus, for det første, burde opføres et Stykke østen for Øse ved Landevejen, som fører til Hostrup, hvor passende Lejlighed kunde faaes paa Gaardmand Jørgen Nielsens Ejendom tilligemed et Stykke Land til Hauge for en meget billig Betaling. Fra denne Mening afveg kun 2 af Kommissionens Medlemmer, der helst ønskede Huset opført paa Øse Kirkes Fortoug for at spare Fattigkassen den aarlige ubetydelige Afgift; men da dette af flere Grunde skønnedes raadeligst at sætte det paa det først anførte Sted, blandt andet fordi der kunde anskaffes Haugeplads, kunde de øvrige Kommissionsmedlemmer ej tiltræde disses Mening. For Flertallets Mening taler ogsaa, at Øse By

meget nødig saa et Hus opført midt inde i Byen, desuden er det endnu ej fuldt afgjort, om det Stykke, bemeldte Medlemmer ønskede at sætte Huset paa, tilhørte Sognet eller blot Øse By, da i sidste Tilfælde det ej kunde paanødes dem at faa et Fattighus paa dette Sted opført. — Da Meningerne saaledes vare forskellige, vilde jeg, E. Hansen, indgive paa Commissionens Vegne med nærmere Indstilling til Direktionens Kendelse i nærværende Sag. Da Intet videre saaledes var at forhandle, sluttedes Mødet med Commissionens Underskrift.

E. Hansen.   Bruun.   Erik Pedersen,
da det er os paalagt at underskrive.

Søren Nielsen,   Jeppe Pedersen.
Sognefoged.   Søren Johnsen.
Niels Christensen.“

„Aar 1834, d. 3. Aug., var Fattigkommissionen forsamlet i Øse Skole, hvorved Sognepræsten og Herredsfogeden fremlagde og gjorde de øvrige af Commissionens Medlemmer bekendt med Indholdet af en Skrivelse fra Ribe Stiftamtshus, dateret den 8. f. M., betræffende Valget af en Byggeplads og Opførelse af en Bygning til Fattighus fælles for Øse og Næsbjerg Sogne. Fornævnte Skrivelse toges derefter til Protokollen saalydende: Som Følge heraf forsøgte Præsten og Herredsfogeden at træffe Overenskomst med Gaardmand Jørgen Nielsen om at afstaa en Byggeplads paa 1 Skp. Land geometrisk Maal af den ham tilhørende udenfor Øse By beliggende Hedelod til Opførelse samstedts af Sogdenes Fattighus, og afhændede Jørgen Nielsen nævnte Jordlod til Brug i nævnte Øjemed imod derfor aarlig at erholde 1 Skp. Rug, som lignes inatura, samt 8 Skilling Courant i Penge, og betinger

Jørgen Nielsen sig endvidere, at det for Eftertiden ej hos ham skulde paalignes eller Efterkommere derfor af den Grund at yde større Bidrag til Sognets Fattige, fordi han eller de oppebar den formulerede aarlige Indtægt for den til Fattighuset overladte Bygge- og Haugeplads, endelig betinger Jørgen Nielsen sig, at forsaavidt Sogdenes Fattigcommission skulde vilde have den til Fattighus afstaaede Jord indhegnet, da bliver det ham aldeles uvedkommende uden i samme Forhold, som enhver anden af Sogdenes Beboere i den Anledning kan komme til at forrette Arbejde eller lignende Materiale til Indhegningen. Heri var samtlige Medlemmer enige og blev sammen med Jørgen Nielsen forenet om, at i Tilfælde af Sogdenes Fattigcommission i sin Tid ej længere skulde vilde benytte den det nævnte Hus overladte Jordlod og derfor maatte ville nedbryde Fattighuset uden at have i Sinde at lade det opføre igjen, saa falder Jordloden tilbage til den Ejendom, hvorfra den nu er gaaet ud, imod at den ligeledes den for nævnte Jørgen Nielsen eller efterkommende Ejere anordnede 1 Skp. Rug og 8 Skilling Curant aarlig som Jordskyld af Jordstykket, overensstemmende med Amtets Skrivelse fra samme Tid aldeles bortfalder. Som Følge af foranførte paatog Sognepræsten sig, at et nøjagtigt Overslag bliver affattet ligesom og Konditionerne opsatte, for derefter at lade Fattighusets Opførelse licitere. Commissionens Møde derefter hævet.

E. Hansen. Søren Nielsen.

Mads Chr. Mortensen.

Jeppe Pedersen. Erik Pedersen.

Søren Johnsen. Jørgen Nielsen.

Bruun.“

Arbejdet med Opførelsen af Huset blev saa ret hurtigt fremmet thi: „Den 7. Nvbr. 1834 var Fattigkommissionen forsamlet i Øse Præstegaard for at forfatte en Ligning i Anledning af Udgifterne til Fattighusets Oprettelse for dette Pastorat. Fattighuset selv blev liciteret for 48 Rdlr. 3 Mark (Holstensk Curant).*) Med andre Udgifter blev den hele Sum 60 Rdlr. 9 Sk. (Holst. Curant). Ligningen selv, der udgjorde 60 Rdlr. 5 Mark 10 Sk., bliver at indstille til den høje Amtsdirektions Approbation.

E. Hansen. Søren Nielsen.

Mads Kr. Mortensen.

Jeppe Pedersen. Erik Pedersen.

Søren Johnsen. Niels Kristensen.“

Huset er derefter bleven opført, men nok ikke særlig solidt; thi det viser sig, at der ret snart maa foretages en ret omfattende Reparation.

„9. November 1835 var Fattigkommissionen forsamlet, og blev ved samme Lejlighed taget Syn over nogle Mangler ved Fattighuset, hvilke Murmester Erik Poulsen af Øse og Hans Christensen, Rønrøgel, havde tilbudt sig at afhjælpe for den Sum af 5 Rdlr. (H. C.).

Da ingen ved den derover afholdte Licitation d. 1. September d. A. vilde paatage sig bemeldte Arbejde til billigere Pris, og Commissionen ikke fandt deres Bud ubillig, blev Commissionen enig om at overlade Arbejdet til bemeldte 2 Mænd.

Conditionerne var følgende:

1) Vestre Side af bemeldte Hus nedtages og opføres

---

*) 1 Rdlr. Holstensk Curant = 3 Kr. 20 Øre.

atter forsvarligen saaledes, at Fattigkommissionen dermed er tilfreds.

- 2) De tre øvrige Sider af Huset indsømmes forsvarligen.
- 3) Skorstenspiiben ligeledes.
- 4) Loftet omlægges og gøres forsvarlig tæt.
- 5) De indvendige 2 Døre overstryges med Tjære og Brunrødt, hvilket ogsaa foretages ved Vindues-Rammerne foruden.
- 6) En Stige til at bestige Loftet forfærdiges.
- 7) Det paaligger Licitanten at anskaffe det fornødne Ler og Sand til Arbejdet.
- 8) Hvor behøves, efterses og kalkes indvendig.“

Underskrift.

Et Udvalg af Fattigkommissionen ser Huset efter, da denne Reparation er udført, og dets Erklæring gaar ud paa, at Manglerne er forsvarlig afhjulpne.

Nogle af Beboerne i Sognet synes dog ikke at være af samme Mening som Udvalget; thi kort Tid efter indgiver de en Klage over Fattighusets Tilstand.

Herom meddeler Fattigprotokollen følgende:

„1836, d. 19. Marts, var Fattigkommissionen forsamlet i Øse Præstegaard i Anledning af en indkommen Klage fra adskillige Beboere i Nordenskov og Westerbeik, betræffende det dem paalignede Bidrag til Øse og Nesbjerg Sognes Fattighus, over hvilken Klage Amtet havde forlangt Erklæring og Oplysning. Commissionen havde fundet det rigtigt at anmode 2de (tvende) kjendte paalidelige og i Sagen uinteresserede Mænd udenfor Sognet, nemlig Sognefogeden af Hodde

samt Sognefogeden af Thistrup, til idag at give Møde, og indfandt disse sig ogsaa tilligemed Commissionen for at tage Fattighuset i Øjesyn, for derefter at kunne afgive Betænkning om samme Hus maatte kunne anses saa slet og faldefærdig, som Klagerne havde angivet. — Og erklærede nu de ommeldte Sognefogeder, at da Conditionerne, hvorefter Huset i sin Tid skulde være opført, nu idag ej var tilstede, kunde de ej nu opgive, hvorvidt der var lagt en saadan Grund under Huset, forinden det blev opført, som der burde været, og som Conditionerne mulig have bestemt; og kunde de ej heller med Bestemthed angive, hvorvidt Grunden, saaledes som nu er, om længere Tid skulde kunne medføre, at Murene kunde bugte sig, derimod erklærede de, at der ingen udvortes Tegn var til, at Huset skulde kunne ansees enten for faldefærdigt eller for mindre sikker for Fattiglemmerne at opholde sig i. De smaa Revner, som forefandtes ved 2de Hjørner til Sydvest og Nordvest, ansaa de for at være en Følge af, at den vestre Mur havde været nedtaget og igjen var opført, og at Forbindingen nu ved begge disse Hjørner ej var førte langt nok hen til Siderne, hvorfor de ansaa det rigtigst, at begge disse Hjørner blev nedtagne, og derefter atter opførtes saaledes, at den nu paa pegede Mangel ved Forbindingen kunde blive afhjulpen, ligesom de ogsaa fandt, at der burde anskaffes 4 Ankere af Jern for at befæste (ulæselig) paa Husets alle fire Hjørner, og maatte disse Ankere være af forsvarlig Styrke. — De bemærkede ogsaa at sikrest vilde det være, naar der blev anvendt Kalk til at opføre den ubetydelige Mur ved de ommeldte tvende Hjørner, og maatte det sydvestre Hjørne saaledes fra Døren nedtages, og opføres igjen fra denne (Dø-

ren). Til fremdeles at styrke Muren, og for at hindre at Regn og Tagdryp ikke skulde skade Husets Fod, opgav bemeldte Sognefogeder tillige, at det vilde være rigtigst, at der blev 1 Alen bred rundt om Huset lagt Stenbro, under hvilken der naturligvis burde fast sammenstødes got Sand og Gruus, og burde Stenbroen have et saadant Fald, at den inde ved Muren naaede op for Kanten af den nederste Steen. Commissionens Medlemmer bad derpaa de ommeldte Mænd at opgive nogenlunde nøjagtigen den Bekostning, som det maatte medføre at anskaffe Ankerne, nedtage og opføre de ommeldte tvende Hjørner med dertil behørende Kalk, hvilken de anslog til 9 a 10 Mrk. HC. — Sluttelig bemærkede ombemeldte Sognefogeder, at de ellers ingen Grund fandt til at nedtage Huset for atter at opføre det fra nyt, hvilket vistnok ikke kunde ansees til at være nogen Tjeneste for Sognene.

Commissionen kunde ikke andet end fuldkommen billige bemeldte Sognefogeders yttrede Betænkning og give Forslag, ogsaa med Hensyn til den fornødne Steenbro om Huset.

Da intet videre den Dag skulde forhandles, blev Mødet sluttet saavel med Commissionens som bemeldte Sognefogeders Underskrift.“

Den 14. April s. A. foreligger Stiftamtets Svar paa Afgørelsen og det lyder saaledes:

Efter Modtagelsen af Commissionens Erklæring af 21. f. M. over Klagen fra en Del Beboere i Øse Sogn, at Sognets Fattighus, skøndt nylig opført, findes i en særdeles maadelig Stand, skulde jeg herved tilbage-
melde: at Amtet billigede, at der anvendes det fornødne paa at sætte bemeldte Fattighus i en forsvarlig Til-

stand, og anmoder Commissionen nøje at ville paase, at den Istandsættelse bliver tilbørlig besørget. — Forøvrigt bliver Klagerne tilkendegivet, at deres Andragende er befunden ubeføjet.

Ribe Stiftamt, d. 14. April 1836.

Tranberg.
(Cont.)

Dette lille Fattighus, der altsaa kom til at staa saa stort „Gny“ om, laa omtrent, hvor Brugsforeningen nu ligger, og var den første Begyndelse til Stationsbyen Nordenskov.

Skolevæsenet.*)

I. Skolevæsenets Oprindelse (Begyndelse).

Som Indledning til en Omtale af Skolevæsenet i Øse Sogn gennem Tiderne kan det vist være paa sin Plads at fortælle lidt om Skolevæsenets Oprindelse i Danmark i al Almindelighed.

Den katolske Kirke havde ingen Interesse i en oplyst Almuebefolkning. Tværtimod søgte den at holde Oplysningen nede. — Reformationen, der for Danmarks Vedkommende blev endelig befæstet 1536, krævede derimod Oplysning, bl. a. for at Folk selv kunde læse om Pavekirkens Vildfarelse. Den katolske Kirke var rig og mægtig, og for den havde det været en let Sag at skabe en „Folkeskole“. For Reformatorerne blev det ikke let. Kirken manglede nu de store Rigdomme, den før havde haft, og ikke længe efter Reformationen kølnedes Iveren hos Folket noget, bl. a. som en Følge af „Adelsvældens Tidsalder“. — Før Reformationen var der kun faa Steder Undervisning paa Landet og vist slet ingen egentlige Skoler. Nogle Steder gik en „Skoleholder“ rundt til flere Sogne og holdt Skole i Gaardene, men det kunde ogsaa være saa fattigt, at der holdtes Skole i en Jordhytte. Bønderne gav frivillige Bidrag til Skoleholderens Løn; men i daarlige Tider, som ofte indtraf, nægtede de at betale, og saa kom Skoleholderen ikke oftere. — Ja, saa ringe var Landsbyskolens Kaar for 3 — 400 Aar

*) Skrevet af Lærer S. Harbo, Hostrup.

siden. Paa Reformationstiden blev der gjort nogle Tilløb til en bedre Oplysning, men det blev ikke til stort mere end Tilløb de første 200 Aar. Reformatorerne opfordrede desuden til Hjemmeundervisning i Børnelærdom og om muligt i Læsning, og i alle Kirker blev den saakaldte „Degnelæsning“ indført. Det var ingen kostbar Foranstaltning. Degnen, som før var Præstens Medhjælper eller Tjener, blev nu ogsaa noget Lærer. — Om Degnelæsningen fortælles:

„Saa skal Sognedegnene undervise det unge Bondefolk udi Børnelærdommen, een Sinde om Ugen, udi Sted og Stund, som Sognepræsten dem foreskriver.“ — „Naar det om Søndagen har ringet første Gang, skal Ungdommen komme til Kirke og sætte sig i de øverste Stole, og Degnen skal staa imellem dem og læse Børnelærdom med Lyst og Lempe.“ — „Til dem, der ikke bo i Kirkebyen, skal Degnen komme mindst een Gang om Maaneden, en Søndag Eftermiddag, naar det er dejligt Solskin, og Børnene kan komme af Huse.“

For Øse Sogns Vedkommende vil det sige, at Børnene paa den Tid ikke fik anden Undervisning end ca. en halv Times Børnelærdom hver Søndag, og det endda kun de, der boede nær ved Kirken. Senere blev det saadan, at Præsten desuden skulde udlægge Katekismen fra Prædikestolen. Det blev igen senere til, at Præsten lod Ungdommen (d. e. de store Børn og voksne unge Mennesker) træde frem paa Kirkegulvet og „overhørte“ dem. Denne Skik har holdt sig helt op til vor Tid.

Der var forøvrigt to Slags Degne, Sædedegnene og Løbedegnene. De første boede i deres Sogn og kunde undertiden være dygtige nok; men de havde saa gerne mange „vigtigere“ Bestillinger. De drev det sjældent til mere end den omtalte halve Ti-

mes Undervisning i Kirken. Løbedegnene var gerne Elever fra nærmeste Købstads Latinskoles øverste Klasse. Hvad de fik for Degnetjenesten og Børnelærdommen tilfaldt Latinskolen. Løbedegnene var derfor en god Indtægtskilde for Latinskolen, som holdt fast paa de Embeder, den engang havde faaet Ret til at betjene. Engang besørgede Ribe Latinskole Degnetjenesten i 25 Sogne. Bønderne var ikke godt tjent med Løbedegnene, der ofte var Oversiddere, maaske dovne og for-drukne.

Det, der foreløbig kom til at betyde mest, var Hjemmeundervisningen. Folk følte en Pligt og Trang til at opdrage deres Børn „til at blive ved Kristus, i hvem de ved Daaben vare indpodede.“

Kristian IV. og Frederik III. gav nogle Forordninger om Oprettelse af Skoler, som dog kun i ringe Grad blev opfyldt. Tiderne var daarlige. Fr. III. var saa varm for Oplysningen, at han beordrede: „at Præsterne ingen unge Ægtefolk maatte vie, medmindre de var vel underviste i Katekismen.“ — Kr. V.s „Danske Lov“ skærpede Kravene til Degnenes Uddannelse, men talte intet om Oprettelse af ny Skoler. Enkelte Steder byggedes der dog, men først under Frederik IV. tog Byggeriet Fart. Dette skyldtes særlig den saakaldte Pietisme.

II. Frederik IV.s og Kristian VI.s Skoler.

1721 gav Frederik IV. Befaling til Opførelse af 240 Skoler i hans Rytterdistrikter. Det blev gennemført, og disse Skoler blev efter Tidens Maalestok rene Pragtbygninger: $1\frac{1}{2}$ Sten tykke Mure, rødt Tegltag, Bygningen 21 Alen lang, 12 Alen bred, 4 Alen mellem Gulv og Loft. —

Men hvad forslog 240 Skoler og deraf kun de 60

i Jylland? Kongen indsaa det og vilde gerne have paabudt Opførelse af lignende Skoler over hele Landet, men det vilde have vakt alt for megen Protest fra Godsejerne, som maatte tage sig af det hver paa sit Gods. Saaledes fik Øse Sogn endnu ingen Skole. Men Øse Sogns Beboere har vel, som Jyderne i det hele taget, lagt Flid paa Hjemmeundervisningen. I flere Sogne kunde nu næsten alle læse.

Kristian VI. gav nye Forordninger 1739, og nu kom der en Skole i næsten hvert Sogn. Nu var Løbedegnenes Tid forbi. Der skulde holdes Skole hver Dag til visse Aarstider, og hvor der var flere Skoler end Degne, skulde der antages „Skoleholdere,“ der i den første Tid ofte var Bønder eller Haandværkere.

Baade ved Fr. IV.s og Kr. VI.s Skoler var Fagene: Religion, Læsning, Skrivning og Regning; men Skrivning og Regning skulde der betales ekstra for. Skoleholderen skulde i aarlig Løn have 12 Rdlr., 5 Td. Rug, 7 Td. Byg, samt Græsning til 2 Køer og 6 Faar, — 1 Lspd. Hø og 1 Lspd. Halm af hver Td. Hartkorn, — 3 Læs Træbrænde, — 1 Læs Tørv af hver 20 Td. Hartkorn. — Desuden skulde Bønderne give Smaaredsel (Sænd). — Men de fleste Steder blev Lønnen meget mindre. —

Der blev udsendt Forespørgsler og Forordninger til hvert Sogn om Skole- og Degneforhold. Ogsaa til Øse kom en saadan Forespørgsel, og dette foranledigede, at Salig Ehrenfeldts Enke, Marie, fra Enderupholm, som største Lodsejer, i 1742 lod udarbejde en Skolefundats for Øse Sogn. (De store Godsejere handlede tit med hinanden om deres Jorder, og ovennævnte var derved for en Tid største Lodsejer i Øse Sogn.) Fundatsen skulde approberes af Stiftsøvrigheden, nemlig Hr. Gehejmerraad og Stifts-

Befalingsmand von Gabel og Hans Højærværdighed Hr. Biskop Brorson. Paa en eller anden Maade er der sket en Fejl, saa Øvrigheden ikke har faaet Fundatsen til Gennemsyn. Der gik flere Aar, inden Fundatsen satte Frugt i en Skoleordning. Flere andre Sogne havde heller ikke deres Skolevæsen i Orden. Saa udsendtes en „Kommission“, som i hvert af disse Sogne holdt Møde med Præsten og Lodsejerne om en Ordning. Denne Kommission kom 15. Juli 1748 til Øse, og om dette Møde m. m. har vi saa gode Oplysninger fra Arkiverne, at vi lader „de gamle“ selv tale.

„Efter Deres Eksellence Hr. Gehejmerraad og Stiftsbefalingsmand von Gabels samt Deres Højædle Højærværdighed Hr. Biskop Brorsons til os underskrevne ergangne skriftlige Ordre af Dato 6te Maj, angaaende Skolevæsenet at regulere og istandsætte i de Sogne, hvor samme hidtil har manglet her i Herredet.

Haver vi os indfundet den 15. Juli sidstleden i Øse Præstegaard, for der at indrette Skolevæsenet for Øse og Næsbjerg Sogne. Til hvilken Tid og Sted ved Skrivelser var indkaldt baade Hr. Etatsraad Teilmann, som den største Lodsejer i bemt. Sogne, saa og Hr. Etatsraad Hein, som Kirkens Patron, foruden Sognemændene. Men da vi ville begynde med Forretningen lod Hr. Etatsraad Teilmann ved sin Fuldmægtig eller Ridefoged paa Nørholm, procedere tvende Skole-Fundatser, et for hver af bemt. Sogne, som af Salig Fru Ehrenfeld i hendes Enke Sæde, var bleven indrettet, under hendes Haand og Sejl; saa og underskreven af Sognepræsten Mag. Hans Sürich, som ved sin Paaskrift tilstaar dermed i alle Maader at være fornøjet, og at samme ikke paa bedre og bekvemmere Maade kunde indrettes. Hvilket satte os baade i en temmelig For-

undring over Mag. Sürichs Opførelse i denne Post, da han har klaget over Skolevæsenets Mangel, som han en Gang, og for lang Tid siden havde fundet for godt. Saa og i en Forvirring, at vi ikke kunde absolvere til noget fast.

Endelig blev da Aftalen med Hr. Etatsraad Teilmanns Fuldmægtig denne: at siden her fejlede Hr. Stiftsbefalingsmandens og Biskoppens Approbation paa Fundatsen, som Slutningen af dem begge tilholder skulde være, saa og vi desuden havde adskilligt derimod at erindre, saa skulde Hr. Etatsraad Teilmann selv indsende dem til de høje Herrers Approbation, og tilligemed anføre de manglende Poster, med Forsikring om at samme skulde blive opfyldt og efterkommet, som er:

1) At der bliver bygt en Skole-stue paa 4 Fag ved Degnehuset, med Borde, Bænke og andet Tilbehør, hvilket Hr. Etatsraaden, som største Lodsejer, lader besørge og bekoste, imod Betaling derfor, ej alene af de Byer, som er lagt til Degneskolen, hvilke det vilde falde alt for tungt, men af hele Sognet efter proportion af Hartkornet. Thi lad være at deres Børn ikke kan søge Skolen i Øse, saa længe de er smaa, saa skal de dog søge den imod Tiden de skal optages til Konfirmation.

2) Fundatsen tillægger Degnen, som boer i et jordløst Gadehus, alene Sommer-Græsning for 1 Ko og 6 Faar, men ingen Vinter-Foder, og dermed kan han ikke være tjent. Men da Forordningen befaler, at han sligt skal nyde, saa maa Hr. Etatsraaden tilholdes at forskaffe ham det af det Degneskolen tillagde Distrikt.

3) At siden den forrige Degn har haft ved Degnehuset en Ende Toft til Kaalhaug, som Bymændene i Øse havde givet ham Tilladelse til at indhegne af

den vedliggende fælles Gade, som de siden har taget fra ham, saa denne end ikke har nogen Plads til Kaal-
hauge, uden at maa leje og betale den med Penge til
næstliggende Bymænd, de da maa blive tilholdt at ind-
grave ham samme Plads, eller i det mindste saa me-
get som gjøres passende til en maadelig Kaalhauge. —

Disse Poster fandt vi fornøden at antegne, paa
det at samme kunde observeres, i fald Hr. Etatsraad
Teilmanns Fuldmægtig skulde have forglemt sit Løfte,
naar Fundatserne indsendes til de høje Herrers Ap-
probation.“

.....

III. Den første Skole i Øse.

Marie Ehrenfeldts Skolefundats blev snart efter
sendt til de to nævnte Herrers Approbation. De fle-
ste Sogne i Skads Herred fik deres Skolefundats en-
delig bekræftet i Alslev Præstegaard 6. August 1748,
men Øse fik først sin 1750.

Fundats

til Skolehold udi Øse Sogn.

1) Er Øse Sogn Hoved-Sognet, hvor Degnen har
sin Bolig ved Kirken. Did hen kan formedelst Veje-
nes Længde, og Byerne imellemløbende Vandstrømme
Ungdommen alene søge fra Øse By, Nordenskov,
Oved, Heeager, Helle, og Carlsgaarde; Flere er ikke
mulig did hen at komme.

2) Men Vesterbæk By og Schamstrup, som er
beliggende i Vester Ende af Sognet, temmelig lang Vej
fra Degne-Skolen, og har desuden en vanskelig, ond
Vej, formedelst imellemløbende Aa, hvilken og i Sær-
deleshed om Vinteren gjør Undertiden. Vejen saa van-
skelig at ingen kan komme derimellem, vilde jo til-
komme at forsyne dem med egne Skoleholdere.

3) Ligeledes Hostrup By, Abelhede, Haltrup og Graulund, som er saa lang og ungefehr 1 Mil fraliggende, saa at det er Ungdommen ikke muligt at søge til Skole i Øse, men vil paa lige Maade tilkomme at besørge en egen Skoleholder til deres Børn.

4) Degnen i Øse, som bliver Skoleholder for ommeldte Distrikt, skal være forpligtiget at holde Skole fra Michaels til Paaske, udi hvilken Tid Bønderne alene kan undvære deres Børn, fra deres Avling og udkrævende Arbejde.

5) For samme Skolehold bør Degnen, foruden hans Kalds Indkomster, nyde fri Græsning til en Ko og 4 a-6 Faar, som hannem af Øse Byes Beboere bekvemmelig kan forskaffes, uden vederlag af andre i Skolens Distrikt, i Henseende de med saa megen mere belejlighed end som de andre kan se og have deres Børn befordret til Skolen, da den er og bliver i Byen hos dem.

6) Til Ildebrand nyder han aarlig af hver, som holder Hest og Vogn, i denne Skoledistrikt, 1 Læs Tørv, som kan blive ialt 27 Læs.

7) Af Pengene for Kirke-Lysene tillægges Degnen indtil videre Aarlig 10 Mark dansk, som hannem til Nytaar betales, og desforuden nyder han af hver Barn, det første den i Skolen antages, til Indgangspenge 4 Sk., samt af dem, som alene læser i Bøger, ugentlig 2 Sk. og dem læser i Breve eller skriver 3 Sk. item de som regner 4 Sk. ugentlig. Dog fattige Almuebørn ikke nævnt, hvilke Degnen, ifølge af Forordninger og Skole-Instruktionen, foruden nogen Slags Betaling i Skolen er pligtig at antage og undervise. Men kan, i Henseende til Indgangspenge og Skole-Gjælden samt Ildebrand og Græsningen, ikke for det første tillægges Degnen af Lys-Pengene, førend Skole-Kassen kommer

udi den Stand, han deraf efter Billighed og hans da befindende Vindskibelighed mod Ungdommen, noget mere kunde tillægges.

8) Formedelst de som forommeldt i Vesterbæk og Schamstrup selv besørger den Skoleholder til deres Børn, og i Henseende til samme at fæste og lønne, er saa faa, tillægges dennem til samme Bekostning, saavel som til Husly, af Lys-Pengene Aarlig 6 Mrk. dansk, hvorimod de skal være forpligtede at besørge denne Ting saaledes som de agter at forsvare.

9) Iligemaade tillægges dem i Hostrup, Abildhede, Haltrup og Graulund de øvrige af Lys-Pengene, som Aarlig er 4 Mrk. d., hvorimod de og skal være paalagt at forsyne dem med Skoleholder, og eragtes billig og bekvemmeligst at Skoleholdet for denne Distrikt bør være udi Hostrup, hvortil de andre didhen bør søge.

10) Som det nu er, og udi tilkommende Tid uforanderlig vil vel fremdeles blive det samme, at de Bønder og Forældre, som har de fleste Børn, hvilke ere paa den Alder at de nødvendig behøver Skolegang, ere tillige almindeligen de fattigste og allermindst formuende, hvilken er og bliver en Skæbne som saaledes Altonere*) imellem Bønderne. Saa agtes det for billigt og Christeligt at samtelige Almue udi hver af disse to Skole-Distrikter, som ikke kan søge Degne-Skolen, bør bedst komme hverandre til Hjælp, Skolemesterne at underholde, og saavidt hans Kost angaar, bør ved hans Antagelse Aarlig lignes og deles over det hele Distrikt, saa at enhver, enten de har Børn eller ikke, bør hertil antribuere ligemeget, hvilket ogsaa bør staa til den største Lodsejer enten at repostere samme efter Gaardsparte eller paa Hartkorn. Men

*) Veksler.

Skole-Lønnen og Husly betaler enhver af sine Børn, saavidt den tillagde Hjælp af Lys-Pengene ikke findes at blive tilstrækkelig.

11) Til Sognets Skolekasse, foruden Pengene for Kirkelysene og Tavlepengene, bør Aarlig svares af alle Husfolk og Inderster hver 4 Sk. Af hver ugift Person Karl eller Dreng over 15 Aar, som tillige ikke udi Fæste og Brug haver nogen Gaardspart 2 Sk. og af hver Pige over samme Alder 1 Sk.

12) Diriktionen for Skolekassen tilkommer underskrevne Marie Ehrenfeldt, som største Lodsejer, af Skole-Distrikterne at lade besørge dens Indtægt og Udgift efter Forordningens 5te Post. Af denne Skolekasse kan de fornødne Skolebøger, og dem som de fattige ej formaar sig at tilvejebringe vorde forskaffede.

Og som denne Forslag og Indrettelse til Skolehold udi Øse Sogn paa det bekvemmeste kan eragtes at være forfattet, saa indstilles samme til Stiftets høje Aprobation.

Datum Enderupholm den 4. Maj, Anno 1742.

Marie Salig Ehrenfeldt.

Indmeldte Skole-Fundats for Øse Sogn bliver her ved af os approberet, paa den Maade at største Lods-ejer, efter sit gjorte Tilbud;

1) Saasnart som muligt ved Degneboligen lader opbygge en Skolestue saa stor, og saaledes med Bord, Bænk og Kakkellovn indrettet, som fornøden eragtes, og som baade Øse og Næsbjerg Sogne vil tilkomme at betale. Hvorimod Degnen er pligtig at modtage begge Sognenes Ungdom til behørig Information, naar de agter sig til Confirmation, uden nogen Betaling, naar det forlanges.

2) Nyder Degnen til Vinterfoder for en Ko og

6 Faar, af hver Td. Hartkorn udi Øse Skoledistrikt et Lispund Halm, og

3) Beholder han den Kaalhauge, som hans Formand har haft, til Kaal og Madurter.

Ribe, den 19. Juni 1750.

H. Scheel. H. A. Brorson.

Efter ovennævnte langsommelige Vedtagelse af Skoleordningen i Øse Sogn er Udførelsen af Fundatsens vigtigste Bud vist sket ret hurtigt. Allerede samme Aar, 1750, blev Skolen i Øse By bygget. Om denne Skole, den første Skole i Øse Sogn, ved vi, at den blev bygget sammen med den bestaaende Degnebolig, blev paa 4 Fag, hvoraf Skolestuen udgjorde de 3, og blev opført med lerklinede Vægge. Det var sikkert en billig Skole, og af senere Beretninger fremgaar det, hvor usolid den var. — Med faa Ord nævnt var Skolevæsenet i Øse Sogn nu saaledes: Der var 3 Distrikter: Øse, Hostrup og Vesterbæk. I Øse var der en Skole, og her var Degnen tillige Skoleholder. Han fik en rigtig god Løn, naar Degne- og Skoleholderlønnen blev talt sammen. Hostrup og Vesterbæk havde hver en Skoleholder, men ingen Skole. Undertiden betjente een Mand begge Skoler skiftevis. Skoleholderen var gerne en Mand fra Sognet, en Boelsmand eller Haandværker. Han fik Husly og Kost og ellers kun en ringe Løn.

Lidt mere om Datidens Skole.

Forordningen bød, at der skulde holdes Skole fra Michaels (29. Septbr.) til Paaske. Børnene kom i Skole, naar de var ca. 6 Aar, og gik nogenlunde regelmæssigt i Skole til 8—9 Aarsalderen, men mange søgte saa ikke Skolen før henimod Konfirmationen. Bør-

nene lærte Lærebogen eller Dele deraf udenad og lærte at læse, og nogle lærte at skrive og regne. I Skolen var der Lergulv, og Borde og Bænke hvilede paa nedrammede Pæle. Oprindeligt forlangtes et „Tralværk“ mellem Drengenes og Pigernes Plads, men det blev gerne sparet. Af Materiel har der ikke været meget. Forordningen angav 1 (2) sort Tavle, 2 Blækhuse, 2 Linealer, samt nogle A B C'er, Katekismer, Ny Testamenter og Salmebøger til de fattige Børns Brug. De Steder, hvor Skolen holdtes skiftevis paa Gaardene, ofte i Køkkenet, var der selvfølgelig kun det allernødvendigste. Man havde ingen særlig Undervisningsmetode. „Den indbyrdes Undervisning“ blev først senere opfundet og paabudt. Fra et Skolebesøg paa den Tid fortæller en Præst:

„Her sidder i en Skole omtrent 20 Børn. Nogle skal lære at kende Bogstaver, nogle at stave, nogle skal læse højt, andre sagte. Der er en skrækkelig Larm. Naar den stiller af, raaber Skolemesteren: Læs Børn! Paa een Gang raaber alle i Munden paa hverandre saa højt som muligt. A B C og Katekismus, Evangeliebog og Forklaring synges imellem hverandre i en saa snadrende og ubehagelig Koncert, at man ikke kunde undre sig, om Skolemesteren blev gal. Midt under denne voldsomme Larm kommer den ene efter den anden op med sin Lektie. Nu skriger man ham igen Ørerne fulde. Medens han hører den ene, leger de andre. Stille! raaber Skolemesteren og spørger den, han overhører, hvad det var han sagde. Imidlertid skriger her en, en anden griner, en tredie fløjter. Endelig er Timen forbi. Læg Bøgerne sammen! raaber den plagede Mand. Træskoene klapper til Afsked, Døren lukkes, og Dagen er gaaet, Gud ved, til hvor megen Nytte.“

Mange Steder frugtede Undervisningen ogsaa kun lidt. Interessen for Skolen tog af i sidste Halvdel af 18. Aarhundrede, og man ansatte mange Steder Folk, der ikke duede til andet, som Skoleholdere, at de ikke skulde falde Sognet til Byrde. Hvad Under, at mange „Degne“ tænkte: Naar ingen andre bryder sig om Skolen, hvorfor skulde jeg da gøre det?

Autoriteterne var ellers ivrige nok for Forbedringer, men det hele strandede paa de usle Lønforhold, der gjorde, at næsten ingen virkelig dygtige eller begavede Mænd blev Skolemestre. En Præst fortæller herom: Hverken Bisp eller Provst kan skaffe en Student. Den, der kan skrædre, sy Sko o. s. v., han melder sig, og har han taalelig Kundskab, antages han. — En anden Præst: Deres Tal er Legio, som ikke selv kunne læse rigtigt i en Bog, ikke skrive et ordentligt Bogstav eller regne et simpelt Husholdningsstykke. . . . . Det er Tjenestekarle, Underofficerer, Skræddere, i Naade pensionerede Tjenere, der toges til Skoleholdere.

Naar Præsten kom for at høre paa Undervisningen, kunde det ske, at der hverken var Børn eller Lærer, eller Børnene var alene, og Degnen til Mølle eller paa sit Værksted o. s. v.

Skolevæsenet skal forbedres.

1785 sendte Cancelliet Stiftsøvrigheden en Skrivelse om Forbedring af Skolevæsenet og Skoleholdernes Løn. Kunde man byde en ordentlig Løn, kom der nok duelige Folk. Endvidere forklarede Skrivelserne, hvorledes Cancelliet tænkte sig Tingene ordnet. Bl. a. var der et Forslag om, at nogle af Degnens Indtægter skulde fordeles mellem Skoleholderne. Cancelliet ønskede en Udtalelse fra Stiftsøvrigheden. Denne

tilskrev Provsterne, og Provsterne igen de enkelte Sogne, hvor saa Præsten og de største Lodsejere skulde udtale sig om Cancelliets Forslag.

For Øse Sogn svarer A. C. Teilmann, Nørholm, 4 Sognemænd, der ejer Kirken, samt Præsten, Pastor O. Hjerrild.

1) Teilmann udtaler bl. a.:

„Om ikke Skoleholderiet her i Egnen bedst kunde betjenes af en omgaaende Skoleholder, især hvor Sognene var saa vidtstrakte, at det ved Vintertid vilde blive vanskeligt at samle Børnene i Hovedskolen i Kirkebyen. — — Om ikke en skikkelig Bonde, eller Bondekarl, skulde være nok saa vel skikket til at læse for Bønderbørn, som den lærdeste Mand? Disse behøver nemlig for at lære deres Kristendom ikke at lære videre end at kunne læse i trykte Bøger. — — Man klager over Bøndernes Uvidenhed, og har ment at de skal undervises i næsten alle tænkelige Videnskaber. — — Thi vel ved vi, at Oplysning og Kundskab ikke forringer nogen, men ligesom Studeren gør Folk uskikkede til Bondearbejde, saa gør Bondearbejde Folk uskikkede til Studering. — — Et Land som bestaar af lærde Bønder vil falde tilbage som et Chaos.“

2) De fire Sognemænds Betænkning er noget forskellig herfra. Trods det, at de sikkert ikke selv har skrevet den, udtrykker den nok alligevel deres sande Mening, og at de er bekendt med Hr. Teilmanns Svar. Den lyder i forkortet Form saaledes:

„At det paa visse Steder kun er slet bevendt med Skolevæsenet, især paa de Steder, hvor Skolen efter Skolefundatsen alene holdes i Kirkebyerne, hvorhen de øvrige Byer i Sognet, uagtet de som her i Egnen er Skolen langt fraliggende, da Vinterens Uføre og Vejenes Vanskelighed altid gjør det besværligt, og tidt

umuligt at søge den, — at Skolegang tidt efter nu brugelig Skik er forkortet, og Skoleholderne ofte ikke skikket eller duelig til dette Arbejde — det kan ikke nægtes.

Øse Sogn er efter Skolefundatsen inddelt i 3 Distrikter. I Kirkebyen, med flere dertil henlagde Byer, er Degnen tillige Skoleholder. De andre 2 Distrikter, nemlig Vesterbæk og Skamstrup en, og Hostrup, Haltrup, Graulund og Abildhede udgjør den tredie Distrikt, og betjenes af en gammel Skoleholder, hvilken vedkommende leje for en uvis Løn hver Aar til at holde Skole, som forhen varede fra Mortens Dag (11. Novbr.) til Peders Dag (29. April), men ved ... Præsters Anstalt holdes nu fra 14 Dage efter Michaels (29. Septbr.) til henimod Paaske.

Ingen kan nægte det jo var bedre, naar der var et fast Skolehus og Skoleholder i enhver Distrikt, der i det mindste de 6 Vintermaaneder kunde holde Skole; man kunde da gjøre sig Haab om flittigere og dueligere Skoleholdere end der nu holdes, da der ofte ses mere paa godt Kjøb paa Lønnen, end paa Personens Duelighed, om det endog var en Bondedreng eller Karl. Thi studerte Skoleholdere i hver Distrikt er for kostbare, og behøves heller ikke.

Her mødes en Ulejlighed som er: Distrikternes ulige Størrelse, og Byernes langtfraliggenhed fra Skolen. Det mindre Distrikt synes en fast Skole for be- kostelig og den større, hvis Byer og enkelte Steder, ligger langt fra det Sted, hvor Skolen blev anrettet, vilde det altid falde besværligt, fordi deres Børn altid var udsat for Vinter, Uføre og Vejenes Vanskelighed, hvilket de der var Skolen nær, altid var befriet for. Imidlertid kan ingen nægte at jo en længere Skolegangstid, og gode og duelige Skoleholdere vilde med

Tiden danne dydige Børn, og følgelig bedre og sædeligere Borgere i det menneskelige Selskab. Thi jeg kan ikke tro, at det skulde skade Bonden paa sin Helbred, eller gjøre ham mindre skikket til Land-Arbejdet, om han i sin Ungdom flittig er holdt i Skole, og vel undervist i sin Christendom, og saaledes i sin Barndom begyndt at lære Dyden, istedenfor ellers uden Skolen at lære Verdens forargelige Støj. Med mindre man vilde forudsætte: Det udfordres ikke af Bonden fra Ungdommen af at dyrke og forbedre de Evner Skaberen har nedlagt i Sjælen. Der udfordres ikke Forstand men Styrke til at arbejde, han bør alene arbejde og vise en blind Lydighed mod sine Foresatte. Der tilkommer ikke ham at have Kundskab til at undersøge, at prøve, og dømme om Ting han daglig omgaas med. Ligesom man vilde sige: Bonden er uvidende, derfor er han stærk, og en god Økonomist, han indseer, kjender ikke Religionens Vigtighed, derfor er han flittig og dydig. Lignende Slutninger passe sig til hiin papistiske Mørke, og til de der alene tænker paa verdslig Højhed, Ære, og egen Fordel, men ikke til den, der elske Religionen, og indseer dens Vigtighed for dem der indseer Vigtigheden af Bondens, saavel som andre Stænders tilværelses Maal.

Men hvorfra tager vi Omkostningerne til en bedre indrettet Skole?

Dejnens Indkomster, der her i Egnen er maadelige, og vil, naar Anneks-Sognets Indkomster blev fra-draget og lagt til samme Sogns Skoleholder blive mindre, og følgelig lidt til en ustuderet Skole . . . (?) i Kirkebyen. Efter min tække skulde enhver Skoleholder tillægges saa meget Ejendom og Ager og Eng at de kunde føde og græsse 1 a 2 Køer, hvilken Ejendom rimeligvis efter Ligning i hvert Distrikt, skulde

tages fra Beboerne og lægges til Skolen. Men hvor vilde Folk vel blive enige herom? medmindre Forordningen af 1781, om Fællesskabets Ophævelse, overalt blev iværksat, om ikke da, uden Beboernes store Skade, kunde udlægges Jord til Skolerne.

Endvidere: Hvorfra Penge til at bygge et Skolehus? for dette vides nu ikke; helst her i Sognet, hvor Beboerne for det meste ere Fæstere, for hvilke Pligtarbejdet ved Husets Opbyggelse, og siden dens Vedligeholdelse vilde falde besværlig nok.

Saaledes efter høje Ordre ere underskrevne fire Mænd, som Ejere af Øse Kirke, vor Betænkning.

Datum 22. April 1785.

Jørgen Sørensen }
Christen Jakobsen } Schamstrup.

Peder Nielsen, Hostrup.

Magnus Nielsen, Vesterbæk.

3) Pastor Hjerrild udtaler bl. a.:

Øse og Næsborg Sogne er inddelte i 5 Skoledistrikter, af hvilke Øse udgjør de 3 og Næsborg de 2.

Degnens Indkomster af begge Sogne er 50 Rdlr.

Skoleholdernes Løn i Øse Sogn er

1ste Distrikt som omfatter Øse, Carlsgaard, Oved, Nordenskov, Heeager og Helle, med ialt 30 Beboere, har en fast Skole i Øse By, og opvartes af Degnen. Han gives i Lyse-Penge Aarlig 1 Rdlr. 4 Mrk., Hø og Halm til en Kø, samt 2 Sk. dansk i Introduktions-Penge af hver Dicipel.

2det, østre Distrikt, Hostrup, Haltrup, Graulund og Abildhede, med ialt 18 Beboere, giver til en omgaaende Skoleholder 4 Mrk. iberegnet 2 Rdlr. 4 Mrk. samt 2 Sk. i Introd.-Penge af hver Dicipel.

3die, vestre Distrikt, Vesterbæk og Skamstrup,

ialt 10 Beboere, Lyse-Penge 6 Mrk. iberegnet 2 Rdlr. samt 2 Sk. Introd.-Penge af hver Dicipel.

Pastor Hjerrild tilraadede ogsaa, at Skoleholderne fik tillagt Jord. Man ved, at han ogsaa paalagde Skoledistrikterne at antage duelige Skoleholdere. Men iøvrigt blev Skoleforholdene ikke forbedret stort. Man saa med god Grund nøje paa Pengene den Gang. Først mange Aar senere skete der betydelige Forandringer og „Forbedringer“ i Skolevæsenet her i Sognet, hvorom der senere skal fortælles.

IV. Den anden Skole i Øse.

Allerede i 1786 var der dog en Sag, der gav Anledning til stort Røre. Arkiverne giver grundig Besked derom, og vi vil i det væsentlige lade de gamle selv fortælle. — Sagen var, at den lerklinede Skole, som blev opført i Øse 1750, nu var saa brøstfædig, at den ikke godt kunde bruges til Skole mere. Spørgsmaalet var: Skal den gøres grundig i Stand, — eller skal der bygges en ny Skole, — og hvem skal betale, hvad dette vil koste? — Af det følgende vil vi se, hvorledes Præsten forhandlede med Øse By, men intet fik ud deraf. Han sagde da Beboerne i Øse ren Besked og forlangte Svar omgaaende. Ja, baade Øse og Næsbjerg Sogn droges ind i Kampagnen.

Pastor Hjerrild skrev følgende:

Promemoria!

Til saml. Øsse Sogns Hoved-Skole-Distrikt, som de i Øsse og Nesborg Sogne desforuden værende 4 Skole-Distrikter.

Da Skolehuset i Øsse By og Sogn er, som enhver af Eder vitterlig, saa brøstfædig, at det ikke kan tjene til at holde Skole udi til Vinter-Dag uden fore-

gaaende Reparation, saa tilholdes herved de under denne Hovedskole værende Beboere, paa hvilke Reparationen, fra Skolens første Opbyggelse til Datum, har hvilet, at besørge nævnte Skolehus forsvarligen istandsat, eller om I maatte formene Eder ikke mere dertil at være pligtige end den øvrige Del af begge Sogne, der selv holder, koster og lønner deres Skoleholder, herpaa at give skriftlig Svar og Betænkning, der uopholdelig skal vorde tilsendt den vedkommende, høje Øvrighed, til Højgunstig Resolution.

Efter Eders affattede Betænkning maatte nærværende Promemoria afgaa med det samme, fra Eder til de øvrige ovenmeldte 4 Skole-Distrikter i Øsse og Nesborg Sogne, hvis Beboere tillige have at fremlægge, om og hvad de maatte have imod denne Skolehusets Istandsættelse paa samtlige Beboeres Bekostning i Øsse og Nesborg Sogne.

Øsse Præstegaard, den 20. Jun. 1786.

O. Hjerrild.

Øse Skoledistrikt svarede herpaa:

Samtlige under Øsse Hoved-Skoles Distrikt værende Beboeres Betænkning paa vor Sognepræstes, S. T. Hr. Hjerrilds Promemoria til os, angaaende Skole-Husets Istandsættelse:

At Skole-Huset er trængende til, og bør have Reparation, tilstaar vi alle; vor Formening er dernæst, at saadan Udgift ikke kunde falde paa os alene, men paa samtlige Beboere i Øsse og Nesborg Sogne. Thi

1) Henholde vi os til Skolefundatsen, hvor S. T. Hr. Stiftamtmandens og Biskoppens Resolution lyde derpaa, at saavel Nesborg som Øsse Sognes Beboere skulde samtligen opbygge den. Vel tales der ikke om

nogen Vedligeholdelse til Bekostning for de ommeldte 4 Skole-Distrikter, men vi gjøre og ser forskjel paa en maadelig Reparation og saaledes som den nu behøves, da den fra Grunden af maa repareres.

2) Vilde det og blive over vor Formue, uden Sogdenes samtlige Hjælp, at bygge den saaledes, som den burde være, enten med Grundmur eller Tavlmur. Thi som den var før eller nu er med Ler-Vægge, er det vel med en taalelig Bekostning muligt at istandsætte den, men det staar sig ikke for Vind og Vejr. Naar Skole-Huset derimod blev som ovenmeldt sat i forsvarlig Stand, var saavel Hovedskoledistriktets Ungdom, tillige med Skolemesteren, som begge Sognes Konfirmations-Børn vel tjent dermed, naar nogen vilde benytte sig deraf.

Iøvrigt henholde vi os til vor høje Øvrigheds Højgunstige Resolution herpaa.

Øsse.

Jens Knudsen. Jens Larsen.

Benned Christensen. Lars Nielsen.

Peder Christen Clausen. Poul Eriksen.

Peder Eriksen. Anders Christensen.

Anders Mikkelsen. Christen Bertelsen.

Jørgen Thomsen. Thomas Sørensen.

Helle.

Niels Christensen. Thomas Jensen.

Hans Jensen. Søren Sørensen.

Heager.

Mads Nielsen. Christen Hansens Enke.

Peder Nielsen. Niels Thomsen.

Niels Christensen. Anders Hansen.

Nordenskov.

Niels Nielsen. Jens Pedersen.

Jens Sørensen.

Oved.

Jens Madsen. Mads Pedersen.
Morten Knudsen. Thomas Madsen.

Carlsgaarde.
Chr. Knudsen.

Hertil svarede under eet Hostrup og Vesterbæk
Skoledistrikter:

Erklæring

paa forestaaende vor Sognepræstes, velærværdige Hr. Hjerrilds, samt Øsse Skoledistrikts Paastand og Svar paa samme, følger herved allerydmygst fra Undertegnede saaledes:

At Øsse Skolehus trænger, og længe har trængt til Forbedring og Reparation, det er en unægtelig Sandhed. Siden Skolehuset for mere end 30 Aar første Gang er Istandsatt paa begge Sognes Bekostning, har dens Vedligeholdelse som en vedtagen Ret (uagtet Fundatsen ej taler derom, det ingen indtil denne Tid har tvivlet paa) hvilet paa Øsse Distrikts Beboere, og hvis det ikke til den Tid saaledes havde været afgjort havde Øsse Distrikt, det enhver tilstaar, længe siden paaanket deres Fornærmelse her udi.

At Huset nu trænger til en saakaldt stor Reparation har vel mere sin Grund i Distriktets Efterladenhed og Ligegyldighed, end i dens Vidtløftighed og store Bekostning. Thi et Fag Hus, naar først er forsvarlig istandsatt vil vel ikke kunne kaldes stort eller for kosteligt for 30 Beboere aarligt at vedligeholde. Deres Velærværdighed kan vel ikke nægte, at De for mere end 10 Aar siden har været imod Øsse Distrikts uforsvarlige Omgang, saavel mod Husets Vedligeholdelse, som dets Indretning, da de paa egen Haand,

uden Deres velærværdigheds Vidende eller Samtykke tog et Fag fra Skolestuen, saa den nu er kun to, isteden den forhen, ved første Indretning var 3 Fag, og altsaa gjort knap og liden til Distriktets egne Børn, ifald de, som de burde, flittig søgte Skolen, endsige at den skulde, om behøvende tage imod begge Sognes Konfirmationsbørn, naar disse behøvede at lade sig informere af Degnen, hvilket var den eneste Vederlag begge Sogne skulde efter Skolefundatsen nyde, fordi de ved første Anlæg skulde gjøre fælles Bekostning paa Husets istandsættelse. En Betingelse som til den Tid havde sin Nytte, da Skolevæsenet ved de mindre Skoler i Sognet stod paa saa slet en Fod, og holdtes saa kort en Tid, og Skolemesteren helst lejedes for godt Kjøb. Men nu da Deres Velærværdighed har drevet paa og tilholdt de mindre Skoledistrikter at leje duelige Skoleholdere, og Skoletiden tillige nu er lige saa lang i de smaa som i Hovedskolen, og Ungdommen følgelig der, saavel som hos Degnen kan undervises i deres Kristendom, falder den nødvendig bort af sig selv.

At de to Skoledistrikter til den Tid, da deres egne Skoler var mindre bekostelig og mindre nyttig end de nu er, da tillige med Hoved-Distriktet istandsatte Skole-Huset,

at Hoved-Distriktets Beboeres uforsvarlige og skjødesløse Omgang med Skole-Huset, hvis vedligeholdelse nu som en afgjort og vedtagen Ret har hvilet paa dem, skulde forbinde os fremdeles til at gjøre nye Bekostninger for dem, kan vi hverken tro eller haabe; allerhelst da vore Skolebekostninger efter nærværende Skoleindretning er mere, ja maaske dobbelt, imod Hoved-Skolens, det vi af efterskrevne fortegnelse ville bevise.

Øsse Hovedskole-Distrikt
 er 30 Beboere. Leverer Aarlig
 hver 1 Læs Tørv a 12 Sk. . er 3 Rdlr. 4 Mrk. 8 Sk.
 48 a 50 Læs Halm a 4 Sk. . er 4 Rdlr.
 Skoleløn, regner man General
 12 Børn i 16 Uger a 3 Sk.. er 6 Rdlr.
 gjør ialt denne Summa . . . . . 13 Rdlr. 5 Mrk.

Hver af de to smaa Skoledistrikter i Øsse
 Sogn koster Aarlig:

Hostrup Skoledistrikt, 17 Be-
 boere, og 1 Boelsmand, der an-
 sees som halv, holder Aarlig en
 Skoleholder paa Kost 24 Uger a
 3 Mrk . . . . . er 12 Rdlr.
 Betaler Aarlig i Løn . . . . . 3 Rdlr. 4 Mrk.

Vesterbæk Distrikt, 10 Beboere,
 en Skoleholder paa Kost, 22 Uger
 a 3 Mrk. . . . . er 11 Rdlr.
 Aarlig Løn . . . . . 3 Rdlr.
 Ialt den Summa . . . . . 29 Rdlr. 4 Mrk.

Af ovenstaaende Beregning ser enhver, at Øsse
 Skoledistrikt, som er 30 Beboere, ikke har uden 13 a
 14 Rdlr. aarlig Udgift til Skolen; og vi to smaa Di-
 strikter, der ialt er kun 28 Beboere ikke kan slippe
 aarlig med mindre end 29 a 30 Rdlr. og følgelig mere
 end dobbelt Bekostning imod hiin.

Efter saadanne Omstændigheder vilde vi haabe, at
 ikke alene vor Sognepræst, velærværdige Hr. Hjerrild,
 men endog vedkommende høje Øvrighed, ville indse,
 hvor ubeføjet Øsse Distrikts Paastand og Fordring paa
 Øsse og Nesborg Sogne ere.

Maaske ovenmeldte Øsse Distrikts Beboere ville
 indvende, at Øsse By foruden anførte giver Degnen

som Skoleholder, Græs til 1 Ko og 6 Faar aarlig; men hvo ser ikke, at Øsse Byes Fordel af Skolen saa nær, ikke langt opvejer denne ringe Bekostning, der ikke vil sige meget i en By, hvor ellers ingen Mangel er paa Græsning. De skriver det overgaar deres Formue at reparere Skolehuset, det begriber vi ikke, at fire Fag Hus' Reparation skulde (overgaa) 30 Beboeres Formue. Dersom de aarlig Contribuerede ligesaa meget som vi andre i de smaa Distrikter, havde de længe siden, som de nu ønsker, haft et grundmuret Hus. Hvo ser ikke de nok ønsker den istandsat, naar deres selvraadighed og efterladenhed ikke længere kan dølges, men alene paa andres Bekostninger. De ville vel indvende, at Degnen tager Lysepengene til sig, dem vi i de mindre Distrikter selv nyde, til Hjælp til Husleje; kunne de vel med Billighed misunde Degnen, som Skoleholder betragtet, disse Penge, den halve Aar eller saalænge de lader deres Børn søge Skolen, lever paa hans egen Bekostning. Og hvo ser ikke, at 4 a 6 Mrk. kun forslaa lidet til hver af de smaa Distrikter for Husleje; og derfor maa vi nødes til at lade Skolemesteren gaa om, hvilket dog medfører mange ubilligheder, da Børnene er til meget Hinder i Husvæsenet, og Husvæsenet til Adspredelse for Børnenes Andagt i Skolen, den hine aldrig er befriet for. Havde vi først et Skolehus, og Skoleholder med saa fordelagtige Vilkaar som disse, skulle vi gjerne forbinde os til, hvor faa Beboere vi ere imod disse, at vedligeholde den uden deres eller andres Hjælp; ja vi har tilbudt dem, og endvidere herved tilbyder dem, at vi tvende smaa Distrikter vil, skjönt vi ere mindre Beboere, tage mod deres Udgift til Skolen, naar de vil tage imod vores, da vi tillige vil forbinde os til ej alene nu at reparere Huset, men endog bestandig vedligeholde den.

Endvidere: vil de aarlig gjøre jevnet i Udgifterne med os, skal vi villig paatage os at reparere Huset med dem. Vi vil derfor ikke haabe, at vi skulde paa-byrdes større Bekostninger ved Skolen end vore Sognemænd, og disse fordi de kan have mere Nytte af Skolen, derfor og bør have mindre Udgifter at bestride. Gjærne vil vi lade os overtale til at formere vore Skoleudgifter, naar Deres Velærværdighed eller den høje Øvrighed kan udfinde en til Børnenes Undervisning, og de unges Oplysning mere nyttig Anstalt. Men at Contribuere til Skole-Bekostning for Øsse Distrikts Beboere, hvis Udgift, som forhen er vist, er ikke saa store som vores, gaar vi, og det med Grund, ikke villig til. Imidlertid skal langt fra hverken selvraadighed eller opsætsighed findes hos os, saa meget mindre som vi er overbeviste om, at den højgunstige Øvrighed, til hvilken Side deres Dom end maatte falde, stedse dømmer efter Ret og Billighed.

Hostrup og Vesterbæk, den 10. July 1786.

Paa egne og øvrige Hostrup Skole Distrikts Vegne:
Peder Nielsen. Christen Pedersen.

Søren Nielsen, Haltrup.

Peder Christensen, Abildhede.

Paa Vesterbæk Distrikts Vegne:
Jørgen Sørensen. Mogens Nielsen.

Denne Redegørelse fra Hostrup og Vesterbæk giver et godt Indblik i mange Ting. Først og fremmest i Skolens Tilstand den Gang. Man forstaar, at den var forbedret en Del, men dog endnu var ringe. Dernæst i den store Ærbødighed, i hvert Fald i Ordvalget, man viste over for de kirkelige Tilsynsmænd, og endelig i mangt og meget af Jydens Sind, Sejghed og

Handelstalent, der i rigeligt Maal synes at have tilhørt Øse-Beboerne — den Gang.

Endelig svarede Næsbjerg Skoledistrikt:

Nesborg Sognemænds Erklæring paa foranstaaende vor Sognepræstes velærværdige Hr. Hjerrilds Pro-memoria!

Saa lidet kan vi tvivle om Deres Velærværdigheds Lyst til almindelig Kundskabs udbredelse, saa lidet kan vi tvivle paa, at De jo let indser og kjender, at vi har langt større Udgifter til Skolen end Øsse Sogns Hoveddistrikt, uagtet de selv reparerer og vedligeholder deres Skolehus. Vi ønsker ikke at forrige Tidens uvidenhed mere skulde indtrænge sig hos os, men at den Kundskab, skjønt paa vor egen Bekostning, som Deres velærværdighed med Flid har søgt at lægge Grund til, maatte læres og formeres i vore egne Skoler, saa at vi ikke skulde sættes i den Nødvendighed at lade vore Børn hente deres Kundskab en Mil borte.

Iøvrigt vil vi rolig henstille den Sag til Deres velærværdigheds gunstige Betragtning, samt den Høj-gunstige Øvrigheds Dom.

Nesborg og Schaanager, den 11. July 1786.

Jens Nielsen.

Christen Nielsen af Schaanager.

Peder Jepsen, Nesborg.

Hans Nielsen, Bilstoft.

Straks Præsten fik Rundskrivelsen med de forskellige Tilføjelser tilbage, sendte han det hele til „højere Vedkommende“ med følgende Indledning:

Til De høje Herrer Inspektører ved Skolevæsenet.

S. T. Hr. Stiftamtmand v. Urne og

S. T. Hr. Biskop Middelboe.

Promemoria!

Da Skolehuset i Øsse, bestaaende af 4 Fag, er saa brøstfældig, at den nødvendig maa repareres, og dertil ikke, uden først at tages ned, forsvarligen kan vorde repareret, saa haver jeg til den Ende først tilholdt Hoved-Skole-Distriktets Beboere, der soliter qvaliter har holdt den vedlige, fra Skolens Opbyggelse 1750 til Datum, uden de øvrige 4 Distrikters Hjælp i Øsse og Nesborg Sogne, at forse benævnte Skolehus med fornøden Reparation. Efter deres Vægren, efter Paastand af begge Sogdenes samtlige Hjælp, er det paa lige Maade bleven Sogdenes samtlige Beboere forholdt Skolehusets nødvendige Istandsættelse betræffende. Men som de 4 Distrikter, der selv holde, lønne og koste deres Skoleholder, tror sig derved fornærmet, da Skoleudgifterne for dem overstiger Hoveddistriktets, har jeg holdt det fornødent at ophente Betænkning fra begge Parterne, som herved ydmygst følger, før jeg hos de høje Herrer Direktører for Skolevæsenet vilde gjøre ydmygst Forespørgsel.

Af medfølgende begge Parternes Betænkning ville den højgunstige Øvrighed gunstigt kjende, hvis Paastand, der maatte være mest grundet. Efter Forordningen om Skolevæsenet af 23. Januar 1739 Art. 24 maatte synes, at begge Sognene skulle istandsætte den, da de begge have contribueret til dens Opbygning. Men samme Forordnings 22. Art. siger og, at hver Skoles Distrikt skal gjøre alt til Skolehusets Bygning. De 4 Skoledistrikter, der selv forsyner sig med Skolemestre, deres Paastand har vist nok medfør af Rimelighed og Billighed, da Skoleomkostningerne for dem upaatvivlelig overgaar hines Skoleudgifter.

Endel derimod af Interessenterne ved Hovedskolen, f. Eks. Carlsgaarde 1 Beboer, Helle 4, Heeager 6,

Nordenskov 3, Oved 4, indvende ikke uden Grund, at da de formedelst Vejenes Vanskelighed og Længde til Skolen, samt haard Vinter-Vejrligt, sjældent nyder eller kan nyde nogen Fordel af Skolen, i det mindste ikke før Børnene er 10 a 12 Aar gamle, og undertiden kunde de endda ikke, med indtræffende Uføre. Saa deres Børn ikke før omtrent ved den Alder de gaa til Konfirmation, kan høste Fordel af Skolen, skulde være lige saa nær til at gjøre jævnet med i at istandsætte Huset. — Hvad iøvrigt de 4 Distrikter beraaber sig paa, at de ikke benytter, eller har fornøden at benytte sig af Hovedskolen, da hver Distrikt for sig ser til at være forsynet med duelige Skolelærere, har Sandhed til Grund.

Imidlertid indstilles dette underdanigst til de høje Herrer Direktørers højgunstige Resolution, hvilken af Parterne, enten Hovedskole-Distriktet ene, eller samtlige Beboere i Øsse og Nesborg Sogne, saadan Skolehusets i Øsse højstnødvendige Reparation maatte falde paa.

Øsse Præstegaard, den 18. Julii 1786.

O. Hjerrild.

Skoledirektørerne gav straks A m t s p r o v s t e n, Provst S i e d e l m a n n i Allerup, Ordre til at undersøge Sagen. Provsten rejste saa til Øse, og hvad han der foretog sig, indberettede han som følger:

Underdanig Erklæring til Stiftets høje Øvrighed om Øsse Skolehus.

For i Følge Stiftets høje Øvrigheds Ordre at undersøge Sagen angaaende Øsse Skolehus, da har jeg selv været paa Aastedet, tillige med Sognepræsten S. T. Hr. Hjerrild og en stor Del saavel af Hovedskole-

Distriktets, som øvrige uden for Distriktet værende Beboere af Øsse Sogn; og befandt da, at den værende Skolehus' hele Forfatning, især paa dets Underdel, at det behøver straks Reparation før det kan nyttes, om hvilket de forsamlede Beboere ogsaa straks blev mindede.

Endel af Forsamlingen ønskede at faa Skolehuset opført paa et højere og mindre fugtigt Sted af Grundmur, som de ansaa for tjenligst og mest varig, foregivende at derved kunde spares de 2 Sk., som udgjør aarlig 8 Mrk., som Distriktets egentlige Beboere hvert Aar har udgivet alene for at kline og holde Væggen vedlige. Endel derimod mente, at det kunde istandsættes paa forrige Maade; det sidste kan vel af en fornuftig Haandværksmand lade sig gjøre, men det første var i sig selv . . . . .

Til den Bekostning at bestride tilbød de uden for Hoved-Distriktet i Øsse Sogn værende Beboere, i hensigt at fornøje alle vedkommende godvillig at ville give $\frac{1}{3}$ Sk.*), siger en trediedel Skilling, imod at Hoveddistriktets Beboere betalte det øvrige.

Naar jeg altsaa i Henseende til begge Parter skal afsige min underdanige Betænkning, da har vel i Aaret 1750 daværende Stiftets høje Øvrighed ved dens Paategning paa Fundatsen, anset baade Øsse og Nesborg Sognes Beboere pligtig at opbygge Skolehuset, men N. B: da var intet Skolehus tilforn; da skulde Skoleindretningen og Væsen først sættes i Værk, men dog ej forbundet Sum til sammes Vedligeholdelse; lige saa lidet en tidligere Ejer er forbunden til at holde den Degnebolig vedlige han har bygget, skjønt han har bygget det. Distriktets egentlige Beboere modtog altsaa derefter Skolehuset i forsvarlig Stand, og siden

*) d. e. Tredieparten af Bekostningen.

den Tid, som er over Hævds Tid, ene og alene uden at betale de andre, eller tage dem med, selv har holdt den vedlige, og Aarlig hver Sted dertil har, efter deres egen Beslutning, givet 2 Sk., der udgjør som foran meldt hvert Aar 8 Mrk.

De har saa meget mere alene paataget sig ved Skolehuset og dets Reparation, som de endogsaa uden de øvrige uden for Distriktet værende Beboeres Samtykke har nedrevet Skolestuen fra 3 til 2 Fag, og derved udeladt disse sidstes Børn fra Rum og Plads i Skolen. Saa ogsaa Forældrene fra at reparere det Hus, som hverken de eller deres Børn kunne faa nogen Nytte af. Billigheden synes mig at tilføje, at siden de øvrige Beboere af Sognene Øsse og Nesborg, aldeles ingen Nytte har af Øsse Hovedskole (Distrikt), selv maa besørge deres Børn underviste, hvilket koster dem langt mere end de andre, burde være befriet for den Reparation, imod at de selv fremdeles besørger deres Ungdom ved duelige Skoleholdere underviste og oplærte.

Og derimod Øsse Skoles Hoveddistrikt alene maa at sætte Skolehuset istand, samt herefter at vedligeholde samme, hvorved dog kunde bemærkes, at da nogle Steder, saasom Carlsgaarde, Helle, Nordenskov, Oved og Heeager, der er under Hoveddistriktet indbringende, ligger saa langt fra Skolen, at de har mindre Nytte deraf, og mere vanskelighed i for deres Børn at komme dertil, disse da kom i Betragtning i henseende til Bekostningens Bestridelse, imod Øsse Byes Beboere, der har saadan ved Siden af sig, og kan faa deres Børn derop, og have Nytte af den tidlig og sildig.

Hvilket altsammen underdanigst indstilles til Stiftets høje Øvrigheds gunstige Eragtning.

Allerup Præstegaard, den 28. August 1786.

S i e d e l m a n n.

Stiftsøvrigheden afgjorde nu Sagen som følger:

Til Hr. Provst Siedelmann, Allerup.

At Øse Skolehus er meget brøstfædig, og trænger højlig til en hastig Hovedreparation tilstaar alle. — Men at paalægge Næsborg Sogn, og den Del af Øse Sogns Beboere, som er inddelt i aparte Skoledistrikter, at tage Del i denne Reparations-Bekostning paa et Skolehus, hvoraf de hverken har eller formodentlig agter at benytte sig, synes højst ubilligt.

Skolefundatsen for Øse Sogn paalægger dem ej heller saadant.

Aprobationen indeholder alene: at begge Sogne, Øse og Nesborg, vil tilkomme at bekoste Skolens Opbyggelse. Men ikke siger den, at den samme Regel skal gælde for Vedligeholdelsen, eller i Fremtiden. Nesborg Sogn, samt Beboerne uden for Øse Sogns Hoved-Skole-Distrikt, er inddelte i visse Skole-Distrikter, og bestrider selv de erforderlige Udgifter Skolevæsenet angaaende, uden Hjælp fra andre, og naar Øse Sogns Hoved-Skole-Distrikt forholder sig ligesaa, sees ingen Fornærmelse vil finde Sted. — Ikke destomindre har de 2 smaa Skole-Distrikter fra Hostrup og Vesterbæk i Øse Sogn tilbuden, endnu for denne Gang, og uden Følge for Eftertiden, at erlægge den tredie Skilling af Bekostningen paa anmeldte Skolehuses Istandsættelse, tilligemed behøvende Pligts- eller Haandarbejde, lige med de andre, Kjørsel undtagen, som Hoveddistriktet selv skulde besørge. I følge heraf vil vi forvente, at Beboerne i Hoveddistriktet, ved Hjælp af ovenmeldte 2 Skoledistrikter, foranstalter Skolehuset, under Sognepræstens Opsigt, forsvarlig og allerhelst af Grundmur, efter de flestes Ønsker, istandsat det snarest muligt, og hvormed Deres Velædle Højærværdig-

hed formodes at have Indseende. Og skulde De bemærke videre Modvillighed, kunde største Lodsejere i Distriktet anmodes om sin Medvirkning, da man ej bør paatvivle, at denne saa højstnødvendige Reparation jo uden Ophold fuldføres.

Ribe, den 2. Septbr. 1786.

C. Urne. Middelboe.

Hermed maatte Sagen betragtes som afgjort. Stiftsprovst Siedelmann paategnede Stiftsøvrighedens Skrivelse og sendte den til Pastor Hjerrild, Øse. — Efter nogen mundtlig Forhandling og „Trækkeri“ her blev der taget endelig Bestemmelse om Opførelse af en ny Skole i Øse By. Næste Sommer blev den bygget, og om Afleveringen og Synsforretningen fortæles:

An. 1787 den 13. August mødte Herreds-Provsten Lauge Siedelmann, for i Overværelse af Kapellanen for Øse og Nesborg Menigheder S. T. Hans Hjerrild, Sogndegnen og en Del af Sognefolkene at tage Syn og overleverede den i Øse By opbyggede nye Skole-Hus; og befandtes da tæt næsten Degneboligen, og norden Kirken, bygget 3 Fag 9 Al. i □ Grundmur, vel istand i alle Maader. I Huset en Forstue, en rummelig Skolestue med Bord og Bænke, samt Køkkenen, alt saaledes, at baade de, der har staaet for Bygningen, og de, der har Contribueret dertil, har Ære deraf. Dette Skolehus, der har kostet ialt 78 Rdlr. 3 Mrk. 8 Sk., er bekostet, de to Dele af Øse Distrikt, der tillige har gjort Spænddagene, og den 3die Part af de 2 smaa Distrikter i dette Sogn; men for Eftertiden vedligeholdes samme Skolehus af Øse Skoledistrikts Beboere alene, alt efter høje Øvrigheds Resolution. Til at syne

Huset blev fremkaldede 2 Haandværksmestere, neml. Claus Njelsen og Jørgen Thomsen, og tilspurgt om hvorledes Huset var bygget, og om noget manglede ved samme i nogen Maade, som vedkommende (krævede) til at kalde samme vel bygt?

Hvortil de svarede, at aldeles intet derpaa var at udsætte, men ålt var vel og forsvarligt gjort. — Derpaa blev Degnen spurgt, om han ved bemt. Skolehus havde noget at erindre, eller forefandt noget manglende nu samme skal af ham modtages, at bruge efterdags, som Skolehus til Ungdommens Undervisning. — Han svarede Nej! men glædede sig ved, endnu før hans Øjne luktes*), at kunne faa saa smukt et Sted til Brug for Læreren og Lærlingerne i Eftertiden; og her tilligemed det forsamlede Folk takkede med een Mund deres unge Præst for hans havde Umage med og Tilsyn ved Huset baade tidlig og sildig. Ved denne Forretning meldte sig Degnens Søn, Jens Christen Pedersen, der tillige er Faderen Medhjælp i Kirken og Skolen, og tilkjendegav, at han af Beboerne i Distriktet havde kjøbt de 4 Fag Hus, som tilforn havde været Skolehus, ved den sønder Ende af det øster Hus ved Degneboligen, og ved en Del Bekostning har sat samme istand til Brug for sin gamle Fader mens han lever; haabede derfor, at det som hans Ejendom maatte i Eftertiden, dersom denne ej skulde være saa lykkelig at være Degn efter sin Fader, da maatte komme ham det til gode, og derfor 2 af Skifteretten udnævned, uvillige Mænds Sigelse blive ham og hans Arvinger udbetalt af Successor; hvilket Præsten lovede at referere høje Vedkommende, og derpaa erholdt Resolution, som denne Forretning skal blive tilført, til Oplysning og Efterretning i sin Tid. Den gamle Fader

*) Degnen Peder Pedersen var 79 Aar.

tilstod dette at være rigtigt, som Sønnen havde tilført, og samlede sin Begjæring med sin Søn. Siden ingen efter tilspørgsel havde videre ved denne Forretning at erindre og tilføre, bliver herved dette smukke Skolehus i god Stand overleveret Sognedegnen, Hr. Peder Pedersen, til samme at tage i Besiddelse og Brug som Skolehus for Eftertiden, samt at være og blive til samme ansvarlig i alle mulige Maader.

Og saaledes bliver samme Forretning ved alle vores Underskrift sluttet og stadfæstet.

Datum ret supra.

Paa Hr. Kammerraad Varhoes og egne Vegne:

Siedelmann. H. Hjerrild.

Peder Pedersen.

Jens Christian Pedersen.

Som Haandværksmestre:

Claus Nielsen. Jørgen Thomsen.

Til Vitterlighed ved denne Forretning:

Peder Nielsen. Jørgen Sørensen.

Man kan af alt, hvad der her er fortalt om denne Skolesag, forstaa, hvor stor en Ting det var at opføre et Skolehus „9 Alen i Kvadrat“, og hvilken uhyre Sum 78 Rdlr. udgjorde. Det var andre Forhold end nu til Dags. Nu koster en Skole ikke saa lidt mere at bygge. Dengang var der Nøjsomhed og smaa Fordringer. Om vor Tid kan man vist sige det modsatte. Denne Skolehistorie er derfor interessant. Den giver et Indblik i hine fjerne Tiders Liv og Livssyn, og — derfor har vi gjort den saa lang.

V. Virkningen af Skoleloven af 1814.

Skoleloven af 1814 krævede bl. a. en ny Skoleplan for hvert Sogn og — indtil denne kunde approberes —

en midlertidig, forbedret Plan. Denne midlertidige Plan blev de fleste Steder den gamle Ordning. Det var knappe Tider efter Krigen 1807 — 14 og Bankerotten 1813. — Den endelige Skoleplan for Øse Sogn efter Skoleplanen af 1814 blev først approberet og indført 1828. Den lyder i det væsentlige som følger:

Skoleplan for Øsse og Næsberg Pastorat, approberet af det kongl. danske Cancellie d. 1. Marts 1828.

Distriktets Tilstand efter Planen.

A. Øsse Sogn.

1. Hovedskolen i Øsse, dertil Øsse Bye, Oved, Nordenskov, Heeager og Præstegaard.
2. Biskolen i Hostrup, dertil Hostrup, Haltrup, Graulund og Abilhede.
3. Biskolen i Vesterbæk, dertil Vesterbæk, Skamstrup og Carlsgaarde.

B. Næsberg Sogn.

(Omfatter Næsberg og Skonager Distrikter.)

Skolelærerens Løn for Fremtiden.

1. Den faste Lærer i Øsse Hovedskole, som tillige er Kirkesanger i Øsse Sogn.

a) De forrige Kirkesanger- og Skolelærer-Emolumenter af Øsse Sogn (undtagen Skole- og Lysepengene, hvilke sidste gaar til Skolekassen) neml.: Boelig med Jord og 2 Læs Halm i Fourage, Degnekorn 6 Tdr. 4 Skp. Rug, Offer og Accidentser, Smaaredsel, Æg og Mælk til Oste, Brændsel, 22 Læs Tørv.

b) Tillæg (til Erstatning for Degnekaldets Indkomster i Næsberg og for till. om Sommeren at

undervise 2 Dage i Hostrup Biskole og 2 Dage i Vesterbæk Skole, hvilken sidste kan søge Hovedskolen) 10 Tdr. Byg in natura, 12 Tdr. Byg efter Capitelstaxt, 4 Læs Høe af anordningsmæssig Vægt, 8 Læs Tørv og 16 Læs Klyne.

2. For hver af Hjælpelærerne i Hostrup og Vesterbæk Biskoler: 7 Tdr. Byg efter Capitelstaxten for at give 6 Dages ugentlig Undervisning fra 1ste Oktbr. til 1ste Maii. Kost og Logi i Hostrup og Vesterbæk Bye, hvor Skolestuen lejes og forsynes med fornødne Undervisnings-Apparater, samt 12 Læs Brændsel til hver Skole.

(Punkt 3 og 4 omhandler Næsbjerg Sogn.)

A n m æ r k n i n g e r.

Kornet in natura lignedes paa begge Sogne og tilføres Skolelærerne i deres Boeliger til hvert Aars Mortensdag. Byg-Agiften efter Capitelstaxten udparteres ligeledes paa begge Sogne. Penge-Udgifterne til Boeligs Opførelse i Næsberg, Skolebygningernes Vedligeholdelse og Skolestuens Leje tilsvares ligeledes efter Ligning af begge Sogne. Derimod udreder ethvert Distrikt for sit Vedkommende det fornødne Ildebrændsel, og de foreslaaede 4 Læs Høe til den faste Lærer i Øsse Sogn erlægges alene af dette Sogns Beboere. Indtil en Skolebygning paa 9 Fag i Næsberg opføres og kan benyttes maa et passende Skolelokale lejes i Næsberg Bye. —

Gjenpartens Rigtighed bevidnes.

Ribe nordre Amtsprovsties Skoledirektion,
d. 21de Marts 1828.

Castenskjold. Frost.

Den ny Skoleplan bibeholdt den gamle Inddeling i 5 Skoledistrikter. Af nyt var der bl. a. det, at Næsbjerg Hovedskole, som endnu nøjedes med en lejet Stue fik en fast Lærer, der tillige blev Kirkesanger i Næsbjerg Kirke. Alle 5 Skoler havde om Vinteren 6 Dages ugentlig Skole (4 Dage for ældste, 2 Dage for yngste). Om Sommeren var der kun de to faste Lærere, som besørgede samtlige Skoler.

I Aaret 1819 blev Helle lagt til Faaborg Sogn med Hensyn til Skolevæsenet. Der blev senere Strid om, hvor de forskellige Skoleudgifter skulde ydes, men det endte med, at Beboerne i Helle maatte betale Offer og Accidenser til Øse, men Naturalindtægterne til Degnen i Faaborg.

I sin Tid havde Øse Byes Beboere ene maattet udrede Jord til Øse Degnebolig. Det glemte de aldrig. De frygtede nu for, at Øse Sogn i Følge den nye Skoleplan skulde være med til at betale Jordlodden i Næsbjerg. De ansøgte derfor Cancelliet om, hvis dette var Tilfældet, at de da maatte faa en Erstatning for Jordlodden i Øse, eller, da de ansaa denne for rigelig stor, at faa noget af Lodden tilbage. Cancelliet svarede, at Jordlodden i Øse ikke var for stor, men at Øse Sogn skulde være fri for at bidrage til Jordloddens Anskaffelse i Næsbjerg. —

1832 er det galt igen. Skolelæreren i Næsbjerg har endnu ikke anordningsmæssig Bolig og faar derfor aarlig 10 Tdr. Byg i Erstatning. To Mænd fra Øse ansøger da Cancelliet om, at Øse Sogn maa blive fri for at tage Del i denne Udgift og faa Erstatning for de forløbne 3 Aar. Svaret lød: De 4 Tdr. Byg skal Øse Sogn forholdsmæssig være med at betale. De 6 Tdr. (for Fourage og Græsning) skal Næsberg selv betale. De fik ingen Erstatning for de 3 Aar. —

1848 søger Øse Bys Beboere om Erstatning for Jordlodden. De faar Afslag, men Løfte om Fritagelse for Øse By ved Jordlods Anskaffelse i Næsbjerg, hvorimod den øvrige Del af Øse Sogn nu skal være med til at betale. — I samme Anledning tilstoddes Øse Bys Beboere 1867 en aarlig Erstatning paa 2 Rdlr. for det, de havde ydet til Lodden i Næsbjerg gennem den paalignede Skat.

I Skoleplanen af 1828 stod der, at Vesterbæk kunde søge Hovedskolen. Det var Degnen i Øse klog nok til at opfatte til sin Fordel: at han kunde forlange, at Børnene fra Vesterbæk om Sommeren skulde gaa til Øse. Men det var Vesterbækkerne ikke tilfredse med og ansøgte 1831 om, at det maatte paalægges Skolelæreren i Øse at søge Skolen i Vesterbæk to Gange ugentlig om Sommeren (ligesom i Hostrup), da det var forbundet med Fare at færdes over Spangene. Cancelliet svarede, at Skolestien skulde gøres saaledes i Stand, at den kunde passeres uden Fare, og at Skoleordningen „skulde blive ved det bestaaende.“ Cancelliet opfattede dengang Skoleplanens Ord paa samme Maade som Degnen. I 1839, da der var Ud-sigt til Lærerskifte i Øse, ansøgte Præsten om, at den vordende Lærer maatte forpligtes til at holde 2 Dages ugentlig Skole i Vesterbæk om Sommeren. Nu har Cancelliet faaet en ganske anden Mening om Sagen og svarer, at det paahviler Læreren, ogsaa den nuværende, at søge Skolen i Vesterbæk og ikke omvendt. Ordet „k a n“ betyder, at Skolekommissionen efter Omstændighederne kan bestemme, hvad der er mest hensigtsmæssig.

Skolevæsenets Administration var saaledes: Øverste Myndighed var Cancelliet, næstøverste Myndighed Biskoppen, derefter Amtsskoledirektionen, der

bestod af Amtmand og Amtsprovst, og endelig for hvert Sogn Skolekommissionen, som Præsten var Formand for. Beboere med over 32 Tdr. Hartkorn kaldtes Skolepatroner og var Medlem af Skolekommissionen. Amtsskoledirektionen udpegte en eller flere af Skolekommissionen til Skoleforstandere. Fra 1840 til 1843 finder vi gode Oplysninger om Øse Skolevæsen i Skolekommissionens Protokol. Den første Skolekommission, der her nævnes, bestod af: Jurgensen (Sognepræst), Hans Chr. Christensen, Søren Iver Christensen, Peder Jensen, Søren Pedersen Schwartz, Søren Knudsen og Thomas Christensen. Skolekommissionen holdt ordinært Møde en Gang maanedlig, og en Gang hvert Aar lagde den Ligning. I 1840 behøvedes til Skolevæsenet foruden Naturalierne kun 51 Rdlr. Skolekommissionen handlede oftest med kort Varsel. Ved et Møde bestemtes der engang Eksamen til Dagen efter. Der var Sædferie i Foraar og Efteraar. Desuden var der Højbjergningsferie og Høstferie. Feriernes Længde og Tid blev indrettet efter Behov. Var Høsten vanskelig, forlængedes Ferien for ældste Klasse. Blev Efteraarsarbejdet forsinket, begyndte Vinterskolen først, naar det var tilendebragt. Ang. Skolegangen bestemtes det i 1840, at ældste Klasse skulde i Skole Mandag, Onsdag og Fredag, og yngste Klasse de øvrige Dage.

I 1840 var Provst Daugaard, Thorstrup, Amtsprovst. Han havde stor Interesse for Skolen, og han drev flittigt paa med at forbedre Skolevæsenet, bl. a. ogsaa i Øse Sogn. Hvert halve Aar modtog han Beretning fra Præsterne om Skolevæsenets Tilstand. Men adskilligt ved denne Ordning fandt han upraktisk og unyttigt. Han udarbejdede saa selv et Skema til en aarlig Indberetning.

VI. En stor Skolesag.

1841 modtog Skolekommissionen følgende Skrivelse fra Provst Daugaard:

„I den approberede Plan af 1. Marts 1828 for Skolevæsenet i Øsse og Næsberg Sogne er ingen Tidsfrist sat, inden hvilken de til Skolebrug fornødne Bygninger skulde være opførte, og skjønt nu over 12 Aar var forløbne, siden den traadte i Kraft, har denne Skolekommune ikke endnu nogen fast Skolebygning, naar undtages Skolen og Kirkesangerboligen i Øsse, ej heller er endnu noget Skridt gjort fra Communens Side til at sørge for saadanne Bygningers Opførelse.“ — — — „Med Hensyn hertil finder Direktionen sig foranlediget til, for at raade Bod paa denne Ufuldkommenhed ved Skolevæsenets Organisation, at bestemme, at samtlige endnu manglende Skolebygninger, som Distriktets Inddelinger efter Planen gjør fornøden, maa være opførte inden Udgangen af 1843, og forventer man inden 6 Uger fra Commissionen Forslag angaaende, hvorledes dette Arbejde rigtigst fordeles paa disse 3 Aar.“ — — — I samme Brev foreslaar Provsten, at der begyndes med Næsbjerg Hovedskole. Han foreslaar ogsaa at lægge Næsbjerg og Skonager sammen til et Distrikt; men hvis dette kan antages, begyndes der med en af de andre Skoler. —

Denne Skrivelse kom som Lyn fra klar Himmel. Her i Øse — Næsbjerg var man godt tilfreds med, som det var, og mente sig i sin lovlige Ret dertil. Skolekommissionen gav derfor følgende selvretfærdige, skriftlige Svar:

„Skoledirektionen har i Skrivelse af 11. Jan. afæsket Skole-Commis. Erklæring med Hensyn til en

tilsigtet dels Efterkommelse dels Forandring i Skolevæsenets nuværende Organisation i Øsse Pastorat. — Denne Skrivelse troer Commiss. at indeholde 3 Poster neml.:

1. En Irettesættelse eller Bebrejdelse til Communen for en formentlig Pligtforsømmelse,
2. et Paalæg om Skolehuses Bygning m. m.,
3. et Forslag til en Forandring i den approberede Skoleplan.

Hvad disse forskellige Poster angaar, da tager Commiss. sig den ærbødige Frihed at bemærke følgende: Uagtet den omhyggeligste Gennemlæsning af den approberede Plan, kan Commiss. ej skønne rettere, end at hverken den selv eller dens Forgængere i fjerneste Maade kan antages at være mindede om, at det paalaa den at gjøre noget Skridt i den omhandlede Henseende, tværtimod har den staaet i den For mening, ...“ o. s. v. . . . . at den ikke maatte bygge uden Cancelliets Tilladelse, — at den tidligere Skolepatron, Justitsraad Rosenørn, ofte havde bestyret dem deri, — at ingen havde faaet det ud af Planen, at de skulde bygge, — at om nogen i denne Sag har forsyndet sig, maa det være Skoledirektionen! — Endvidere skriver Commiss., at de lejede Skolestuer lader intet tilbage at ønske, men er rummelige, lyse og luftige og bruges ikke til andet. De har ogsaa en god Beliggenhed. Det er en ganske unødvendig Udgift at bygge Skoler. „Hvorfor altsaa bebyrde Pastoratet ene hvad Øsse Sogn angaar med en unødigt Udgift af ca. 400 Rdlr., som Pastoratet ikke engang kan udrede uden rent at gaa i Armod.“ — Commiss. kunde godt gaa med til den ny Ordning i Næsbjerg og vilde ogsaa nok bygge en Skole ved Kirken der, men frygtede

Udgifterne ved et eventuelt Krav om Degnebolig og Jordlod til samme.

Ved et Møde 11. Maj 1841 foreligger Provstens Svar:

Sagen om Næsbjerg vil nu trods en Del Beboeres Modstand gaa til Cancelliet med Anbefaling om Sammenlægning til et Distrikt. Men først skal der forhøres om Jord til Skole, Bolig, Gymnastikplads m. m. — Kræver den stedlige Plan ikke tydelig nok egne Bygninger, saa gør Skoleloven af 1814 det. Men da Næsbjerg Skole nu maa vente, maa der snarest tages fat paa de andre!

Skolekommissionens Svar er i Korthed følgende:

Det er ganske umuligt at faa Jord af nogen i Næsbjerg. Skolekom. kan derimod foreslaa Pladsen ved Kirkegaarden, kaldet „Kirkens Fortoug.“ Skolelod er det lige saa vanskeligt at skaffe, men det kan maaske lade sig gøre, naar der engang bliver Fæstledighed paa Præstens Annexgaard. Næsbjerg Sogn er meget fattigt og taaler ikke større Udgifter. For at betale deres Udgifter, har Beboerne solgt deres bedste Kvægbesætning. Indtræder daarligere Tider, kan intet hindre næsten et helt Sogn i at gaa paa Fattigvæsenet. Skatterne skal betales, Godsejeren vil betales, kun Præsten nødsages at vente med sin Betaling. — Øse Sogn er ikke saa fattigt, men Opførelsen af Skoler i dette Sogn maa alligevel vente. Desuden kan der ingen Steder faas Jord, og hvor skal Husene saa bygges? Det er en ganske unødigt Udgift, saa længe der kan lejes Skolestuer. — Sagen maa med alle Bilag „tilstilles det kgl. danske Cancellie til Afgørelse, for at den (Skolekommissionen) kan være sagesløs

for den Beskyldning, ikke at have forsøgt ethvert lovligt Middel til Fritagelse for en efter deres Mening unødvendig Udgift.“

Kort efter kom en Anmodning fra Provsten om Tilsendelse af Tegning over den ny Skole i Næsbjerg. — Men Skolekomm. vil vente, til Cancelliets Svar foreligger.

Imidlertid sker der den Forandring i hele Landet, at Skolekommissionen ophæves, og et saakaldt Sogneforstanderskab overtager fra 1. Januar 1842 samtlige kommunale Sager. Ved det nye Raads første Møde i Øse 25. Jan. 1842 forelaa fra Provsten en Skrivelse, hvori han gjorde Rede for Forhandlingen med Skolekommissionen. Provsten har endnu ikke sendt Sagen til Cancelliet, men har villet oppebie det ny Raads Betænkning, der snarest udbedes. — Svaret herfra blev som sidst; dog føjedes der til, at Raadets Medlemmer fra Næsbjerg Sogn ønskede hele Sagen udsat, til der forelaa Fæsteledighed paa Annexgaarden, for da at ordne alt paa det bedste. — Men i Juli svarede Direktionen, at der straks skulde udlægges Skolelod i Næsbjerg, og at der skulde indsendes visse Erklæringer angaaende den ny Skoleplan for Næsbjerg. — Nu var der nok ingen Mulighed for at slippe, og dog endes man om at søge Udsættelse endnu engang. Ved et Møde i Februar 1843 forelaa nemlig, uden mindste Varsel eller Forhandling, fra Skoledirektionen en ny Skoleplan, approberet af Cancelliet 7. Febr. 1843. Da søgte man Udsættelse med Byggeriet nok et Aar, men det blev nægtet. Næsbjerg var nu 1 Distrikt, og der skulde bygges en Skole. Denne første Skole i Næsbjerg stod færdig samme Aar til 1. August og kostede ca. 130 Rdlr.

Den ny Skoleplan blev selvfølgelig ikke modtaget uden Mukken. Enkelte af dens Punkter var saaledes længe om at ske Fyldest. I Skoleplanen var der Forslag om at omdanne Øse Sogn til to Distrikter i St. f. tre. Den ene Skole skulde saa ligge midt imellem Øse og Hostrup og være fælles for disse to Distrikter! Den anden Skole skulde ligge i Vesterbæk. Her var noget „at tærse Langhalm paa.“ Skolerne skulde bygges 1844 og 45, men blev først opført 1847! Sogneforstanderskabet fandt nemlig paa at foreslaa een Skole for hele Sognet. Man foretog Opmaalinger for at finde et passende Midtpunkt. Fra Vesterbæk til Haltrup var der 12.068 Alen, Midtpunktet derimellem var paa Søren Jessens Mark i Nordenskov. Alle tilstedeværende kunde gaa med til at bygge Skolen der. (Vesterbæks Repræsentant lovede dog kun for sig selv.) Der blev nu sendt en Ansøgning om Sammenslutning til eet Distrikt. Der forhandlede længe uden Resultat. Forstanderskabet ændrede saa sit Forslag til, at Hostrup skulde være for sig og Øse og Vesterbæk sammen; den sidste Skole skulde saa ligge ved Bredmose. Men Skoledirektionen holdt paa sit Forslag. I April 1846 kom en ny Skrivelse med strengt Paalæg om at bygge; men Sogneforst. enedes let om, at Tiden var for fremrykket. Der kunde ikke faas Sten, og der kunde ikke faas Lyng til Tag! — og man ventede endnu et Aar. Imidlertid tog Sognets Beboere Sagen i deres Haand og sendte 2 Gange Ansøgning til Sogneforst. om igen at faa de tre Distrikter. Det kunde Sogneforst. dog ikke arbejde for.

I April 1847 gentoges Befalingen fra oven, og Tirsdag 4. Maj mødtes Sogneforst. for at udse Pladserne til begge Skoler, som man nu vilde bygge samtidigt. Den ene Plads blev paa Jørgen Lauridsens

Mark i Hostrup, den anden ved Bredmose. Til den østre Skole tillagdes Beboerne fra Hostrup, Haltrup, Abilhede, Graulund, Nordenskov, Oved, Heager og Rønrogel. Til den vestre Skole Resten af Øse samt Vesterbæk, Skamstrup og Karlsgaarde. Det ser saaledes ud, som om Sogneforst. delvis byggede efter sin egen Plan. Degnen i Øse skulde om Sommeren holde Skole i begge Skoler, om Vinteren skulde han have en Hjælpelærer. Begge Skoler kostede tilsammen ca. 500 Rdlr., som straks blev paalignet Beboerne i Skoleskat. Den gamle Skole i Øse og Levningerne fra Opførelsen af de to nye Skoler solgtes ved Auktion. — — Hostrup Skole blev 1872 flyttet til sin nuværende Plads. Samme Aar flyttedes Øse Skole tilbage til Øse til Nordenskovvejen, og Vesterbæk fik egen Skole.

VII. Lidt om Skolegangen m. m.

Hvorledes var nu Undervisningen i den Tid, her er omtalt? Fra en Eksamen 1840 fortælles, at Skolekomm. havde al god Grund til at være tilfreds baade med Lærerens Flid og Børnenes Fremgang. Mindst heldig havde Øse Skole været; men Skolekomm. skønnede tydelig, at Aarsagen var den, at næsten alle tungnemme Børn uheldigvis var samlet her. Der kunde følgelig ikke tillægges Læreren nogen Skyld. Fra andre Eksaminer udtales Tilfredshed. — Som tidligere omtalt havde man i de første Skoler ingen særlig Metode. Men saa opstod den saakaldte „Indbyrdes Undervisnings Methode“. Kongen blev saa begejstret for denne Metode, at han udstedte Befaling om, at den skulde indføres overalt. I 1838 leveredes til Skads Herreds Skoler 82 Sæt Tabeller af „Indbyrdes Undervisnings Methodes Apparat“. Provsten skrev til Can-

celliet, at Skolerne her var for smaa til, at Metoden kunde anvendes. Men i 1840 brugtes Metoden alligevel i samtlige Skoler. Her kan vi ikke gaa nærmere ind paa en Forklaring af denne Metode; men den gik ud paa, at Børnene inddeltes i Hold, og hvert Hold fik en af de større Børn som Bihjælper, der skulde tage sig af deres Undervisning den Dag. Læreren dirigerede blot, som Regel ved Stød i en Fløjte. — Om trent samtidig med, at Metoden indførtes her, var dens Glanstid allerede forbi, men her som andre Steder holdt den sig dog i flere Aar.

Det vi nu kalder „Vestjydsk Skoleordning“ indførtes her i Sognet 1859. Den daværende Provst, Provst Claudi i Varde, indvarslede til et Forhandlingsmøde i Varde om en ny Skoleordning. Sogneforst. for Øse — Næsbjerg sendte 2 Mænd til Mødet med Pligt til at udtale sig for en saadan Ordning af Skolegangen, at begge Klasser gik hver Dag om Vinteren (1. Oktbr. — 1. Maj), og Sommerskolen indskrænkedes til 1 Dag ugentlig for yngste Klasse. 20. Septbr. samme Aar kom Provsten til Øse for sammen med Sogneforst. at træffe den endelige Bestemmelse. Sogneforst. med Undtagelse af Præsten foreslog, at Degnen, Poulsen, og den nyansatte Vinterlærer, Niels Tønning Sørensen, skulde læse skiftevis i begge Skoler. — Saa blev ingen forfordelte! Provsten foreslog, at hver Lærer fik sin Skole med begge Klasser. Det sidste blev vedtaget. Poulsen skulde være Lærer i vestre, Vinterlæreren i østre Skole. Dog blev det bestemt, „at Poulsen hver Lørdag læste i den østre Skole for at prøve Børnenes Fremgang og katekisere med dem, indtil Vinterlæreren faar den fornødne Øvelse og Erfaring, samt iøvrigt gjøre ham opmærksom paa, hvad han maatte ansee fornødent til Undervisningens

Fremme. Vinterlæreren skal da hver Lørdag gaa til den vestre Skole og der indtil Kl. 11 Formiddag selsætte Børnene med Læsning, Regning eller Skrivning, og derpaa begive sig til den østre Skole, for da den øvrige Skoletid af Dagen at kunne være sammen med Førstelæreren, overvære dennes Katekisation og selv, i hans Paahør, at katekisere med Børnene.“ Denne Ordning skulde dog kun gælde det første Aar, Prøveaaret, hvorefter hver skulde overtage sin Skole. Skulde der imidlertid komme en ny Vinterlærer allerede næste Aar, skulde det hele vendes om, saa han underviste i vestre Skole de fem Dage o. s. v. — Det var en meget retfærdig Bestemmelse!

Allerede samme Aar, 1859, forelaa Ministeriets Approbationen af Planen, og nu var Ordningen den, at begge Klasser i Øse og Næsbjerg Sognes 3 Skoler fik 6 Dages Undervisning ugentlig fra 1. Oktbr. til 30. April, hvor begge Klasser undervistes samtidig. Om Sommeren var øverste Klasse helt fri for Skolegang, og nederste Klasse gik 1 Dag om Ugen. — Der stod dog i Planen, at der skulde holdes Skole udenfor den Dag for de Børn, som ønskede det. — I 1862 forhandlede Forstanderskabet om en Ændring af Skoleplanen. Der foresloges bl. a. at Børnene i Oktober og April kun skulde gaa hveranden Dag, da der var saa haard Brug for dem hjemme. Men i Stedet vedtoges det at ansøge om, at Oktbr. Maaned bortfaldt som Vinterskolemaaned. Kort efter forlangte Ministeriet imidlertid, at enten skulde den østre Skole udvides, eller ogsaa skulde der være Skole for een Klasse ad Gangen. Man vedtog det sidste, som kom til at gælde i begge Skoler. Men da man kun havde een Lærer til hver Skole om Vinteren, skulde yngste Klasse gaa 2 Dage og ældste Klasse 4 Dage. Om Sommeren

havde Førstelæreren begge Skoler, og da skulde yngste Klasse saa gaa 3 Dage hvert Sted og ældste være helt fri. Denne Ordning skulde træde i Kraft 1. November 1862; men Ministeriet har vist ikke villet anerkende den, da det gav for lidt Skolegang, for allerede i 1863 og følgende Aar holdt Vinterlæreren i Hostrup ogsaa Skole om Sommeren.

Lærernes Løn m. m.

Det var ikke nogen stor Løn, Lærerne i gamle Dage fik. Det er interessant at se, hvad Skolevæsenet og derunder Lærernes Løn kostede.

I 1840 var Udgifterne til Skolevæsenet, foruden Naturalier følgende:

3 Vinterlærere a 7 Rdlr. = ...	21 Rdlr.
4 Skolestuers Leje	12 —
Kostpenge for 3 Lærere a 6 Rdlr.	18 —
	<hr/>
	Ialt.. 51 Rdlr.,

der paalignedes samtlige Beboere i Øse — Næsbjerg.

I 1841 foretoges Ligning over Kornet, der skulde leveres. Foruden det gamle Degnekorn skulde der paalignes:

14 ¹ / ₄ Skp. Rug og	
18 Tdr. Byg in natura, samt	
30 Tdr. Byg efter Capitelstakst a 3 Rbdlr. 78	
Sk. = 52 Rdlr. 4 Mrk. 8 Sk.	

I 1851 var Lærernes Løn:

1) Lærer Poulsen, Øse:

6 Tdr. Rug in natura	
10 „ Byg - —	
12 „ Byg efter Capitelstakst	
1/2 Td. Rug efter Capitelstakst	

10 Rbdlr. i Kirkesangerløn
samt Smaaredsel.

I Smaaredsel skulde Degnen i Øse have 40 Snese Æg og Mælk til 13 Pd. Ost.

2) Lærer Poul Jessen, Hostrup:

7 Tdr. Byg efter Capitelstakst

16 Rbdlr. i Kostpenge.

Smaaredsel eller Sænd afløstes i 1863 med $\frac{5}{8}$ Fdk. Byg pr. Td. Hartkorn. — Fra 1856 udbetaltes dog hele Lønnen i Penge. Reguleringssummen for Øse Skole sattes til 360 Rdlr. Fra 1857 betaltes Kirkesangerlønnen ogsaa i Penge.

Følgende Udpluk af Sogneforstanderskabets Protokol, dateret 9. Juli 1844, er ikke uden Interesse:

„Da den Hjælpelærerne senest udbetalte Løn 7 Tdr. Byg efter Capitelstakst istedetfor de til dem forhen erlagte 7 Rdlr. Curant nu syntes at kunne give bedre begavede Lyst til ogsaa at paatage sig slige Pladser,“ — saa foreslog Formanden til en af disse Pladser et ungt Menneske, der næsten i et Aar havde nydt Undervisning i Præstegaarden og ligeledes i den Tid beskæftiget sig med at undervise Præstens Børn.

S k o l e r n e .

1750: bygges første Skole i Øse (ved Kirken).

1787: — anden — - — (ved Kirken).

1847: flyttes Skolen til Bredmose paa Præstens Hede.

1847: bygges første Skole i Hostrup.

1872: Ny Skole i Øse (ved Nordenskovvejen).

Ca. 1872: Ny Skole i Vesterbæk (Syd for Niels Nielsens Gaard Nord for Vejen).

1872: Ny Skole i Hostrup (den nuværende). Den nu-

værende Skole i Hostrup er udvidet flere Gange. Først var der et Klasseværelse, en Forstue og et Værelse til Læreren. — Saa byggedes der til mod Øst og indrettedes Lejlighed til gift Lærer. — Saa blev Skolen 2-klasset, Lærerens Lejlighed lavedes om til Skolestue og der byggedes ny Lejlighed til. — Saa blev Skolen i 1901 3-klasset. Der byggedes nyt Hus til Læreren, og indrettedes Klasseværelse og Lærerindejlighed i den gamle Lærerejlighed. 1924 byggedes Gymnastiksalen.

1882: Ny Skole i Vesterbæk. (Gymnastiksal og et Klasseværelse tilbygget ca. 1910.)

1917: Ny Skole i Øse og en Pogeskole i Oved.

1924: byggedes en Skole i Helle. Pengene til dens Opførelse fremskaffedes af Beboerne i Helle; men Udgifterne til dens aarlige Drift udredes hovedsagelig af Kommunen. (Denne Skole (Friskole) i Helle blev oprettet 1900 og holdtes i Kristen Nielsens Storstue.)

Om Lærerne.*)

Degne og Lærere i Øse:

Lærer- og Kirkesangerembedet i Øse hører til de gamle Degneembeder. Den kaldende Myndighed til dette Embede er derfor endnu den Dag i Dag Biskoppen i Ribe.

Den første af Degnene, vi ved Navn paa, er P. Skovsbo. Han beklædte vistnok Embedet sidst i Sekstenhunderne; men der foreligger ingen Oplysninger om ham.

Hans Eftermand var vistnok Thibert Lauridsen fra Aalborg. Han døde 1715.

Ca. 1720 hed Degnen Lars Simonsen (med Til-

---

*) Skrevet af J. R. Lorentsen.

navnet Varde). Han døde 1744, 61 Aar gammel. — Han var Student og var gift med en Datter af Sognepræsten, Pastor Poul Buch. I en Skatteindberetning, som Pastor Sirich indgiver 1743, skriver han: „Degnen er fattig og gammel, er ganske forarmet, har ingen Degnebolig og meget ringe Indkomst.“ Som det ses under Omtalen af Præsterne andetsteds her i Bogen, opholdt hans Enke sig, da hun var 80 Aar gammel, i Øse Præstegaard, hvor hun, som Pastor Hjerrild skriver, „underholdes af Præsten som et fattigt Almisse-medlem.“ Dette Degnepar har altsaa levet under yderst trange Kaar.

1787 var Peder Pedersen Degn og da 79 Aar gammel.

1801 var Jens Chr. Pedersen, en Søn af Peder Pedersen, Degn. Han var dengang 46 Aar; hans Hustru, Anna Sørensdatte, var 28 Aar. Han benævnes som Degn, Skoleholder og Boelsmand.

Længere opad i Attenhunderederne og videre ser Listen saaledes ud:

1834 — 1843: Morten Lindvig, født 1799. Der siges, at han skrev godt for sig og blev en Del brugt som Sagfører. Han blev forflyttet til Ølgod.

Han synes at have været en noget stridig Mand. I 1831 ligger han i Strid med Niels Chr. Christensen og Søren Sørensen i Helle angaaende Levering af 2 Læs Klyne aarlig, som de nægter at levere, da de er lagt ind under Faaborg Sogn med Hensyn til deres Børns Skolegang. Striden endte med, at de skulde levere Klynerne, saa længe Lindvig var Lærer her. Denne Sag endte altsaa med Sejr for Lindvig. Mindre heldigt gik det ham i en Strid, han i Aaret 1832 førte med Sognepræsten, Poul E. Hansen. Han var gaaet uden om Præsten ved nogle Tilførsler til Skole-

journalen. Denne Strid endte med, at Skoledirektionen idømte ham en Bøde paa 5 Rigsdaler til Øse Sogns specielle Skolekasse, fordi han havde „tilsidesat den Ærbødighed og Agtelse, han skyldte Sognepræsten, som hans nærmeste Foresatte.“ Og fra Skolekommissionen maatte han finde sig i at modtage følgende „Næse“:

„Idet Skolekommissionen fremsender ovenstaaende Skrivelse (d. v. s. Skrivelsen fra Skoledirektionen, hvori Mulkten var dikteret), som De vil holde Dem efterrettelig, haaber man, at De for Fremtiden bedre iagttager de Pligter, De skylder Deres Foresatte, ligesom man ej vil taale, at De herefter søger at udstrække Deres Virkefelt, uden for den Bestemmelse, De har, eller med andre Ord ej paa upartisk Maade indlader Dem i Anliggender, der ej vedrører Dem.“

Skolekommissionen for Øse og Næsbjerg,
d. 3. Febr. 1832.

E. Hansen. Niels Christensen.
Chr. Christensen. Henrik Christensen.

1835 strides han med Kirkeværgerne for Øse Kirke om Græsset paa Øse Kirkegaard. Lindvig hævder, at Kirkegaardens Græsning, som andrager 3 a 4 gode Læs Hø, „fra Arilds Tid“ har været benyttet af Degnene ved Øse Kirke og har været betragtet som en Del af Vederlaget for Klokkens Ringning og Kirkens Renholdelse. 33 af Sognets Beboere støtter ham i dette Krav. Kirkeværgerne hævder, at Lindvig ingen Ret har til Græsningen, og at den derfor kan lejes ud for en Sum, der kan anvendes til Hjælp til Kirkens Vedligeholdelse. Kirkeværgerne anfører, at der alt af en Liebhaber til Græsset er budt 2 Rdlr. 3 Mark. —

I en Skrivelse til Skoledirektionen nævner Kirkeværgerne dog, at Striden ikke er fremkaldt af dem, men derimod af to Mænd i Vesterbæk („paa Grund af Misundelse,“ siger Lindvig i en Skrivelse angaaende denne Sag), Jens Gydesen og Peder Hansen, og at de nødvendig vil fratage Lindvig hans Rettighed. Skolekommissionen, med Pastor Hansen i Spidsen, afgiver Erklæring i Sagen, og denne Erklæring bliver (vel nok med Sagen i 1832 in Mente) ikke i Lindvigs Favør. Skolekommissionen foreslaar dog, at Lindvig beholder Græsningen mod, at han aarlig betaler en Specie i Afgift. Sagen endte med, at Amtsskoledirektionen tilsidst tilskrev Skolekommissionen, at Lindvigs Paastand om, at han havde Ret til Høsletten paa Øse Kirkegaard, var ubeføjet. Striden endte altsaa med et Nederlag for Lindvig.

Samme Aar ligger han i Strid med Naboen, Hans Therkildsen, om Skoleloddens Skel. (Dette Aar blev nemlig Øse Skolelod udsat.) Denne Strid gik noget ud over Landmaaler Fløe, Lindbjerggaard; thi han maatte i over 3 Aar vente paa sit Honorar. Han maatte nemlig vente til Skellet blev sat af „Lands Lov og Ret“.

1843 — 1850: Jens Drongesen. Han blev forflyttet til Gadbjerg.

1851 — 1866: Hans Poulsen, født i Roust. I sine sidste Aar lejede han Niels Poulsen, Vesterbæk, til at varetage Kirkesangen.

1866 — 1878: L. Ibsen, født i Assing ved Herning. Han var Lærer og Kirkesanger i Thorstrup, før han kom hertil.

Ibsen synes at have været en ret alsidig Mand. Han kunde spinde, strikke, tække Huse, og han var vist ret god til at undervise. Mange af de gamle, som

har gaaet i Skole hos ham, gør i hvert Fald Indtryk af, at de har faaet en hel god Undervisning i Skrivning, Retskrivning og Regning. Han var ugift, og der gaar endnu her i Sognet adskillige Historier om hans Gerrighed: Hans Husholderske klagede over, at der altid var saa megen Røg i Huset. „Det gør ingenting,“ sagde Ibsen, „Røgen varmer ogsaa.“ En Juleaften sad han og Husholdersken og spiste Suppe, som var kogt paa en Høne. Da Suppen var spist, sagde Ibsen: „Nu er vi godt mætte af Suppen; lad os nu gemme Kødet til Nytaarsaften.“

Desværre var han meget forfalden til Drik, og der gaar endnu blandt de gamle mange Historier om hans Adfærd, naar han mødte beruset i Skolen. I 1869 blev der indgivet Klage til Sogneraadet over hans moralske Vandel, men da han lovede i Fremtiden at afholde sig fra berusende Drikke, lod man ham blive siddende i Embedet. — Han samlede mange Penge, der siges 40.000 Kr., hvilket var en stor Sum dengang. Da han fik sin Afsked, blev han, saa vidt vides, Værts-husholder et Sted oppe i Herningegnen, og der tilsatte han tilsidst hele sin Formue.

1878 — 1909: Søren Jensen, født 12. Juli 1843 i Tøsby, Gadbjerg Sogn. Han havde altsaa været Lærer og Kirkesanger her i 31 Aar, da han tog sin Afsked med Pension. Efter i en kortere Tid at have boet i Nordenskov flyttede han til Varde, hvor han boede til sin Død 1923. Han var uddannet paa Jellinge Seminarium, mens dens bekendte Skolemand, Svendsen, var Forstander der. Han var stærkt præget af det grundtvigske Livssyn og tog ivrig Del i det Vækkelses- og Oplysningsarbejde i grundtvisk Retning, der blev gjort her paa Egnen omkring ved Aarhundredskiftet. Ligeledes tog han ogsaa ivrig Del i Af-

holdsarbejdet og var et virksomt Medlem indenfor Logen I. O. G. T. her i Sognet. Han var en Lærer, der udførte et godt og frugtbringende Arbejde baade i Skolen og udadtil i Sognet. Da han blev begravet paa Øse Kirkegaard, satte Øse Sogns Beboere en Mindesten paa hans Grav. Stenen bærer Indskriften: „Tak for trofast Virke i Skole, Hjem og Kirke.“

Jens Ravn Lorentsen, som for Tiden er Lærer og Kirkesanger i Øse, er født i Klelund, Lindknud Sogn, 29. Juli 1879. Han var i en Del Aar, indtil 1900, beskæftiget ved Landarbejde undtagen i Vintrene 1899 og 1900; da var han Vinterlærer henholdsvis i Ansager og Rodebæk, Faaborg Sogn. 1903 dimitteredes han fra Silkeborg Seminarium og var saa i 2 Aar Hjælpelærer hos Lærer O. G. Nørtoft i Jørsby paa Mors. Da Lærer Nørtoft tog sin Afsked i 1905, fik han Embedet efter ham og virkede i dette, indtil han 1. Juli 1909 forflyttedes her til Øse.

Andenlærere i Øse:

1917 — 22: Jens Lauridsen Jensen, f. i Hesselho, Tistrup Sogn, $30/3$ 1889. Han var i en Del Aar beskæftiget ved Landvæsen og et Par Vintre Vinterlærer i Sdr. Bork. Derefter blev han optaget paa Jellinge Seminarium, hvorfra han demitteredes 1915. Efter nogen Vinterlærer- og Vikarvirksomhed i Skern blev han kaldet til Andenlærer her i Novbr. 1917. 1. Sept. 1922 forflyttedes han til Krusbjerg, hvor han endnu virker.

Fra 1. Sept. 1922 — 1. Maj 1923: Holger Jensen, f. $12/9$ 1900 i Kragelund ved Silkeborg. Til sit syttende Aar var han beskæftiget ved Landarbejde. Januar 1918 kom han til Karise Realskole for at blive forberedt til Seminariet. I Juli 1918 blev han optaget

paa Jonstrup Sem., hvorfra han dimitteredes i Maj 1921. Han var derefter en kort Tid Vikar i Fødesognet og blev saa i September 1921 Lærer ved Billum Biskole, hvor han virkede til 1. November 1922. Fra 1. Nvbr. 1922 — 1. Sept. 1923 var han Andenlærer ved Bastrup Skole i Vamdrup Sogn og fra 1. Sept. s. A., og til 1. April 1926 var han Andenlærer her samt Organist ved Øse Kirke. 1. April 1926 blev han kaldet til Førstelærer og Kirkesanger i Ramsing i Salling, hvorfra han siden forflyttedes til Ribe, hvor han endnu virker som Lærer.

Fra 1. Juli 1926 — 1. Okt. 1929: Laurits Andersen, født 27. Dec. 1897 i Jordløse paa Fyn. Han var i de første 3 Aar efter Konfirmationen beskæftiget ved Landvæsenet, var derefter en Tid Kontrolassistent, dels paa Hjemegnen, dels i Askov. 1925 dimitteredes han fra Odense Seminarium, var en kortere Tid Vikar i Hylinge paa Sjælland, derefter i 6 Mdr. Vinterlærer i Gummerup paa Fyn og i et Par Maaneder Vikar ved Bakkely Skole i Vejen. 1. Juli 1926 ansattes han som Andenlærer her ved Skolen samt Organist ved Øse Kirke. 1. Okt. 1929 forflyttedes han til Særslev paa Fyn, hvor han endnu virker.

1. April 1930 — 1. Maj 1931: Jørgen Bruun, f. 21. Aug. 1904 i Sdr. Farup, V. Vedsted Sogn. I nogle Aar efter Konfirmationen var han beskæftiget ved Landvæsenet og blev derefter optaget paa Seminariet i Tønder, hvorfra han dimitteredes 1928. Fra 28. Nvbr. 1928 til 1. April 1930 var han Lærer ved Nordborg Slots Efterskole paa Als. 1. Maj 1931 forflyttedes han herfra til Hostrup (Øse Sogn), hvor han endnu virker.

1. Maj 1931 — : Jens Gammelby Jensen, f. 10. Febr. 1904 i Vesterbæk, Øse Sogn. Han var i nogle Aar efter Konfirmationen beskæftiget ved Landvæsenet

og blev derefter optaget paa Seminariet i Tønder, hvorfra han dimitteredes 1929. Fra 1. Oktober 1929 til 1. April 1930 var han Vikar ved Øse Skole, og fra 1. April 1930 til 1. Maj 1931 var han Lærer ved Billum Biskole.

Lærere i Hostrup:

1860 — 78: Søren Poulsen. Han var Vikar i Næsbjerg fra 1859 — 60 og Vinterlærer i Orten ved Varde fra 1. Nvbr. 1860 — 1. Maj 1861.

1878 — 79: Mads B. Møller. Han blev forflyttet til Ørding paa Mors og blev i dette Embede Resten af sin Lærertid.

1880 — 1919: Hans Peder Nielsen, født i Forum, Bryndum Sogn, 4. Decbr. 1855. I en ret ung Alder begyndte han at lade sig uddanne til Vinterlærer, først paa Janderup Højskole og siden paa Staby. Hans Vinterlærervirksomhed blev: 2 Vintre i Knoldeflod, Grimstrup Sogn, 2 Vintre i Thorsted Sogn ved Ulfborg og 1 Vinter i Stenderup, Ansager Sogn. Sommeren 1877 rejste han til København og blev Elev paa Blaagaards Seminarium. Allerede om Efteraaret forlod han dog dette og gik over paa A. Smidts Privat-Kursus, og 1879 dimitteredes han derfra. Han var saa Vinterlærer i Vittarp, Ovtrup Sogn, i Vinteren 1879 — 80 og 1. Maj 1880 kom han saa til Hostrup. Paa Grund af, at han manglede Eksamen i Sang, var han kun konstitueret til 1882. Da han saa dette Aar tog Eksamen i Sang, blev han fast ansat i Embedet. 1919 tog han sin Afsked med Pension og bor nu i Nordenskov.

1919 — 1930: Søren Harbo, født i Asbo, Bække Sogn, 11. Sept. 1892. Han tog Præliminæreksamen fra Vejen Realskole 1911, og i 1912 blev han optaget paa Ribe Seminarium, hvorfra han dimitteredes 1915.

Fra 1. Nvbr. 1915 til 20. Sept. 1917 var han Lærer ved Glamsbjerg Fri- og Efterskole paa Fyn. 20. Jan. 1919 kom han til Hostrup som Hjælpe­lærer for Lærer Nielsen. Fra 1. Maj s. A. blev han kaldet som Lærer der. 1. Nvbr. 1930 forflyttedes han til Føvling ved Holsted.

1931 — : Jørgen Bruun, som kom fra Andenlærerembedet i Øse, er omtalt under Øse Skole.

Lærere i Vesterbæk:

1882 — 1911: C. Andersen, født i Ølgod og dimitteret fra Jellinge Sem. Paa sine gamle Dage holdt han Hjælpe­lærer. Da han tog sin Afsked, flyttede han til Jellinge, hvor han boede til sin Død 1929. C. Andersen var den første fast ansatte Lærer i Vesterbæk. Før Andersen blev ansat, var der flere af Beboerne i Vesterbæk, der sluttede sig sammen og holdt en Lærer til deres Børn. Der holdtes Skole hos Jens Chr. Christensen. Læreren var fra Helle og hed Nis P. Nielsen. Han blev senere Lærer i Agerbæk og Faaborg. Til sidst var han Gaardmand i Agerbæk.

1911 — 1918: Thorvald Madsen, f. 29. Dec. 1890 i Agger, Thisted Amt. Efter sin Konfirmation sejlede han i nogle Aar med Redningsdamperen „Vestkysten“ af Lemvig, blev derefter optaget paa Nørre Nissum Seminarium, hvorfra han dimitteredes 1911. Fra 24. Aug. 1911 — 13. Juli 1912 var han Lærer ved Skanderborg Realskole. 1. August 1912 blev han konstitueret og senere fast ansat i Embedet i Vesterbæk. Samtidig med var han Organist baade ved Øse og Næsbjerg Kirker. 1. Juni 1918 blev han kaldet til Førstelærer ved Gjelballe Skole i Skanderup Sogn.

1918 — : Vilhelm Mortensen, f. 17. Maj 1893 i Fangel paa Fyn. Han tog Præliminæreksamen fra

Universitetet 1910 og blev dimitteret fra Ribe Seminarium 1914. Efter at have virket som Vikar ved Radby Skole paa Fyn i $3\frac{1}{2}$ Aar kaldedes han til Lærer i Vesterbæk og tiltraadte dette Embede d. $28\frac{3}{8}$ 1918.

Omgangsskoleholdere:

- 1787 i Hostrup: Hans Nielsen, 28 Aar, Tjenestekarl.
- 1787 i Vesterbæk: Peder Pedersen, 20 Aar, bor hos Faderen Peder Mathisen.
- 1801 i Skamstrup: Hans Nielsen.
- 1801 i Hostrup: Niels Knud Andreasen, 20 Aar, bor hos Peder Nielsen, Hostrup.
- 1834 i Vesterbæk: Anders Hansen, 27 Aar, bor hos Poul Nielsen.
- 1834 i Hostrup: Jakob Christensen, 31 Aar.

Vinterlærere:

- 1843 i Hostrup: Søren Henriksen.
  - 1843 i Vesterbæk: Thomas Juul.
  - 1844 i Hostrup: Søren Henriksen.
  - 1844 i Vesterbæk: Jeppe Thomsen.
  - Derefter foruden Degnen en Hjælpelærer.
  - 1848 — 1859 i Hostrup: Poul Jessen (er omtalt under Fattigvæsenet).
  - 1859 og 1860 i Hostrup: Niels Tønning Sørensen.
  - 1861 og 1862 i Hostrup: Søren Poulsen, som saa fra 1863 — 1878 kom til at undervise hele Aaret.
- Der maa jo have været flere Omgangsskoleholdere og Vinterlærere end disse; men det er ikke lykkedes at faa Oplysninger om flere.

Vinterlærerinder:

- Fra 1892 Øse Skole: Mariane Pedersen, Karoline Bihl, Mathilde Frøsig, Ane Kathrine Riber, Kirstine Sø-

rensen, Kathrine Jørgensen, Elisabeth Uhre, Elise Oldag, Karen Pedersen Kragh, Asta Andersen, Sigrid Christensen, Margr. Andersen, Mathilde Sørensen, Marie Nielsen, Marie Korsholm, Mette Buch, Sigrid Lauridsen, Dagny Christensen, Maren Christensen, Agnes Sillasen, Margr. Damsgaard, Dagmar Barslund, Ellen Munk, Asta Rasmussen, Valborg Bruun, Margrethe Gammelby Jensen, Thyra Christensen.

Pogekl. Øse og Hostrup: Marie Sørensen, Ketty Jørgensen, Marie Nielsen, Emma Friis, Mette Jørgensen, Metha Hansen, Kristiane Jepsen.

Hostrup Skole: Ane Sørensen, Ane Villadsen, Kristiane Lauridsen, Marie Jensen, Astrid Mikkelsen, Bodil Kristiansen, Ane Pedersen, Kirstine Nielsen, Agnete Laustsen, Kirstine Horsbøl, Anna Rasmussen, Bøllette Jørgensen, Karen Poulsen, Petra Antonius, Kirstine Sørensen, Ellen Christensen, Martha Larsen, Valborg Hornhaver, Kirstine Rask Larsen, Jenny Madsen.

Vesterbæk: Johanne Madsen, Marie Christensen, Andrea Madsen, Marie Brombjerg, Birthe Nielsen, Bøllette Jørgensen, Marie Jensen.

Oved Skole: Laurence Mathiasen, Maren Christensen, Margr. Nielsen, Nathalie Nielsen, Margr. Kjær, Anne Marie Rasmussen.

Lærerinder ved Helle Skole:

Frk. Sindal, Frk. Majgaard, Frk. Laursen, Frk. Baun, Frk. Laursen, Ho, Frk. Hauge, Frk. Jensen, Frk. Sofie Jensen, Frk. Johansen, Frk. Bang, Frk. Jensen, Frk. Hansen, Frk. Bertelsen.

Øse Kirke.

Hvornaar Øse Kirke er bygget, vides ikke bestemt, da der ikke nogetsteds paa Kirken findes Aarstal, der kan oplyse derom. Dog vidner tre rundbuede Vinduer (som nu er tilmurede) om, at Kirken tilhører Rundbuestilen, og det kan derfor anses for givet, at den er bygget før Aar 1300. Dette gælder dog kun Kor og Skib. Taarnet er sikkert noget yngre. Koret og Skibet er opført af tilhuggede Granitsten (Kampstenskvadre); i Koret findes dog indmuret hist og her enkelte Tufsten. Paa et af de nederste Sten paa Korets Sidemur (mod Syd) er der udhugget et Dyr; men hvad det er for et Dyr, og i hvilken Hensigt, det er anbragt der, lader sig vistnok vanskelig bestemme. Paa en Sten umiddelbart ved Siden af findes udhugget tre forskellige Kors (eller Kløverblade). Kirkens Skib har Træloft; Kor og Taarn er hvælvede. Korets Hvælving menes at stamme fra den senere Middelalder. Naar det yderste Kalkpuds skræbes bort, ses det, at Taarnhvælvingen har været prydet med nogle primitive Dekorationer, som er udført i det vaade Kalkpuds.

Alteret er paa Forsiden og Siderne ret smukt udskaaret og bærer Aarstallet 1587. Altertavlen er fra 1904. Billedet paa Altertavlen forestiller „Vandringen til Emaus“ og er malet af Dohm. Under Billedet staar: „Bliv hos os“ og over Billedet: „Se, jeg er Vejen, Sandheden og Livet.“ Hvad Meningen skal være med Ordet „Se“ er ikke let at se; i Joh. 14—6

findes det i hvert Fald ikke. Paa Korets Nordvæg hænger et Maleri af Præsten Mads Mortensen Morsing († 1680), hans Kone og deres lille Datter. Præsten er malet med langt Haar og Hageskæg. Konen bærer sort Hue, Trøje og korte, vide Ærmer. Datteren ser ud til at være en 5 a 6 Aar gammel, hvilket synes mærkeligt, da vi ved, at hun døde i en Alder af 12 Uger. Maaske kan dette forklares saaledes: Billedet er malet nogle Aar efter Datterens Død, og man har da malet hende, som man har tænkt sig, at hun kunde have set ud, hvis hun havde været levende endnu. Palmegrenen, som hun sidder med i Haanden, skal maaske hentyde til hendes Død, da Palmegrene efter gammel Opfattelse er Sejrens Tegn (her Opstandelsens Tegn). I Korets Gavlmur findes indmuret en Mindetavle over Mads Mortensen Morsing.

I Koret har der engang staaet en gammel Skriftestol, paa hvilken der var udskaaet følgende Indskrift: „Vander varlig oc ter sparlig, tiden er farlig, døden chomer snarlig. Herre Gud før mig paa den ø, erlig at lefue og salig at dø. 1587. Salige ere de, som høre Ordet og bevare det.“ Denne Skriftestol blev i 1920 sendt over til Nationalmusæet. Som Vederlag herfor bekostede Musæet Istandsættelsen af en gammel Altertavle, som er ophængt paa Skibets Nordvæg. Denne gamle Altertavle, som er et enkelt, men godt og tiltalende Snedkerarbejde i Stil med Alterbordet, og hvis Billede forestiller Kristus paa Korset, blev i Aaret 1904 henstillet blandt andet Skrammel i Taarnet. Ved et Tilfælde blev den opdaget af kyndige Folk, som fik Nationalmusæet i København til nærmere at undersøge den. Nationalmusæet fandt, at den havde saa stor Værdi, at den burde bevares, og gjorde derfor et energisk Arbejde for at faa den rensat og ophængt i Kir-

ken igen. I Aaret 1920 blev den da sat i Stand af en kyndig Mand fra Nationalmusæet og ophængt paa Kirkens Nordvæg. Den bærer Aarstallet 1846. Dens Maling har i Tidens Løb undergaaet Forandringer. F. Eks. blev den i Følge Pastor O. Hjerrilds Indberetning til Biskop Bloch opmalet, mens Pastor Poul Jørgensen Barfod var Præst. — Følgende Indskrift blev da malet paa den: „Mig haver hiertelig forlænget at æde Paaske-Lammet med Eder, før jeg lider. Luc. 22. Poul Jørgensen, Provst i Schatz Herrit.“

Prædikestolen er fra 1584. Den er forsynet med Udskæringer: En Del Figurer og Hoveder, hvis Betydning vanskelig kan tydes, de fire Evangelisters Symboler (Ørnen, Oksen, Løven og Manden). Indskriften paa den hører sammen med Indskriften paa et gammelt Træværk, som i Aaret 1909 blev opstillet i den vestre Ende af Skibet og dannede Forsiden til et Pulpitur, i hvis Midte Orgelet var anbragt. Forhen har det gamle Træværk staaet tværs over Kirken foran Kordøren, og Prædikestolen har saa været anbragt midt i det. Indskriften er paa Latin og lyder i Oversættelse saaledes: Forkynd Ordet, hold ved i Tide og Utide, gendriv, forman og trøst med al Mildhed og Lærdom. 2 Tim. 4. 2. Nederst paa Træværket staar: „Salige ere de, som høre Guds Ord og bevare det“ Luc. 11 (paa Latin); denne Prædikestol blev rejst Aar: 1584 (med Romertal). Pa. Lamberto Severino Rip (Navnet paa Præsten, der sad i Embedet, da Udskærarbejdet blev lavet). Paa Træværket er de tolv Apostle udskaaret (med Navn under hver). Oven over Apostelfigurerne er Trosbekendelsen udskaaret (paa Latin). Af Pastor Hjerrilds Indberetning til Biskop Bloch ses, at det gamle Træværk dengang (1765) regnedes for at være en Del af Prædikestolen. Pastor

Hjerrild skriver tillige, at „Prædikestolen er over Korsdøren.“ Dette skal vel forstaaes saaledes, at den har staaet midt for Kordøren, og den har da været saa høj, at man kunde gaa ind under den, naar man skulde op i Koret.

Paa Skibets Sydvæg er ophængt en Tavle med Navnene paa de Præster, der har virket i Øse — Næsbjerg siden Reformationen. Denne Tavle blev ophængt i 1923. (Sidst i Syttenhunderne var der en Tavle med de 6 første Præsters Navne; men denne Tavle (som var af Papir) er gaaet til Grunde.)

Øverst paa Mandfolkesiden skal der have staaet en Stol med følgende Indskrift: „Denne storl tilhører erlig og velbivrdige mand Mads Nel. Chresten Persen, snedigker i Hieager min egen Hand 1583.“

I Kordøren staar en romansk Granitdøbefont, som har Bægerform.

Kirkens Taarn er, naar undtages Foden, opført af Mursten og er meget yngre end Skibet og Koret. Paa en Sten i Taarnets Vestside er udhugget Aarstallet 1686; men om dette Aarstal betegner Taarnets Opførelsesaar, er uvist. Taarnet har været en Del højere, end det nu er, og har været forsynet med 5 Spir. I 1734 lod Etatsraad Hein til Stensgaard, Fyn, (han ejede dengang Kirken) disse Spir nedrive, og han indrettede derefter det nuværende Skraatag. Kirkeklokken har sin Plads i Taarnet. Under Ringningen ved Chr. VII.s Død revnede den gamle Kirkeklokke; den solgtes 1827, og Beløbet anvendtes til Kirkens Istandsættelse. — I Aaret 1809 fik Kirken en lille Klokke fra den nedlagte Nikolaj Kirke i Varde. Prisen for denne Klokke var 141 Rigsdaler.

Det ses tydeligt, at Kirken i sin Tid har haft to Indgange, Mændenes mod Syd, og Kvindernes mod Nord.

I Aaret 1923 blev der foretaget (ved Menighedsraadet) en Indsamling over hele Sognet for at skaffe Midler til Kirkens Forskønnelse. Sognets Befolkning stillede sig meget velvilligt og forstaaende over for denne Indsamling, og der indkom en Sum paa over 9000 Kr. — Kirkeklokken blev saa i 1924 afløst af en ny og meget større Klokke, som blev leveret af de Smidske Støberier i Aalborg. Dens Pris var 3600 Kroner. Den gamle Klokke blev (fordi den i sin Tid havde været Klokke ved den nu nedbrudte Nikolaj Kirke i Varde) købt af Musæet i Varde for en Pris af 748 Kr. — I 1924 blev Kirkens Loft og Stole malet. 1925 blev Taarnet, som i en Del Aar havde været skilt fra Kirkerummet ved et simpelt Træværk, igen lagt til dette, og samtidig med blev Orgelet anbragt i Taarnet. Det gamle Træværk, som havde dannet Forsiden af det før omtalte Pulpitur i den vestre Ende af Skibet, blev flyttet over paa Skibets Nordvæg, og de oprindelige Farver, som det var malet i, men som var bleven overmalet med Egetræsfarve, blev fremkaldt, og det blev da malet paany med de gamle Farver. Samtidig blev ogsaa Prædikestolen malet med de oprindelige Farver. Malingen af Stolene og Loftet blev udført af Maler Marius Hansen, Øse. Prædikestolen og det gamle Træværk blev malet af Brødrene Hansen, Esbjerg.

I 1925 blev der ogsaa installeret elektrisk Lys i Kirken, og der blev indkøbt to Lysekroner hos Kunstsmid Knud Ejbye, Odense. Kronerne kostede tilsammen 1200 Kr. Af disse Penge var 300 Kr. skænket af Ungdommen i Øse Sogn. I Julen 1925 blev der op-hængt et tremastet Skib midt i Kirken. Dette Skib er lavet af en gammel Lods paa Samsø og er skænket til Kirken af fire Mænd i Sognet.

Om Kirkens Ejendomsforhold giver Pastor O. Hjerrilds Indberetning af 1765 til Biskop Bloch ret gode Oplysninger. Indberetningen lyder saaledes:

„Øsse og Nesberg Kirker have hørt Kongen til, indtil de af Kongen 1719 blev ved Auktion solgte til Captain Friderich Lassen, begge for 1481 Rdlr. 1 Mrk. 8 Sk. Siden ere ved Udlægsforretning den 26. Sept. 1731, i Gjelds Betaling udlagt til daværende Cancelliraad Hein for 1779 Rdlr. 1 Mrk. 12 Sk., nemlig Nesberg Kirke for 530 Rdlr. 2 Mark og Øsse Kirke for 648 Rdlr. 5 Mrk. 12 Sk. Dog at derfra afgik til behøvende Reparation for Nesberg Kirke 311 Rdlr. 1 Mrk. 12 Sk., for Øsse Kirke 564 Rdlr. 5 Mrk. 12 Sk. Følgelig fik Cancelliraad Hein Nesberg Kirke for 219 Rdlr. 4 Sk. og Øsse Kirke for 84 Rdlr., som udgjør for begge Kirker 303 Rdlr. 4 Sk.

Efter daværende Etatsraad Heins Død blev hans Svoger, nuværende Leutnant Brahe, Ejer af dem og solgte dem 1764 til Bønder, nemlig: Øsse Kirke for 2700 Rdlr. og Nesberg Kirke for 2000 Rdlr. Saa Øsse Kirkes Ejere nu ere Claus Nielsen i Øsse By, paa Ribe Hospitals Gods, Magnus Nielsen i Vesterbæk, Jørgen Sørensen og Christen Jakobsen i Skamstrup, af Nørholms Gods, alle i Øsse Sogn. Nesbergs Kirkes Ejere er nu Niels Christensen i Nesberg By og Sogn. boende paa Kirkens Ejendom, og Niels Nielsen i Veldbæk udi Jerne Sogn. Øsse Kirkes staaende Udgifter er 21 Rdlr. og Næsberg Kirkes staaende Udgifter er 16 Rdlr. Øsse Kirkes Tiendes Hartkorn er 32 Td. Dens Eng skatter af 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.“

Siden er Kirkens Ejere bleven: Jeppe Pedersen Smed af Hostrup, Søren Jørgensen, Skamstrup, og Søren Thomsen, Vesterbæk. Disse tre Mænd solgte saa i Aaret 1811 Kirken til Sognets Beboere.

Om denne Handel fortælles der følgende: Sognets Beboere vilde gerne selv være Ejere af Kirken; men Prisen, der forlangtes for den, syntes dem for høj. Saa fandt man paa at lade Niels Pedersen, Øse, optræde som Køber. Niels Pedersen traf saa en Dag i den søgne Jul sammen med de tre Kirkeejere. Man fik nogle store Snapse og kom lidt efter lidt ind paa Handelen om Kirken. Det endte saa med, at Niels Pedersen købte Kirken for en meget billig Pris (258 Rdlr.). De tre Ejere havde ikke taget Handelen alvorlig; de mente nemlig, at Niels Pedersen ikke var i Stand til at betale Købesummen, og de havde saament, at det kunde være morsomt at bringe Niels Pedersen i den Knibe at have købt noget, han ikke kunde betale. Men her kom det gamle Ord: „Den ler bedst, som ler sidst“, til at passe. De tre Ejere blev noget lange i Ansigterne, da de erfarede, at Sognets Beboere stod bag ved Niels Pedersens Handel, og Pengene kunde lægges paa Bordet med det samme.

Omkring Kirkegaarden ligger et Stykke udyrket Jord, som gennem mange Aar har været Fælleseje for en Del Gaardmænd i Øse By. I 1914 blev der af Menighedsraadet rettet en Henstilling til Gaardmændene om at afstaa denne Fællesjord til Kirken. Gaardmændene stillede sig meget velvilligt over for denne Henvendelse, og Jorden blev tilskødet Kirken. Derved opnaaedes, at Kirken ogsaa i Fremtiden kan ligge for sig selv, uden at blive indeklemt af Huse. Tillige vil det ogsaa altid være muligt at udvide Kirkegaarden, hvis den med Tiden (hvad der er Udsigt til) bliver for lille. —

Gaar man ind i den gamle Kirke, især paa en Søndag, naar der er Ro og Stilhed i det gamle Kirkerum, og sætter sig i en af Kirkestolene, da begynder

den gamle Bygning at tale om svundne Tider, ens Tanker kommer i Bevægelse, og det er, som de gamle Stene og Ting faar Mæle. Man drømmer sig ned til Valdemarstiden: Der er Travlhed paa den lille sandede Plet, som mod Øst og til Dels mod Syd er omgivet af Sumpe og Kær. Store, tunge Sten, fundne ude paa Hederne og paa Markerne, er møjsommeligt slæbt hertil, og Stenhuggerne bearbejder dem med den store Færdighed, som stadig Øvelse har givet dem, og de store uregelmæssige Sten bliver til regelmæssige Granitkvadre. Langsomt gaar det vel; det tager Aar og Dag, inden der rigtig bliver noget ud af det; men omsider staar dog Kirken færdig. Den bestaar kun af Skib og Kor. Taarnet mangler endnu. En anseelig Bygning er den, naar den sammenlignes med de lave, lerklinede Huse og Gaarde, som ligger rundt om den.

Der gaar mange Aar, saa er der igen Travlhed ved Kirken; thi nu rejser man Taarnet ved Skibets vestre Gavl. Tiden er gaaet fremad; man har faaet et Byggemateriale, der er nemmere at haandtere end de store Kampesten; de brændte Mursten bruges nu, undtagen til Foden, som skal bære den tunge Vægt. Der stoler man ikke ret paa det nye Byggemateriale, men bruger de gamle Granitsten, som man har nedtaget af Kirkens vestre Gavl; de kan holde, ved man. — Saa staar Kirken en Dag færdig med sit Taarn, der foroven ender med 5 Spir. Langt ud over Sognet kan den nu ses, og for Folkene i de lave Gaarde og Huse prædiker den daglig: „Stræb opad! Glem ikke, at der er en Verden, som ligger i en højere Plan end den, hvori I til daglig virker.“

Ja, den gamle Kirke kan fortælle. Den kan fortælle om de mange smaa, der gennem de mange Hundredaar, førtes op til den gamle Døbefont. Den kan

fortælle om de mange Par, som er blevne viede her, nogle til Lykke, andre til Skuffelse. Den kan fortælle om de mange, der gennem Aarhundreder kom for at faa Svar paa Livets dybeste Spørgsmaal, om dem, der kom, fordi det var Skik og Brug, om dem, der kom for at høre Nyt fra Sognet og høre, hvad der blev bekendtgjort ved Kirkestævne. Jo, den gamle Kirke har set meget og kan fortælle meget, om de brogede Skarer af rige og fattige, hjertegrebne og ligegyldige, som gennem Aarhundreder er gaaet ud og ind af de gamle Kirkedøre, men hvis Legemer nu alle igen er blevne til „den Jord, hvoraf de er tagne.“

Præster i Øse og Næsbjerg siden 1517.

1) Hr. Peder Pedersen var den sidste katolske og første evangeliske Præst. Han nævnes som Præst 1517, 1529 og 1545. Hvilket Aar han døde, og hvor han døde, vides ikke.

2) Hr. Lambert Sørensen Riber var Præst her i over 50 Aar. Han var en Tid Provst over Skads Herred. En gammel Liber—daticus, som opbevares i Øse Præstegaard, siger saaledes om ham: „Han levede, da nuværende Prædikestol i Øse Kirke blev bygget og 17 Aar derefter. Han døde 2den August 1601.“ — Han havde Øse Kongetiende i Fæste og fik Nedsættelse i sin Afgift paa Grund af det Tab, han led, da Mads Nielsen oprettede Haltrup til adelig Sædegaard. Han skal have været gift med sin Formands Datter, og det var vistnok hans Søn, Søren Lambertsen, der var Præst i Nykirke og Faaborg.

3) Hr. Povl Jørgensen Barfod (med Tilnavnet Grimstrup). Han var Søn af Hr. Jørgen Jørgensen, Grimstrup, og Gertrud Lavridsdatter. Han ordineredes 5. April 1601 og ægtede, rimeligvis 21.

Juni 1602, Formandens Datter, Anna. Han var Præst her omtrent i 52 Aar og tillige en Tid Provst i Skads Herred. I hans Embedstid blev Altertavlerne i begge Kirker malet hvide. Han lod sit Navn male paa Altertavlen i Øse, og Navnet kunde i Følge den før omtalte Liber — daticus tydelig sees i 1838. I Aaret 1640 ansøgte han Kongen om at faa et Boel i Øse, som han hidtil havde haft i Fæste, til bestandig at høre under Præstegaarden, da den bedste Eng ved Dom før hans og hans Formands Tid var kommen fra denne, saa den var ringere end nogen Kronegaard der i Byen: „til hans mange fattige Børns Forfremmelse, af hvilke en har været holdt in studiis, og to endnu ere deri, foruden de andre, som ere paa andre Steder.“ Af hans Børn kendes dog kun Lambert, der blev Præst i Thorstrup, Mads, Præst i Veerst og Bække, og Karen, der ægtede Efterfølgeren. Hr. Barfod var den Provst, som først visiterede i Skads Herred. Han begyndte i 1646 at føre Kirkebog. I hans Tid rasede (som omtalt andetsteds her i Bogen) en slem Pestsygdom her i Sognet. Det var ogsaa ham, som indsendte de andetsteds her i Bogen omtalte Præsteindberetninger. Han døde den 10. Marts 1654.

4) Hr. Mads Mortensen Morsing blev kaldet efter Hr. Barfods Død og ægtede hans Datter, Karen, der døde 14. April 1693 i sit 81. Aar. Med hende havde han kun en Datter, der døde 12 Uger gammel. I Koret i Øse Kirke hænger endnu et Maleri af dette Ægtepar og deres Datter (se Beskrivelsen af Kirken). Han døde d. 16. Januar 1680. En Mindetavle over ham ses endnu indmuret i Kirkens østre Korbæg. Oprindeligt har Tavlen (ifl. Pastor O. Hjerriids Indberetning 1765) ligget over Mads Mortensens og Fam. Grav, som findes ved Alterfoden. Paa Tavlen

staar: „Herunder hviler i Herren hæderlig og vellærde Mand Hr. Madtz Mortensen Morsing, fordm Sogne-Præst til Øsse og Nesberg, och Provst i Schads Herred, som døde den 16. Januaris 1680 i hans Alders 59 Aar og Embeds 27 Aar, med sin kiere Hustrue, hæderlig, gudfrøetige Qvinde Karen Povelsdatter, som døde den 14. April 1693 i hendes Alders 81 Aar, tilligemed deres kiere Datter Anne Madsdatter, som døde da hun var 12 Uger gammel. Gud forleene dem en glædelig Opstandelse.“

5) Hr. Povl Madsen Buch, Søn af Hr. Mads Poulsen Buch i Veerst og altsaa Sønneson af Hr. Povl Jørgensen Barfod, var fader- og moderløs kommen i Huset hos Hr. Mads Morsing, der faderlig tog sig af ham. 22 Aar gammel kaldedes han 21. April 1677 til dennes Kapellan og Efterfølger. Hans Hustru hed Anna; hun var Datter af Hr. Anders Rasmussen Spandet i Nykirke og døde 2. April 1722, 60 Aar gammel. — Med hende havde han 7 Sønner, af hvilke 3 døde som Børn, og 6 Døtre, af hvilke 2 døde som Børn. En af Sønnenne blev Præst i Ølgod. En Datter, der hed Sara, ægtede 1707 Mag. Lavrids Lund i Aastrup; en anden Datter, der hed Anna, ægtede 1724 Seigneur Jørgen Hansen Hæxbro af Varde, og en tredje Datter, der hed Magdalene, ægtede 1712 Degnen Lars Simonsen Varde i Øse, der var Student fra Varde 1708. Hr. Poul Buch døde 18. November 1722.

Disse 5 første Præster efter Reformationen synes at være af én Familie. Pastor O. Hjerrild skriver herom i sin Indberetning til Biskop Bloch: „Mine Formænds Genealogi, Opstigende og Nedstigende vides intet videre om, end at jeg har hørt af en gammel Degne-Enke (som er sal. Hr. Poul Madsen Bukkes, den femte Præst fra Reformationen, hans Datter, og

som endnu lever, næsten 80 Aar gammel og underholdes af mig, som et fattigt Almisselem), at Præsterne i Øsse, fra Reformationen af haver været af en Familie til hendes Faders Død. Samme gamle Kone havde en Søster gift med fordum Mag. Laurits Lund i Østrup, hvis Datter nu er gift med Hr. Hans Christian Friis i Grimstrup. — Specialia om nogen af mine Formænd vides ikke, enten af Dokumenter eller pr. Traditionen, uden at de haver været skikkelige og opbyggelige Mænd. De er alle døde her i deres Embede i en høj Alder.“

6) Mag. Hans Sirich er født i Thisted 4. Jan. 1674. 1708 tog han Attestats med non. cont. Han virkede derpaa som privat Lærer og dimitterede flere til Universitetet. 30. Juli 1712 kaldedes han af Biskoppen til Rektor ved Ribe Skole og tog Magistergraden 26. Maj 1714. Som Rektor viste han ikke synderlig Dygtighed, og da Indtægterne var smaa, søgte han Befordring og blev kaldet hertil 28. Decbr. 1722. Han døde 23. Decbr. 1749. — Hans Datter, Kristine Marie, ægtede 1748 Peder Skovsbo, Degn i Øse. Hans Søn var rimeligvis den Løjtnant Sirich, der boede i Thorstrup Sogn, og hvis Efterkommere endnu lever i Outrup Sogn. Fra 18. April 1749 havde Hr. Sirich Kasten Bjørn til personel Kapellan. Denne rejste til København i 1754 for at søge Embede og blev 1756 Præst ved Lystlejren. Siden blev han Medhjælper ved Præsten i Farum og døde der 1760. —

7) Hr. Ole Hjerrild, født 8. April 1708, blev Student fra Fredericia Skole 1729. I fire Aar var han Missionær i Nordlandene og derefter i otte Aar Præst i Kjeldvig og Histrand i Vest-Finland ved Nordkap. Han blev kaldet hertil 3. April 1750 og døde her d. 18. September 1788. Han var gift to Gange;

hans første Hustru var fra Finmarken. Han ligger begravet sammen med begge sine Hustruer i Koret i Øse Kirke. En Søn blev hans Medhjælper i Embedet og siden hans Efterfølger som Sognepræst, en anden Søn blev Toldinspektør i Sakskøbing. En Datter blev gift med Købmand Frølund i Varde, en anden Datter blev gift med Hr. Peder Sattrup, Præst i Bølling og Sædding. Som andetsteds omtalt her i Bogen gjorde Pastor Ole Hjerrild et stort Arbejde for at faa Øse Bys Jorder udskiftede.

8) Hr. Hans Hjerrild (Ridder af Dannebrog). Han var en Søn af Hr. Ole Hjerrild og var født 4. Febr. 1754. Han blev Student fra Ribe 1770. Han blev kaldet til Faderens Kapellan 22. Juli 1785 og til Sognepræst, da Faderen tog sin Afsked, 30. Maj 1788. Den 3. Okt. 1821 kaldedes han til Præst i Vilslev og Hunderup, hvor han døde 23. Marts 1827. — Han var den første Præst siden Reformationen, der flyttede herfra. I de 304 Aar, der ligger mellem 1517 og 1821, havde der altsaa kun været 8 Præster. — En af hans Sønner var Hospitalsforstander i Horsens, en anden Vinhandler i København, en tredje Silke- og Klædekræmmer i København og en fjerde Gaardmand i Hunderup. En Datter var ugift. — Under denne Præst indførtes her i Sognet — i Anledning af den 300 aarige Jubelfest 1817 for Reformationens Indførelse — for første Gang den „evangelisk kristelige Salmebog“.

9) Hr. Daniel Jakob Matthiesen, født 22. November 1782 i Fredericia, hvor Faderen var Købmand. Han blev Student 1801 og tog Attestats 1808. 1809 blev han personel Kapellan i Sneum og Tjæreborg. 1813 blev han kaldet til Præst i Visby i Sønderjylland, og 27. Marts 1822 kaldedes han til Sog-

nepræst her, hvor han døde 19. November 1829. Hans Grav med Mindesten kunde til for faa Aar siden ses lige udenfor den tilmurede Indgangsdør paa Sydsiden af Øse Kirke. — Han var gift med en Datter af Proprietær Kampmann til Sneumgaard. Med hende havde han en Søn, der døde som Provisor i Nysted, og en Datter, som var gift med Distriktlæge Bloch i Varde.

10) Hr. Povl Emil Hansen, født 28. Januar 1788 i Viborg. Han var Søn af Rektor, Professor Jørgen Hansen og Hustru A. M. K. Hoff. Han blev Student fra Viborg 1805 og tog Attestats 1811. 1813 blev han Amtsprovstkapellan hos Kofod i Ribe, 1820 Præst i Aastrup og Starup, 1823 i Vadum, Aalborg Stift og 17. Februar 1830 her, hvorfra han 20. Marts 1838 forflyttedes til Lundum og Hansted ved Horsens, hvor han døde 1858. I Ribe ægtede han Anna Margrete Bech. En Søn af ham blev Præst i Felding og Tvis. Af Aarhus Stiftstidende for 9de Februar 1832 ses, at han blev udnævnt til Medlem af det kgl. nordiske Oldskriftsselskab. Han synes altsaa at have interesseret sig for Oldtidshistorie.

11) Hr. Jürgen Jürgensen er født 23. Juni 1796 i Kolding, hvor hans Fader var Kordegn. Han blev Student fra Kolding Skole 1816 og tog Attestats 1825. 1829 kaldedes han til Præst i Tostrup i Viborg Stift, og 3. Juli 1838 blev han udnævnt til Præst her. Af sine Foresatte betegnes han (i Følge Embedsbøgerne) som en Præst, der forestod sit Embede med „forstandig Nidkærhed.“ 31. Decbr. 1850 forflyttedes han til Højen og Jerlev og døde under et Ophold i Kolding 17. Novbr. 1851. Han havde 10 Børn, 4 Sønner og 6 Døtre. En af Sønnerne blev Bogbinder i Kolding, en anden Farver paa Klasonsborg, Ring-

købing Amt, en Forvalter og en Toldkontorist. Af Døtrene blev en gift med Kapellan Veylandt i Glud ved Horsens og en med en Bonde i Viuf.

12) Hr. Ingvard Henrik Linnemann, født i Vejle den 22. Aug. 1818, Søn af Agent og Købmand Andreas Linnemann og Hustru Ane Marie Smith. Han tog theologisk Embedseksamen i April 1840 og rejste udenlands i to Aar (fra 1841—43). 1844 konstitueredes han til Adjunkt ved Randers lærde Skole og udnævntes 1846 til Overlærer ved Friskolen og Overdegnet ved St. Mortens Kirke i samme By. Han var Medlem af den grundlovgivende Rigsdag og derefter af Folketinget. 11te Marts 1851 kaldedes han til Sognepræst her og ordineredes d. 7de Maj i Ribe af Biskop Daugaard. 11. Juli 1856 kaldedes han til Sognepræst for Onsted og Taaning Menigheder i Aarhus Stift. Hans Hustru var født Beck; de havde to Børn.

13) Hr. Bernhard Ludvig Kristian Haase, født i København 23. Maj 1819, Søn af Pakhusforvalter Johan Frederik Haase og Hustru Anne Kathrine Kjølner. Han blev privat dimitteret til Universitetet 1836 og tog Attestats 1844 og kaldedes 25. Marts 1846 til Præst i Umanak i Nordgrønland, hvorfra han kom hjem i Slutningen af Oktober 1855. 23. Oktober 1856 kaldedes han hertil. Han var gift med Luise Bech, Datter af Sekretær Bech, København. Der var 3 Sønner og 3 Døtre. Døtrene og en af Sønnerne var født i Grønland. 18. Februar 1876 forflyttedes han til Landet og Ryde Sognekald paa Lolland.

14) Hr. Angelius Anker Borch Hansen, født i København 13. Oktober 1836 og blev theologisk Kandidat i Juni 1860. Fra 1861—70 var han Lærer ved Københavns offentlige Skolevæsen. 12. Marts 1870 udnævntes han til ord. Katechet og Første-

lærer ved Borgerskolen i Ringsted, og 2den Maj 1876 kaldedes han til Sognepræst her. 27. Januar 1882 forflyttedes han til Egeslevmagle i Sjællands Stift.

15) **Jesper Andreas Pedersen**, født i Lendum Sogn d. 4. September 1846. Efter en syv-aarig Uddannelse blev han ordineret d. 8. Dec. 1871 i Ribe og var saa Missionær i Ostindien indtil 1874. 28. Marts 1882 kaldedes han til Sognepræst her, og 21. Maj 1898 forflyttedes han til Løsning og Korning i Aarhus Stift.

16) **Johan Mikkelsen**, født i Halling, Hads Herred, Aarhus Stift, 26. Februar 1858. Han blev dimitteret fra Skaarup Seminarium 1883 og blev theologisk Kandidat 1892. 16. Februar 1893 udnævntes han til Katechet ved Trinitatis Kirke, København. 21. Juli 1898 kaldedes han til Sognepræst her, og blev 7. Juni 1906 forflyttet til Maarslet Menighed i Aarhus Stift.

17) **Knud Olaf Nørup**, født 30. Maj 1874 i København, blev Student fra Borgerdydskolen 1892 og theologisk Kandidat Januar 1898. Fra Sept. 1904 til August 1906 var han Skolebestyrer i Faxe. Efter at være bleven indstillet som Nr. 1 af Menighedsraadet udnævntes han til Sognepræst her d. 28. August 1906. Han blev ordineret i Ribe d. 31. August og indsat her i Kirken d. 16. Sept. 1906. Den 9. Oktober 1912 forflyttedes han til Vrejlev og Hæstrup i Aalborg Stift.

18) **Holger Emil Schjørring**, født 30. Januar 1874 i Rønne paa Bornholm, blev theologisk Kandidat 1899 og ordineret Medhjælper ved Simeons Kirke, København, 1902. Efter at være bleven indstillet af Menighedsraadet som Nr. 2 blev han kaldet til Sognepræst her 1913. 1921 forflyttedes han til Lemvig — Nørlem.

19) **Jens Anton Rasmussen**, født 9. December 1896 i Sørslev Sogn paa Fyn. Han blev Student fra Odense Kathedralskole 1915 og theologisk Kandidat Januar 1921. Efter at være indstillet af Menighedsraadet som Nr. 1 udnævntes han til Sognepræst her den 17. December 1921. Den 15. Januar 1922 blev han ordineret i Øse Kirke af Stiftprovst Olesen, Ribe (under Biskop Kochs Sygdom). 7. Januar 1929 forflyttedes han til Sdr. Broby paa Fyn.

20) **Peter Pedersen**, født den 30. November 1898 i Vildbjerg Sogn. Han blev Student 1923 fra Statens Kursus og theologisk Kandidat 1929. Efter at være indstillet af Menighedsraadet som Nr. 1 udnævntes han til Sognepræst her d. 12. April 1929. Den 30. April blev han ordineret i Viborg Domkirke af Biskop Gøtche, og den 5. Maj indsattes han i Embedet her af Provst Kjærgaard, Esbjerg.

Sognets Forbindelse med Omverdenen.

Med Hensyn til Forbindelse med Købstad har Øse Sogn været heldigere stillet end mange andre Hedesogne, idet Afstanden til Varde kun er ca. $1\frac{1}{2}$ Mil. Vejen, som endnu gaar midt gennem Sognet og fører gennem Agervig og Skonager*) til Varde, er sikkert en aarhundredgammel Færdselsvej. Der menes (se „Historisk Samfund for Ribe Amt“ 1931), at den er et Stykke af den gamle „Vardevej“, der førte fra de østjydske Skovegne over Veerst, Gjesten, Bække, Hovborg, Starup, Øse til Varde.

Indtil Slutningen af forrige Aarhundrede var denne Vej — som de fleste andre Færdselsveje — af en daarlig Beskaffenhed. Den fik dengang ikke Grus. Maaske kørte man nogen Lyng i de værste Huller eller noget Ler paa, hvor der var alt for sandet. Men man forstod at hjælpe sig, som man kunde bedst. Blev Vejen alt for simpel, kørte man ved Siden af og dannede et nyt Spor. Hvor der er levnet en Stump Hede langs med Landevejen, kan man derfor endnu se en Mængde jævnsides løbende gamle Spor. Her ad denne Vej har de færdedes, de gamle Slægter, som forlængst er lagt under Mulde. Her gik han, den fattige Daglejer derude fra det lille, lyngtækkede Hede-
hus, med sin af Arbejde krummede Ryg, med sin

---

*) I ældre Tid førte den over Næsbjerg By.

Knortekæp i Haanden, med Træsko paa Fødderne og med en Sæk paa Ryggen, hvori han havde lidt Smør og Æg og maaske nogle Revlingekoste, som han kunde sælge inde i Byen. Her kom en lidt mere velhavende Hedehusmand med sit sindigt rokkende Stude-spand, og her kom den endnu mere velhavende Gaardmand med sit Hestespand. Alle havde de i Reglen god Tid. En Vardetur var for mange en Oplevelse, som gav Stof til Samtaler i Hjemmene i flere Dage. Man brugte Øjnene og Tankerne godt baade paa Vejen og i Byen. Mange samlede paa en saadan Tur sikkert flere Indtryk, end mange af os nu i vore Dage med vor stærke Fart samler paa en Tur til København.

To Gange om Aaret var Færdselen særlig stærk paa denne gamle Vej. Naar der blev holdt „Midsommermarked“ i Varde, saa kom der Dagen og Natten før Markedet „lange Tog af al Slags Vogntømmer, Hjulene var sat paa Aksler, men uden Beslag, og to og to var de i en lang Række bundet bag efter en Vogn, — det forstaar sig: der kunde stables adskiligt andet af Trævarer paa saadanne Hjulrækker. Det kund ordentlig duen i æ Hus, nær di hæer Rinkninger kom rumlend igjennem æ Gaader.“ (S. Alkærsig, „Fra Ribe Amt 1931.“) Naar der blev holdt Midsommersmarked i Vorbasse, gik der lange Vognrækker fra Vest mod Øst paa den gamle Vej. Det var Vestjyllands Varer (sorte Potter, Uldvarer, Fisk og langt tilbage i Tiden maaske ogsaa Jærn og Salt), der skulde afsættes til Østjyllands Folk. — Mange Læs Tømmer er sikkert ad den gamle Vej ført fra det skovrige Østjylland til det noget træfattige Vestjylland, og naar Solen i de tørre Somre har „svedet“ Kornet bort paa Vestjyllands magre Sandmarker, saa er der sikkert ad

den gamle Vej fragtet mange Tønder Korn herud fra det mere kornrige Østjylland.

Efterhaanden som det blev paalagt Kommunerne under Herredfogdens Kontrol at holde Vejene i Orden, er denne Vej vel bleven noget forbedret. Den blev saaledes indgrøftet i Firserne; men rigtig god blev den først i Halvfemserne. I 1893 eller 94 overtog Amtet Vejen fra Varde til Nordenskov mod, at Kommunen istandsatte Vejen over Næsbjerg til Vrenderup. Saa blev den grundforbedret og holdt vedlige med Stenslag hvert Aar, saa nu hører den til Vestjyllands gode Veje. — Den ensomme Vandrer ser man nu sjelden paa den, Studespandene ses ikke mere, og Hestekøretøjerne bliver sjældnere og sjældnere.

I Stedet for kommer Bilerne susende. Jo, den gamle Vej er fulgt med Tiden. Den har koncentreret sig om sin Opgave: hurtigt og sikkert at føre Folk fra Sted til Sted. Dristigt skyder den sin stenpansrede Ryg i Vejret og siger: „Læs kun paa, jeg har Kræfter til at bære. Kør kun rask til; Vejmanden, som skal holde mig i Stand, har sine Instrukser, saa I behøver ikke at frygte for Huller, som I kan vælte i. Alle, som færdes paa mig, har deres Instrukser; de ved nøjagtig, eller skal i hvert Fald nøjagtig vide, til hvilken Side, de skal dreje, og holder de sig ikke Reglerne nøje efterrettelige, skal Lovens strenge Arm nok ordne dem. Kør derfor kun dristigt og raskt til; I behøver ikke, vel at mærke, hvis I selv holder jer Instrukserne efterrettelige, at frygte for Sammenstød. Men jeg vil raade jer til at se lige ud og saa ikke tænke paa andet end at køre nøje efter Reglerne. I maa ikke som jeres Forfædre se paa Markerne, Dyrene, Menneskene eller andet, som ligger eller færdes uden for mit Omraade, og frem for alt maa I ikke

anstille Betragtninger eller tænke over, hvad I ser. Hør heller ikke efter Fuglesang eller saadant noget; det kan ogsaa hindre jer i at se lige ud. De syngende Traade langs mine Sider og Bilernes Tudehorn kan vel ogsaa sagtens erstatte Fuglesangen, og de lige Pæle med de pæne, hvide Porcelænsklokker kan vel ogsaa give saa mange Indtryk, som der er Brug for i en rastløs Tid.“

Af andre Veje her i Sognet i gammel Tid havde en det mindre smukke Navn: Tyvevejen. Den gik Nord om Mads Thomsens Gaard i Oved, fortsatte ned om „Bjergmandshøj“ og endte ved Røverkulen ved Olufvad. — En anden gammel Vej, som gik gennem Heager (i Nærheden af Huelskovgaard) kaldtes for Ribevejen.

Varde — Grindsted Jernbane.*)

I Aaret 1919 aabnedes en ny Færdselsvej, som fik en ikke ringe Betydning for Sognets Forbindelse med Omverdenen, nemlig Varde — Grindsted Jernbane.

Om denne Bane har S. K. Sørensen, Hostrup, efter Opfordring skrevet følgende Stykke til denne Bog:

„Efter det stærke Opsving, der var foregaaet indenfor Landbruget i Firserne, følte det som en stor Gene for Udviklingen, at der ingen Baner fandtes mellem Varde og Vejle til Transport af Landbrugsprodukter og Bygningsartikler, særlig Mursten, og tillige ogsaa til Transport af Mergel, da Egnen er ret fattig paa denne. Det drøftedes derfor ofte Mand og Mand imellem, hvorledes dette Savn af Bane kunde afhjæl-

---

*) Da denne Bane ogsaa gaar igennem andre Sogne, kan det vel siges, at dens Historie falder noget uden for denne Bogs Rammer. Men da Øse Sogn har været stærkt interesseret i denne Bane, er den alligevel taget med her.

pes. Opgaven var ikke saa let at løse, da Egnen var fattig og tyndt befolket.

Nogle Aar forud var der af Hedeselskabet anlagt en Mergelbane med Statslaan fra Stilbjerg til Grindsted, og da den Tid nu var inde, da der skulde betales Renter og Afdrag af Statslaanet, og det kneb for Befolkningen at fremskaffe disse, søgte Hedeselskabet Forhandling med baneinteresserede Folk mellem Grindsted, Tistrup og Varde for at faa Banen afhændet til Trafikbane. Den skulde i saa Fald forlænges i Øst til Farre Station paa Vejle — Givebanen og til Varde eller Tistrup i Vest. Den skulde saa have været anlagt som smalsporet Bane. Der blev udarbejdet Kort og Beskrivelse over Anlægget; videre kom Sagen ikke denne Gang; thi omtrent samtidig afgav den store Jernbanekommission af 1898, der var nedsat til at fremkomme med Forslag til Anlæg af Baner i Jylland, sin Betænkning. Paa Forslaget var blandt mange andre Anlægget af Grindsted — Vandel- og Varde — Grindsted-Banen, som skulde bygges med $\frac{3}{4}$ Statstilskud. Særlig virksom for Forbindelsen Varde — Vejle var Kommissionsmedlemmerne Redaktør Kjelst, Varde, og Godsejer Bech, Engelsholm.

Efter Afholdelsen af en hel Række Møder, dels i Grindsted, dels i Eg og flere Steder af interesserede Mænd fra de forskellige Sogne og Varde By, afholdtes den 25. Oktober 1902 det første Møde paa Raadhuset i Varde, hvortil der var valgt delegerede fra de forskellige Sogne, samt Varde Købstad. For Øse — Næsbjerg mødte Mads J. Eskesen, Næsbjerg, Jens J. Jensen, Langager, Øse, og Søren K. Sørensen, Hostrup. Paa dette Møde vedtoges det at lade Projekt og Overslag udarbejde.

Den 17. December 1902 afholdtes atter Møde,

denne Gang i Ansager Kro, hvor delegerede fra de forskellige Kommuner var mødt. Der fremlagdes Projekt og Overslag over Anlægget af en Bane fra Grindsted til Varde. Overslaget lød paa 1.200.000 Kr., og der regnedes med, at Staten vilde udrede de $\frac{3}{4}$ Dele, altsaa 900.000 Kr., og Amtet 120.000 Kr. Tilbage var der jo saa 180.000 Kr., som saa skulde udredes af de interesserede Kommuner. Men der opnaaedes ikke Enighed om Fordelingen af dette Beløb; der mangede 8.000 Kr.

Den 2. Januar 1903 holdtes atter Møde i Ansager Kro, hvor samtlige Sogneraad og Varde Byraad efter Indvarsling var mødt. Ved dette Møde opnaaedes der Enighed om Fordelingen af Beløbet, og der underskrevs Ansøgning til Regering og Rigsdag samt til Ribe Amtsraad angaaende Udredelsen af de anførte Tilskud. Der blev dog ikke gjort noget ved Sagen hverken i Amtsraadet eller paa Rigsdagen. Det gavnede heller ikke Sagen, at Borgmester Drechsel, som var den betydeligste Kraft indenfor Udvalget, blev forflyttet til Aarhus.

Næste Møde holdtes den 16. November 1906 i Ansager Kro, og da vedtages det at rette Henvendelse til Stiftamtmand Stemann om at indtræde som Medlem af Udvalget.

1907, den 9. Februar, afholdtes atter et Møde i Ansager Kro, hvor foruden de delegerede var mødt Stiftamtmand Stemann, som valgtes til Formand for det samlede Udvalg. — Da Ministeriet for offentlige Arbejder under 18. Januar havde fremsat Lovforslag om Bygning af Jernbaner i Jylland, bl. a. ogsaa en Bane fra Varde til Grindsted, men kun med 50 % Statstilskud, fandt man, at der maatte gøres et energisk Arbejde for at faa Statstilskudet forhøjet. Til at

søge dette forhøjet og i det hele at fremme Sagen valgtes et Udvalg, som kom til at bestaa af Stiftamtmanden, Branddirektør Skov, Redaktør Kjelst, Gæstgiver Justesen, Gaardejer R. Rasmussen og S. K. Sørensens.

1907, den 21. Marts, sendtes fornyet Andragende til Regering og Rigsdag, hvilket særlig gjaldt Forhøjelsen af Statstilskudet.

1907, den 12te April, holdt Udvalget atter Møde i Ansager Kro. Foruden Udvalget var mødt Amtsraadsmedlemmerne Terkel Kristensen, Vrenderup, og H. Skjøde, Veerst. Ved dette Møde vedtoges blandt andet at rette en Henvendelse til Ribe Amtsraad om at tage Beslutning om Amtsfondens Tilskud. — Den 22de Maj 1907 bevilgede Amtsraadet 10 % af Anlægskapitalen.

Jernbaneloven blev ikke færdigbehandlet i 1907, men indbragtes atter ved Samlingens Begyndelse 1907/08 i Folketinget, hvor den vedtoges Vinteren 1908 med et Statstilskud af $\frac{3}{5}$ af Anlægssummen.

Men dengang Jernbaneloven kom op i Landstinget, viste det sig, at Banens Modstandere (de, der arbejde for en Bane til Tistrup) var de stærkeste, idet Varde — Grindsted-Banen maatte savne Støtte fra Kredsens Landstingsmand. At Landstingsmanden indtog denne Holdning, havde der i og for sig ikke været stort at sige til; hvis der havde været Sandsynlighed for, at Linien til Tistrup kunde gennemføres; men denne Sandsynlighed var absolut ikke til Stede.

1908, den 21. Maj, holdt Udvalget samt hele Ansager Sogneraad Møde i Ansager Kro. Jernbaneloven af 1908 var nu vedtaget af begge Ting (blev underskrevet af Kongen $\frac{27}{5}$ 1908), og i den var Varde — Grindsted Banen bleven forandret til en Tistrup —

Grindsted Bane. Ved dette Møde var der Enighed om, at en Tistrup — Grindsted Bane ikke kunde fyldestgøre Kravet om en Bane mellem Grindsted og et Punkt paa Statsbanen mod Vest for de interesserede Kommuner, og man vedtog da at fastholde Planen om en Varde — Grindsted Bane, og man anmodede derfor Forretningsudvalget om at arbejde videre for denne Plan og at søge snarest muligt at faa tilvejebragt fornøden Lovhjemmel paa denne Bane. Til denne Anmodning føjedes, at der var Enighed om ogsaa med Hensyn til den tilsøgte pekuniære Støtte at fastholde den engang tagne Stilling til Banen, og det be-
 tragtedes som en Selvfølge, at de interesserede Kommuner ville forhøje deres Bidrag til $\frac{2}{5}$ af Anlægs-
 summen, dersom dette var nødvendigt til denne Banes Gennemførelse. — Denne Overenskomst blev under-
 skreven foruden af Udvalget af samtlige Sogneraads-
 medlemmer fra Ansager Sogneraad og desuden af
 Amsraadsmedlem Terkel Kristensen, Vreenderup.

Den 9. Juli 1908 holdtes atter Møde i Ansager Kro, hvor det vedtoges at forhøje de interesserede Kommuner Bidrag til $\frac{2}{5}$ af Anlægsudgifterne, som var omregnet efter Datidens Priser og nu lød paa 1.280.000 Kr. Men da Grindsted — Grene og Starup Sogneraad ikke vilde gaa med til nogen Forhøjelse, maatte Varde Købstad, Øse — Næsbjerg og Ansager tillige overtage den Forhøjelse, som de to førstnævnte Kommuner ellers skulde have baaret. Banetrangen gennem de to Kommuner var jo afhjulpen ved Loven af $\frac{27}{5}$ 08, som skaffede dem den midtjydske Længdebane.

Ribe Amsraad stillede sig velvilligt til Sagen og forhøjede sit Bidrag fra 10 % til 16 %, fra 120.000 Kr. til 204.800 Kr.

I 1912 indgav Forretningsudvalget for Varde — Grindsted Banen Andragende til Landstinget om at faa Jernbaneloven af $27/5$ 08 forandret saaledes, at Tistrup — Grindsted Banen blev til en Varde — Grindsted Banen. Forslaget blev behandlet og kom i Udvalg og Landstingsmand Vindfeld Hansen valgtes til Formand. Der var indenfor Udvalget ikke den bedste Stemning for Lovens Forandring; Vindfeld Hansen var en ny Mand, der ikke besad fornøden Myndighed til at holde Udvalget sammen, og Sagen blev syltet i Udvalget.

I 1913 indbragtes Forslaget paany ved Landstingsmændene Joh. Lauridsen, Vindfeld Hansen og Degnbøel og gik i Udvalg, og da valgtes Jørgen Bertelsen (Jernbanemanden) til Formand, og han blev noget interesseret i Sagen. Den gennemførtes saa i Landstinget, men paa den Betingelse, at der blev givet interesserede Kommuner i Tistrup — Grindsted Banen endnu en Frist, hvori de endnu havde Fortrinsret til Banen. Loven vedtoges i samme Skikkelse i Folketinget og blev stadfæstet af Kongen d. 29. April 1913.

Den 21. April 1913 holdt Forretningsudvalget Møde paa Raadhuset i Varde. Det vedtoges her snarest muligt at søge Eneretsbevilling paa Bygning af Banen, og straks derefter indsendtes Ansøgningen derom.

Resultatet af Ansøgningen blev, at Kongen, efter Forestilling af Ministeriet for offentlige Arbejder, under 4. Juni 1915 meddelte Kammerherre Stemmann, Amsraadsmedlem O. Kristensen, Fuglsig, Borgmester Hattensen, Varde, S. K. Sørensen, Hostrup, L. Lauridsen, Starup, R. Rasmussen, Skovlund, og Lærer Christensen, Nollund, Eneretsbevilling til Anlæg og Drift af en Jernbane fra Varde til Grindsted.

Af Anlægssummen ydede Staten $3/5$, og af Resten

ydede Ribe Amtsråd 40 %, Varde Købstad 25,052 %, Øse — Næsbjerg Kommune 13,942 %, Ansager Kommune 13,5 %, Starup Kommune 2,083 % og Grindsted — Grene 5,423 %.

Den 31. Januar 1916 blev Tilbudene paa Over- og Underbygning af Banen aabnede paa Raadhuset i Varde. Der var ialt indkommen 10 Tilbud. Det højeste var paa 798.000 Kr. (fra C. G. Hansen, Ordrup); det laveste var paa 429.000 Kr., fra Hoffmann & Søner, som fik Arbejdet.

Den 21. Marts 1917 blev der stillet Forslag om at standse Arbejdet paa Grund af, at det næsten var umuligt at fremskaffe Varerne til Banens Bygning; men det blev af de i Banens Opland boende Bevilningshavere nedstemt, og det var godt, for Priserne havde endnu ikke paa dette Tidspunkt saa nær naaet Højdepunktet.

Men Tiden var yderst vanskelig. En Kontrakt med en Mand om Levering af Varer kunde en Dag være sluttet og i den skønneste Orden, og nogle Dage derefter kunde den være annulleret. Varerne fra Tyskland var det næsten umuligt at faa frem, og kom de endelig til Grænsen, var det næsten umuligt at faa dem over.

Banen blev dog trods de mange Vanskeligheder for saa vidt færdig, at den kunde aabnes for Driften den 13. April 1919; men fuldt færdig blev den først, da vi var naaet ind under gunstige Forhold med Hensyn til Varetilførslerne. Anlægsregnskabet sluttedes derfor først i 1927, og Anlægssummen var da naaet op til 3.255.500 Kr.

Naar denne Sum sammenholdes med Overslagssummen fra 1908 (1.280.000 Kr.), ses jo tydelig den Fordyrelse, som Krigen medførte. Havde der altsaa i

Jernbaneloven af 1908 været vedtaget en Varde — Grindsted Bane i Stedet for en Tistrup — Grindsted Bane, saa havde sikkert mindst Halvdelen af denne store Anlægssum været sparet, og dertil kommer, at Banen, naar den havde været i Drift i Krigsaarene, sikkert i den Tid havde indtjent en betydelig Reservefond, hvilket ikke havde haft saa lidt at sige for Egnen her.

Det skal lige nævnes, at de tre Landstingsmænd, som 1908 var særlig virksomme for at faa Banen til Tistrup, ikke sad i Tinget, da Loven i 1912 blev forandret. De er alle tre under Mulde, og deres Navne skal ikke nævnes her.“

Postvæsenet.

Før ca. 1850 var der her i Sognet intet ordnet Postvæsen. Efter den Tid blev der gjort en beskeden Begyndelse, idet man sammen med Starup Kommune lejede en Mand til at besørge Postsagerne en Gang om Ugen. Denne Mand hed Niels Hansen Kolle og var fra Nørre Starup. Hans aarlige Løn for at gaa denne 24 km lange Tur en Gang om Ugen var ca. 12 Rigsdaler; men han tjente jo sikkert en Del ved at tage Bud og Pakker med for Folk. Der siges, at naar han gik ud af Varde By, kunde han undertiden være belæsset med Pakker til en Vægt af ca. 75 Pd. Han har altsaa ikke været nogen hel „Vissenpind“. Han gik Post fra Starup og her igennem Sognet i 22 Aar. Efter ham gik en Mand, der hed Hans Kr. Pedersen (han var ogsaa fra Starup), Post i et Par Aar, og derefter en Mand, der hed Mads Nielsen (men almindelig kaldt Mads Pladder). Han boede i Puglund og gik to Gange om Ugen til 1877, da han efterfulgtes af Svend Gustafsen (født i Smaaland i Sverrig og

død i Karlsgaard 1927). I hans Tid blev der hængt Postkasser op, der blev forskellige Aflægningssteder, og efterhaanden blev der daglig Postbesørgelse. De fleste Breve her til Sognet blev aflagt i Øse Kro, hvor der dengang tillige var Købmandshandel. Til Postvæsenets Brug var der her en Hylde med Rum til hver By i Sognet. Fok kom jo saa selv og saa efter, om der var Breve til dem, eller Brevene blev sendt ud til dem ved Lejlighed.

I 1882 blev Rosendahl, Varde (Fader til Bogtrykker Rosendahl, Esbjerg), Postbud her til Øse. Han medbragte ogsaa Posten til Starup Sogn. Starupposten, Svend Gustafsen, mødte derfor her i Øse og udvekslede Postsagerne med Rosendahl (hos Hans Nielsen, Hostrup). 1889 blev Rosendahl kørende Postbud mellem Varde og Starup, og hans Postvogn, som senere blev en pæn lukket Vogn, der ogsaa kunde medtage Passagerer, gik til 1913, da den afløstes af det mere hurtige og moderne Køretøj: Bilen. — Sidst i Halvfemserne var den direkte Ombæring bleven indført; indtil den Tid var der Aflægningssteder hos Hans Nielsen, Hostrup, i Heager Mølle, hos Sognefogeden i Oved og i Øse Kro.

Da Byen Nordenskov efterhaanden begyndte at hævede sig som Knudepunktet for Sognets Forretningsliv, blev ogsaa Brevsamlingsstedet henlagt hertil. Den første Brevsamler var Manufakturhandler Nielsen (Møllerup). Efter dennes Død var Manufakturhandler Poulsen Brevsamler en kortere Tid, og endelig blev Bestillingen overtaget af afdøde Landpost P. Chr. Nielsen, hvis Enke endnu har Bestillingen. Da Varde — Grindstedbanen i 1919 blev aabnet, blev Postbefordringen overtaget af denne.

Ombæringen besørges nu af tre Postbude.

Lidt om Sognets Næringsliv i Fortid og Nutid.

Jydepotteindustrien.

Indtil Midten af forrige Aarhundrede dreves der her i Sydvestjylland en Industri, som gav mangen god Skilling i Hedeboens Pung; denne Industri var Jydepotteindustrien. En gammel Beretning fra Horne Sogn fortæller, at der omkring 1850 i dette Sogn lavedes Jydepotter i 62 Gaarde og 30 Huse. Antallet af Potter, der lavedes i et Aar, var ca. 280.000, og de udbragtes i en Sum af ca. 18.000 Kr., en ret stor Pengesum paa den Tid. Efter 1850 gik mange Fæstere over til at blive Selvejere; derved skærpedes Interessen for Landbruget, og Potteindustrien gik derfor efterhaanden stærkt tilbage. Dog var der saa sent som i Aaret 1881 ikke mindre end 36 Sogne, hvor der dreves en ret omfattende Pottetilvirkning. Blandt disse 36 Sogne nævnes ogsaa Øse.

Gamle Indberetninger (se Side 143) og Folketællingslister viser, at Pottetilvirkningen allerede her var begyndt længe før 1800. I 1787 er der et Par Kvinder, „som gøre sorte Kar.“ 1801 er der 2 i Øse, 3 i Oved og 2 i Hostrup, „som gøre sorte Kar.“ En af de sidste, som drev denne Haandtering her i Sognet, var Karen Marie Thomsen, som boede paa Øse Vestermark. Hun døde i Aaret 1925 og blev 93 Aar gammel. Selv i sine sidste Leveaar kunde hun for-

tælle meget interessant om Pottemageriet og om, hvordan det havde været en god Hjælper til at holde Brødet paa Bordet i et lille Hjem paa Heden. Naar man hørte Karen Marie og andre, som havde haft med Pottetilvirkningen at gøre, fortælle, fik man Indtryk af, at det ikke var enhver Kone eller Pige, der kunde tage sig dette Arbejde paa. Der skulde et godt Helbred, Fingersnildhed og Taalmodighed til. Dygtige Pottepi-ger savnede derfor sjelden Bejlere, selvom de saa noget snavsede ud ved Arbejdet. Forstandige Ungkarle forstod nok, at det ikke var ilde at danne Hjem sammen med en Pige, der havde disse tre Egenskaber, og der-til kom jo saa ogsaa det, at en dygtig Pottepiges Ki-ste var velforsynet med ekstragodt Tøj, og paa Bun-den laa der jo ogsaa gerne en Del rare Sølvdalere.

Til Jydepotter anvendtes en særlig Slags Ler (Glimmerler), som f. Eks. for Øse Sogns Vedkom-mende findes i den saakaldte Forta (æ Fout) Øst for Øse By samt i den Lergrav, hvorfra Sønderskov Teglværk nu henter Leret. Det var ikke altid let at af-gøre, om Leret var dueligt eller ikke. Et almindeligt Kendemærke var, at der i det gode Potteler groede Padderokker. Leret skulde opgraves om Efteraaret, for at det kunde faa Vinterfrosten og skørnes af den. Om Foraaret bragtes saa det Ler, der skulde bruges i en nær Fremtid, ind i Pottestuen. Resten blev lagt ude, men maatte omhyggelig tildækkes med Lyng for ikke at faa en tør Skorpe; thi skete dette, kunde Pot-terne let blive utætte. Ved Æltningen, som Pottepigen eller Pottekonen udførte med de bare Fødder, tilsattes i Reglen en Fjerdedel Sand. Arbejdet begyndte i Reg-len i Slutningen af Marts Maaned. Det var koldt for Fødderne, og det kunde undertiden ogsaa give en drøj Forkølelse; men hvad, den gik jo over igen, hvis Hel-

bredet ellers var godt. Naar Leret saa var tilstrækkelig æltet, blev det bearbejdet med Hænderne omtrent paa samme Maade, som man behandler Dejg til Bagning. Efter denne Bearbejdelse deltes Lermassen i mindre Klumper, hvoraf saa de enkelte Potter skulde dannes.

Naar Potten skulde formes, satte Pottepigens sig ned paa en Stol og tog et Bræt, formet som en Halvcirkel, paa Skødet. Dette Bræt blev stadig vædet med Vand, for at Leret ikke skulde hænge paa. Pottepigens stak nu en Finger ned i Lerklumpen, som hun havde paa Brættet, og lavede et Hul. Dette Hul udvidedes paa den Maade, at hun drejede Lerklumpen rundt med den anden Haand, samtidig med at hun først trykkede den ene og saa efterhaanden alle Fingrene eller hele Haanden dybere og dybere i Lerklumpen. Naar den øverste Del af Potten paa den Maade havde faaet den Udvidelse, den skulde have, tog Pottepigens en Klud (af Linned), dyppede den i Vand og lagde den over den øverste Kant. Pottens Rand formedes nu paa den Maade, at højre Tommelfinger lagdes paa den indre og Pegefingeren paa den ydre Side, mens Leret stadig drejedes rundt, og samtidig med udøvedes der et Tryk paa Lermassen, som derved blev tyndere og glattere. Efter denne Behandling sattes denne Begyndelse til en Jydepotte hen for at luftes en 2 à 3 Timer, hvorved den allerede dannede Overdel fik nogen Fasthed.

Derefter toges en rundagtig Sten — „Taanstenen“ — af Størrelse som en knyttet Haand, og derefter en anden, fladere — „Sletstenen“ — hvormed den nederste Del udvidedes. Med disse to Stene trykkedes Leret ud imod den udenfor holdte Haand, og derved udvidedes Pottens nederste Del. Derefter henstod Potten et Par Timer, hvorpaa den skrabedes indvendig og

udvendig med „Skavkniv“ og „Skavstyk“, og saa blev den sat hen en Dags Tid paa et skyggefuldt Sted.

Det næste, der saa blev foretaget med den, var, at den blev „smidet“, det vil sige, den blev oversmurt med en tynd Vælling af Mergel, som var udrørt i Vand. Derefter hensattes den igen til langsom Tørring, og efter denne Tørring var den saa færdig til Brænding.

Inden selve Brændingen skulde foregaa, førtes Potterne ind i det saakaldte „Braandhus“, hvor de blev udsatte for en stærk Røg, og efter denne Røgning henstilledes de paa et eller andet fladt Sted, den saakaldte „Ildpøtt“. En eller flere mindre Potter sattes i Reglen inden i de større, og saa stabledes der Lyngtørv op mellem de forskellige Potter. Der blev nu stukket Ild til Lyngtørvene, og man passede nøje paa, at de ildnede Lyngtørv stadig dækkede Potterne. Man maatte nøje passe paa, at Brændingen skete ved Glødeild i Stedet for ved Lueild. Blev Potterne brændte ved Lueild, risikerede man, at de blev røde i Stedet for sorte. Det kunde ogsaa ske, at Brændingen helt mislykkedes: Potterne „skruppede“, sprang i Stykker eller fik Revner under Brændingen. Naar saadan noget skete, var Aarsagen gerne den, at Leret ikke havde været af den rette Slags eller ikke havde været rent nok. Der kunde jo ogsaa være Hekseri med i Spillet, og saa maatte man henvende sig til en „klog“ Mand. En „klog“ Mand, som boede her i Øse, plejede i et saadant Tilfælde at udstede tre beskrevne Sedler. Den ene Seddel skulde graves ned i „æ Pøtt“, den anden i „æ Braandhus“ og den tredje i „æ Pottestou“. Naar dette blev gjort, tabte Hekseriet sin Kraft, og Brændingen skulde saa nok lykkes.

En dygtig Pottepige eller Pottekone kunde i Løbet af en Sommer tilvirke ca. 7 à 8 Læs à 400 Potter

og derved tjene ca. 300 Kr., hvilket var en god Sommerløn i de Tider.

Potterne solgtes til de saakaldte Pottemænd, der saa kørte dem til de Steder, hvor de kunde sælges. En Mængde førtes til de store Markeder i Vorbasse og Grindsted. Nogle Pottemænd tog ud paa ret lange Rejser: til Slesvig, Holsten, Mechlenborg, ja, helt ned til Berlin, Leipzig, Dresden og Wien. En Del af Potterne her fra Egnen gik med Fanøskippere fra Hjerting til Husum, Hamborg og Holland. En Del gik ogsaa til Limfjordsegnene samt til Norge og København. —

Til Fyn solgtes der ogsaa mange Potter, og for kun ca. 30 Aar tilbage i Tiden var denne Ø endnu en ret god Afsætningsplads. Pottehandelen var til en Tid en ret god Næringsvej. Laurits Smith, der personlig besøgte Vardeegnen, navnlig af Hensyn til Jydepottefabrikationen, omkring ved Aaret 1787, beretter, at en Potte, som paa Stedet kostede 2 Skilling, blev f. Eks. i København betalt med 24 à 30 Skilling. Bruttofortjenesten kunde altsaa naa op til ca. 1400 $\%$. Nogle af Pottemændene blev derfor ret velhavende Folk, saa de kunde — naar de kom længere op i Aarene — købe sig en større Gaard. Men selv om de blev ret velhavende Gaardmænd, holdt de ikke op med Pottehandelen; dertil var de kommen for meget ind i det afvekslende Handelsliv. Men naar en saadan vestjydsk Gaardmand kom f. Eks. til Fyn med sine Potter, passede han ret godt paa ikke at røbe, at han hjemme sad lunt inden Døre i en god Gaard. Han lod Fynboerne blive i den Tro, at han var en fattig Mand ude fra Heden. Saa kunde han logere billigt eller maaske gratis i de fynske Gaarde og maaske endda faa Lov til at samle et Læs Nedfaldsæbler op i de fynske Abildgaarde, og disse Æbler kunde jo saa

udbringes i en ret køn Skilling, naar han kom hjem til det frugtfattige Vestjylland.

En Pottemand oplevede jo meget paa sine lange Rejser og kunde ofte fortælle nogle interessante Historier fra disse. „Og skønt en Del deraf var sandt, var der dog ogsaa Løgn iblandt.“ En Pottemandsløgn kunde undertiden være noget „tyk“. Naar en Pottemand nede i det slesviske fortalte, at i Vestjylland var Lusene saa store, at de løb med Halmstraa i Munden, eller naar en anden Pottemand fortalteovre paa Fyn, at i Vestjylland groede Lyngen saa vældigt, at man lavede Vognstjærte af den, saa kunde man jo nok sige, at Løgnene var noget „tykke“.

Teglbrænding.

Indtil Begyndelsen af forrige Aarhundrede var Gaardene og Husene opførte af et meget simpelt Materiale. Murene var nogle Steder opførte af Ler (Stampemure), andre Steder var de opførte af Bindingsværk: Et Træstativ, hvis firkantede Aabninger var udfyldte med Ler. Tagene var af Halm eller Lyng; undertiden brugtes ogsaa en Blanding af Halm og Lyng, idet man skiftevis lagde et Lag Halm og et Lag Lyng. Saadan et Tag kunde være ganske godt og tæt; men det var jo noget aparte i sin Stil, og vittige Folk fra andre Egne af Landet kunde derfor, naar de saa et Hus, som var tækket paa den Maade, udbryde: „Nej se, her tækker man Husene med Lagkage.“ —

Efterhaanden som de gamle Bindingsværkshuse trængte til Fornyelse, blev det, særlig da man naaede hen i Midten af Aarhundredet, almindeligt at opføre Murene af brændte Sten (Grundmur). Saadanne Mure var stærkere og krævede ikke saa meget aarligt Vedligehold som Bindingsværksmurene. Dertil kom jo

saa ogsaa dette, at Egnen her efterhaanden var bleven saa skovfattig, at Egetræet, som skulde bruges til Bindingsværksmurene, ikke længere kunde skaffes i Nærheden; det maatte hentes langvejs fra, hvilket var baade besværligt og dyrt. Da der saa efterhaanden blev ret god Afsætning paa Mursten, var der adskillige Gaardmænd og Husmænd, der — hvis de havde en god Lergrav og en god Tørvemose — slog ind paa at brænde Mursten til Salg og derved skaffe sig en Ekstraindtægt.

I 1869 indberettede Sogneraadet, at følgende her i Sognet brændte Sten til Salg: Peder Jensen, Haltrup (Mads Kristensens Gaard), Jens Sørensen, Haltrup (Sognefoged Kr. Hansens Gaard), Niels Madsen, Høstrup (Jens Søndergaards Ejendom), Niels Chr. Nielsen, Oved, Kr. Rasmussen, Heager, Kr. Hansen, Øse, Peder Hansen Schwartz, Øse, Herman Jensen, Skamstrup, Niels Poulsen, Vesterbæk, Hans Chr. Jensen, Carlsgaarde.

Men de fleste, som skulde bygge, undgik dog helst at købe Stenene og brændte dem derfor selv. Saa sparede man Penge til Indkøb af Sten, og, hvad der maaske var lige saa vigtigt: Stenene var saa paa Pladsen, hvor de skulde bruges, med det samme, og man blev saa fri for at slæbe dem frem ad lange og daarligere Veje. Begyndelsen til et Byggearbejde var derfor gerne at faa en Ovnfuld Sten brændt. Til dette Arbejde medgik en Sommer, og Opførelsen af Bygningen kunde saa i Reglen først ske den næste Sommer.

Fremstillingen af en Ovnfuld Sten kostede et stort Arbejde, da Fabrikationen jo maatte foregaa under meget primitive Forhold. Tidlig i Foraaret maatte man i Arbejde i Tørvemosen for at faa Tørvene, som skulde bruges til Brændingen, gravet. — Disse Tørv

skulde være af den sorte, haarde Slags. Naar Tørvene var gravede nogenlunde store, kunde man regne med, at en Tørv til hver Sten var tilstrækkelig.

Naar Vaarsæden var lagt, begyndte man paa Tilvirkningen af Stenene. Man planerede en Ælteplads, i Form af et Rektangel. Her lagde man saa saa meget Ler, som man antog, der skulde bruges til f. Eks. 10.000 Sten. Leret blev jævnet ud, saa det laa i et Lag paa ca. et Kvarters Tykkelse, og saa skulde Æltningen foregaa. Æltningen foregik gerne paa den Maade, at man spændte et Par Heste for en halv Vogn (Forvognen). En Mand satte sig op paa „Stælden“, og nu kørte han saa frem og tilbage i Leret, og bagefter trak saa en Dreng med nogle Kreaturer. Mens Æltningen foregik, blev der stadig hældt Vand paa Leret, og var Leret af en fed Beskaffenhed, maatte der ogsaa blandes en Del Sand i. Den sidste Times Tid var Æltningen haard ved Hestene og Kreaturerne; thi efterhaanden som Leret blev æltet, blev det mere sejt og klæbrigt. Naar Æltningen saa var tilendebragt, blev Leret samlet i en lang „Strime“, og denne blev saa tildækket med store Hedetørv (Flauer), for at Regnvandet og Blæsten eller Solskinnet ikke skulde beskadige det. (Nogle Steder brugtes dog ogsaa cirkelrunde Æltekuler, hvor Æltningen kunde udføres ved Hjælp af en Hest og en halv Vogn.)

Nu tog saa „Strygeren“ fat. Han fik Leret kørt op paa et Bord (ved Hjælp af en let Trillebør), og her fyldte han saa med sine bare Hænder Leret i en Form, som kunde tage to eller tre Sten. Saa snart Strygeren havde Formen fyldt, løb han med den hen til Tørrepladsen, hvor han lagde de nyformede Sten paa Fladen, for at de kunde tørres. En rask Stryger kunde stryge 3 à 4000 Sten en Dag. Naar Stenene

var tilstrækkelig tørret, blev de foreløbig kørt i Hus eller stablet og dækket til med „Flauer“, for at Regnvandet ikke skulde gøre dem Skade, og derefter blev der taget fat paa Æltningen og Strygningen af et nyt Hold. Naar man saaledes havde en 30 à 40.000 tørrede Sten, tog man fat paa Brændingen. Denne foregik i et stort Hul, som i Reglen var gravet ind i en Bakkeseide. Der skulde noget Kendskab til at sætte Stenene rigtigt i „Ovnen“; thi det gjaldt jo om at faa saa mange helbrændte Sten som muligt, og man skulde jo ogsaa økonomisere med Brændselet. Brændingen varede ca. 8 Dage. Det var ingenlunde noget let og behageligt Arbejde at være Fyrbøder i en saadan Teglovn, særlig de sidste 3 à 4 Dage kunde være slemme; da kunde Varmen være frygtelig slem fra de mange ophedede Sten.

Om Aftenen samledes i Reglen en Del af Byens Folk i Teglovn og underholdt hverandre med muntre Historier. En enkelt Aften var der gerne indbudt til „Teglovnssjov“, og da trakteredes der bl. a. med Kaffe-punse, „Ølhunde“ (en Blanding af Øl og Brændevin), Kirsebærvin eller „gammel fransk Vin“. Stemningen kunde paa en saadan Aften blive noget høj, og Historierne blev heller ikke altid de allerfineste; men slemme Ting skete der i Reglen ikke. Det var jo kærnesunde, arbejdsomme, flittige og brave Mennesker, der her var samlet, saa selv om Rusen blev lidt stor, holdt Raaheden, som jo gerne følger med en saadan, sig nogenlunde inden for de rette Grænser.

Stenene, man fik frem ved en saadan Hjemmebrænding, blev i Reglen gode og stærke. De var godt egnede til at modstaa Vestenvindens „Sus og Salt“, Regn og Rusk. Kønne var de for Resten ogsaa. En Mur, der blev sat af disse Sten, blev unægtelig meget

mere tiltalende end de stive Mure, man nu sætter af de altfor regelmæssige Maskinsten.

Efterhaanden, som man kom ind paa en mere intensiv Drift af Jorden, gik man bort fra Hjemmebrændingen af Sten; det tog for megen Tid. Man foretrak da at købe Stenene fra de store Teglværker, som efterhaanden oprettedes ved Esbjerg, Tistrup, Ølgod og andre Steder. Men en stor Ulempe for Øse Sogn var det, at Transporten af Stenene fra disse Teglværker var for lang og derfor ogsaa dyr. Da saa i Aaret 1914 et Konsortium fra Esbjerg købte Sønderskovgaard for der at oprette et moderne Teglværk, fulgtes dette Foretagende med stor Interesse af Sognets Befolkning. I Foraaret 1914 begyndte det nye Teglværk sin Virksomhed og var snart ret godt i Gang. „De forenede Teglværker“ i Sydvestjylland saa snart, at dette Teglværk kunde blive en slem Konkurrent, og de opførte da et Teglværk i Haltrup, som saa skulde knuse Teglværket i Sønderskov. Konsortiet blev — vel ikke uden Grund — bange for dette Angreb og skyndte sig saa i Aaret 1916 at sælge Teglværket til et Aktieselskab, dannet af Egnens Beboere. Siden den Tid er Teglværket drevet af dette Aktieselskab. Der er tegnet 250 Aktier à 200 Kr.

Da Varde — Grindstedbanen i 1918 aabnedes for Driften blev Afsætningsmulighederne betydelig større. Helt til Tønderegnen (f. Eks. Visby) blev der sendt Mursten og Drænsrør. Til de store Afvandingsarbejder mellem Bramminge og Ribe, f. Eks. ved Jernvedlund, afsattes en Mængde Drænsrør.

I November Maaned 1921 brændte Teglværket; men det blev hurtigt genopbygget, og fremtraadte nu i en fuldt moderne Skikkelse. Byggesummen for det nye Teglværk løb i den dyre Byggetid op til 190.000 Kr.,

og saa blev man endda fri for at bygge ny Ovn, da det viste sig, at den gamle var ubeskadiget af Branden.

I 1929 blev Arbejderne ved Teglværket gjort interesseret i dets Drift derved, at de faar Andel i dets Overskud. Naar alle Renter og Afdrag paa Gæld er betalt, faar de Halvdelen af Restbeløbet til Deling. — Denne Ordning har jo nu været praktiseret et Par Aar, og den synes at bidrage godt til at skabe gode Arbejdsforhold.

Teglværkets Produktion*) er for Tiden den samme som før Branden i 1921. — Prisen paa helbrændte Sten var i 1918 18 Kr. pr. Tusind og paa 2" Drænsrør 30 Kr. pr. Tusind. I 1924 var Priserne naaet op til 65 Kr. pr. Tusind for Sten og 80 Kr. pr. Tusind for Drænsrør. I 1930 er Priserne gaet lidt ned, nemlig til henholdsvis 40 Kr. og 55 Kr.

Teglværket i Haltrup gik efterhaanden over i privat Eje og er i de senere Aar blevet udvidet, saa det kan præstere en lidt større aarlig Produktion end Sønderskov. — De to Teglværker har dog heldigvis ikke haft nødig at opretholde deres begyndende Kampstilling over for hinanden; thi de har begge hidtil haft let ved at afsætte deres Produktion.

Maltgøring og Brændevinsbrænding.

Til saa langt op i Tiden som til ca. 1910 stod endnu, lidt Vest for Øse By (paa Lars Hansens Mark, lige op til Bredmosevejen), et gammelt Hus, der mindede om den Tid, da Folk selv fremstillede Malten, der skulde bruges ved Fremstillingen af den gode hjemmebryggede Øl. Dette Hus kaldtes Køllen. Det var ca. 6 Alen i Kvadrat, opført af Mursten og tækket med Straa. Langs dets ene Side og dets ene Gavlende var der en Varmekanal („æ Gris“), som stod i

*) Ca. 2 Mill. Sten aarlig.

Forbindelse med et Fyrsted, og over denne Varmekanal, som var forsynet med Huller, var der lagt et Loft af Brædder, hvori der var boret smaa Huller. Paa dette Loft blev saa Malten tørret. Det var midt i Vintertiden, denne Tørring foregik, i Reglen i Januar Maaned. Naar den spirede Byg var bredt ud paa Tørreløftet, blev der fyret svagt et Døgns Tid. Saa fyrede man efterhaanden stærkere, og tilsidst saa stærkt, at det kunde „skratte“ i Kærnerne.

Det hændte, at der blev fyret for stærkt, og saa gik Køllen og den gode Malt op i Luer. At Køllen i Øse ogsaa har fristet denne Skæbne, vidner følgende Historie om: „En Mand i Øse By yndede undertiden at stikke en Løgn ud for saa siden at more sig over dens hurtige Flugt ud over Byen. En Morgen, som han vilde gaa sig en lille Morgentur Vest ud af Byen, møder han en af Bymændene, og denne spørger: „Er der noget Nyt?“ „Jo,“ svarede Manden, „Køllen er brændt i Nat,“ og saa gik han videre grinende i Skægget ved Tanken om, at han nu havde faaet den gode Bymand til ordentlig at løbe med „Limstagen“. Men han blev rigtignok lidt underlig til Mode, da han kom ud Vest for Byen og der møder sin udsatte Løgn i Skikkelse af den skære Sandhed. Køllen var virkelig brændt ned lige i Morgenstunden, uden at nogen havde lagt Mærke dertil.“ —

Den spirede Byg fremstilledes paa den Maade, at man satte den i Blød i Vand et Par Dage. Derefter blev den bredt ud paa Logulvet i et tykt Lag, og derefter blev der rørt i den et Par Gange i Døgnet, for at den kunde holde en passende Varmegrad. Naar Spiringen saa var saa langt fremskreden, som man ønskede, blev Kornet afkølet og var saa færdig til Tørring i Maltkøllen.

Af en gammel Regnskabsbog fra en af Gaardene i Heager ses, at Køllehuset i Øse By ogsaa benyttes af Bymændene i Heager. Østersognet derimod har sandsynligvis haft sin egen Kølle.

Brændevinsbrænding.

Man kunde i „de gode gamle Dage“ i mange Tilfælde ikke nøjes med Øllet alene. Der maatte undertiden ogsaa en Snaps til. Den af Alkymisterne (Guld-magerne) i det ottende Aarhundrede opfundne Drik, Brændevinen, havde efterhaanden faaet en vældig Ud-bredelse som Nydelsesmiddel. I stort Maal blev den nydt ved festlige Lejligheder, og i mange Hjem kom den daglig paa Bordet. Hvad der vel gjorde, at den blev brugt i saa stort Maal, var vel dette, at Folk kunde fremstille den selv af det Korn, de avlede.

Redskaberne („Brændevinstøjet“), som man brugte ved Fremstillingen, var enten lavet af Kobber eller af Ler (Potteler), og i de fleste Gaarde fandtes sikkert til en Tid altid et Sæt Brændevinstøj.

Henimod Midten af Attenhundrederne skred Rege- ringen ind og forbød Hjemmebrændingen. 14. Maj 1845 udkom saaledes en Forordning om ulovlig Bræn- devinsbrænding. I Følge denne Forordning var det forbudt at have Brændevinstøj i Huset. Men at faa Folk til at skille sig af med disse Redskaber, var ikke saa lige en Sag. Mange skjulte dem paa et Sted, som ikke saadan kunde opdages af enhver, og saa drev de Brændingen i Smug. De af Regeringen ansatte Kon- trollører, som rejste omkring for at tage Lovovertræ- derne paa fersk Gerning, fik mangan haard Nød at knække. Folk var ofte snilde, naar Kontrolørerne kom i Gaarden for at foretage Undersøgelse, og dertil kom, at en Bys Beboere næsten altid holdt sammen

som Ærtehelm, naar det gjaldt om at narre Kontrolørerne, og Undersøgelserne resulterede da ogsaa tit i, at Kontrolørerne maatte rejse med en „lang Næse“.

Et Par Træk, som endnu huskes her i Sognet, skal anføres: En Morgen, da Søren Svartz, som boede paa den Gaard, der nu ejes af Thue Nielsen, Øse, stod op af Sengen, holdt en Kontrolør i Gaarden. Der var brændt Brændevin Dagen i Forvejen, og Brændevinstøjet stod endnu i Bryggerset, saa Situationen var noget kritisk. Søren skyndte sig i største Hast ud i Bryggerset for at skaffe Sagerne af Vejen; men Kontroløren var allerede i Færd med at aabne Yderdøren. Resolut sprang Sørens Kone, Gyda, til og smækkede Døren i, saa hans ene Finger kom i Klemme, og det tog nogen Tid, inden han kunde komme fri. Da han derefter prøvede paa at komme igennem en anden Dør, væltede Gyda Ludgryden, og saa maatte han retirere for Stanken. Søren fik derved saa megen Tid, at han kunde faa Brændevinstøjet skjult paa et sikkert Sted samt faa Sporene af Brændingen fjernet, og han slap for Bøde den Gang.

En anden Gang kom Kontrolørerne, hvoraf den ene var selve Herredsfogeden, ind til Niels Jørgensen i Øse. — „Der siges,“ sagde Herredsfogeden barsk, „at De har Brændevinstøj!“ „Det har jeg ogsaa,“ svarede Niels Jørgensen og gik hen til Skabet og trak Brændevinsflasken og Glas frem. Gaarden blev dog nøje undersøgt; men der fandtes intet. — Brændevinstøjet laa nemlig under en Stendynge ved Siden af en Kvægfold i Kragkær. —

At Øvrigheden ellers gik grundigt og strengt til Værks over for Folk, den havde faaet Mistanke til, og at den ikke lagde Fingrene imellem, naar der kunde være Tale om Overtrædelse, vidner følgende Sag her fra Sognet om:

I Følge Skads Herreds Fogedprotokol indfandt Fogeden sig med Vidner d. 20. Decbr. 1845 hos Gaardmand Henrik Christensen i Skamstrup for at foretage Eftersøgelse efter ulovlige Brændevinsredskaber. Manden var tilstede, men nægtede at have givet sig af med ulovlig Brændevinsbrænderi, eller at han var i Besiddelse af Redskaber til saadant Brug, hvorfor han ikke havde noget mod Undersøgelsen. Inden Fogeden begyndte sin Ransagning, forklarede Henrik Christensen, at han ganske vist var i Besiddelse af et Lerdæksel, som i Øjeblikket laa over hans Bryggerkedel, og han havde i flere Aar brugt dette Dæksel som Laag til Kedelen, dels for at forhindre, at Kedelen kogte over, og dels for, at Sod fra Skorstenen ikke skulde løbe ned i Kedelen. Han benægtede endda gentagne Gange, at han nogensinde havde brugt dette Dæksel ved Brændevinsbrænding.

Det viste sig saa ved Undersøgelsen, at en Kobberbryggerkedel, fyldt med Vand, hang over Ilden, og over denne Kedel var der lagt et Dæksel af Ler. I samme Dæksel var der et rundt Hul foroven. Dækslet svarede ikke helt til Kedelens Størrelse; men det hele kunde dog nok ved Kitning eller Klining blive anvendelig til Brændevinsbrænding. — I et Kar ved Siden af Kedelen fandtes en Del Malt, som tydelig skønnes at være bestemt til en forestaaende Ølbrygning. Med Hensyn til det Hul, som fandtes i Dækslet, bemærkede Henrik Christensen saavel som hans Hustru Anne Sørensdatter, at det var anbragt for der igennem at øse Vandet i Kedelen uden at behøve at aftage det hele Laag. Tillige bemærkede de, at de kunde godtgøre, at de i en lang Række af Aar havde benyttet et saadant Laag til deres Bryggerkedel og aldrig har næret nogen Tanke om, at der heri kunde være noget ulovligt.

Kedelen blev taget ned og vurderet til at være af Værdi 5 Rdlr. Henrik Christensen fik dog Lov til at beholde sin Bryggerkedel hængende imod at tilstaa, at han til enhver Tid vilde være ansvarlig for dens Tilstedeværelse. Da man efter videre Undersøgelse ikke fandt andet, som kunde tænkes at være brugt ved ulovlig Brændevinsbrænding, blev Forretningen sluttet.

Men hermed var Sagen jo ikke sluttet. Efter at der var skrevet frem og tilbage, til og fra Amtmanden o. s. v. „i lange Baner,“ indkaldtes Henrik Christensen endelig til at møde for Herredsretten i Varde den 2. Februar 1846.

Henrik Christensen fastholdt her sin ved Undersøgelsen i hans Gaard afgivne Forklaring, at han ingensinde havde givet sig af med ulovlig Brændevinsbrænding, og at det ved samme Lejlighed forefundne Lærdæksel til Bryggerkedelen aldrig var bleven benyttet til sligt. Saadant et Dæksel havde været paa Gaarden i de ca. 30 Aar, han havde ejet denne, og altid været brugt til Laag eller Dæksel over Kedlen, da det paa Grund af Sod i Skorstenen altid har været nødvendig at have Kedlen tildækket. Det omtalte Lærdæksel, som ved Undersøgelsen i Gaarden var medtaget af Kontrolørerne, var tilstede i Retten.

Den tiltalte Henrik Christensen blev spurgt, om han vilde erkende, at dette Dæksel, skønt det efter hans Erklæring ikke havde været brugt ved Brændevinsbrænding, dog kunde være et Brændevinsdæksel. — Tiltalte svarede herpaa, at han havde aldrig givet sig af med Brændevinsbrænding og havde aldrig, hverken hos sig selv eller andre set et Brændevinsdæksel.

Det her tilstedeværende Dæksel, sagde tiltalte, havde han købt hos en Pottemand i Thorstrup Sogn for 4 à 5 Aar siden, efter at det hidtil brugte var

gaaet i Stykker. Hullet i Dækslet, der er 6 à 7 Tommer i Diameter, bliver, naar Kedelen er paa Ilden, dækket med et løst Jernlaag, der kan løftes af Kedelen, uden at det omtalte Lerdæksel behøver at tages op.

Paa Dommerens Opfordring tog samtlige i Retten tilstedeværende det meget omtalte Lerdæksel i nøje Øjesyn, og den almindelige Mening var, at det i Henseende til Beskaffenhed og Konstruktion var ganske som et almindeligt Brændevinsdæksel.

Tiltalte Henrik Christensen tilføjede, at han ingensinde havde troet, at der var noget ulovligt i at være i Besiddelse af det meget omtalte Lerdæksel. Som Støtte herfor anførte han, at hvis han havde villet det, kunde han meget let have fjernet Dækslet, inden Kontrolørerne kom i hans Gaard, idet de først tog ind hos hans Nabo, Andreas Gjødese, og opholdt sig der omtrent en Times Tid, inden de kom ind til ham, og han vidste godt, at Kontrolørerne var i Naboen Gaard.

Kontroløren fra Varde bemærkede, at selv om det omtalte Lerdæksel ikke ganske passede til Bryggerkedelen, saa kunde det dog sikkert nok ved Kitning eller Klining gøres saa tæt, at det hele blev til en anvendelig Brændevinskedel.

For Retten var tillige indkaldt to Mænd fra Varde, Jens Lundager og Hans Lyhne, som den 20. Decbr. forrige Aar havde været tilstede ved Forretningen i Skamstrup, som Vidner. Begge Vidnerne erklærede, at det hos Henrik Christensen forefundne Lerdæksel, selv om det ikke helt passede til den Kedel, hvorpaa det var anlagt, sikkert nok ved Kitning eller Klining kunde tænkes at være anvendelig til Brændevinsbrænding; de tilføjede dog, at der ikke paa Kedelen havde været Spor at se af, at Laaget havde været klinet fast til den.

Toldkontroløren nedlagde sluttelig Paastand om, at Henrik Christensen maatte blive idømt en Mulkt, og det forefundne Dæksel og Kobberkedelen maatte blive konfiskerede.

Retten blev herefter hævet, efter at det var bleven meddelt, at Dom i Sagen vilde blive afsagt d. 11. s. M.

I den den 11. Februar afsagde Doms Præmisser hedder det, at selv om det ikke er absolut bevist, at Henrik Christensen har befattet sig med ulovlig Brændevinsbrænding, saa er det dog godtgjort, at de hos ham forefundne Ting: Et Lerdæksel og en Kobberkedel, er af netop den Beskaffenhed, at det ikke kan andet end paadrage tiltalte en Mulkt, der dog bør ansættes til det Minimum, som Loven tillader, nemlig 100 Rigsdaler.

Tillige bliver Redskaberne at konfiskere.

Henrik Christensen androg om Udsættelse med Mulktens Betaling, hvad han ogsaa fik; men allerede den 18. August s. A. sender Herredsfogeden Pengene til Amtmanden i Ribe.

Mælkeridrift.

Naar Bonden i vore Dage gør sit Aarsregnskab op, da er der nogle Tal, der fylder ret godt paa Indtægtssiden, og det er de Tal, der angiver, hvor mange Penge han i Aarets Løb har faaet udbetalt fra Mejeriet. For manges Vedkommende bliver det ret store Summer, som Smørproduktionen har indbragt.

Saaledes var det ikke for et lille Hundredaar siden. Da kunde der ikke tages mange Penge ind paa den Maade; thi dels gav Køerne paa Grund af det tarvelige Underhold, de fik, ikke ret megen Mælk, og dels forstod man ikke at behandle Mælken og Smørret saadan, at der kunde komme en brugelig Salgs vare

ud af det. Kom man f. Eks. i Fyrerne ind i Bondens Dagligstue, kunde man ved Siden af Bjælkerne under Loftet se nogle Hylder opslaaede, og paa disse stod der nogle sorte Lurfade. I Fadene var der Mælk, som efterhaanden modtog en Mængde Støv og Smuds fra det sandstrøede Gulv og den osende Bilæggerovn. At der ikke kunde laves godt Smør af den Fløde, som saadan Mælk bar, siger sig selv. Men Smør lavede man dog til eget Brug, og hvad man ikke selv kunde bruge, solgtes til Landhandleren, som købte større Partier sammen og kørte det sydpaa f. Eks. til Flensborg. I de varme Sommerdage kunde en saadan Smørladning lide meget under Transporten, og der skal være Eksempler paa, at Kvaliteten blev saa ringe, at Prisen i Flensborg kun blev 2 lybske Skilling (13 Øre) Pundet. Naar det gik ned til denne Pris, blev det dog vist ikke solgt til Menneskeføde, men derimod til Sæbefabrikationen.

Længere fremme i Tiden fik man rigtige Mælkekældere med Vandafkøling; derved forbedredes Smørrets Kvalitet betydeligt; men god blev den ikke, da man ikke forstod at behandle Fløden ret. Om noget af Fløden var sur, og andet af Fløden var sød, tog man intet Hensyn til; man blandede sur og sød Fløde, som det kunde falde. Smørret æltede og saltede man kun een Gang, og saa blev det puttet i en Bøtte, som maaske havde ligget i et Vandhul 14 Dage, inden den skulde bruges.

Paa Smørnoteringerne fra Halvfjerdserne og Firserne staar ogsaa opført en Slags Smør, der bærer Navnet Bøndersmør; den var lavt noteret i Forhold til Herregaardssmør. Til en Tid var der ogsaa paa Noteringerne opført noget, som kaldtes Vestkyst-Bondesmør (med en meget lav Notering); men denne

Slags forsvandt dog af Noteringerne i Firserne, saa Vestkystens Smør maa have forbedret sig efterhaanden.

I lang Tid brugte man Stavkærner eller Stampekærner, senere Gyng- og Vuggekærner, og endnu senere kom den saakaldte amerikanske Kærne, der kunde drejes med et Haandsving. Det var ikke altid lige let at faa Smør, undertiden var det umuligt. Ofte mente man, at der var Hekseri med i Spillet, naar man ikke kunde faa Smør, og saa gik der Bud til en „klog“ Mand, som ved Hjælp af sine Kundskaber i den „sorte Kunst“ skulde drive Hekseriet bort. Det lykkedes vel ikke altid for ham at faa Smør i Kærnen; men enkelte Gange lykkedes det dog, og naar det lykkedes en Gang imellem, saa var Folk tilfredse og troede paa hans Kunst.

Saa kom endelig Andelsmejerierne, og Øse Sogn fik ogsaa sit Andelsmejeri i Aaret 1885. Mange saa i Førstningen noget mistroisk paa saadan en nymodens Indretning; men de mange gode Pengesedler, som man saa Leverandørerne hver Maaned hente hjem, talte deres tydelige og overbevisende Sprog, saa der gik ikke lang Tid, inden den nymodens Indretning vandt almindelig Tilslutning. Mejeriets Byggesum var 18.000 Kr., som skaffedes til Veje ved Laan i Varde Bank. — Mejeriets første Formand var Jens Nielsen, Oved. Af Mænd, som gjorde et stort Arbejde for at faa Mejeriet bygget, kan nævnes afdøde Gaardmand Peder Kr. Nielsen, Øse (boede paa Poul Lauridsens Gaard). Som et virksomt Bestyrelsesmedlem kan ogsaa nævnes afdøde Amtsraadsmedlem Terkel Kristensen, Vrenderup. Den første Mejerist var Jakob Jakobsen, Karlsgaarde (Søn af Jens Jakobsen, Karlsgaarde). Til at begynde med boede Mejeristen i selve Mejeri-bygningen; men siden fik han Bolig i et Hus ved

Siden af Mejeriet. Mejeriets første Generalforsamlinger blev afholdte oppe paa Mejeriets Loft, saa Pladsen blev taget godt i Brug. Mejeristens Løn var til at begynde med 1400 Kr. om Aaret, og saa skulde han selv lønne sine Medhjælpere.

I Aaret 1910 ombyggedes Mejeriet. Det kunde da ved 25 Aars Jubilæumsfesten, som afholdtes samme Aar, staa som en stor og smuk Bygning med tidsvarende Maskiner, en værdig „Bauta“ over det Arbejde, der var gjort for Mælkeridriftens Udvikling i Sognet gennem 25 Aar. — I Sommeren 1926 blev Mejeribygningen igen betydelig udvidet.

Der leveres nu ca. 11 Mill. Pund Mælk aarlig til Mejeriet. Naar man tænker paa, at Mejeriet for 40 Aar siden kun fik leveret ca. 1 Mill. Pund Mælk aarlig, maa man indrømme, at her er en Fremgang, der forslaar noget.

Kvægavlen.

Øse Sogn har den Ære frem for mange andre Sogne at være et næsten landskendt Sogn. Naar man rejser omkring i Landet, undres man over, at der er saa mange Mennesker, der kender Øse Sogn. Hvad er det da, der har gjort dette Sogn mere kendt end mange andre Sogne? Har det fostret Stormænd, hvis Navne er fløjet over Danmark? Nej, det kan vel ikke siges. Er den et Sogn hvorigennem de store Færdsselsveje gaar? Nej det kan heller ikke siges. Svaret er vist paalideligst og kortest givet i en Udtalelse, man ofte hører i Nordjylland: „De er nower brølendes gue Høvder, di haaer dernier i Øøs.“ — Det er Kvægavlen, der særlig har bragt Sognet i Ry, og dette Ry er ikke uberettiget; thi kun faa Steder har man naaet at faa saa gode Resultater i den Retning som her. Fra

Midten af forrige Aarhundrede, og da især i de sidste 40 Aar, er der sket en vældig Udvikling i Sognet paa dette Omraade. Gaar vi tilbage til Midten af forrige Aarhundrede, da saa det med Hensyn til Kvægavlen ud her som andre Steder i Vestjylland. Kom man da ind i Bondens Stald en Vinterdag, saa man som oftest nogle smaa, smalle og magre Køer og nogle usle Ungkreaturer og Kalve. Føden, som disse Kreaturer fik, var kun Hø og Halm og maaske lidt Rivelse. Det hørte ikke til Sjældenheder, at en Mand havde en Ko, der ikke kunde rejse sig selv. At Grunden dertil var den daarlige Ernæring, var der vist ikke mange, der tænkte paa. Man mente, at den led af Horntomhed („Hwontoom“) eller anden Sygdom, og saa kurerede man paa den, som man kunde bedst med en Del kendte Husraad, eller ogsaa Byens „kloge“ Mand blev hentet, og kunde han ikke kurere den, saa var der ingen, der kunde, selv Hekseri og Troldom maatte vige for ham.

Om Sommeren saa Kreaturerne derimod bedre ud. Selv om de i Reglen ikke kom til at „staa i Græsset over Knæ,“ saa fik de dog paa de store udstrakte Græsmarker en ret rigelig og alsidig Næring, som igen kunde sætte lidt Gang i den forkrøblede Organisme, saa der kunde samles lidt Kræfter til næste Vinters Genvordigheder.

Efterhanden kom man dog til at indse, at det betalte sig at fodre bedre, og man fodrede da en Del af Kornet op uden at tærsk det (Skaftfoder). Da saa man fik begyndt med at dyrke Roer, og man begyndte at indkøbe Oliekager, kom man efterhaanden ind paa en stærkere Fodring, og nu blev man opmærksom paa, at der maatte gøres noget for at faa Dyr paa Stalden, der kunde betale godt for Foderet.

Man oprettede da rundt omkring Kvægavlsforeninger, hvis Formaal var ved Indkøb af gode Tyre at faa Egnens Kvægbestand forbedret.

Øse Sogn fik sin første Kvægavlsforening 1888. Man valgte her at holde sig til Korthornsracen. En Korthornstyr blev indkøbt i Ribeegnen til en Pris af 240 Kr. De følgende Tyre blev ogsaa indkøbt i Ribeegnen og gik op til en Pris af 500 Kr. I 1905 hentede man en Tyr længere Syd paa, i Ejdersted; den kostede 500 Kr. Den næste, man købte, fik man ogsaa fra Ejdersted. Den fik Navnet „Felix“ og kostede 1200 Kr. 1909 indkøbtes, ogsaa i Ejdersted, „Rentmeister“ til en Pris af 1700 Kr. I „Krigstiden“ indkøbtes endnu en Tyr, „Machensen,“ fra Tyskland; men derefter gik man over til at købe Tyrene i England. I 1919 indkøbtes en Tyr fra England, „Upsal Starr,“ til en Pris af 14.000 Kr.

Een Kvægavlsforening i Sognet blev snart for lidt, og der dannedes da en Forening i Østersognet (Høstrup). Denne Forening begyndte med at indkøbe en Tyr til 325 Kr. Til en Tid havde denne Forening samtidig 2 Tyre, der var saa gode, at de kunde fremstilles paa Udstillingen i Aarhus i 1910, og de blev begge tilkendt 1ste Præmie. Ogsaa denne Forening har hidtil indkøbt Tyrene i Ejdersted eller England. Den højeste Pris, denne Forening har givet ud for en Tyr, er 7500 Kr.

Ogsaa Vesterbæk fik sin egen Forening. Den begyndte med at indkøbe en Tyr fra Ribeegnen til 240 Kr., men har siden indkøbt Tyre fra Ejdersted; den dyreste af disse var til 7000 Kr.

De store Indkøbspriser, som man efterhaanden i Foreningerne er gaaet op til, viser, at man har fundet det værd at ofre noget paa Kvægavlens Forbedring,

og at disse Penge ikke er givet forgæves ud, ser man straks, naar man kommer ind i Staldene i Øse Sogn. Næsten i enhver Stald i Sognet staar der en smuk, racepræget Besætning. En overbevisende Tale i den Retning fører ogsaa „Stambogen“, idet en stor Del af de bedste Korthornstyre, som er optaget i den, stammer fra Øse Sogn. En enkelt Tyr (Felix) har ikke mindre end 23 Sønner i Stambogen, en anden („Frands“) har 18 Sønner i Stambogen. Salget af Tillægsdyr har saaledes i en Aarrække været en betydelig Indtægtskilde for Øse Sogns Landmænd.

I de ca. 40 Aar, som Kvægavlsforeningerne har arbejdet i Sognet, er det ved godt Sammenhold i Arbejdet blandt Medlemmerne lykkedes at faa en Kvægrace frem, der med Hensyn til Racepræg og Form er ret enestaaende.

Ved dette Maal er man dog ikke standset. Som ægte Vestjyder siger de Øse Landmænd ogsaa angaaende Kvægavlen: „Endnu et bette Nyk!“ — Der gøres derfor for Tiden et energisk Arbejde for at faa Kvægstammer frem, der foruden at have godt Præg og god Form ogsaa kan præstere en god Mælkeydelse. Man har derfor oprettet en Kontrolforening, som begyndte sin Virksomhed i 1923.

Plantningen.

Øse Sogn var indtil i Firserne fattig paa Plantning. Langt tilbage i Tiden (hvor længe ved vi ikke) synes det ikke at have været saadan. Da synes der at have været et ret anseeligt Skovbælte langs Holmeaadalen. Øse Lund, Egekrattet i Oved og Hostrup og Haltrup staar endnu som kummerlige Levninger af denne Skov. Bynavnene Nordenskov, Sønderskov og Oved (hvilket vist betyder „ved Skoven“) er vel

ogsaa Mindelser om Skoven. Men det er gaaet med Skoven her som saa mange andre Steder i Landet: den har maattet vige for Øksen og maaske ogsaa for Ilden. Sikkert længe før Aar 1600 har den været borte. Vestenvinden fik saa frit Løb hen over Bondens Marker og Lov til at ruske i hans Hustage, og den tvang Bonden til at bygge Husene med lav Rejsning, saa de ligesom bedre kunde stemme Ryggen imod, naar Jævnøgsstormene for frem i hele deres Vælde.

I lange Tider prøvede man ikke paa at plante igen. „Træer kan ikke trives her i Vestjylland; Vestenvinden dræber dem,“ sagde Folk. Ja, i Præstegaardshaverne kunde man jo ganske vist se ret prægtige Træer; men det regnede man ikke saadan med. Præsten havde jo gaaet i den „sorte Skole“, saa det var jo sin Sag, at Træerne kunde gro hos ham.

Men saa kom jo endelig den Mand, som kunde faa Vestjyderne til at plante: Enrico Dalgas.

En Plantebegejstring greb mange i de vest- og midtjydske Sogne. Øse var dog ikke en af de første, der kom med. Først omkring Aarhundredskiftet, da Træerne allerede havde bredt sig over Hundreder af Td. Land i Lindknud og Starup Sogne, kom man med her. Men da man kom med, tog man ogsaa energisk fat, saa nu er over 1000 Td. Land af den øde Hede beplantet.

En af de ældste af Plantagerne er Solbakke Plantage. Dens Areal er ca. 82 Td. Land. Lodsejerne blev enige om at lade dette Stykke Hede tilplante. Pengene til Beplantningen indkom ved Aktietegning samt ved Tilskud fra Hedeselskabet. Hver Aktie var paa 30 Kr., som skulde betales i Løbet af 10 Aar. Enhver, som havde Interesse for Plantningsagen,

kunde saaledes uden trykkende Pengeudgifter komme med i dette Foretagende. Plantningen blev begyndt i 1904, og hele Arealet er nu tilplantet. Der er plantet en Blanding af Bjergfyr og Gran. Aktiernes Antal er 158, som er fordelt paa 60 Aktionære. Selskabets første Formand var Jørgen Lauridsen, som ogsaa endnu er dets Formand.

I 1904 paabegyndtes ogsaa Plantningen i Helle. Helle Plantage er paa $474\frac{1}{2}$ Td. Land ret god Hede, hvoraf ca. $\frac{1}{3}$ ligger i Næsbjerg Sogn. Pengene til Indkøb af Hede, samt til Udgifterne ved Plantningen blev skaffet til Veje ved Tegning af Aktier samt ved Tilskud fra Hedeselskabet. Købesummen for Heden var 20 Kr. pr. Td. Land; Sælgerne tog Aktier for Pengene. Der er tegnet 799 Aktier à 30 Kr. Arealet er nu tilplantet paa ca. 80 Td. Land nær. Blandt de Mænd, som har staaet i Spidsen for dette Plantningsarbejde, kan særlig nævnes Niels Bloch, Helle, og Anders Thøgersen, Bilstoft. De har begge to siddet i Bestyrelsen for Plantagen siden 1904. Niels Bloch har hele Tiden været Formand. —

Nørbæk Plantage, hvoraf dog noget ligger i Næsbjerg Sogn, var oprindeligt paa 458 Td. Land. Deraf maatte saa siden afstaaes 130 Td. Land til Elektricitetsværket i Karlsgaarde; men efter Afstaaelsen af dette Stykke Land indkøbtes der 30 Td. Land, saa nu er den altsaa paa ca. 358 Td. Land. Heden til denne Plantage blev indkøbt til en Pris af ca. 20 Kr. pr. Td. Land; men det blev i Reglen ordnet saaledes, at Lods-ejeren tog Aktier for Pengene. Pengene til Plantningen blev ogsaa her skaffet til Veje ved Aktietegning og ved Tilskud fra Hedeselskabet. Aktierne var paa 30 Kr. Aktiernes Antal er 698. Plantningen paabegyndtes i 1905, og der er endnu ca. 100 Td. Land

tilbage, som ikke er tilplantet. Selskabets første Formand var Mads Agervig. Da han rejste til Varde, overtog Jens Jensen, Langager, Hvervet som Formand, og han beklædte denne Post indtil sin Død i Sommeren 1926.

Øse Lund, som har en Størrelse af ca. 35 Td. Land, blev ogsaa tilplantet af et Aktieselskab. Aktierne var paa 30 Kr., som indbetaltes i Løbet af 10 Aar. Ved Gennemskæringen af Kanalen til Søen ved Karls-gaarde blev dens Areal lidt formindsket. I 1921 blev den solgt til Landpost P. Nielsen, Nordenskov, for en Pris af 1500 Kr. Omtrent hele Arealet er tilplantet. Noget af Arealet er gammelt Egekrat. 1928 blev den solgt til tre omboende Lodsejere.

Haltrup Lund, ca. 14 Td. Land, er tilplantet af Gaardejer Mads Kristensen, Haltrup. En Del af den er gammelt Egekrat.

Bjørnkær Plantage, ca. 8 Td. Land, er plantet af Gaardejer Jørgen Andersen, Heager.

Østerlund, ca. 12 Td. Land, er plantet af Gaardejer P. Haahr Larsen, Heager.

Samtidig med, at man tog fat paa de større sammenhængende Plantninger, tog man ogsaa fat paa Læ- og Hegnsplantningen. Blandt dem, som især tog fat paa Læ- og Hegnsplantningen, kan f. Eks. nævnes Niels Jensen (Ladefoged), Oved, Niels P. Kristensen, Heager, og Jens Jensen, Langager.

Foreninger og Sammenslutninger.

I 1884 oprettedes her en Skytteforening. Denne Forening var Nr. 35 blandt dem, der i den Tid blev oprettet her i Ribe Amt. Øse Sogn har altsaa ikke været blandt de første, der var med paa dette Omraade. Foreningen startede med ca. 35 Medlemmer. Den første Skydebane var paa Martin Tychsens Mark (nu Kr. Nielsens), Nordenskov. Siden blev Skydebanelen henlagt til Dalen mellem P. Jensens og Iver Kristensens Mark. Af dem, der var stærkt medvirkende ved Foreningens Dannelse, kan nævnes afdøde Niels J. Pedersen, P. J. Sørensen og Jens Nielsen, Oved. Allerede det første Aar — om Efteraaret — blev der afholdt Skyttefest. Ved denne blev en Fane, som Sognets Piger havde skænket, indviet. Talerne ved denne Fest var Pastor Pedersen, Øse, og Lærer Jensen, Øse. Ved Festen var der ogsaa en Gymnastikopvisning, som blev ledet af H. J. Wejs, Øse. — Foreningen bestaar endnu, men kaldes nu Øse Gymnastikforening. Denne har for Tiden et Medlemsantal paa ca. 100. Gymnastikken er gennem mange Aar bleven ypperlig ledet af Tømrer J. P. Hansen, Nordenskov.

I 1884 — om Efteraaret — stiftedes ogsaa en Foredragsforening med H. J. Wejs som Formand. Af dem, der var stærkt medvirkende ved Foreningens Dannelse, kan nævnes Niels Poulsen, Vesterbæk, Lærer Jensen, Øse, og Peder Sørensen, Heager. Det første Foredrag afholdtes i Øse Skole, og Taleren var

Højskoleforstander Madsen, Janderup. Om Vinteren var der Foredrag en Gang hver Maaned. Længere hen i Tiden blev der afholdt Efteraarsmøder. Talerne ved det første Efteraarsmøde var Seminarieforstander Vinther, Silkeborg, og Højskoleforstander Kristensen-Randers, Ollerup. Foredragsholderens Honorar var ikke særlig stort dengang. De gamle Regnskaber viser, at det var ca. 5 Kr. samt fri Befordring (ofte i „Kassevogn“). Foredragsmøderne fik snart stor Tilslutning. En folkelig Vækkelse gik jo i den Tid hen over vort Land, og Folk var stærkt indstillet paa at høre. Det gamle Kuld af Højskolemænd, som da førte Ordet i Foredragsforeningerne, kunde rive Folk med, saa de kunde gaa lange Veje i mørke Vinteraftener for at høre. Skolen blev derfor snart for lille til Møderne, og da man ogsaa haardt manglede et Lokale til Gymnastikken, blev Øse Forsamlingshus opført i Aaret 1895. — Inden Forsamlingshuset blev bygget maatte der selvfølgelig udkæmpes en lille Strid om dets Beliggenhed. Et Parti i Sognet vilde jo have det nær ved den gamle Kirkeby, et andet Parti — og det blev jo efterhaanden det største — holdt paa, at det skulde ligge midt i Sognet, hvor den nye By, som dengang kaldtes Lille-Øse, var ved at vokse frem. Resultatet blev jo, at Huset kom til at ligge midt i Sognet, og i mange Aar har det nu været et godt og kært Samlingssted for Sognets Folk.

1886 blev Afholdsforeningen oprettet. Dens første Møde afholdtes i Øse Skole med Metodistpræst Hansen som Taler. Ved samme Lejlighed stiftedes Foreningen med Husmand Mads Hansen som Formand. I Førstningen havde Foreningen kun lille Tilslutning; men efterhaanden som Folk fik mere Forstaaelse af dens Arbejde, fik den større Tilslutning.

En Tid var Pastor Pedersen dens Formand, og da gik det godt fremad med dens Arbejde. Saa kom der igen en Tid, hvor det gik noget tilbage; men saa blomstrede den noget op igen. Siden gik den stærkt tilbage; men det var heldigvis ikke fordi, Interessen for Ædrueligheden havde tabt sig, men fordi, der kom en anden Forening frem, der var i Stand til at gøre en ret kraftig Indsats i Ædruelighedssagen. I Aaret 1900 stiftedes nemlig en Afdeling af I. O. G. T. her i Sognet. Ved Stiftelsesmødet var der en Afdeling af Varde I. O. G. T. heroppe, og et stort Møde blev afholdt i Forsamlingshuset. Mødet blev ledet af Købmand Chrstrup, Varde, og Tilslutningen var saa stor, at man maatte have et Telt rejst ved Siden af Forsamlingshuset. Den første Formand blev Lærer Jensen, Øse. Møderne blev til at begynde med holdt i lejet Lokale; men i Aaret 1913 fik Logen sin egen Bygning. Denne Bygning blev dog siden solgt, og nu holdes Møderne igen i lejet Lokale. Medlemsantallet var i Begyndelsen 80, og det har op gennem Aarene holdt sig paa det samme Stade. Logens nuværende Formand er Direktør Rasmussen, Nordenskov. Et godt Arbejde for Ædrueligheden her i Sognet har denne Forening sikkert gjort.

1906 stiftedes en Ungdomsforening. Initiativet til Stiftelsen af denne Forening blev særlig taget af Pastor Norup, som ogsaa blev dens første Formand. Denne Forening har altid været ret livskraftig og har utvivlsomt givet et godt Bidrag til det aandelige Livs Vækst her i Sognet. Dens Medlemstal er for Tiden ca. 200.

En Forening, som ogsaa har bidraget til Sognets aandelige Udvikling, er Biblioteksforeningen, hvis Formaal er at støtte det Bibliotek, der blev oprettet i Marts Maaned 1922. — — Begyndelsen til Biblioteksvæsenet

her i Sognet blev gjort 1867. Da vedtog Sogneforstanderskabet at købe og for Fremtiden at subscribere paa 3 Ekspl. af Skrifterne fra „Udvalget til Folkeoplysningens Fremme,“ et til hvert Skoledistrikt, for paa denne Maade at lægge Grunden til et Sognebibliotek. Udgifterne til Subskriptionen skulde afholdes af Skolekassen.

Dette Biblioteks Drift blev ordnet efter følgende Regler: „Bøgerne udlaanes gratis, og Lærerne passer Udlaanet og opbevarer Bøgerne. Naar Bøgerne har cirkuleret 2 à 3 Aar, sælges de ved Auktion, og de indkomne Penge bruges til Indkøb af nye Bøger. Bestyrelsen i hvert Distrikt skal bestaa af Præsten og et Medlem af Forstanderskabet og skal fungere i et Tidsrum af 3 Aar.“ Til Bestyrelsen valgtes første Gang Peder Svarts for vestre Skole, Niels Jensen for østre Skole og Christen Thomsen for Næsbjerg Skole.

Det ser ud til, at denne Ordning paa Biblioteksvæsenet har holdt sig til op i Firserne. Saa standsede Indkøbet af nye Bøger, de, der var, blev efterhaanden opslidte, og Udlaanet standsede da af sig selv.

Senere hen i Tiden anskaffede Husmandsforeningen en mindre Laanebogsamling, som saa siden gik over til at blive en Sognebogsamling. Da Pengemidlerne til Indkøb af Bøger og til Administrationen var meget smaa, kom denne Bogsamling til at føre en noget kummerlig Tilværelse. — Da saa Biblioteksloven af 1923 kom til Forhandling i Rigsdagen, og Forhandlingen var kommen saa vidt, at det kunde skønnes, at der vilde kunne opnaaes et godt Tilskud til Oprettelsen af et nyt Bibliotek samt et godt aarligt Tilskud til dets Drift, blev der taget energisk fat paa at faa et saadant dannet. En Bazar, som i den An-

ledning blev afholdt, indbragte ca. 1600 Kr., og som Gave fra et opløst Telefonselskab i den vestlige Del af Sognet modtoges ca. 700 Kr.

Det nye Bibliotek begyndte saa sin Virksomhed i Efteraaret 1922 med et Bogantal paa ca. 300 Bind. Deraf var ca. 250 Bind Skønlitteratur, Resten Faglitteratur. For Tiden er Bogantallet 690 (Skønlitteratur 400 Bind, Faglitteratur 290 Bind). Naar saa dertil lægges Kommuneskolernes Børnebogsamlinger, som nu ogsaa sorterer under Biblioteket, bliver det samlede Bogantal paa 1376 Bind. Af dem, der har gjort et stort Arbejde for Biblioteket, kan særlig nævnes Lærer Harbo, Hostrup, nu Føvling, der blev dets første Formand, og Direktør Rasmussen, der hele Tiden har været Bibliotekar.

Det grundtvigske Livssyn har hovedsagelig præget det aandelige Arbejde, der hidtil er gjort her i Sognet. — Lidt Bevægelse i indremissionsk Retning har der dog ogsaa været. Stærkest var denne Bevægelse i Firserne og Halvfemserne. Den havde da god Støtte i Stedets Præst, Pastor Pedersen, og Gaardmand Niels Poulsen, Vesterbæk. I den Tid blev det Missionshus, der ligger i Øse By, bygget. En mindre Kreds samles ogsaa nu stadigt til Møder der, og en lille Kreds af K. F. U. M. og K. F. U. K. har begyndt at tage et Ungdomsarbejde op.

Foreninger og Sammenslutninger med økonomiske Formaal.

Foruden de før her i Bogen nævnte Foreninger eller Sammenslutninger (Andelsmejeriet, Kvægavlsforeningen o. a.) bør ogsaa nævnes Brugsforeningen, An-

delskassen, Sygekassen og Elektricitetsværket i Karls-
gaarde*).

Brugsforeningen.

Brugsforeningen begyndte sin Virksomhed i Juli 1905, og dens første Bestyrelse var: Jens Jensen, Langager (Formand), Emil Nielsen, Heager (Kasserer), Jørgen Lauridsen, Hostrup, Ole Ankersen, Haltrup, og Jørgen Nielsen, Øse. I Juli 1930 holdt Foreningen 25 Aars Jubilæum, og da der i den Anledning blev trykt et Jubilæumsskrift, hvori dens Start og Virksomhed ret udførligt er omtalt, er der ingen Grund til at gaa nærmere ind derpaa her i Bogen.

Øse Andelskasse.

Før 1918 var Øse Sogn henvist til udensogns Pengeinstitutter med Hensyn til Pengeomsætning. Men efterhaanden som Indbyggerantallet voksede, og Pengeomsætningen blev større, rejste der sig fra flere Sider stærke Krav om at faa et Pengeomsætningssted her i Sognet, og det resulterede da tilsidst deri, at Øse Andelskasse oprettedes i Marts 1918.

Den 22. Marts 1918 afholdtes den stiftende Generalforsamling, hvor der blev indtegnet 137 aktive og 14 passive Medlemmer, og efterhaanden kom der 89 Indlaanere til. — Dens Totalomsætning blev det første Regnskabsaar 4.079.000 Kr.

Kassens Formaal er, at ordne og lette Medlemmernes Pengeomsætning, at gennemføre en fyldestgørende Form for personlig Kredit til Foreningens aktive Medlemmer og at modtage Medlemmernes Kapitaler til Forrentning.

---

*) Denne Sammenslutning strækker sig jo ganske vist langt ud over Øse Sogns Grænser. Men da Værket ligger her i Sognet, kan dets Historie vel nok med Rette have Plads inden for denne Bogs Rammer.

Fra Kassens Stiftelse til 1. Aug. 1931 har Kr. T. Kristensen, Vesterbæk, været Bestyrelsens Formand. Direktør Rasmussen har været Kasserer og Skyldraadsformand S. K. Sørensen, Hostrup, har været Bogholder. — 1. Aug. 1931 frattraadte Kr. T. Kristensen som Formand, og S. K. Sørensen indtraadte i hans Sted. Bogholderarbejdet bliver saa nu udført skiftevis af Bestyrelsesmedlemmerne.

I de ca. 13 Aar, Kassen har arbejdet, har den været i jævn Vækst og bidraget ikke saa lidt til at lette Sognets Pengeomsætning. — Regnskabet for 1931 viser, at den nu har 165 aktive og 30 passive Medlemmer samt 217 Indlaanere og en Totalomsætning paa 4.254.123 Kr. En lille Reservefond paa ca. 25.000 Kr. har den ogsaa opsparet, skønt den arbejder med en ret lille Fortjeneste.

Sygekassen.

Øse Sogns Sygekasse blev oprettet 1904. Dens første Bestyrelse var: Lærer Nielsen, Hostrup (Formand), Thomas Jensen Christensen, Kragkær, H. J. Wejs, Øse, Lærer Jensen, Øse, Niels Chr. Nielsen, Vesterbæk, Erik Kr. Pedersen, Haltrup, og Anders Skou, Oved. Medlemstallet var til at begynde med 158 og er nu 865. Formue var der ingen af ved Starten; nu har den en Formue paa 15.500 Kr., saa den er nogenlunde vel økonomisk funderet. Kassen har i de 27 Aar, den har virket, sikkert været til god Hjælp for mange, naar Sygdom kom til Huse. Dens Formænd gennem de 27 Aar har været: Lærer Nielsen, Hostrup, fra 1904—1911, Lærer Lorentsen, Øse, fra 1911—1923, Postbud Peder Nielsen fra 1923—Maj 1925, Lærer Jensen, Øse, fra Maj 1925—1. April 1926 og pens. Lærer Nielsen, Nordenskov, fra 1926 til nu.

Elektricitetsværket i Karlsgaarde.

I Nærheden af det Sted, hvor den foran i Bogen omtalte Herregaard, Karlsgaarde, har ligget, ligger nu et stort Højspændingsværk. Om dette Værks Historie har Formanden for S. A. E. F., Rs. Rasmussen, Skovlund, paa Opfordring skrevet følgende:

„I Aarene før Verdenskrigen var der rundt om i Sognene i Sydvestjylland stor Interesse for at fremskaffe elektrisk Energi til Lys og Drivkraft. Forskellige Steder gav det sig Udslag i, at der opførtes Jævnstrømsværker inden for de bedste Forsyningsomraader. Denne Form for Elektricitetsforsyning vilde afskære mange Landejendomme fra at faa Del i dette Gode, eller Muligheden for at faa en nogenlunde økonomisk Elektricitetsforsyning. Det uheldige heri saa først og fremmest nuværende Forstander J. Arnfred, Askov; han gik derfor i Gang med et storstilet Oplysningsarbejde og holdt en hel Del Møder i Egnen om Spørgsmaalet.

Paa et Møde i Henne den 20. December 1913, hvortil P. Gammeltoft havde indbudt, blev det særlig betonet, at der ganske vist var adskillige sammenbyggede Landsbyer, der godt kunde blive forsynede med Strøm fra et Lavspændingsværk; men hvis det skulde blive muligt paa en økonomisk overkommelig Maade at forsyne de mere spredt bebyggede Egne, var Højspændingen den bedste Løsning. Allerbedst vilde det være, hvis det kunde lykkes at faa et Samarbejde i Stand mellem By og Land. Mødet i Henne besluttede at opgive Tanken om eget Værk og i Stedet for at arbejde paa en samlet Forsyning af Landsdelen. Der blev nedsat et lokalt Udvalg med P. Gammeltoft som Formand. — Den 27. December 1913 sendtes der en Forespørgsel til Varde, Ribe og Esbjerg Byraad, om det kunde tænkes, at disse Byers Værker kunde være

interesserede i et Samarbejde med Landboerne. Denne Henvendelse blev besvaret af det tekniske Udvalg i Esbjerg. Der blev svaret, at Sagen havde megen Interesse for Byen, og at man allerede tidligere havde overvejet Planer vedrørende Elektrificering af hele Eggen, og at man nu vilde lade Driftsbestyrer Buhl udarbejde et Tilbud. Dette Tilbud forelaa den 7. Marts 1914 og var beregnet paa 82 Transformatorstationer. Forslaget gik ud paa, at Landboerne skulde betale en fast Afgift af 1 Kr. pr. Lampested og 5 Kr. pr. HK. i Motorer samt 12 Øre pr. KWh. og derefter selv sørge for Fordelingen gennem Lavspændingsnettene. Teknisk Udvalg vilde imidlertid ikke gaa med til de anslaaede Tal, men forhøjede dem til henholdsvis 1,50, 6,00 og 15 Øre, idet Tankegangen var, at Esbjerg helst ikke vilde løbe nogen Risiko ved Udbygningen af Anlægget.

Da en Prøvetegning i Henne viste god Tilslutning, og der var ret stor Interesse for at faa Elektricitets-spørgsmaalet løst rundt om i Sognene, blev det besluttet af afholde et Møde i Esbjerg med Repræsentanter fra forskellige Sogne. P. Gammeltoft var Indbyder. Indbydelsen blev sendt til en Mand i hvert af de interesserede Sogne, og der mødte 21 Repræsentanter den 30. Juli 1914 paa Hotel Royal i Esbjerg. Kl. 1 holdt Repræsentanterne et privat Forhandlingsmøde, hvorved Esbjergs Tilbud blev fremlagt og kommenteret af Ingeniør Arnfred. Kl. 3 kom Borgmester Holck og Formanden for Esbjerg tekniske Udvalg, Lokomotivfører Mortensen, til Stede. Forhandlingen paa Mødet drejede sig om, hvor stor Tilslutning der kunde ventes, saafremt Planen om en samlet Elektricitetsforsyning kunde realiseres. Under Mødet voksede Krigsrygterne fra Time til Time, og Mødet besluttede derfor, at saafremt Krigen virkelig brød ud, da foreløbig

at stille Sagen fuldstændig i Bero og valgte endelig et Udvalg til, naar Tiden var inde, at arbejde videre for Sagen. Udvalget kom til at bestaa af: Gaardejer P. Gammeltoft, Henne, Gaardejer Niels Jakobsen, Ølgod, Gaardejer J. M. Lauridsen, Gørding, Gaardejer Rs. Rasmussen, Skovlund, og Skovrider Heineth, Guldager. Krigen kom, og der var i den første Tid meget andet at tænke paa end elektriske Anlæg. Udvalget holdt dog en Del Møder i 1915 og saa foreløbig nærmest Tiden an, idet den nærmeste Opgave maatte blive at holde Forbrugerne sammen og hindre Anlæg af planløse Smaaaværker, der vilde umuliggøre en samlet tilfredsstillende Løsning for hele Oplandet.

Da der flere Steder dannedes lokale Udvalg med den Opgave at undersøge Mulighederne for Elektricitetsforsyningen, fandt Udvalget af 1914 det nødvendigt igen at afholde et større Forhandlingsmøde. — Mødet blev holdt den 25. Marts 1916 paa Højskolehjemmet i Varde. Der var mødt 40 Repræsentanter for 23 Sogne. Man drøftede et fornyet Tilbud fra Esbjerg; men grundet paa de stigende Kobberpriser kunde der jo ikke være Tale om at bygge ud for Tiden; men der var Grundlag for at gøre et forberedende Arbejde, saa man kunde være klar til at tage fat, naar Tiderne igen blev normale. For at holde Interessen for det store Anlæg vedlige, besluttede man at udsende en lille, oplysende Pjece om „Elektriciteten i Landbruget“ i 3000 Eksp. og foretage en foreløbig Tegning af Elektricitetsforbrugere i de enkelte Sogne. Dette Arbejde blev udført i Løbet af Aaret, og de indgaaede Tegningslister viste god Tilslutning. Endelig blev der, dels af Udvalgets Medlemmer, men først og fremmest af Ingeniør Arnfred, afholdt en Række Møder rundt i Sognene, ved hvilke der blev holdt oplysende Foredrag om den

elektriske Strøm og dens Anvendelse. Ved Mødet i Varde den 25. Marts skete der den Ændring i Udvalgets Sammensætning, at Gdr. N. Jakobsen, Ølgod, trak sig tilbage, og Gdr. T. Tobiasen, Borre, traadte ind i Stedet for.

I 1917 blev Udsigterne mørkere end før. Da Tilførsel af Diselolie standsede, saa Esbjerg Elektricitetsværk maatte ændre sine Maskiner til Tørvegas, og Kobberpriserne steg til ukendte Højder, blev det umuligt baade at bygge Anlægget og at fremskaffe den elektriske Strøm; men saa dukkede en ny Plan op. Ingeniør Ulrich Petersen, der var bosat i Varde, fremsatte en Plan om at udnytte Varde Aaens Vandkraft til Elektricitetsfremstilling og henvendte sig til Ingeniør Arnfred med nogle Oplysninger, der var indvundet ved en Undersøgelse, hvis Formaal var eventuelt at skaffe Varde By Drivkraft til et Elektricitetsværk. Da det syntes vanskeligt at faa det store Opland samlet til en Helhed, besluttede Udvalget foreløbig at samle sine Bestræbelser om en vestlig Hovedlinie over Guldager, Hostrup, Alslev, Janderup, Billum, Aal og Henne-Lønne Sogne, og i den Anledning indbød Udvalget igen til et Møde i Varde den 24. Maj. Mødet havde vundet stor Tilslutning, og paa Mødet blev Mulighederne vedrørende Udnyttelsen af Vandkraften ogsaa belyste og drøftede. — Den 10. August fremsendte Ingeniør Ulrich Petersen et skitseret Projekt over en Kraftstation ved Sammenløbet mellem Varde og Holme Aa, idet Varde Aa tænkte udnyttet med 2 m og Holme Aa med 10 m Faldhøjde. — Anlægsudgifterne blev anslaaet til 500.000 Kr. og den aarlige Ydelse til ca. 1.500.000 Kwt. Udvalget var klar over, at der maatte dannes fastere Rammmer, inden der kunde tages Stilling til Udnyttelsen af Vandkraften. Det besluttedes derfor at

indkalde de endnu manglende Tegningslister fra Prøvetegningen, for at se, hvor stor Tilslutningen var, og se, hvorledes den fordelte sig over Egnen, og hvor stor den omtrentlige Udgift til Ledningsnet vilde blive. Endelig blev Stemningen overfor Elektricitetsforsyningen undersøgt gennem Korrespondance med Sogne-repræsentanterne.

I Begyndelsen af Aaret 1918 dannede Ingeniør Ulrich Petersen, Ingeniør F. H. Krebs og Sagfører Oldager, Varde, et Konsortium, kaldet „Det vestjydske Vandkraftanlæg“, og paa dette Konsortiums Vegne fremsendte Ingeniør Krebs i Februar 1918 et skitseret Projekt over Vandkraftanlægget for Varde og Holme Aa. Faldhøjden for Varde Aa anslaaes nu til 2,5 m, og paa Grundlag af Maalinger af Vandføringen i Aaen paaregnes en aarlig Produktion af 1,0 til 1,5 Million KWT. Den totale Udgift for Kraftstation, Arealerhvervelser, Dæmninger m. m. ansloges til 1.200.000 Kr. — Den Tanke, at Konsortiet selv skulde danne et Aktieselskab og udbygge Vankraftanlægget og sælge Strømmen til Landboerne, kunde ikke realiseres, og da Konsortiet havde de for Anlægget nødvendige Arealer paa Haanden, maatte der tages Stilling til, om Planerne vedrørende Elektricitetsforsyningen skulde fremmes eller lægges hen.

Den 16. Februar udsendtes følgende Indbydelse til alle Sognerepræsentanterne: „Da der nu er tegnet over 25.000 Lamper og 6.000 HK til det paatænkte Højspændingsanlæg i Sydvestjylland, og der er Udsigt til, at en væsentlig Del af Energien kan faaes fra en Vandkraftcentral ved Varde Aa, vil Udvalget gerne drøfte Udkast til Love for Sammenslutningen og den økonomiske Ordning i det hele taget med Repræsentanter fra de enkelte Sogne, hvor Tegning af Forbrugere har

fundet Sted. De indbydes derfor venligst til et saadant Forhandlingsmøde paa Varde Højskolehjem Lørdag den 2. Marts, Kl. 1 Eftm. Skulde De være forhindret, bedes De sende en Stedfortræder.“ Da Planens Realisation vilde kræve Forstaaelse og Støtte hos Kommunalbestyrelserne, blev der samtidig sendt Indbydelse til alle Sogneraad i Oplandet som nedenstaaende: „Som det muligvis vil være det ærede Sogneraad bekendt, er der Planer fremme om et Højspændingsværk til Forsyning af Sydvestjylland med elektrisk Energi. Planen var oprindeligt at købe hele Strømmen af Esbjerg Kommune, men den har ikke kunnet realiseres med den forhaandværende Mangel paa Brændolie og Materiale. Da det imidlertid synes, at Vandkraften i Varde Aa kan yde den fornødne Energimængde paa antagelige Vilkaar, mener Udvalget, at Tiden er inde til at føre Sagen lidt længere frem og afholder derfor et Forhandlingsmøde med Repræsentanter for Sognene paa Varde Højskolehjem Lørdag den 2. Marts, Kl. 1 Eftm., for at drøfte Udkast til Love og hele den økonomiske Ordning af Foretagendet. Udvalget vilde imidlertid gerne, om Repræsentanter for Kommunalbestyrelserne i de interesserede Kommuner kunde komme til Stede. Sogneraadet indbydes derfor venligst til at sende Repræsentanter til nævnte Møde.“

Dernæst blev der udfærdiget Udkast til Love baade for Hovedforeningen og Transformatorforeningerne.

Da Forholdene indenfor det udstrakte Omraade var ret forskellige, blev den foreslaaede Organisation den, at Forbrugerne sognevis sluttede sig sammen i Transformatorforeninger, hvis Opgave blev at anlægge Fordelingsledninger fra Transformatorerne og vedligeholde disse, medens Hovedforeningen, Sydvestjyllands Elektricitetsforsyning (S. A. E. F.), der dannedes af

de enkelte Transformatorforeninger, fik den Opgave at bygge Højspændingsledninger og Transformatorstationer samt skaffe den elektriske Strøm til Veje. Ved Mødet den 2. Marts blev det paalagt Udvalget at fremme Arbejdet og indkalde til stiftende Generalforsamling. Paa Grundlag af de forelagte Lovudkast og givne Oplysninger gik man i Gang med bindende Tegning rundt i Sognene, og naar Tegningen var tilendebragt, dannedes den lokale Transformatorforening, og hvor det var ønsket, blev der atter afholdt oplysende Møder af Ingeniør Arnfred. De bindende Tegningslister havde følgende Paategning: „Anlægget vil ikke blive bragt til Udførelse, forinden Sydvestjyllands Andels Elektricitetsforsynings Generalforsamling har taget Beslutning derom. De Andelshavere, hvis Ejendomme maatte vise sig at være saa fjernt beliggende, at de ikke kan komme med uden ekstra Tilskud til Fordelingsledning, vil, hvis Overenskomst ikke kan opnaaes, være løst fra deres Tegning.“ Da Oprettelsen af Transformatorforeninger gik rask for Haanden i Forsommeren, og Udvalget havde undersøgt Muligheden for Samarbejde med Esbjerg, blev der indkaldt til stiftende Generalforsamling, der blev afholdt i Varde den 1. Juni 1918, hvor S. A. E. F.s Love blev vedtaget og Bestyrelse valgt. Selskabets Bestyrelse kom til at bestaa af de tidligere Medlemmer af Udvalget: Gaardejer Rs. Rasmussen, Skovlund, Gaardejer J. M. Lauridsen, Gørding, Gaardejer P. Gammeltoft, Henne, Gaardejer T. Tobiasen, Borre. Endvidere valgtes Gaardejer Oluf Kristensen, Fuglsig, Købmand P. Toftgaard-Jensen, Kvong, samt Gaardejer Hans Schmidt, Guldager. Til Formand valgtes efter anbefaling af Gammeltoft Rs. Rasmussen, Skovlund. Bestyrelsen stod nu overfor den Opgave, at gaa i Gang med Udbygningen af Vandkraftcentralen

og at forhandle om Samarbejde med en Varmekraftcentral, da et saadant Samarbejde var nødvendigt, saafremt Vandkraften skulde udnyttes fuldtud. Man maatte baade kunne afsætte Strømmen, naar der var Overflod, og have Reserve, naar Vandkraften ikke slog til. Ingen af Opgaverne var lette at løse. Da Priserne paa Arbejde og Materiale stadig steg, fremkom, inden Arbejderne ved Karlsgaarde paabegyndtes, et nyt Overslag fra Ingeniør Krebs, og Anlægssummen var nu paa 1.450.000 Kr., men Prisen pr. KWh. kunde endda blive tilfredsstillende. Det laa nær for den nye Bestyrelse at genoptage Forhandlingen med Esbjerg Byraads tekniske Udvalg, og det skete da ogsaa straks efter den stiftende Generalforsamling. Efter en Række Forhandlinger sluttedes den 14. April 1919 en Overenskomst, hvorved Sammenslutningen „Sydvestjyllands forenede Elektricitetsværker“ blev dannet. De væsentlige Bestemmelser var, at Esbjerg By indgik i Samarbejdet med sit Værk, vurderet til en Værdi af 1,25 Mill. Kr., medens Landboerne stillede til Raadighed Vandkraftcentralen, vurderet til 1,5 Mill. Kr., samt Forbindelsesledningen. Vurderingssummerne skulde stadig staa i Forholdet 5 : 6 og forrentes med 5 %. Indtil 1. April 1925 skulde hver af Parterne eje deres egne Anlæg; men hvis Samarbejdet fortsattes ud over den Tid, blev Anlægene Fælleseje saaledes, at Pligter og Rettigheder fordeles i Forhold til den aftagne Elektricitetsmængde. Hvis Samarbejdet under Sammenslutningens Form blev opsagt inden 1925, skulde det fortsætte med gensidig Køb og Salg, dog at enhver af Parterne skulde betale den andens Produktionspris med Tillæg af 25 %. Det var vel ikke helt let for Esbjerg Byraad at gaa ind paa den Tanke, at S. A. E. F. skulde have Medejendomsret til Byens smukke Elektricitetsværk; men For-

staaelsen af, at et Samarbejde var til Fordel for begge Parter, blev dog den sejrende. Imidlertid viste det sig snart, at — takket være den hidtil ukendte høje Arbejdsløn — vilde Vandkraftcentralen overskride Projektet betydelig, og Driftsbestyrer P. Buhl mente, at det forstandigste vilde være at standse Udbygningen af Vandkraftcentralen og i Stedet for udvide Esbjerg Central. Verdenskrigen var nu ophørt, og det var atter muligt at skaffe Brændolie til Dieselmotorer, omend til høje Priser. Under disse Forhold maatte Overenskomsten tages op til fornyet Behandling, saafremt et virkeligt Samarbejde skulde fortsættes ud over 1925.

Med Hensyn til Karlsgaarde drøftedes Situationen ogsaa med Elektricitetskommissionen, og Resultatet blev, at Anlægget foreløbig udbyggedes for Holme Aa alene, idet dog Bygningen blev indrettet saaledes, at der var Plads til Vardeaa-Turbinerne uden Udvidelse, og dernæst blev det, efter adskillige resultatløse Møder, overdraget til et Udvalg, bestaaende af Fabrikant H. Olsen, Esbjerg, Driftsbestyrer Buhl, Esbjerg, og Ingeniør J. Th. Arnfred, Askov, at fremkomme med Forslag til Ændring af Kontrakten. Den ændrede Overenskomst blev endelig underskrevet den 22. Juni 1920, og de væsentligste Ændringer er, at Esbjerg Værket indgaar i Samarbejdet til en Værdi af 1 Mill. Kr. medens Vandkraftanlægget sættes til 1,8 Mill. Kr. og Forbindelsesledningen forrentes og vedligeholdes af Sammenslutningen. Iøvrigt indgaar begge Anlæg straks i Sammenslutningen som Fælleseje. Overenskomsten gælder til 1950.

Den 24. Marts 1919 afholdtes der ekstra Generalforsamling i S. A. E. F. med følgende Dagsorden: 1. Meddelelse fra Formanden. 2. Overtagelse af Vandkraftprojektet. 3. Overenskomst med Esbjerg By om

Samarbejde. Eventuelt Valg af 3 Medlemmer til Bestyrelsen for Samarbejdet. 4. Udbygning af Højspændingsledninger. 5. Optagelse af Laan. Der var mødt Repræsentanter fra 32 Foreninger og følgende var indmeldt: Kvong, Henne, Lønne I, Lønne II, Ansager nordre, Stenderup, Kvie, Ølgod vestre, Ølgod østre, Strellev, Tistrup, Hodde, Horne, Janderup, Billum, Hostrup, Alslev, Varde Land-Sogn, Guldager, Skads, Bryndum, V. Nebel, Aarre, Faaborg, Gørding, Starup, Øse, Næsbjerg, Darum, Vejrup og Nykirke, der senere blev delt i 2 Transformatorforeninger, endvidere Aal, Oxby og Hjortkjær. Straks efter indmeldtes Hejnsvig, Jerne østre og Føvling. — (Senere er der indmeldt: Holsted, Vorbasse, der er delt i 2, Fitting og Vorbasse, ligesom der ogsaa i Hejnsvig er oprettet en Transformatorforening i Gildbjerg. I Grimstrup Sogn er der foruden Hjortkjær, der oprettedes først, senere oprettet en Forening i Grimstrup, Roust og Rousthøje. S. A. E. F. har desuden optaget 5 Jævnstrømsværker, nemlig: Faaborg, Agerbæk, Oxbøl, Føvling og nu i Aar Houborg, som alle er gaaet over til Vexelstrømsforsyning. I Sneum Sogn er der 3 Foreninger, nemlig: Allerup, Aalbæk og Tømmerby og en Forening syd for Bramminge, Nøraa — Terp.)

Formanden redegjorde for de Forhandlinger, der var førte om Samarbejdet med Esbjerg By. Esbjerg Byraads tekniske Udvalg og Udvalget for S. A. E. F. var i Hovedtrækkene enig om Samarbejde, og Grundlaget var godkendt af Esbjerg Byraad. Samtidig forelagde Formanden det tilbudte Vandkraft-Projekt, da disse to Forslag i nogen Maade stod i Forbindelse med hinanden. Ingeniør Arnfred, den teknisk kyndige og den, der hele Tiden var den egentlige Drivfjeder i Organisationen, gav derefter en klar og grundig Rede-

gørelse baade om Samarbejdet med Esbjerg By og for Vandkraft-Projektet. Om Formiddagen var der afholdt Repræsentantmøde, og efter at Ingeniør Arnfred d e r havde belyst begge Forslag, blev Forslagene af Repræsentantskabet med 29 Stemmer indstillet til Generalforsamlingens Vedtagelse. Efter en længere Forhandling vedtog Generalforsamlingen enstemmig baade Samarbejdet med Esbjerg By og Overtagelsen af Vandkraft-Projektet. Det vedtoges at udbygge Højspændingsnet, og Bestyrelsen bemyndigedes til at optage de fornødne Laan baade til Vandkraftanlægget og Udbygning af Højspændingen. Til at tiltræde Bestyrelsen for Sammenslutningen valgtes: Rs. Rasmussen, P. Gammeltoft og Hans Schmidt, senere gik sidstnævnte ud, og Oluf Kristensen kom i Stedet.

Den 29. Marts 1919 holdes der konstituerende Møde i Esbjerg af Bestyrelsen for „De forenede Elektricitetsværker“ (S. f. E.). Til Formand valgtes Lokomotivfører M. Mortensen, til Næstformand Rs. Rasmussen og Bestyrer Buhl til Sekretær. Formand og Næstformand danner Forretningsudvalg. Ingeniør Ulrich Petersen antoges til Vandbygningsarbejdet og F. H. Krebs til Ingeniør for Kraftstationen. Sidstnævnte antoges senere ogsaa som Ingeniør for Forbindelsesledningen mellem Værkerne.

Der afholdtes i den første Tid et Utal af Forretningsudvalgs- og Bestyrelsesmøder. Ved et Forretningsudvalgsmøde den 31. Marts anmodede man Ingeniør Ulrich Petersen om at udarbejde et Andragende til Ministeriet for offentlige Arbejder om Nedsættelse af en Kommission i Henhold til Lov om Anlæg af Vandkraftanlæg. Den 3. April besigtede Bestyrelsen det paatænkte Vandkraftanlæg ved Karlsgaarde. Ing. U. Petersen gav en nærmere Redegørelse for Projektet.

Entreprenør Hoffmann var tilkaldt. og man blev enig om, at Hr. Hoffmann straks skulde gaa i Gang med de fornødne Bundundersøgelser. Det gjaldt nemlig om at fremme Forarbejderne hurtigst muligt, dels paa Grund af det Materiale, der skulde tilstilles Kommissionen, og dels paa Grund af manglende Maskinkraft i Esbjerg. Bestyrelsen var af Ingeniørerne stillet i Udsigt, at Arbejdet kunde tilendebringes paa godt et halvt Aars Tid; men denne Beregning fejlede, som saa mange andre havde gjort det i Efterkrigstiden. Den 18. April havde Forretningsudvalget og Ing. U. Petersen en Konference i København med Vandbygningsdirektør Vestergaard og med Formanden for Gudena-Kommissionen, Kontorchef F. T. Krarup, i Ministeriet for offentlige Arbejder. Ved Bestyrelsesmødet i Esbjerg den 23. April aflagde Ing. Ulrich Petersen og Forretningsudvalget Beretning om Udfaldet af Konferencen med Vandbygningsdirektøren og Kontorchef Krarup, hvorefter man havde det Indtryk, at Autoriteterne ikke vilde gøre tekniske Indvendinger mod Planen; man var derfor af den Mening, at Anlægget uden Risiko kunde paabegyndes, og at man derfor godt kunde træffe Aftale med Entreprenør Hoffmann. Man drøftede derefter Entreprenørens Tilbud paa Arbejdets Overtagelse, hvorfor var beregnet følgende Summer:

Arbejdets Administration	Kr.	85.000
Leje af Arbejdsmateriale	„	62.950
— „ Spor til Sig	„	10.550
— „ Barakker til 150 Mand	„	25.000
— „ andet Materiel	„	17.500
— „ Heste	„	6.000
		<hr/>
Ialt . .	Kr.	207.000

Bestyrelsen modtog dette Tilbud og efter samme

Betingelser, som Entreprenør Hoffmann havde med Tange-Anlægget, og med Forbehold af Autoriteternes Sanktion. Den 29. April havde Kontorchef Krarup fremsendt en Skrivelse om, at Elektricitetskommissionen og Vandbygningsdirektøren kunde ønske mere detaillerede Oplysninger om Vandkraftprojektet ved et Møde, der afholdes den 10. Maj paa Elektricitetskommissionens Kontor i København. Til Stede ved dette Møde ønskes begge de projekterende Ingeniører, Ulrich Petersen og Krebs, samt Ingeniør Arnfred og desuden Repræsentanter for de interesserede (Esbjerg Kommune og S. A. E. F.).

Der blev nu taget fat paa Jordarbejdet ved Dæmningsanlæg og Kanalgravning, og Arbejdet blev forceret frem i saa stærkt Tempo som gørligt under de vanskelige Arbejdsforhold, der herskede den Gang. Det var navnlig vanskeligt at faa fat i Brændsel til Lokomotiverne. Der blev anvendt noget Brunkul, og en enkelt Gang lykkedes det at faa noget daarligt Stenkul. Det var saa heldigt, at der fandtes Masser af Tørvejord i selve Nørbækdalen, hvor Bassinet skulde være, hvorfor Hovedmassen af Brændselet kunde bjergeres der. Under den lave Kronekurs steg Materialerne til fantastiske Højder. Arbejdslønnen var, forinden Arbejdet kom i Gang, 37 Øre i Timen, men inden Arbejdet var kommet godt i Gang, var den røget op paa 1 Kr. 63 Øre. Arbejdet blev fremmet ved Toholdsdrift, og dette gjorde yderligere sit til, at Overslagssummerne overskredes. Der blev anvendt Masser af Brædder til Støbekasser til Turbinekamrene, de mange støbte Broer og til selve Kraftstationen. Masser af Planker medgik til Ramning af en Spundsvæg i Dæmningen over Nørbækdalen. Foruden en Plankespundsvæg tværs over Dalen, blev der midt i den 1200 m

lange Dæmning stampet en 4 m bred Lerkærne i hele Længden og i Dybden ned til et tæt Jordlag. Forøvrigt blev der samtidig med de store Arbejder i Karlsgaarde taget fat paa Administrationsbygningen i Esbjerg og tillige paa Værkets Omdannelse, hvilket var nødvendiggjort af, at Andels-Selskabet skulde modtage Elektriciteten ved 10.000 Volt Spænding. Værket i Esbjerg havde en mindre Produktion af Vekselstrøm, men kun ved 3.000 Volt Spænding. Vi var forøvrigt ude for en Kontrovers med Arbejderne ved Administrationsbygningen. Arbejdet blev givet til en Mester, der ikke udelukkende beskæftigede organiserede Svende. Underhaanden blev det Bestyrelsen meddelt, at Arbejdet ikke vilde kunne gennemføres af denne Mester, idet alt kommunalt Arbejde i Esbjerg vilde blive standset, dersom denne Arbejdsgiver gik i Gang med Arbejdet. Landborepræsentanterne i Bestyrelsen: P. Gammeltoft, Oluf Christensen og Rs. Rasmussen tog ikke Stilling til Spørgsmaalet, idet man mente, at det var et indre Spørgsmaal, som Esbjerg Repræsentanterne (Lokomotivfører M. Mortensen, Fabrikant H. Olsen og Maskinist Schmeltser) selv maatte afgøre. De tre Herrer var indbyrdes uenige om Spørgsmaalet, og det resulterede i, at Arbejdet standsedes en Tid, for derefter at overlades til en anden af de lavest bydende, der havde den organisationsmæssige Side i Orden. — Som et Kuriosum, der kendetegner den Arbejdsintensitet, der herskede den Gang, skal nævnes, at en Murersvend præsterede som en Dags Arbejde at lægge 28 Sten ned.

Den 23. August 1919 foretog Karlsgaarde-Kommissionen en Besigtelse af Anlægget. Kommissionen ønskede fremsendt en Erklæring fra Fiskeridirektøren samt en Fremstilling af Anlæggets finansielle Side.

Efterhaanden som Arbejdet med Anlægget skred fremad og slugte de store Summer, blev Bestyrelsen betænkelig ved at færdiggøre hele Anlægget. Paa Bestyrelsesmødet den 14. Januar 1920 forelaa en Skrivelse fra Ministeriet for offentlige Arbejder angaaende Anlæggets videre Fremme. Bestyrelsen bestemte, at forinden man besvarer Ministeriets og Kommissionens Skrivelser og tager endelig Standpunkt hertil, vil Bestyrelsen forelægge Kommissionen det udarbejdede Materiale. Mødet i Elektricitetskommissionen bestemtes til den 28/1. Om Formiddagen nævnte Dag havde Bestyrelsen Møde i København, hvor Overvejelserne med Hensyn til Videreførelse af hele Anlægget drøftedes. Ingeniørerne Arnfred, Krebs og Ulrich Petersen var til Stede. Mødet resulterede i, at man blev enig om: Dersom man nu fik Tilladelse til at udføre Holmeaa-Anlægget alene, maatte Overenskomsten ændres. Mødet fortsattes om Eftermiddagen i Elektricitetskommissionen. Kontorchef Krarup, Ingeniør Nergaard, Etatsraad Bentzon og Vandbygningsdirektør Vestergaard repræsenterede Kommissionen. Bestyrelsen fik den Opfattelse, at Tilladelsen til at færdiggøre Holmeaa-Anlægget vilde blive givet, saafremt den af Ministeriet for offentlige Arbejder ønskede Udtalelse, saavel fra Bevillingshaverne som fra Esbjerg Byraad, gaar ud paa, at Anlægget ønskes fortsat. — Den 19. Februar var der paa Bestyrelsesmødet i Esbjerg afgjort Stemning for at indskrænke Anlægget til kun at omfatte Holme Aa. Fra Esbjerg Byraads Side erklærede Repræsentanterne, at der maatte kræves en Maximalpris, saaledes at Prisen for Elektriciteten fra Vandkraftcentralen ikke overstiger Prisen fra Esbjerg Værket. Dette Krav ansaa Andelsselskabets Repræsentanter det unyttig at forhandle om ud fra den Betragtning, at det er

imod det af Bestyrelsen enstemmigt vedtagne Forslag til Ændringer i Overenskomsten. Saafremt dette Krav fra Esbjergs Side fastholdes, vil man derfor føle sig tvungen til at udføre hele Anlægget i Henhold til Kontrakten.

Anlægsudgifterne skønnes nu at ville gaa op paa ca. 2,6 Mill. Kr. for hele Anlægget. Efter mange og lange Forhandlingsmøder i Fællesbestyrelsen blev man enig om at indskrænke Anlægget til Holme Aa, og senere hen, som allerede nævnt, om den endelige Overenskomst mellem Parterne. Der blev nu sat fuld Kraft paa Færdiggørelsen af denne Del af Anlægget, men Tidsfristen for Afleveringen blev dog udskudt til 1ste April 1920. — Da Anlægs-Udgifterne var løbne saa højt op, laa det nær for Bestyrelsen at overveje, om der fandtes Muligheder for at mildne Trykket af den store Anlægssum. Disse Overvejelser standsede da ved Loven af 30. Juni 1919 om Tilskud til kommunale Nødhjælpsarbejder. Efter en Del Forhandlinger i Indenrigsministeriet (de ministerielle Embedsmænd vilde sætte os udenfor Loven, idet de hævdede, at kun Kommuner kunde faa Tilskud efter Loven) lykkedes det os at opnaa et Rentetilskud paa 3 % af 4 Mill. Kr. i 8 Aar. Senere, eller to Aar efter, fik vi bevilget et Rentetilskud paa 3 % af 1,5 Mill. i 10 Aar. Dette Rentetilskud var en vældig Støtte for S. A. E. F. i de første Aar, saa længe Strømsalget var lille og dermed Indtægterne rent minimale til Dækning af Renter og Afdrag af Anlægssummen.

Naa, Anlægget blev ikke færdigt til 1ste April 1920, Vaaren gik, Sommeren og Efteraaret med, men fremad gik det da med Arbejdet. Den ¹⁰/₁₁ havde Bestyrelsen Møde i Esbjerg for at lægge Budget for det kommende Aar. Elektricitetprisen i Karlsgaarde vilde

blive 23,7 Øre ab Værk og ab Esbjerg Værket 36 Øre. Afregningsprisen fastsattes derefter til 35 Øre ab Værk.

Ingeniør Jochimsen var af S. A. E. F. antaget som Konsulent for Højspændingsledningen og forøvrigt da ogsaa af saa godt som alle Transformatorforeninger som Konsulent for Husinstallationer og Fordelingsledningsnet. I Slutningen af Sommeren 1919 paabegyndte Bestyrelsen Forberedelsen til Udbygning af Ledningsnettet. Der købtes til at begynde med 100 Tons Kobber. Den 16. September holdtes den første Licitation paa Husmaalere og Motorer. Den 18. Oktober fik Firmaet Ladegaard, Odder, overdraget Bygning af 70 km Højspændingsledning, samme Dag udliciteredes der Bygning af Fordelingsledninger til 20 Stationer og Transformatorer. Ved Bestyrelsesmødet ^{22/31} 1919 vedtoges det, at der i 1920 udbygges i følgende Sogne: Starup, Ølgod østre, Kvie, Horne nordre, Aarre, Stenderup, Ansager nordre, Tistrup, Strellev, Kving, Aal, Hodde og V. Nebel. Den 12. Februar udliciteredes Bygning af 48 Transformatorerne. Det var den sidste Licitation Ingeniør Jochimsen foretog. Han blev angrebet af en heftig Lungebetændelse, og den gjorde det af med ham. Han gik bort i sin bedste Alder, i sin Manddomskraft, omkring fyrretyve Aars Alderen. En sjælden, sympatisk Mand, samvitighedsfuld i alle sine Handlinger og en dygtig Tekniker, det var det Indtryk han efterlod sig i Bestyrelsen for S. A. E. F. Konsulentvirksomheden overdroges derefter til Ingeniør Jochimsens Assisterter Ingeniør K. V. Haar og Hunderup-Jensen. Det var førstnævnte, der i væsentlige førte Anlægget videre, og det opdagedes desværre alt for hurtigt, hvad S. A. E. F. havde tabt ved Ingeniør Jochimsens Død.

I 1920 var Lokomotivfører Mortensen bleven afløst som Formand for Fællesbestyrelsen af Fabrikant Holger Olsen, Esbjerg. — Den 23. og 24. September besigtede Kommissionen igen Holmeaa-Anlægget og foretog adskillige Ekspropriationer.

Den 18. December modtog S. A. E. F. en Skrivelse fra Formanden for S. f. E.: „Da Elektricitetsforsyningen til Oplandet er paabegyndt den 15. ds. skal man herved meddele, at Selskabet „Sydvestjyllands forenede Elektricitetsværker“ træder i Virksomhed fra 1ste Januar 1921, til hvilken Tid Esbjerg Elektricitetsværk indgaar i Sammenslutningen.“ — Den første Tilslutning skete i Guldager, men det hvide Lys kom inden Jul til at skinne i 6 — 7 Sogne.

Den vestlige Del af Sønderjylland havde allerede i Sommeren 1920 henvendt sig til S. A. E. F. om Samarbejde, og der førtes en Del orienterende Forhandlinger mellem de to Parter. Forhandlingerne gled dog hurtig over til Bestyrelsen for S. f. E. som det rette Forum for disse Forhandlinger.

I Begyndelsen af 1921 tog Forhandlingerne om Elektrificering af Sønderjylland Fart. Elektricitetskommissionen arbejdede for en Løsning af Elektricitetsforsyningen i Sønderjylland, og helst i Forbindelse med det gamle Land. Det store Værk i Flensborg havde paa dette Tidspunkt været ude efter Elektricitetsforsyningen i Sønderjylland. Kommissionens Stilling — og forøvrigt dermed Regeringens ogsaa — var, at dersom der gjordes Brug af udenlandske Kraftkilder, forlangte den en tilsvarende Reservekraft liggende her i Landet. Der havde været forhandlet ogsaa med „Østjydske Elektricitetsværker“ om en delvis Forsyning af Sønderjylland. Dette førte da til et Samarbejde mellem Østjydske og S. f. E. Der afholdtes et Møde i Kolding

den 21. Februar 1921, hvor Samarbejdet drøftedes, til Stede var ogsaa Arbejdsudvalget for Sønderjyllands Elektrificering. Den 5te April henvendte en Deputation, bestaaende af Lokomotivfører Mortensen, der nu igen var Formand for S. f. E., P. Gammeltoft, Rs. Rasmussen og Buhl, sig til Elektricitetskommissionens Formand, Kontorchef Krarup, for om mulig at erfare Kommissionens Stilling til Spørgsmaalets Løsning paa det af os tænkte Grundlag — Samarbejde mellem Østjydske og S. f. E. Under denne Henvendelse modtog vi det bestemte Indtryk, at Kommissionen i høj Grad interesserede sig for, at Sønderjyllands Elektrificering løses under et for hele Landsdelen, og at den tillige ansaa den af os foreslaaede Fremgangsmaade — Samarbejde mellem de to Værker — for ønskelig. Der afholdtes en Del Møder for at finde en Løsning og naa frem til en Overenskomst, blandt andet som nævnt i Kolding, Esbjerg, Aabenraa og Haderslev, i sidste By sammen med Kommissionen. Det endelige Resultat af de mange Møder og lange Forhandlinger blev, at S. f. E. skulde udbygge Varde Aa ved 10 Meters Faldhøjde og indlægge en 2000 HK Turbine, derved vilde Produktionen forøges med 3 Millioner KWH. Sønderjylland skulde forpligte sig til af aftage 1,5 Mill. KWH aarlig og lægge Beslag paa 700 KW. Prisen pr. KWH af Værk skulde være 9 Øre. Til Transport af Strømmen fra Karlsgaard og til Harte skulde der bygges en 50.000 Volts Ledning og ligesaa fra Harte til Bollerslev i Sønderjylland. Denne Overenskomst blev godkendt af S. A. E. F.s Generalforsamling, men den blev nedstemt i Esbjerg Byraad. Dermed gik det store Vandkraftprojekt foreløbig ud af Sagaen. Om det bliver taget op igen, er et Fremtidsspørgsmaal, der afhænger af Brændsels- og Arbejdspriser.

Vi var naaet hen i Februar 1921 og den 19. Februar modtog undertegnede et Brev fra Ministersekretær Cand. Birger Johansen, der og var Kommissionens Sekretær: „Hr. Gaardejer Rs. Rasmussen, Skovlund pr. Mølby. Hermed tillader jeg mig at forespørge, om Karlskaarde-Anlægget maatte være saa vidt fremskredet, at det eventuelt kunde officielt indvies Lørdagen den 19. Marts. Karlskaardekommissionen har nemlig paa-tænkt i Dagene den 17.—18. Marts af afholde en Forretning til Afgørelse af de foreliggende ca. 8 mindre Erstatningssager, som er rejste af forskellige Lods-ejere, og det vilde jo være praktisk at knytte Aabningsforretningen sammen med denne Forretning, da det har sine Vanskeligheder at samle Kommissionens Medlemmer til anden Tid. Samtidig tillader jeg mig at henlede Opmærksomheden paa, at Ministeren antagelig ogsaa vil kunne komme til Stede den 19. Marts, men næppe de umiddelbart forudgaaende Dage af Hensyn til Finanslovens Behandling i Rigsdagen. For at de paagældende Herrer kan disponere over deres Tid, vilde jeg sætte megen Pris paa at modtage Deres Svar snarest belejligt.“

Anlægget stod nu saa godt som færdigt. — Anlægs-summen for Jordarbejdet, Kanaler, Broer, Dæmninger samt Renter under Anlægget og Kurstab paa Obligationer var løbet op paa Kr. 2.180.081,16, heraf Vederlag for Arealerhvervelser og afløste Vandingsrettigheder Kr. 441.915,05. — Desuden kom Centralanlægget paa Kr. 516.504,55.

Indvielsen fandt derefter Sted den 19. Marts 1921. Dagen oprandt med fint Vejr og straalende Solskin, og Maskinhallen i Karlskaarde var, da Festen skulde begynde, stuvende fuld af Folk. Af indbudte var Karlskaarde Kommissionen, Elektricitetskommissionen, Es-

bjerg Byraad, Distriktschef Wissenbak, Struer, Ingeniør Arnfred, Sagfører Oldager, Varde, Stationsforstander Müller, Varde, Fiskeriinspektør Løfting, Vandbygningsdirektør Lillelund og Sekretær Cand. Birger Johansen. Trafikminister Slebsager, der havde lovet at være til Stede, blev i sidste Øjeblik forhindret heri. Desuden var Ingeniørerne Ulrich Petersen, Krebs og Haar, Entreprenørerne Hoffmann og Thomsen, der henholdsvis havde udført Jordarbejdet og Kraftstationen, og selvfølgelig S. A. E. F.s Bestyrelse, som var fuldtallig, mødt.

Formanden for S. A. E. F. indledede med at byde velkommen og udtalte derefter: „Naar vi i Dag er samlede om at tage dette Værk i Brug, da er der nogen Grund til at se tilbage paa, hvad der er gaaet forud af Forhandlinger og Arbejde for at naa dette Resultat. Man kan kalde det godt eller daarligt, om man vil, men nationaløkonomisk betyder det sikkert en Vinding. Det sparer Pengene for at gaa til Udlandet til Kul, og naar Værket er betalt, da er det næsten en Evighedsmaskine.“ Derefter gav Formanden en Redegørelse for Værkets og S. A. E. F.s historiske Data, som ikke skal gentages her, da det er udviklet i det foregaaende. Formanden sluttede med at andrage Repræsentanten fra Ministeriet for offentlige Arbejder om Tilladelse til at sætte Anlægget i Drift.

Kontorchef Krarup tog derefter Ordet: „Vi er nu naaet saa vidt, at det 4. Vandkraftanlæg, til hvilket Ministeriet har udstedt Bevilling, nu i Dag aabnes. Anlægsarbejderne er blevet udført under Tilsyn af Vandbygningsdirektøren, de elektriske Anlæg under Tilsyn af Elektricitetskommissionen og de herunder hørende specielle Anlæg af Fiskeridirektøren. Disse Myndigheder har i Dag foretaget afsluttende Undersøgelser. Der var et Par mindre væsentlige Ændringer

at foretage. Med Iagttagelse heraf vil intet være til Hinder for, at Værket aabnes for ordinær Drift. Da Ministeren for offentlige Arbejder ikke har kunnet være til Stede, er jeg bemyndiget til at give Tilladelsen. Jeg giver herved S. A. E. F. Tilladelse til at aabne Værket, og jeg ønsker Bestyrelsen, Ingeniørerne og Egnens Befolkning til Lykke med Anlægget i den begrænsede Form, hvorunder det er gennemført.“

Ingeniør Ulrich Petersen takkede de forskellige offentlige Myndigheder, der havde medvirket ved Anlægget, og gav en kort Beskrivelse af Vandbygningsarbejderne.

Ingeniør Krebs, Kraftstationens Anlægsingeniør, gav en kort Beskrivelse af dennes Indretning.

Borgmester Holch, Esbjerg By, ønskede Andelselskabet til Lykke med Fuldførelsen af Værket og udtalte Haabet om, at det Samarbejde, der er indledet, maa fortsættes paa samme gode Maade som hidtil.

Ingeniør Krebs overdrog derpaa paa Ulrich Petersens og egne Vegne Anlægget til Anlægsbestyrelsen. — Han gav Signalet til Værkets Igangsættelse, og straks efter fyldtes Rummet af Generatorernes snurrende, brummende Lyd; Karlsgaarde-Værket var officielt bleven indviet og taget i Brug.“

Fester og Gilder.

Ensformigt og stille gled Dagene for vore Forfædre under deres arbejdsomme og nøjsomme Tilværelse. Man forstaaer derfor godt, at det ikke gik helt upaaagtet hen, naar det trak op til et større Gilde eller en større Fest i Byen eller Sognet. Det ensformige og nøjsomme daglige Liv, de førte, indstillede dem rigtigt paa at nyde Gildernes Glæder, og de nød dem ogsaa i rigt Maal. „Skal der være Gilde, saa lad der være Gilde,“ sagde man, og det praktiserede man. Gilderne kom derfor sjelden til at lide af den Fejl at være kedelige. Man „rasede“ rigtigt ud, og saa kunde man igen for en lang Tid befinde sig godt i Dagliglivets ensformige Trædemølle.

Bryllup.

„Et enkelt Hjem bar saa tit et Land, naar ud det sendte dets Frelsermand, og mange tusinde Hjem det var, som Landet frelst ifra Slaget bar.“ Saaledes synger Bjørnson i en kendt Sang. Den store Betydning for vort Samfund, som Hjemmene har, har vore Forfædre godt forstaaet. Naar der skulde stiftes et nyt Hjem, toges denne Sag derfor ikke af dem som en Sag, der var helt ligetil. Familien, Byen, ja maaske hele Sognet var interesseret i den. — Det gamle Vielsesritual forudsatte, at Ægteskabets Indgaaelse kun kunde ske efter moden Overvejelse. Ritualet nævner tre Ting, som der skulde regnes med: „Guds Styrelse,

Slægt og Venners Samtykke og eget frit Valg.“ Den Orden, hvori de tre Ting var nævnt, var jo nok ikke tilfældig. Man saa saadan paa det, at det vigtigste ved et Ægteskabs Indgaaelse var, om det var efter Guds Styrelse; det næstvigtigste var, om det var efter Slægt og Venners Samtykke, og i tredje Række kom jo saa, om det var efter eget frit Valg. I Praksis gik det vel nok for det meste i den modsatte Orden; thi naar et Par blev forlovede, saa var det jo nok det eget frie Valg, der kom først. Saa skulde Slægt og Venners Samtykke indhentes, og det blev ikke altid saa let. Naar Slægten skulde godkende, blev der ofte stillet Fordringer, der kunde vanskeliggøre eller maaske umuliggøre Forbindelsen. Slægtsfølelsen var stærk hos vore Forfædre, og en Forbindelse med en Slægt, som man ansaa for ringere end sin egen, saa man nødvendig. Og saa var der jo det økonomiske Spørgsmaal; det var meget vigtigt. „Naar Krybben er tom, bides Hestene,“ siger et gammelt Ord. Man havde ogsaa dengang Erfaringer for, at Fattigdommen kunde drive „Fredens Engel“ ud af Hjemmet. Og Fattigdommen var man dengang mere bange for, end vi er nu. Blev et Hjem fattigt og maatte ty til andres Hjælp, gik det let saadan, at det i det almindelige Omdømme blev sat paa en lavere Plads. Det blev efter den Tids Tankegang fundet i sin gode Orden, at en Familie, der sad i Velstand, traadte noget fastere i Jorden og sad paa en højere Plads i Kirken og ved Gildesbordene end den Familie, der var fattig og afhængig af andres Hjælp. — Det første Spørgsmaal, der da ofte blev behandlet i „Familierraadet“, naar en Forbindelse var indgaaet, var det økonomiske. Et enkelt Træk fra et af vore Nabosogne kan vise, hvor grundigt man kunde gaa til Værks i dette Spørgsmaal.

Sønnen i en Gaard var bleven forlovet med en Gaardmandsdatter fra et andet Sogn, og da Sagen skulde drøftes i Sønnens Hjem, udtalte Faderen: „Ja, æ Familie æ jo gue nok, o æ Goer æ jo heller et saa ring, men di haar aaltid saa manne raadden Kyer derøvver; a er rej for, te æ Staald er raadden, o de gjør mæ novved betænkele.“ Forbindelsen kom ikke i Stand; men om det var „æ raadden Staalds“ Skyld, vides dog ikke med Bestemthed. Det kunde jo ske — men det var heldigvis sjældent — at Slægt og Venner — i Særdeleshed Forældrene — bestemte, hvem deres Søn eller Datter skulde giftes med. Mærkelig nok gik det gerne ret godt med den Slags Ægteskaber, ja undertiden gik det bedre der, end hvor „den egen frie Vilje“ havde været bestemmende. Disse „tvungne“ Ægteskaber havde jo den Fordel, at de jo ikke var indgaaede under store Forhaabninger og skønne Drømme om Fremtiden, og saa kunde Skuffelserne jo heller ikke blive saa store.

Naar Familien havde godkendt Forlovelsen, var det værste overstaaet for de to unge, og det varede saa i Reglen ikke længe, før Brylluppet blev holdt. Der var jo ikke megen Grund til at vente; thi de økonomiske Forhold o. l. var jo drøftet og bragt i tilstrækkelig Orden, inden Forlovelsen blev offentliggjort, og Brudens Udstyr, som hovedsagelig var hjemmelavet, havde alt i flere Aar, før hun blev forlovet, ligget færdig i de store Kister og Skabe, som stod deroppe i Storstuen. Enhver fornuftig Moder regnede nemlig med, at hendes Døtre engang skulde indtræde i Ægtestanden, og saa blev der i god Tid tænkt paa Udstyret.

En Maanedstid før Brylluppet drog Brudgommen og de to Fædre til Præsten for at bestille Lysning, og

om Aftenen samledes saa en snævrere Kreds af den nærmeste Slægt til et lille muntert Gilde, som kaldtes Jagilde. — Den ottende Dag før Brylluppet sendtes Bydemanden ud. Hvis Bruden havde en Broder, der var i passende Alder, skulde han være Bydmand; ellers blev det en Søn fra en af Nabogaardene, der fik dette vigtige Hverv betroet. Bydemanden var — især langt tilbage i Tiden — meget festlig klædt: Knæbukser med Sølvspænder, høj Hat og sølvbeslagen Pibe og Stok. Han indbød efter en bestemt Formular, som nøjagtig maatte følges. Det var heldigt for ham at have en god Hukommelse; han maatte nemlig intet glemme og ikke begaa nogen Fejl; thi saa kunde Folk lade ham høre, at de ikke var ordentligt indbudt, og derfor var de nødt til at blive hjemme. Naar han stod og ramsede Indbydelsen op, stod i Reglen alle Husets Folk (da de gerne i Forvejen havde skaffet sig Underretning om, naar han kom) omkring ham, og saa kunde de godt finde paa at afbryde ham engang imellem for at bringe ham ud af Fatning, og lykkedes det, blev han jo vældigt til Grin. Forsigtige Bydemænd, der ikke stolede paa deres Hukommelse, brugte derfor gerne at skrive Formularen op paa et Stykke Papir, som de saa havde anbragt inde i den høje Hat. En Formular, som er brugt her i Sognet, lyder saaledes: „Da det har behaget den almægtige Gud at sammenknytte i det hellige Ægteskab agtværdige Ungkarl Niels Thomsen Stokholm af Frisvad og velagtede Pige Johanne Henriksdatter af Skamstrup, Datter af Henrik Christensen, Skamstrup, indbydes alle Husets Medlemmer til at møde d. 30. Oktober i Brudens Hjem til Frokost Kl. 8 Morgen og saa følge med til Kirke og høre deres højtidelige Brudevielse og derefter følge med tilbage til Bryllupsgaarden og der spise og drikke

af, hvad Huset formaar at fremsætte, samt forblive der i 2 Dage eller saa længe, de lyster.“

Naar Bydemanden havde været ude, begyndte Travlheden i Bryllupsgaarden (i Reglen Brudens Hjem). Der blev slagtet, støbt Lys, brygget, bagt og gjort Indkøb i Købstaden. Følgende Udskrift af en Kontrabog fra 1859 viser, hvad der paa den Tid blev indkøbt i Varde til et Bryllup, som blev holdt paa en af Gaardene i Heager: 8 Pd. Caffé, 8 Pd. Cikorie, 8 Pd. Candis, 4 Pd. Melis, 4 Pd. Puddersukker, 6 Pd. Svedsker, 2 Pd. Rosiner, 1 Pd. Corender, 12 Pd. Sirup, $\frac{1}{8}$ Pd. Allehaande, $\frac{1}{8}$ Pd. Nelliker, $\frac{1}{4}$ Pd. Canel, $\frac{1}{8}$ Pd. Ingefær, $\frac{1}{8}$ Pd. Peber, $\frac{1}{2}$ „ Safran, 6 Lod Potaske, $\frac{1}{4}$ Pd. Congo (The), 6 Pd. Java-Ris, 3 Kander Rom (bedste Slags), 2 Kd. gl. Vin, 2 Pd. rød M. Tobak, 1 Sæk Salt, 1 Pakke Svovlstikker, 2 Kd. Eddikke, Hjort-salt for 6 Sk., 19 Kd. 7 Graders Brændevin.

Den samme Kontrabog viser tillige, at Købmanden, der leverede disse Varer, som Betaling bl. a. modtog $11\frac{1}{2}$ Lispund Flæsk og 1 Hud paa 36 Pd. En stor Gris og et Kreatur har altsaa maattet lade Livet i Anledning af Brylluppet. Den Sæk Salt, der staar paa Listen, er jo ogsaa et Vidnesbyrd om, at der er slagtet en Del. De 19 Kd. Brændevin og de 3 Kd. Rom vidner om, at man var forberedt paa, at Gæsterne ikke vilde nøjes med bare Fløde i Kaffen. En stor Tønde med godt hjemmebrygget Øl, skal der jo sikkert nok have staaet i Ølkammeret, og lange Rækker af godt hjemmebagt Rug- og Sigtebrød har der nok ogsaa staaet i Bagekammeret, og saa har der vel paa Hylderne i Spisekammeret staaet lange Rækker af Skaaler med Smør, der var pyntede „efter alle Kunstens Regler“; de var indkomne som „Send“ fra Naboerne. Det var nemlig Skik, at de til Brylluppet

indbudte Naboer til Hjælp til Bryllupsanretningen sendte Smør, Æg, slagtet Fjerkræ o. a. Dette Bidrag fra Naboerne kaldtes her i Sognet for „Send“; andre Steder, f. Eks. i Ansager Sogn, kaldtes det „Foon“.

Naar Bryllupsdagen (i Reglen en Tirsdag eller Fredag) oprandt, var alt i Orden til at modtage Gæsterne. I Storstuen (en saadan fandtes dengang i næsten enhver Gaard) var Borde og Bænke stillet op, og pyntet med lidt Grønt paa Væggene var der ogsaa. Indgangsdøren var ogsaa pyntet, og ved Siden af den stod 2 à 3 Spillemænd med Klarinetter. Hen paa Formiddagen begyndte Gæsterne at indfinde sig, og efterhaanden, som de kom ind i Gaarden, hilstes de velkommen med Klarinetmusik. Saa snart Gæsterne kom inden for Døren, blev de budt en Kringle og en Dram — Brændevin til Mændene og Vin og Mjød til Kvinderne og Børnene. — Mens Bruden pyntedes, samledes man om Bordene for at indtage „æ Maanfrokost“, der gerne bestod af kogt Flæsk, Kalvesteg m. m., og der blev gerne skænket rigeligt med Øl og Snpase dertil. Efter „æ Maanfrokost“ blev der serveret Kaffe, og mange af Mændene tog ved den Lejlighed en lille — undertiden en stor — Kaffe-punch, alt mens der dampedes løs af den til Gildet indkøbte „røde M. Tobak“. Snakken gik livligt. De til daglig ellers noget tavse Bønder var en saadan Dag i Snakkehjørnet. Der hørtes nyt fra andre Sogne; der taltes om Priser og om Husdyr, særlig om Heste. — Ikke mindst den Gang passede det, hvad Jeppe Aakjær skriver i et af sine Digte: „Faar de Piben tændt, de danske Bønder, og Snakken rejst om Hest og Ko og Stud, vær glad, ifald du ved, hvor det begynder, thi hvor det ender — nej, det ved kun Gud! E'n Æmte ude, straks et Overbud! Og Solen kan gaa ned, og Dagen slukkes, før deres Videtørst i Dvale vugges.“

Saa kom den Tid, da man skulde til at tænke paa at komme af Sted til Kirke, og særlig festlig blev Kirkefærden, naar Bryllupsgaarden laa langt fra Kirken. — Saa skulde der køres, og Forriderne kunde saa ret komme til at vise deres Færdighed. Nu blev der Travlhed i Bryllupsgaarden. Snart var Gaarden fuld af forspændte Vogne. Det var jo ikke Luksusvogne; stive Vogne var det (den første Fjedervogn kom her til Sognet ca. 1870). Men mange af Hestene saa godt ud. Vestjyderne har altid sat Pris paa at have gode Heste, og paa saadan en Festdag var en vestjydsk Bondemand stolt af at kunne møde frem med et Par velplejede Heste, der mønstrede godt. De to — fire eller maaske seks — Forridere havde gerne skaffet sig ekstra gode Heste, nogle der mønstrede godt, og som kunde løbe hurtigt. De var omhyggeligt striglede og maaske pyntede med kulørte Baand indflettede i Mankerne. — Skafferne havde den Opgave at ordne Vognene. Vognene med Brudepigerne og Albuesvendene skulde køre først, saa kom Vognen med Spillemændene, saa Vognen med Brudefolkene, saa Vognen med Brudefolkenes Forældre, saa den nærmeste Slægt, saa den fjernere Slægt og derefter Venner og Naboer i en mere tilfældig Orden. Naar det kunde skønnes, at Brudeskaren snart var færdig til at køre, sprængte Forriderne frem ad Vejen; men efter at de havde redet et lille Stykke Vej, gjorde de en flot Vending med Hestene og kom tilbage til Gaarden igen, vendte saa omkring igen, og nu gik det i strygende Fart ad Kirken til. Musikken spillede nu op, og Brudeskaren drog af Gaarde. Hestene blev livlige under Klarinetternes Toner, og mangan Kusk maatte spænde Fødderne godt mod Forsmækken for at beholde Magten over dem. Men denne Anstrengelse

tog han gerne med stille Fryd; saadan skulde det være; det var et Par rigtige Heste, naar de kunde „go godt te æ Tøm“ ved en saadan Lejlighed. Det kunde hændes, at nogle unge Karle af Brudefolkenes Bekendtskabskreds havde lagt sig bag et Dige med „Muskedonnere“ og til Ære for Brudeparret affyrede en Æressalut. Saa kan det nok være, at Hestene „gik te æ Tøm“, saa det battede noget. Naar „Salutten“ var afleveret, holdt Brudeskaren stille et Øjeblik, og Skytterne blev saa beværtede med Kager af Bruden. Slog Brudens medbragte Kager godt til, kastede hun Kager til Børn, som var kommen hen til Vejen for at se paa Stadsen. Særlig belønnet med Kager blev selvfølgelig de raske Drengene, der havde drevet det saa vidt i Gymnastikken, at de kunde staa paa Hovedet ved Siden af Vejen til Ære for Brudeparret. Der maatte ikke vel ske noget Uheld under Kørselen. F. Eks. toges det for et meget uheldigt Varsel for Brudefolkenes Fremtid, hvis Brudeskaren blev — paa Grund af et Uheld — nødt til at holde stille undervejs til eller fra Kirken.

Vel ankommen til Kirken gik man ind i denne i en nærmere bestemt Orden, ledsaget af Musik til Vaabenhusdøren. Først gik Albuesvendene og Brudepigerne, saa kom Brudeparret, derefter den nærmeste Slægt og tilsidst — i lidt mere spredt Orden — Naboer og de, der ikke hørte til Slægten. Naar Brudefolkene stod foran Alteret — Bruden ved venstre Side af Brudgommen — blev der af Følget lagt nøje Mærke til dem. Gjorde en af dem en eller anden Fejl, kunde der derved blive kærkomment Stof til lystig Skæmt og muntert Drilleri ved Bryllupsbordet, naar man var kommen hjem fra Kirken. Under Vielsesakten gjaldt det for baade Brud og Brudgom om at staa roligt og ikke flytte Fødderne; thi den, der først

flyttede paa Fødderne, skulde dø først, troede man. Præstens Vielsestale blev der lagt meget nøje Mærke til, og den blev ofte grundigt drøftet bag efter Brylluppet. Havde den rigtig „slaaet an“ blev den maaske siden sat paa Prent, sat for Glas og Ramme og hængt op som Vægpynt i Dagligstuen i de nygiftes Hjem.

Efter Vielsen blev der ofret til Præst og Degn, og denne Offercene kunde undertiden blive noget gemytlig, naar nogen af de ofrende bar sig forkert eller kejtet ad, f. Eks. lagde Offeret med venstre Haand i Stedet for med højre, gav Præsten det hele, saa der intet blev til Degnen, tabte Pengene paa Gulvet eller i Nervøsitet ikke kunde hitte den Lomme, hvori det var gemt o. s. v. — Langt tilbage i Tiden ofredes der efter Reglen: „Naar det regner paa Præsten, drypper det paa Degnen.“ Længere op i Tiden faldt Regn og Dryp mere lige. — I ældre Tid ofredes ogsaa en Pengegave til Bruden.

Naar Brudefølget var færdigt til at køre fra Kirken, sprængte Forriderne af Sted; de skulde forud til Bryllupsgaarden og melde, at nu kunde Følget snart ventes. Efter at have afleveret denne Melding blev de beværtede med en Kringle og en Dram og sprængte saa af Sted igen for at møde Brudeskaren, og efter at have gjort en Vending om bag ved denne red de saa i Spidsen til Bryllupsgaarden. (Sidste Gang, der saas Forridere ved et Bryllup her i Sognet, var i 1910.)

Efter Hjemkomsten fra Kirken blev alle Gæsterne beværtede med en Kringle og en Dram, og derefter gik Skafterne i Lag med at faa Folk til Middagsbordet, hvilket ikke var noget let Arbejde; thi i Følge god gammel vestjydsk Tradition maatte Gæsterne ikke straks fare til Bords, lige efter at der var sagt Værs'go. Skafterne maatte sørge for, at enhver fik den Plads

ved Bordet, der tilkom ham efter den Stilling, han indtog i Familien eller i Samfundet. Tilsyneladende var det ofte saadan, at alle attraaede de laveste Pladser, men ve de arme Skaffere, hvis een blev sat paa for lav en Plads; de skulde nok faa det at mærke bagefter. —

Naar Gæsterne saa endelig efter mange Genvordigheder var bleven anbragte ved Bordene, blev Maden baaren ind. Omkring 1850 var de almindeligste Retter ved et Bryllupsbord: Suppe med Bygmelsklumper og Kløser (Kødboller), Kød med Peberrodssovs, Steg, Sødsuppe og tilsidst Tærte med Svedsker, hvortil der skænkedes et Glas Vin. Længere tilbage i Tiden bestod Middagen af Fisk, Plukkefinker, Blodpølser og Risengrød med sødet Øl til. Risengrøden blev serveret i Ler- eller Stenfade, som Gæsterne i Fællesskab langede til; der var et godt Smørhul midt i den, og den var rigeligt bestrøet med Kanel. Gæsterne gjorde i Reglen, hvad de kunde for at faa spist op, inden der kom en ny Forsyning, man lagde saa Skeerne oven paa det tømte Fad. Naar Opvarterne, som ofte var de samme som Albuesvendene, saa dette Syn, blev de slemt „røde i Hovedet“ og fløj som „skudte ud af en Kanon“ ud efter en ny Forsyning, og de var klar over, at der nok siden ved given Lejlighed nok skulde vanke nogle velrettede Skoser. Helt let var det ikke at være Opvarter ved en saadan Lejlighed. Der kunde let komme til at foreligge Situationer, hvor der blev Brug for Omtanke og Konduite, hvis en Lattersalve fra Gæsterne og senere Bysnak skulde undgaaes. Engang hændte det ved et Bryllup her i Sognet, at en mandlig Opvarter kom til at snuble, mens han kom bærende med et fyldt Suppefad. Han tabte Fadet, og det trak op til en ordentlig Lattersalve. Men i sidste Øjeblik red-

dede han Situationen ved med det mest smilende Ansigt at raabe ud over Forsamlingen: „Væ' saa gue, der haar I æ So'p; æ Kjød, de kommer lig straks baag ætter.“ Saa var han Situationens Herre.

Under Spisningen trakterede Spille-mændene flittigt Violinen og Klarinetten. Men midt under Spisningen blev Violinens Toner saa underlig klagende, og samtidig med kom en Opvarter med en Tallerken, hvorpaa der laa en Stump Violinstreng. Nu maatte man saa Bordene rundt rykke ud med et Bidrag til Spille-mændene til Hjælp til nye Streng paa Violinen. — Umiddelbart efter gik en Tallerken rundt, hvorpaa der laa et Stykke svedent Tøj. Det var Kogekonen, som havde brændt sit Forklæde, og nu maatte man rykke ud med et Bidrag til Hjælp til et nyt Forklæde.

Bordtaler var ikke almindelige; men undertiden var der digtet en Sang. Følgende Sang fra 1837 kan vist siges at være typisk for en Bryllupssang paa den Tid:

Bryllupssang fra 1837.

Mel.: Vær du vor Selskabs Skyts Gudinde.

Hvo vil i Dag sig ikke fryde
 Vi har nu Bryllupsfæst i Dag
 Her skal vor Stemmers Samklang lyde
 Vor Brudepar til Velbehag
 Det hele Selskab stemmer i
 Højt lyder fælles Harmoni.

Vor Fader Adam han var ikke
 Saa vel tilfreds i Paradis
 Før Almagts Fader ham tilskikket
 En Mage som til Livets Priis
 Kan dele med ham Sorg og Fryd
 Ved Husets Harmoni og Dyd.

Vi mange Tusind Aar tilbage
 Endnu vil følge Adams Skik
 Hver Ungkarl søger sig en Mage
 Men den som ingen Mage fik
 Ham kalder man en Pebersvend
 Gid Pokker maatte være den.

Vi har dem set i Dag at knæle
 For Altrets Fod med Andagt ned
 O, gid den Aand som dem besjæled
 Maa vare ved til evig Fjed
 At huslig Fryd og stille Ro
 Dem maa ledsage begge to.

Og vil de deres Fædre ligne
 Som man har stor Beviser paa
 Da vil Alfader dem velsigne
 Og altid Vel det dem skal gaa
 Træd unge Par i Fædres Spor
 Og god Velsignelse de faar.

Vor Jord er stor og rig paa Glæde
 Dertil kan ingen sige Nej
 Thi Himlen bød os ej at græde
 Om Tornen vokser paa vor Vej
 Pluk Rosen og lad Tornen staa
 Til andre som paa den vil gaa.

O, nyd da begge Fryd og Glæde
 Held følge Eders Ægtestand
 De aldrig Aarsag faar at græde
 Velsigne Kvinden med sin Mand.
 Det ønsker alle her med mig
 Ja nyd et jordisk Himmerig.

Til Slutning skal mit Ønske lyde
 For dem og for enhver især
 At de maa Himlens Goder nyde
 Beskikket hvad der er den kjær
 Af Land og Vand Velsignelse
 Gud Fader lad din Villie ske.

Efter Spisningen blev Storstuen ryddet, og Dansen tog sin Begyndelse. Man begyndte med den for Bruden anstrengende, men for Tilskuerne interessante Akt: Brudens Opdansning. Hver af Albuesvendene dansede tre Gange med hende, og derefter dansede Brudgommen med hende. Saa maatte hun danse tre Danse med hver af de to Fædre, og maaske tre Danse med nogle nære Slægtninge. — Naar disse „faste“ Danse var gaaet over Brædderne eller Lergulvet, toges der fat af alle, som var hjemme i Dansens Kunst. De, der ikke var hjemme i denne Kunst, maatte jo saa agere „Bænkevarmere“, en lidet anset Stilling, særlig for Karlens Vedkommende. En „Bænkevarmer“ blev af mange unge betragtet som en noget smaatbegavet Person. Men — mærkelig nok — Gang paa Gang har det vist sig, at de Mænd, der svang sig op til at blive „Sognekonger“ eller meget betydende Mænd i Sognet og ud over Sognets Grænser, meget ofte hørte til „Bænkevarmernes“ Klasse.

Hen paa Natten blev der serveret Frokost, og ved denne blev der ofte trakteret rigeligt med Snapse, især for de ældre Mænds Vedkommende. Enkelte kunde her faa saa kraftigt et Grundskud, at de maatte „bugseres“ hjem, andre kunde blive lidt usikre i Orienteringen, saa at de, naar de kom hjem om Morgen, raabte „Skaal!“ til Kreaturerne i Stedet for det sædvanlige „hom jer“, naar der skulde gives Morgenfoder.

Naar det begyndte at dages, sluttede Dansen, og alle Gæsterne drog saa hjem for at faa nogle Timers Søvn, saa de med friske Kræfter kunde tage fat paa Andendagsbrylluppet. Til dette mødte man lidt før Middag. Traktementet var denne Dag omtrent som paa første Dag; men det gik paa denne Dag ikke nær saa ceremonielt til.

Det hændte, at man holdt Gilde paa tredje Dag; men det var ikke almindeligt. — Skikken med de to Dages Bryllup holdt sig længe op i Tiden. Da man gik over til Endagsbryllupperne, var der i Begyndelsen mange gamle, som ikke godt kunde forsone sig med dette. En gammel Kone udbrød, da der var Tale om de nymodens Endagsbryllupper: „Jen Daws Brollop! nej de æ da kun te o gyer æ Mund gal mæ!“

Barnedaab.

Den Omsorg for Slægtens Fremtid, som laa bagved den gamle Slægts mange Overvejelser, naar deres Børn skulde indtræde i Ægtestanden, kom ofte stærkt frem, naar en lille ny Verdensborger ventedes. Den vordende Moder maatte i mange Ting udvise den største Forsigtighed. Hun fik gerne af Frænder og Venner mange gode Raad, saa hun kunde undgaa de mange onde Magter, der maaske vilde skade den lille vordende Verdensborger. Hun maatte f. Eks. undgaa at blive forskrækket for et eller andet Dyr; thi skete det, kunde det let hælde, at Barnet fik et grimt „Modermærke“, som kunde skæmme det for hele Livet. Særlig slemme Følger kunde det faa, hvis hun blev forskrækket for en Hare, som pludselig sprang op fra sit Leje, saa kunde Barnet faa „Hareskaar“ og derved daarlig Udtale. — Naar Barnet var født, blev der ofte lagt Amuletter, f. Eks. „Vættelys“ i Vuggen for at be-

skytte det mod onde Magter. — Den første Søndag efter Fødselen — selv om Fødselen var sket om Lørdagen — blev Barnet bragt til Kirken for at døbes; thi først saa var det sikret mod de onde Magter.

Barnet blev holdt over Daaben af en kvindelig Slægtning eller Nabokone. Hun benævnedes siden den Dag som Barnets Gudmoder, og var hun nogenlunde velhavende, betænkte hun ofte Barnet med Gaver, f. Eks. et Sæt nyt Tøj („Gudmodertøj“) eller rede Penge. Familiemedlemmer og Naboer var Faddere. Faddernes Antal kunde undertiden naa op til en Snes. Baade Gudmoder og Faddere ofrede til Præst og Degn. Barnet fik næsten altid Navn efter en i Slægten. Det almindelige var, at de fire Svigerforældre først blev opkaldt. Naar disses Navne saa var „opbrugte“, tog man Navne fra den fjernere Slægt; især tog man afdøde Slægtninges Navne. —

Mens Barnets Moder laa i Barselseng, kom Byens Koner og besøgte hende, og de medbragte saa gerne den saakaldte Barselmad: Smørgrød, Sødsuppe, Kage o. l. — 8 a 10 Dage efter Barnets Fødsel, naar Moderen var kommen „oven Senge“, mødte de Koner, der havde bragt „Barselmad“, til et lille Gilde, som kaldtes Konebarsel. Ved dette kunde det undertiden gaa noget lystigt til, især hvis der blev trakteret med Vin eller — som det nok ogsaa kunde hænde — med en Blanding af Sirup og Brændevin eller, hvad der endnu var farligere, med en „Lurenkaael“ (en Blanding af Mjød og Brændevin). Kom en af Byens Mænd kørende imod en Flok Koner, som kom fra Konebarsel og der havde faaet for mange „Lurenkaa'el“, gjorde han klogt i at give Hestene et godt Rap af Pisken, saa han hurtigt kunde smutte forbi; ellers risikerede han, at Konerne spændte Hestene fra hans

Vogn, tog Seletøjet af dem og lod dem løbe, og angaaende hans egen Person, da kunde der ske Ting, som han nødigt siden vilde have drøftet i Byen eller Sognet.

Barnemoderen skulde „sidde inden Kirke“, d. v. s. hun maatte ikke gaa ud i Byen til Selskab e. l., inden hun havde holdt sin Kirkegang. Denne bestod i, at hun en Søndag under Gudstjenesten mødte, fulgt af en Slægtning eller Nabokone, i Kirkens Vaabenhus. Under den første Salme ved Gudstjenesten gik Præsten ud i Vaabenhuset og „læste hende ind“, d. v. s. han holdt en kort Tale til hende. Efter denne gik hun ind i Kirken og satte sig sammen med den Kone, der fulgte hende, i en af de øverste Stole i Kirken. Naar den første Salme efter Prædikenen var sunget, gik Kirkegangskonen med sin Ledsager op og ofrede til Præst og Degn. Under denne Ofring blev der sunget et Vers, der passede til Lejligheden. Verset kunde varieres, saa det ogsaa kunde passe til Lejligheden, hvis Barnet var afgaaet ved Døden. Den Søndag, Barnemoderen holdt Kirkegang, blev der holdt Barselgilde, hvortil Familien og Bydelaget var indbudt. Ofte blev der danset ved en saadan Lejlighed. — Længere fremme i Tiden blev det almindeligt, at Barnet først blev døbt den Søndag, Moderen holdt Kirkegang.

Høstgilde (Opskywer).

Høsten var en streng Tid, da alt Arbejde maatte udføres med Haandkraft, og tit kunde Indbjergningen af Kornet i vanskeligt Høstvejr være meget besværlig paa de dengang daarligt afvandede Jorder. Høstudbyttet kunde ogsaa i Sommere med ugunstigt Vejr være karrigt. Men man var glad ved lidt, og et Høstgilde maatte der til, hvortil alle de, der havde deltaget

i Høstens Arbejde samt Naboer og Familie maatte med. — Det holdtes gerne i Oktober Maaned. Traktementet var Suppe, Kød, Risengrød og Tærte foruden Kaffe og Drikkevarer.

Storstuen eller Laden var pyntet med Efteraarets Blomster og Grønt, og her svang saa gamle og unge sig i lystig Dans til den lyse Morgen.

Julegilde.

Næsten hvert Hjem gjorde Julegilde. Men Traktementet var til dette ikke alt saa omfattende, som til de andre nævnte Gilder. Det bestod i Reglen af skaaren Mad med Brændevin samt Kaffe med Julekager. I større Hjem, hvor der var god Stueplads, holdtes der Dans i Forbindelse med dette Gilde.

Rejsegilde (Reesgild).

Naar en Mand byggede, var det Skik, at Naboerne hjalp ham med Sten- og Tømmerkørselen. En saadan Hjælp blev altid ydet uden Vederlag, og derfor fandt han sig gerne forpligtet til at gøre et Gilde for dem, der havde ydet Hjælp, samt de Haandværkere og Arbejdsfolk, der var beskæftiget ved Byggeriet. Dette Gilde blev gerne holdt, naar Huset var rejst; d. v. s. naar Spærene var stillet op. Undertiden udsattes Rejsegildet dog ogsaa til Huset var færdigt.

Bindegilde.

Det kunde ske, at nogle blandt de unge syntes, at der blev lovlig længe mellem Gilderne. Saa fandt de paa at faa et Gilde frem ved at sende de saakaldte Bindebrev. Disse Breve sendtes paa de Dage, der i Almanakken betegnedes for Tamperdage. Her er et Eks. paa et Bindebrev fra 1852. Brevet er skrevet af

en Pige til en Karl, og hvis han ikke er i Stand til at gætte den i Brevet fremsatte Gaade, skal han gøre et Gilde:

„I Morges aarle jeg opstod, en Fuglesang jeg hørte; den lød fra Bjergene ned i dybe Dale; en Harmoni af Fuglene jeg kunde ej afmale. — Jeg sprang da straks til Almanakken hen og saa, hvad der var inde. Da saa jeg, det var Tamperdag og agter dig at binde. — En Gaade jeg fremsætte vil, og den du skal udtyde; dertil dig gives Timer tre. Men kan du ikke det, skal du et Gilde give.

Gaaden er: Jeg ved et Træ, som overalt har Sted paa Jorderige; dens Blade de er nøje talt og dens Grene tillige. Dens Blade sorte Farver har, kun paa den nederste Side; paa den øverste er de klare og ganske hvide. Den gror paa Hav som og paa Land, ja i enhver Mands Stue, i Afrikaens hede Sand, man kan dens Blade skue.“

Gaadens Løsning skal være: „Et Aar.“ — Det er meget sandsynligt, at Karlen ikke har kunnet tyde den og derfor har maattet finde sig i at bekoste et Gilde.

Begravelse.

Naar Døden gæstede et Hjem, skulde der jo holdes Begravelse. En saadan Begivenhed foregik undertiden under meget stille Former. Dette gjaldt især, naar det var et Barn eller et yngre Menneske, der skulde begraves. Døden var jo saa kommen uventet og i „Utide“, og man var derfor ikke indstillet paa at holde et Begravelsesgilde med Uro og Larm over. Noget anderledes stillede det sig, naar Døden kom som noget forudset, som en „Naturens Orden“; saa gik et Begravelsesgilde i Reglen ikke helt stille af her i Vest-

jylland. Naar gamle Folk ordnede deres Sager saaledes, at de, som de sagde, kunde komme „ordentlig i Jorden“, saa forstod de derved, at der skulde være saa mange Midler efter dem, at der kunde afholdes et stort Begravelsesgilde. I de fleste Aftægtskontrakter var der gerne skrevet noget om, at Aftægtsyderen skulde gøre de gamles Begravelse „efter Egnens Skik og Brug.“ Og vé den Aftægtsyder, der ikke overholdt dette nøje. Han skulde nok faa sit Skudsmaal, naar den afdødes Slægt, Venner og Naboer traf sammen.

Den afdøde blev, nogle Timer efter at Døden var indtraadt, lagt paa Straa (paa et Underlag af Langhalm). Efter 4 a 5 Dages Forløb kom Nabokonerne for at sy Ligklæderne (hvis disse ikke var syet i Forvejen, hvad de undertiden var) og lægge Liget i Kisten. Saa indfandt Naboerne sig med „Send“, og der blev nu stor Travlhed med Slagtning, Brygning og Bagning. Der blev laant Borde og Bænke, Fade, Tallerkener, Skeer, Knive, Gafler m. m. hos Naboerne. Møblerne blev flyttede ud af Stuerne, for at der kunde blive Plads til Gæsterne. (Gæsterne var indbudte. „Fri Henfølge“ er en temmelig ny Skik her i Vestjylland.) Papirerne fra Ligsynsmændene og Skifteretten blev bragte i Orden; der blev truffen Aftale med Præst og Degn o. m. a.

Paa Begravelsesdagen mødte Folk, kørende eller gaaende, som det bedst kunde passe. Alle var — saa vidt muligt — i sort Tøj, gamle Mænd havde for det meste en meget høj sort Hat paa. Efterhaanden, som Folk kom, gik de stille og alvorlige hen til den endnu aabne Kiste, hvori den afdøde laa, stod stille som i dybe Tanker om Dødens Alvor. Kisten stod gerne i Storstuen; men det kunde ogsaa hænde, at den stod i Loen, dels fordi, der var bedre Plads end i Stuehuset,

og dels fordi, der i Stuehuset ikke var en Dør, der var saa bred, at Kisten kunde føres der igennem. Loen var gerne pyntet med Grønt og tjældet med Tøj. Blomster brugtes der ikke mange af, og de faa Kranse, der var, var hjemmelavede. Derimod brugtes der mange Lys og meget Sørgeflor. Samtalen var, naar man var i Nærheden af Liget, afdæmpet og drejede sig gerne om den afdøde.

Mere livlig blev Talen i Reglen, naar man blev anbragte ved Frokostbordene. Der blev vartet op med god solid Mad, Øl, Snpase, Kaffe og Kaffe-punch, og det kunde nok hænde, at disse sidste blev lovlig store og lovlig mange, saa Stemningen kunde blive noget højere, end den burde være ved en saadan Lejlighed. Naar en Mand i Heager — efter hvad der fortælles — sagde om en Begravelse der, at „den var snert“, eller, naar en anden Mand sagde: „De wor ret en howres Begrawels; vi fæk Øl o Brændvin nok,“ saa var dette vistnok et Udtryk for, at Stemningen havde været noget høj.

Den alvorlige Stemning indtraadte dog igen, naar man efter Frokosten samledes om Baaren. Her blev nu sunget en Salme, f. Eks. den meget brugte: „Saa samles vi til vore Fædre,“ og et Ligvers, som var anbragt paa Kistens Laag, blev læst. Ligverset kunde være et Vers, som var brugt ved andre Begravelser; men mest anset var det jo, om Verset var lavet til Lejligheden og derfor indeholdt Tanker, der gjaldt den afdøde. Ofte var det Degnen, der lavede et saadant Vers; men det var heller ikke ualmindeligt, at der i Byen eller Sognet var en Mand eller Kvinde, der havde en ret god Øvelse i at skrive Ligvers. Inden Kistelaaget blev skruet paa, gik de nærmeste Slægtninge og Naboer og Venner, som havde staaet den afdøde

nær, hen og tog Afsked med Liget ved at lægge Hænderne varsomt paa dets Pande og dets foldede Hænder.

Naar Kisten var skruet til, bar de nærmeste mandlige Slægtninge den ud paa Ligvognen. Da Vognen kun var en stiv Arbejdsvogn, blev der lagt Tagdukker under og ved Siden af Kisten for derved at afdæmpe Følgerne af Vognens Rysten paa de hullede Veje. Følget havde nu faaet sig anbragt paa Vognene, og med Ligvognen i Spidsen kørte Ligtoget i stille Skridtgang mod Kirken. Saa snart Ligtoget kunde ses fra Kirken, blev der ringet med Kirkeklokken, og under de alvorsfulde Malmtoner svingede Skaren op paa den grønne Plads foran Kirken. Kisten toges nu varsomt af Ligvognen og sattes paa en Baare (en saadan findes endnu opbevaret paa Loftet i Øse Kirke) og bares saa til Graven. Præsten og Degnen gik foran Kisten, og Følget gik bagefter, mens der blev sunget et Salmevers, der passede til Lejligheden. Naar Præsten havde holdt Ligtalen, Kisten var sænket ned i Graven, og Præsten havde kastet de tre Skovle Jord paa den og fremsagt Ritualets Ord, tog nogle af Følget, i Reglen dem, der havde været med til at bære, fat paa Skovlene og kastede Graven til. Naar de var færdige med dette Arbejde, blev Skovlene lagt overkors paa Graven, og Følget gik saa ind i Kirken, hvor der blev sunget og holdt Ligprædiken, eller rettere af Præsten oplæst et Testamonium (i Reglen forfattet af Degnen) over den afdøde. Dette Testamonium var Følget gerne meget interesseret i at høre; thi heri var den afdødes hele Levnedsløb ret indgaaende skildret i de højstemte Sprog vendinger, som var brugelige dengang. Efter Begravelsen blev dette Testamonium tit ivrigt drøftet. Det gik jo sikkert ofte saadan, at nogle syntes, at det indeholdt for megen, andre, at det indeholdt

for lidt Ros til den afdøde. Her fremsættes en Prøve paa, hvorledes et saadant Testamonium kunde lyde:

T e s t a m o n i u m over Ellen Sørensdatter,
som døde i Øsse den 23. April 1846.

Vor afdøde og i Dag begravede Medsøster Ellen Sørensdatter er fød i Hostrup i Øsse Sogn Aar 1781 af kristelige Forældre. Faderen Søren Madsen og Moderen Else Pedersdatter. -- Disse lode hende ved den hellige Daab indlemme i den kristelige Samfund, som skeede i Øsse Kirke den 16. Søndag efter Trinit. s. A.

Ligeledes sørgede disse hendes retsindige Forældre for at hun i hendes Barndom fik en god og kristelig Opdragelse, hvorved hun blev dannet til en nyttig og duelig Borgerinde for Staten. —

Hun blev konfirmeret i hendes Daabs Pagt Aar 1797 i Næsbjerg Kirke. — Hendes Barndoms, saavel som hendes Ungdoms Aar tilbragte hun for det meste hjemme i Hostrup hos hendes Forældre og Slægtninge, hvem hun søgte at gaa tilhaande med de Arbejder hendes Kræfter tillode hende at udrette. —

Da hun var 43 Aar gammel, besluttede hun, ifølge Alfaderens Villie og med Slægtninge og Venners Samtykke, at indlade sig i det hellige Ægteskab med Gaardmand og Enkemand Nis Pedersen i Øsse, og deres Bryllups Højtid stod i Øsse Kirke den 5. November 1824. Idet at hun blev Hustru, fik hun ogsaa strax moderlige Pligter at opfylde, da hendes Mand, til hvem hun drog ind, havde mange uopdragne Børn, endog nogle i den spæde Alder, hvilke hun med sand Moder Omhu antog sig og gav dem en god og kristelig Opdragelse i deres Barndom, ligesom hun ogsaa fremdeles vedblev, da de kom til den modne Alder, at hjælpe, lede og raade til det Bedste. —

I næppe 5 Aar varede dette lykkelige Samliv med hendes Mand, da Alfaderen fandt for godt ved Døden at bortkalde ham fra dette Liv til det bedre, som skede den 9. Marts 1829. Siden levede hun som Enke, bestyrede Gaardens Drift, saavel som de mindre Børns Opdragelse, samt Husets Bestyrelse, for en stor Del ved Hjælp af de ældre af hendes Stifbørn efterhaanden som de voxte til. —

For omtrent 4 Aar siden overlod hun Gaarden til hendes ældste Søn Peder Nissen, hos hvem hun da levede et roligt og lykkeligt Liv paa Aftægt. —

Hvad hendes sidste Dage angaar her i Verden, da vare de for saavidt lykkelige i det at hun var ganske fri for Nærings Sorger, og levede i Kredsen af hendes Børn, Slægt og Venner, hvilke alle elskede og ærede hende som en sand Moder, og en blid og kjærlig Frænde og Veninde; men en svag Helbred fandt Alfaderen, ifølge hans urandsagelige Viisdom for godt at give hende som en Byrde, hvilken hun bar med den største Taalmodighed og Hengivenhed i Guds Villie. — Hun vedblev indtil hendes sidste Tid at lægge hendes blide, kjærlige og muntre Sindelag for Dagen, hvilket gjorde hendes nærmeste Omgivendes Pligter lettere og behageligere for dem i at passe og pleje hende i hendes Sygdom og Svaghed. —

Ikkuns nogle faa af hendes sidste Dage tilbragte hun paa Sygelejet, og i denne Tid udviste hendes Børn og Venner sand Omhu for hende, saavel i legemlig som i aandelig Henseende; men uagtet Lægehjælp, som hun fik, og den omhyggeligste Pleje, maatte hun bukke under for Døden, hvilken bortrev hende fra vort Samfund den sidste 23. April i hendes Alders 65 Aar. —

Efter at Højtideligheden ved Kirken var forbi, fulgte Følget med til Hjemmet, hvor der nu blev holdt Middagsspising, og hvor der opvartedes med lige saa gode Retter som til et Bryllup. Først langt ud paa Natten drog Deltagerne hjem; men endnu i flere Dage blev Begravelsen drøftet i Byen og Sognet, og de, der havde gjort Begravelsesgildet, var i Reglen (især hvis de havde været Aftægtydere til den afdøde) ikke lidt spændte paa, om der blev sagt i Byen, at den afdøde var kommen „pænt i Jorden.“ Thi den gamle Slægt var — og det maa vist siges til dens Ros — yderst ærekær.

Undertiden blev der lavet et Mindeskrift — som blev sat „i Glas og Ramme“ og ophængt paa Væggen hos Familien — over den afdøde.

Her er et Eksempel paa et saadant:

M i n d e ! *

„om den gamle Olding, Jens Sørensen, fød i Norden-skou d. 16. Juni 1754. — Død Sammested d. 16. November 1857. — I den høie Alder 103 Aar og 5 Maaneder. —

Han var tillige en gammel Gaardfæster, han var 21 Aar, da han modtog Gaarden — han var omtrent 90tyve Aar, da han afstod Gaarden til hans Søn — Søren Jensen. Altsaa, hen ved de 70 Aar.

Han hafde en godt Helbred, siden han var 30 Aar gl: har han ikke haft nogen Sygleie, men alle tider Stærk og klagede ikke over Træthed, men holt ud at Arbejde, Tidlig og Sildig, han var tillige Maadeholden i alle maader, Aldrig Beruset, men altid Ædruelig og et godt Humør. Han hafte Lært hans Sønnesønner at Arbejde, og var meget Udholden — lige til den sidste Tid. Hans Død var blid og rolig, hafde

aldrig Gud – vor Herre Jesus Christ i Tanker, O, at vi kunde Efterligne denne Gamle Mand! og følge hans Dyder.

Du gamle Olding hviler nu, saa fro af ald din Møie. Til Flid og Orden stod din Hu, Som tit kan Værden bøie. Dig Herren Hjalp af ald din Nød, Du savned ei nødtørfdig Brød.

Du døde i Fred med Hæder.

Farvel du har os sagt saa fro, Farvel vi dig ei siger — Thi skjønt dit Minde blandt os bo, Og kjær hos os forbliver. O! glad det sandeligen maae, I Mangens Mangens Hjerte staa.

Intil vi Hiset samles!!!

Fred med din Støv! og Fred med din Aand!

Kloge Mænd.

Naar Sygdom indtraf mellem Mennesker og Dyr, var det ikke saa nemt her i Sognet i gamle Dage at faa skaffet videnskabelig Hjælp. Den nærmeste By, hvor der var Læge og Dyrlæge, var Varde, og at faa Læge eller Dyrlæge hentet derfra var dyrt, og med de Befordringsmidler og de Veje, man dengang havde, var det ogsaa besværligt. Man undgik derfor saavidt muligt Hjælp ad den Vej. Var det lettere Sygdomme, der var Tale om, saa hjalp man sig med gamle Husraad. Disse kunde ogsaa i nogle Tilfælde have en gavnlig, i andre Tilfælde en skadelig Virkning, idet man ikke altid tog i Betragtning, at „hvad, der kunde kurere en Smed, kunde slaa en Skrædder ihjel.“ Men var Sygdommen af en alvorligere Art, saa søgte man til „kloge“ Mænd eller Koner, hvis saadanne fandtes i Nærheden. Øse Sogn var saa heldig at have et Par af saadanne i forrige Aarhundrede, og de blev, efter hvad der fortælles af gamle Folk, meget brugt, baade af Sognets Folk og af udensogets Folk.

Paa en Parcel, udsat fra den vestlige Del af Øse Præstegaardsjord, levede i forrige Aarhundrede en Mand ved Navn Thomas Agervig Petersen, populært kaldet: Thomas Møller. Da Thomas og hans Kone købte Jorden, var den Hede, og det var kun smaat til at begynde med i det lille Hus, som de byggede omtrent, hvor Marius Madsens Gaard nu ligger. Ved Flid og Nøjsomhed arbejdede de sig dog efterhaanden frem

til bedre Kaar. Thomas' Kone vævede og praktiserede som „klog“ Kone i Eggen og tjente vist derved mangen god Skilling. Efterhaanden lærte Thomas Kunsten af sin Kone, og da hun døde, fortsatte han hendes Virksomhed, og det ser ud til, at han havde megen Søgning, ikke blot her i Sognet, men ogsaa fra de tilgrænsende Sogne. Naar Folk eller Dyr var bleven „forgjort“ af en eller anden ond Kvinde eller Mand, eller almindelig Sygdom eller Uheld havde ramt dem, skete der Henvendelse til Thomas Møller, og i de fleste Tilfælde hjalp hans Kure ogsaa, siges der. Mange og forskellige var de Fænomener, han kunde blive stillet over for. En Mand kom en Dag og bad om Raad, da hans Kone var bleven „forgjort“. Beviset for „Forgørelsen“ var, at han ikke paa nogen Maade kunde faa et Kys af hende. En anden kom og bad om Raad, da han ikke kunde faa Smør, naar han kærnedede. Thomas paabød da, at et Stykke hvidt Papir, som han i Forvejen havde „læst“ over, skulde anbringes i et boret Hul i Kærnestaven. Hullet skulde saa lukkes igen; men Staven maatte ikke sættes med den Ende, hvori Hullet var, paa Gulvet. En Pottokone bad om Raad, da hun ikke kunde faa sine Potter brændt, uden at de revnede; thi en ondsindet Person havde været paa Spil med Hekseri. Thomas udleverede saa tre beskrevne Sedler, som skulde graves ned paa tre nærmere bestemte Steder, saa tabte Hekseriet sin Kraft. — En Mand havde nogle Svin, som paa ingen Maade vilde til Truget og derfor var ved at sulte ihjel. Thomas udleverede en Seddel, som under Tavshed skulde gøres fast paa et nærmere bestemt Sted i Stien. Efter hvad der siges, virkede Midlet godt nok; thi saa snart Sedlen var anbragt paa det rigtige Sted, sprang Svinene op og aad med stor

Graadighed. — Til Forebyggelse af Kalvekastning udliveredede han ogsaa beskrevne Sedler, som under Tavshed skulde indsættes i „Halepælen“ ved den Baas, hvori Koen stod. Midlet var saa godt, at der nævnes Eksempler paa, at det havde virket i Tilfælde, hvor Koen var saa vidt, at den allerede havde Fødselsveer.

Mod Tandpine anvendte han Massage, mod Hugormebid og Ringorme Aareladning, naturligvis supleret med Besværgelsesformularer. Mod Halslidelser anvendte han Bomolie, mod Forkølelse Hyldete og Kampher mod Mavesygdomme. — Ejendommelig var hans Saarbehandling. Saaret blev rensed og forbundet, og en Pind af Pil, som helst skulde have groet i Nærheden af Vand, blev ligeledes forbundet og sat op under Loftet. Naar Saaret siden blev tilset, hvilket skulde ske hver Dag, blev Pinden ogsaa tilset (forbundet). Man skulde nemlig paa Pindens Udseende kunne se, om Saaret var i Bedring; thi Pinden undergik en Farveforandring i Forhold til Saarets Tilstand. Denne Saarbehandling skulde ske under dybeste Tavshed; ellers virkede Behandlingen skadelig. — Denne Saarbehandling kaldtes Frisnit og skal i fjerne Tider have været meget brugt. — Sine sidste Aar henlevede Thomas som Aftægtsmand hos Vilhelm Madsen paa Parcelgaarden (Marius Madsens Gaard). Han døde 1885.

Vi Nutidsmennesker har jo ondt ved at forstaa, at Folk kunde have Tiltro til saadanne Kure. Men det er tydeligt, at Tiltroen var ret stor. Det er vel gaaet saadan, at Folk har husket godt, naar der — vel ved heldige Tilfælde — fandt Helbredelse Sted, og glemte hurtigt, naar det modsatte var Tilfældet. En god „Ventil“ havde den „kloge“ Mand vel ogsaa i „Tavshedsfordringen“ under Kurens Udøvelse. Det kunde jo sikkert i mange Tilfælde — naar det glippede

med Helbredelsen — hævdes, at den nødvendige Tavshed ikke var iagttaget, som den skulde.

En anden „klog“ Mand i Øse var Peder Nissen. Han boede paa den Gaard, hvor Lars Hansen nu bor. Han synes dog ikke at have haft nær saa megen Forbindelse med de overjordiske Magter, som Thomas Møller havde, og han praktiserede hovedsagelig kun som Dyr læge. — En meget almindelig Kvægsygdом dengang var den saakaldte „Hvontoom“ (Horntomhed): Hornene blev kolde og Dyret havde Vanskelighed ved at rejse sig. Sygdommen stammede vist fra, at der var for lidt Fosfor i Foderet. Mod denne Sygdom anvendte Peder Nissen følgende Kur: Der boredes et Hul i Hornene tæt ved Haarskellet, og i Hullet blev puttet — ved Hjælp af en Pølsepind — Peber og Fedt, som var brændt sammen til en Salve. Halen blev derefter prikket med en Syl; derefter blev der hældt Terpentiniolie paa den, og saa blev den gnedet med en Klud eller en Halmvisk. I enkelte Tilfælde blev der skaaret i Halen med en Kniv; men det skulde gøres med stor Forsigtighed, ellers kunde Dyret miste Halen. Mange af Fortællingerne om hans Behandling af Dyrene gør dog Indtryk af, at han har været en god Iagttager af Dyrenes Bygning og Levevis. Hans Behandlinger har derfor vist ikke altid været helt „ved Siden af,“ men derimod ret gode og fornuftige Behandlinger. — Undertiden fandt han dog paa at give det Udseende af, at han tog „højere Magter“ med ved Behandlingen. En Gang blev der sendt Bud efter ham, da en Plag var bleven saa daarlig, at den slet ikke kunde gaa. Da Peder Nissen kom ind i Stalden og saa Plaggen, sagde han til de tilstedeværende: „Gaa ud af Stalden; i dette Tilfælde er jeg nødt til at være ene med Dyret.“ Da han saa en Tid havde været

ene med Plaggen, lukkede han Stalddøren op og trak den ud i Gaarden; den gik da ganske godt. P. Nissen har vel sagtens med sin Lommekniv foretaget en lille Operation og saa med det samme moret sig med at indbilde Folk, at han lod sig assistere af hemmelige Kræfter.

I Hostrup (vistnok paa Jeppe Jessens Gaard) boede sidst i Syttenhundererne en Mand, som hed Peder Nielsen Smed. Han synes at have haft nogen Kendskab til Matematikken. Følgende Kontrakt, som endnu er opbevaret fra Udskiftningen af Gilbjerg Bys Jorder i Hejnsvig Sogn 1798, viser, at han ved Siden af, at han drev sin Gaard, ogsaa tog sig Landmaalerforretninger paa. Kontrakten lyder saaledes: „*Over jeg Peder Smed at Opmaale og af fællesskabet, at udeele til enhver Lodsejere, denne Byes Ejendom efter Rigtig maal, affattet Charte, og lovlig Taxationsforretning imod halvforordningsmessig Betaling . . . hvilken derefter skal være lige saa urygelig som om en Kongelig Land Inspektør havde forrettet samme. Hvorimod vi samtlige Lods Ejere, een for alle, eller alle for een, Over ej alene ovenmeldte Betalings Erlæggelse til bemelte Peder Smed, naar forretningen er fuldført; men forpligter os desuden til ved Opmaalingen at afgive den fornødne Assistance af Folk efter tilsigelse og rigtig Omgang samt afgive Befordring med heste og vogn til Peder Smed som Landmaaler til eller fra forretningen.*“

Underskrift.

Som det sees flere Steder her i Bogen, optræder denne Peder Smeds Efterkommere jævnlig i Sognets offentlige Anliggender. Klogskaben i denne Slægt synes altsaa at have været arvelig.

Oversigt over Sognets Ejendomme.

Øse.

Matr. 1, Præstegaarden:

Denne har nu kun et Areal paa 4 Td. Land, men den har været en meget stor Gaard engang. Den brændte i Aaret 1909 og blev genopført samme Aar. Præsteboligen, som er bygget 1888, reddedes, saa det var kun Udhusene og Forpagterboligen, der brændte.

Ejendomme, som er skilt ud fra Præstegaarden, og de sidste Ejere af disse:

- 1) Sønderkov Teglværk.
- 2) Langagergaard.
Ejere: a) Jens Iversen Jensen.
b) Jens Jensen.
c) Niels Jensen.
d) Jens Nielsen (kaldet „Knold“).
- 3) Nicolaj Nielsens Ejendom, som til at begynde med var en Aftægtslod (Drivaftægt) for Niels Jensens Fader.
- 4) Kristen Sørensens Ejendom.
- 5) Marius Madsens Gaard.
- 6) Peder Madsens Gaard.
- 7) Bartholin Gregersens Ejendom paa Øse Vestermark.
- 8) Niels Jensens Ejendom paa Øse Vestermark.
- 9) Aksel Pedersens Ejendom (Statshusmandsbrug).
- 10) Mads Madsens Ejendom (Statshusmandsbrug).

Matr. 2, Øse Kro:

Denne har engang ligget længere mod Vest (hvor den saakaldte Mamre Lund nu ligger) og er efter en Brand flyttet til sin nuværende Plads. Før den midtjydske Længdebane blev bygget, var Øse Kro meget søgt. Naar Folk fra Starup og en Del af Ansager Sogn skulde rejse til Varde, var Øse Kro et passende Bedested. Da den Tid saa kom, da Kroen ikke havde særlig Betydning for de vejfarende, enedes en Del af Sognets Beboere om at købe Spiritusbevillingen. Ejeren Hans Kr. Lauridsen gik da ind paa at afstaa Spiritusbevillingen for 1900 Kr. Disse Penge blev bragt til Veje ved frivillige Bidrag. Siden den Tid har Kroen været drevet som Afholdskro. I mange Aar var ogsaa her Sognets eneste Købmandshandel. Denne er dog nu forlængst nedlagt. Den sidste Ejer, der drev Købmandshandel, var Friis.

Til Kroen hører et Areal paa ca. 25 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 5 Skp. 2 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb.

Ejere af Kroen:

1) Niels P. Nielsen.	5) Mads Madsen.
2) Kristian Nielsen.	6) Friis.
3) Niels Frøsig.	7) Kr. Frederiksen.
4) Hans Chr. Lauridsen.	

Den Ejendom, som nu beboes af Laurids Pedersen, er en Parcel ud fra Kroen.

Matr. 8:

Denne Gaard, som nu ejes af Niels Jørgensen Nielsen, er gennem mange Aar gaaet i Arv fra Slægt til Slægt. Den er i sin Tid ved Giftermaal bleven sammenstykket af to Gaarde, hvoraf den ene i sin Tid tilhørte Ribe Hospital. Den brændte ved Lynnedslag i Aaret 1895, men blev opbygget samme Aar og paa samme Sted.

Areal: ca. 55 Td. Land.

Hartkorn: 3 Td. 7 Skp. 1 Fdk. 2¹/₂ Alb.

Ejere:

1) Jørgen Nielsen.	4) Kristen Bennedsen.
2) Niels Jørgensen.	5) Benned Kristensen.
3) Jørgen Nielsen.	

Ejendomme, som er skilt ud fra denne Gaard:

- 1) Bejers Ejendom, Kragkær.
- 2) Kristen Nielsens Ejendom, Kragkær.
- 3) Søren Andersens Ejendom, Kragkær.
- 4) Det meste af Bertel Nielsens Gaard, Øse Mark.
- 5) Øse Skole.
- 6) Thue Nielsens Vestermark.
- 7) Et Jordstykke (den saakaldte Østermark) er 1931 solgt til Jens Chr. Nielsen, Sønderskov.
- 8) En Trekant Øst for Ovedvejen er 1931 solgt til Sønderskov Teglværk.

Matr. 9:

Denne Gaard har et Areal paa 107 Td. Land, hvoraf en Del endnu er Hede. Den ejes for Tiden af Lars Hansen. Den er gennem mange Aar gaaet i Arv fra Slægt til Slægt. Omkring 1900 blev den bygget paa den Plads, hvorpaa den nu ligger. Før den Tid laa den ved Landevejen.

Hartkorn: 3 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 2¹/₂ Alb.

Ejere:

- 1) Niels Hansen (kaldet Lund).
- 2) Peder Nissen (var Sognefoged og Dyrlæge [„klog Mand“]).
- 3) Nis Pedersen (var Stifsøn af Th. J. Spangsbjerg og fik Gaarden Aar 1807).
- 4) Th. Jensen Spangsbjerg.

Der er ingen Ejendomme skilt ud fra denne Gaard, men der er bortsolgt enkelte Stykker Jord.

Til Gaarden knytter sig følgende Sagn:

Den ejedes engang af Herremanden paa Nørholm. Da en af Herremandens tro Tjenere skulde giftes, sagde Herremanden til ham, at han nu maatte vælge, hvilken Gaard han vilde af Godsets Gaarde, saa skulde han faa den i Fæste. Tjeneren brugte sine Øjne, og hans Valg faldt da paa denne Gaard.

Hertil bemærkede Herremanden: „Det var den Gaard, jeg nødigst vilde, du skulde have valgt; thi den Fæstebonde, der bor paa den, er jeg meget ked af at drive ud, men hvad jeg har lovet, maa jeg jo holde.“

Herremanden kaldte derefter Fæstebonden til sig og sagde til ham: „Paa Grund af et Løfte, jeg har givet, bliver jeg nødt til at drive dig ud af din Gaard, og det beklager jeg; jeg vil derfor gøre dig den Indrømmelse, at du nu maa vælge frit, hvilken af de andre Gaarde paa Godset du vil have i Fæste, og du skal faa den.“

Hertil svarede Fæstebonden: „Jeg ved, hvor ked jeg er af at blive dreven fra min Gaard, og jeg vil ikke udsætte en anden Mand for at lide det, jeg nu lider; jeg kan derfor ikke tage mod Tilbudet.“ — Saa samlede den brave Fæstebonde sine fattige Ejendele sammen og drog mod Øst, ud paa den store Hede, for der at erobre et Stykke Jord, hvor han kunde være sin egen Herre, og hvor han ikke behøvede at være Bold for en Herremands Luner.

Matr. 10:

Denne Gaard fører Navnet Arnbjerg. Den har i sin Tid ligget i Øse By paa Toften Nord for Kroen. For Tiden ejes den af Knud Sørensen (Arnbjerg).

Areal: 108 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 1 Skp. $\frac{3}{4}$ Alb.

Ejere:

- 1) Anders Sørensen.
- 2) Knud Pedersen.
- 3) Peder Jensen.

Ejendomme, som er skilt ud fra denne Gaard:

- 1) Jordemoderboligen.
- 2) Marius Hansens Ejendom.
- 3) Søren Sørensen Arnbjergs Ejendom.
- 4) Niels Hansens Ejendom.
- 5) Bertel Nielsens Hovedparcel.

Matr. 11:

ejes for Tiden af Anders P. Andersen.

Areal: ca. 27 $\frac{1}{2}$ Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 3 Skp.

Ejere:

- 1) Jørgen Andersen.
- 2) Hans Spangsbjerg.

Matr. 12:

ejes for Tiden af Peder Th. Sørensen og den fører Navnet Balle. Gaarden har før Udskiftningen ligget i Øse By (i Sigfred Sørensens Toft).

Areal: 34 $\frac{1}{2}$ Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 1 Skp. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb.

Ejere:

- 1) P. Sørensen (Balle).
- 2) Niels Hansen.

Matr. 13:

ejes for Tiden af Adolf Geising.

Areal: ca. 44 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 1 Fdk.

Ejere:

- 1) Jens Jacob Geising.
- 2) Peder Nielsen.
- 3) Søren Christensen Varde.

- 4) Peder Sørensen.
- 5) Mads P. Jensen.
- 6) Jens Iversen.
- 7) Mads Peder Nissen (Broder til P. Nissen paa Niels Lunds Gaard).

Ejendomme, som er skilt ud fra denne Gaard:

- 1) J. P. Espensens Ejendom.
- 2) En Del af Knud Andreasens Ejendom.

Matr. 14:

Denne Gaard har i sin Tid ligget i Øse By, paa Toften Syd for Niels Jørgensens Gaard. Den ejes for Tiden af Kristian Østergaard.

Areal: 50 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 4 Skp. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb.

Ejere:

- 1) Niels Peder Jensen (kaldet Bendixen).
- 2) Mads Peder Jensen — —
- 3) Niels Tønning.

Fra denne Gaard er ingen Ejendomme udskilt.

Matr. 15:

ejes for Tiden af Mads P. Madsen.

Areal: ca. 46 Td. Land.

Hartkorn: ca. 2 Td.

Ejere:

- 1) Niels Sørensen Larsen.
- 2) Jeppe Nielsen.
- 3) Jens Madsen.
- 4) Niels Johansen.
- 5) Niels Jessen.

Fra denne Gaard er udskilt:

- 1) Svend Nørgaards Ejendom, Kragkær.
- 2) Martin Madsens Ejendom, Øse.

Matr. 16:

fører Navnet Rønrøgel og ejes for Tiden af Jens Hansen. Den har for en Del Aar tilbage været drevet sammen med Niels Jørgensens Gaard i Øse.

Areal: ca. 49 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 4 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

Ejere:

- 1) Iver Kristensen.
- 2) Kristen Nielsen.

En Del af Husene i Nordenskov er bygget paa Jord fra denne Ejendom, ellers er der ingen Ejendomme udskilt fra den.

Matr. 17:

hører under Kroen.

Matr. 18:

ejes for Tiden af Thue Nielsen. Fra denne Gaard stammer Familien Schwartz, som har været ret bekendt her i Sognet; meget bekendt er f. Eks. Sogneraadsm. Schwartz.

Areal: ca. 31 Td. Land.

Hartkorn: 6 Skp. 2¹/₂ Alb.

Ejere:

- 1) Hans P. Friis.
- 2) Peder Pedersen.
- 3) Schwartz.

Matr. 19:

ejes for Tiden af Niels Emil Nielsen.

Areal: ca. 20 Td. Land.

Hartkorn: 6 Skp. 2¹/₂ Alb.

Ejere:

1) Jes Nielsen.	3) P. Chr. Nielsen.
2) Niels Jessen.	4) Niels Pedersen.

En Del af den Gaard, der nu ejes af P. Lauridsen, er udskilt fra denne Ejendom.

Nordenskov.

Matr. 1 a:

ejes for Tiden af P. Hungeberg.

Areal: ca. 57 Td. Land.
 Hartkorn: 7 Skp. 1 Fdk.
 Ejere af denne Gaard:

- 1) Kristen Nielsen.
- 2) Anton Schmidt.
- 3) John Jensen.
- 4) Martin Tychsen.
- 5) Nis Tychsen.
- 6) Vindfeld. (Drukuede i en Mergelgrav efter at have haft Gaarden i otte Dage.)
- 7) Købmand Palludan, Varde (Broder til Bankdirektøren).
- 8) Hans Hansen (ogsaa kaldet Kusk, da han havde været Kusk paa Nørholm).
- 9) Søren Hansen.

Fra denne Gaard er udskilt:

- 1) Kr. Nielsens Gaard (paa Bakken).
- 2) Jens Chr. Johnsen Jensens Ejendom, Nordenskov.

Matr. 2 a:

Denne Gaard ejes nu af P. Jensen Pedersen. Indtil ca. 1860 var den Fæstegaard under Nørholm. Den nuværende Ejers Farfader, som ogsaa hed P. Jensen, købte Gaarden af Nørholm for 5000 Rigsdaler. Betalingen skulde ydes i Sølv. Der blev straks udbetalt 2500 Rigsdaler i Sølv, og 2500 Rigsdaler blev staaende paa 1ste Prioritet i Gaarden.

Gamle P. Jensens Søn, Jens Pedersen, fortæller, at han var med Faderen paa Nørholm den Dag, Pengene blev betalte. Pengene førte de med i et Træskrin. Det var ikke helt let for en Mand at bære Skrinet en længere Vej; thi det vejede ca. 75 Pd. Fæstebondens Kaar paa denne Gaard har altsaa ikke været saa daarlige, naar han saaledes gennem Aarene har været i Stand til at sætte saa mange Rigsdaler

paa Kant paa „Kistebunden“. Gaarden har, før Byjorderne blev udskiftede, ligget nede ved Aaen (i P. Hungebergs Toft). Da Engvandingskanalen blev gravet, fandt man en Del Syldsten fra den gamle Gaard. Nord for den nuværende Gaard ligger en Toft, som fra gammel Tid har baaret Navnet: „Brændevinstofte.“ Man mener, at denne Benævnelse stammer fra den Tid, da der blev brændt Brændevin paa Gaarden.

Areal: ca. 86 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 3 Skp. 2 Alb.

Ejere af denne Gaard:

- 1) Jens Pedersen.
- 2) P. Jensen.
- 3) Ebbe Knudsen (Fæster).
- 4) Jens Pedersen (Fæster).

Følgende Ejendomme er skilt ud fra denne Gaard:

- 1) Jens Kristiansens Gaard.
- 2) Niels Nielsens Ejendom.
- 3) P. Pedersens Ejendom.
- 4) Jens Pedersens Aftægtsejendom.
- 5) Nordenskov Mejeri (og nogle Huse).

Matr. 3 a:

ejes for Tiden af Præstin Hansen. Den har vistnok i sin Tid ligget i P. Hungebergs Toft, sammen med de to andre Gaarde.

Areal: ca. 70 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 1 Skp. 3 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb.

Ejere:

- 1) Jens Simonsen.
- 2) Ole Horsbøl.
- 3) Thomas Sørensen.
- 4) Søren Jensen. (Gik vild nede i Hostrup og druknede i Holmeaaen.)
- 5) Jens Sørensen (blev over 103 Aar gammel).

Se Side 338.

Ejendomme, som er skilt ud fra denne Gaard:

- 1) Frits Mathiasens Ejendom.
- 2) Peder Urups Ejendom.

Heager.

Matr. 1 a:

ejes for Tiden af Peder Bjerre.

Areal: ca. 102 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 4 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.

Ejere:

- 1) Kreditforeningen (den vest- og sønderjydske).
- 2) Laurids Hansen.
- 3) Ludvig Jensen.
- 4) Brasch.
- 5) Et Konsortium.
- 6) Søren Jepsen.
- 7) Jørgen Andersen.
- 8) Anders Peder Pedersen*).
- 9) Niels Juel.
- 10) Jens Juel.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Niels Jensens Ejendom, Heager (Statshusmandslod).
- 2) En Del Jord, som er solgt til de omliggende Ejendomme.

Denne Gaard laa før Udskiftningen mellem P. Haahr og Niels Termansens Gaarde. Da Jorderne blev udskiftede, fik Ejeren af denne Gaard tillagt 4 Dags Slet Eng ekstra, fordi han skulde flytte sin Gaard til et saa afsides Sted. Efter et nærliggende Kær, Bjørnekær, har Gaarden siden faaet Navnet Bjørnkærgaard. Anders P. Pedersen*), som ogsaa kaldtes Anders Ødis, flyttede hertil fra Vamdrup. Han var den første her i Sognet, der havde Fjedervogn (Kurvevogn med Ud-

*) Jørgen Andersens Fader.

skæringer, Messinghaandtag paa Agestolene, Fjederne sad paa tværs). — Anders Ødis begyndte at arbejde Mergel op ved Køregrav. „Han spolerer Hestene,“ sagde Folk. Gaardens Besætning var dengang ca. 20 Kreaturer og 4 Heste.

Matr. 2 a:

ejes for Tiden af P. Haahr Larsen.

Areal: ca. 50 Td. Land.

Hartkorn: ca. 1 Td.

Ejere:

- 1) Laust Pedersen.
- 2) Kristian Kristensen (ogsaa kaldet Østergaard [efter Gaarden]).
- 3) Kristen Kristensen (ogsaa kaldet gamle Kræsten).
- 4) Jens Sørensen.
- 5) Lambert . . . . .

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Niels Pedersens Ejendom (Stenhøj), Heager.
- 2) Lars Gregersens Ejendom, Heager.
- 3) Hans Haahr Larsens Ejendom, Heager.

Ved Siden af denne Gaard blev Heager Mølle bygget i Aaret 1857. Efter Sigende var Heager dengang den eneste By i Sognet, hvor det kunde lade sig gøre at opføre en Mølle, idet en ny Mølle skulde ligge i en Afstand af over 1 Mil fra de priviligerede Møller. — Denne Mølle brændte i Aaret 1862, men blev opført paany Aaret efter. 1879 brændte den igen (ved Lynnedslag), opførtes igen og stod paa denne Plads til Aaret 1888, da den saa flyttedes til Nordenskov. Dette Aar brændte nemlig baade Gaarden og Møllen.

Matr. 3 a:

ejes for Tiden af Niels Termansen.

Areal: 48 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 3 Skp.

Ejere:

- 1) Jens Chr. Nielsen.
- 2) Kr. Gregersen.
- 3) Kr. Pedersen.
- 4) Niels Vejrup.
- 5) Ole (kaldet gamle Ole), som siden flyttede ned i Kæret, hvor nu Julius Pedersen bor.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Julius Pedersens Ejendom, Heager.
- 2) Anton Davidsens do. do.

Gaarden brændte i Aaret 1846 og blev genopbygget samme Aar.

Matr. 4:

ejes for Tiden af Gylling Haahr.

Areal: 57 $\frac{1}{2}$ Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 1 Fdk. 1 Alb.

Ejere:

- 1) Emil Nielsen.
- 2) Jens Chr. Mouridsen.
- 3) Mourids Kristensen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Søren Nielsens Gaard, Heager.
- 2) Opstrups Ejendom, Heager.
- 3) Aksel Johansens Ejendom, Heager.

Før Udskiftningen laa Gaarden nede i Heager By (mellem Anders Pedersens og Niels Termansens Gaarde).

Matr. 5:

ejes nu af Anders Pedersen.

Areal: 108 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 6 Skp. 1 Fdk. 1 $\frac{1}{2}$ Alb.

Ejere:

- 1) Niels Pedersen (Sognefoged).
- 2) Peder Nielsen (Strudvad).
- 3) Niels Pedersen (Strudvad).

- 4) Kristen Madsen.
- 5) Mads Nielsen (Skrædder).

Der er ingen Ejendomme udstykkede fra denne Gaard.

Matr. 6:

ejes for Tiden af Hans P. Sørensen.

Areal: 80 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 7 Skp. 1 Alb.

Ejere:

- 1) Niels P. Nielsen.
- 2) Niels Hansen.
- 3) Sillads Hansen. (Gaarden brændte, mens han ejede den).
- 4) Peder Møller (fik Gaarden 1895).
- 5) Mads Olesen Friis (fik Gaarden 1874).
- 6) Kr. Rasmussen (fik Gaarden 1838).
- 7) Hans Pedersen (Himmerig).
- 8) Peder Nielsen (N. P. Kristensens Oldefader, døde 1834).

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) N. P. Kristensens Ejendom, Heager.
- 2) P. Hungebergs Ejendom, Heager.

Denne Gaard har ligget lige op til Anders Pedersens Gaard; Gaardene laa saa nær sammen, at man lige kunde gaa imellem dem. Den er brændt to Gange.

Helle.

Matr. 1 a:

ejes nu af Jørgen Vestergaard.

Areal: ca. 100 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td.

Ejere:

1) Kr. Nielsen.	4) Hans Mortensen.
2) Knud Nielsen.	5) Mads Kristian —
3) Kristen Pedersen.	

Fra denne Gaard er udskilt:
Jens Pedersens Enkes Ejendom.

Matr. 2:

ejes nu af Marinus Nielsen.

Areal: 100 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 1 Skp.

Ejere:

- 1) Kristen Nielsen.
  - 2) Niels Peder Christensen.
- Fra denne Gaard er udskilt:

- 1) Jes Jessens Ejendom, Helle.
- 2) 30 Td. Land til Helle Plantage.

Matr. 3:

ejes nu af Jes P. Jessen.

Areal: 95 Td. Land.

Hartkorn: ca. 2 Td. 1 Skp.

Ejere:

1) Niels Bloch.	4) Hans Madsen.
2) Lars Jørgensen.	5) Terkel Nielsen.
3) Johan Schmidt.	6) Lars Peder —.

Fra denne Gaard er udskilt 174 Td. Land, som er lagt til Helle Plantage.

Matr. 4:

ejes nu af Harald Kristensen.

Areal: ca. 65 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 6 Skp.

Ejere:

- 1) Kr. Andersen.
- 2) Hans L. Hansen.
- 3) Jens P. Kristensen.
- 4) Kristen Kristensen (Pedersen).

Fra denne Gaard er udskilt:

- 1) P. Runges Ejendom, Helle.
- 2) 80 Td. Land til Helle Plantage.

Helle bestod oprindelig kun af én Gaard. De fire Gaarde, som siden fremkom, laa samlede to og to lidt Nordvest for, hvor Jes P. Jessens Gaard nu ligger. Navnet Helle skal betyde: et Fredssted. — Kan ogsaa betyde „Pø1“ og kan endelig ogsaa betyde Stendysse.

Hostrup.

Matr. 1:

ejes for Tiden af Jeppe Jessen.

Areal: 72 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 2 Skp. 1 Fdk. 2 $\frac{1}{2}$ Alb.

Ejere:

- 1) Peder Andersen.
  - 2) Jeppe Pedersen.
  - 3) Peder Smed.
  - 4) Jeppe Pedersen Smed. (Var en Tid Medejer af Øse Kirke.)
  - 5) Peder Nielsen Smed. (Var med ved Udskiftningen af Byjorderne. Han siges ogsaa at være den første her i Sognet, der holdt Aviser.)
- Ejendomme, der er skilt ud fra denne Gaard:
- 1) Jørgen Lauridsens Gaard, Hostrup.
  - 2) Harald Hansens Gaard, Bolhede.
  - 3) Kr. Josiassens Gaard, Hostrup.
  - 4) Niels Chr. Pedersens Enkes Gaard, Hostrup.
  - 5) En Del af Marken til Øse Mølleejendom.

Denne Gaard synes engang at have været den største og anseeligste Gaard i Hostrup. Da Kristen Madsen solgte Haltrup til Erik Juel til Hundsbæk, tog han Bolig i Hostrup. I hvert Fald boede han i Hostrup 1636, og det ligger nær at tænke, at det er denne Gaard, han har beboet. — Hvis dette er rigtigt, har Gaarden altsaa haft den Ære at huse en Adelsmand. Gamle Papirer viser ogsaa, at der i 1543 boede en

Adelsmand, der hed Hans Brun, i Hostrup. Maaske har han ogsaa boet paa denne Gaard. — Gaarden brændte i 1929, og da Grunden derfor blev ryddet, kom der mange store Granitsten frem. Disse er formodentlig Levninger fra Adelsmændenes Bygninger.

Matr. 2:

ejes for Tiden af Hans Chr. Hansen.

Areal: ca. 53 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 5 Skp. 1 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb.

Ejere:

- 1) Jens Nielsen.
- 2) Søren Jensen Kristensen.
- 3) Niels Andreasen (en Degnesøn fra Veerst).
- 4) Søren Vestergaard.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Peder Kristensens Gaard, Bolhede.
- 2) Mads Kr. Nielsens Ejendom, Hostrup.
- 3) Anton Schmidts Ejendom, Hostrup.
- 4) Hans P. Hansens Ejendom, Hostrup.
- 5) Handelshuset, Hostrup.
- 6) Stoustrups Ejendom, Bolhede.

Matr. 3:

ejes for Tiden af Mourids Mouridsen.

Areal: ca. 57 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 0 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb.

Gaarden nedbrændte ved Bagning i 1907. Den ejedes dengang af Aksel Johansen, som genopbyggede den.

Ejere:

- 1) Peder Jessen.
- 2) Aksel Johansen.
- 3) Niels Jessen Nielsen.
- 4) Niels Nielsen.
- 5) Niels Friismann.
- 6) Peder Staarup Mortensen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Jes Jessens Ejendom, Bolhede.
- 2) Tonnes Hansens Ejendom, Bolhede.
- 3) J. P. Tøstesens Ejendom, Hostrup.
- 4) En Del af Karl Knippels Jord, Hostrup.

Matr. 4 a:

ejes for Tiden af Iver Pedersen.

Areal: ca. 49¹/₂ Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.

Ejere:

- 1) Peder Skov.
- 2) Niels Jensen Pedersen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Mikkel Pedersens Ejendom, Hostrup.
- 2) Jens P. Kristensens Ejendom, Hostrup.
- 3) Mads Nielsens lille Ejendom, Hostrup.
- 4) Jens A. Hansens Ejendom, Bolhede.
- 5) Poul Poulsens Ejendom, Bolhede.

Matr. 5 a:

ejes for Tiden af Thomas Klausen.

Areal: ca. 29 Td. Land.

Hartkorn: 6 Skp. 3 Fdk. 2 Alb.

Ejere:

- 1) Søren K. Sørensen. (I 22 Aar Sogneraadshovedmand, siden Skyldraadsformand.)
- 2) Niels Jørgen Sørensen.
- 3) Søren Jepsen (Stampe).
- 4) Jeppe Sørensen (Stampe).

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Søren Thomsens Ejendom, Bolhede.
- 2) Kristian Jensens Ejendom, Hostrup.
- 3) Thomas Uhre Knudsens Ejendom, Hostrup.
- 4) P. Markus Pedersens Ejendom, Hostrup.
- 5) Søren K. Sørensens Ejendom, Hostrup.

Matr. 6 a:

ejes for Tiden af Jakob Jakobsen.

Areal: ca. 65 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 6 Skp. $\frac{3}{4}$ Alb.

Ejere:

- 1) Frederik Gylling Pedersen.
- 2) Johannes Pedersen.
- 3) Kristen Pedersen.
- 4) Kristen Sørensen.
- 5) Niels Jensen.
- 6) Kristen Thomsen (har bygget Stuehuset).
- 7) Jes Kr. Nielsen.
- 8) Mathias Mortensen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Kr. Bennedsens Ejendom, Bolhede.
- 2) Jakob Skous Ejendom, Bolhede.
- 3) Frits Mathiasens Ejendom, Bolhede.
- 4) Karl Knippels Ejendom, Hostrup.

Denne Gaard har i sin Tid ligget Syd for Abildhedevejen, der hvor Kr. Pedersen nu bor.

Matr. 7 a:

ejes for Tiden af Mads Madsen. Den er en af den gamle Hostrup Bys Gaarde, er brændt to Gange, men genopført paa samme Sted.

Areal: ca. $37\frac{1}{2}$ Td. Land.

Hartkorn: 7 Skp. $1\frac{1}{2}$ Alb.

Ejere:

1) Niels Christensen.	4) Michael Nielsen.
2) Anders Josiassen.	5) Niels Kloster.
3) Kr. Hansen (Kusk).	6) Peder Hansen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Niels Christensens Ejendom, Hostrup.
- 2) Kr. Hansens Ejendom, Bolhede.
- 3) En Parcel, som ejes af Theodor Skou.

Matr. 8 a:

ejes for Tiden af Marinus Kristensen. Denne Gaard har altid ligget, hvor den nu ligger.

Areal: ca. 50 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 4 Skp. 1 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb.

Ejere:

1) Jens Matthiasen.	3) Niels Jepsen.
2) Jeppe Nielsen.	4) Jeppe Nielsen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) P. Clausens Ejendom, Bolhede.
- 2) Aksel Pedersens Ejendom, Hostrup.
- 3) Kr. Mathiasens Ejendom, Hostrup.
- 4) Kr. Kristensens Ejendom, Hostrup.

Matr. 9 a:

ejes for Tiden af Kr. Bertelsen. Denne Gaard har altid ligget, hvor den nu ligger.

Areal: ca. 74 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 4 Skp. 1 Fdk.

Ejere:

- 1) Jens Kr. Nielsen.
- 2) Niels Jensen.
- 3) Mads Bertelsen*).

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Mads Bertelsen Sørensens Ejendom, Bolhede.
- 2) Thorvald Bertelsens Ejendom, Hostrup.

Matr. 10 a:

ejes for Tiden af Jens Søndergaard.

Areal: ca. 22 Td. Land.

Hartkorn: 4 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

---

*) Mads Bertelsens Kones Fader, som hed Søren Nielsen, var den første, der begyndte at dyrke op i Bolhede. Han boede paa den Ejendom, som Peder Vilhelm Kristensen nu har. Søren Nielsen kom hertil ca. 1850. Mads Bertelsen flyttede i 1851 ud til Bolhede paa en Hedeparcel og begyndte at opdyrke den; denne Ejendom ejes nu af Mads Kristoffersens Enke.

Ejere:

1) Thomas Kristensen.	6) Niels Thomsen.
2) Niels A. Pedersen.	7) Peder Nielsen.
3) Janus Jensen.	8) Niels Madsen.
4) Martinus Nielsen.	9) Søren Bertelsen.
5) Niels Chr. Bertelsen.	

Fra denne Ejendom er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Silads Hansens Ejendom, Hostrup.
- 2) P. Thomasens Ejendom, Hostrup.
- 3) Ole Pedersens Ejendom, Hostrup.
- 4) Marius Hansens Ejendom, Hostrup.
- 5) P. Bertelsens Ejendom, Hostrup.

Denne Ejendom har altid ligget, hvor den nu ligger.

Matr. 11 a:

ejes for Tiden af Niels Jepsen.

Areal: ca. 30 Td. Land.

Hartkorn: 3 Skp. 3 Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb.

Ejere:

- 1) Kristen Jepsen.
- 2) Jeppe Sørensen.

Der er ingen Ejendomme skilt ud fra denne Ejendom, og den har altid ligget, hvor den nu ligger.

Matr. 12 a:

ejes for Tiden af Niels Jeppe Nielsen.

Areal: ca. 40 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 5 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

Ejere:

- 1) Ingvard Bertelsen.
- 2) Christoffer Bertelsen.
- 3) Niels Pedersen (Aastrup).
- 4) John Pedersen.
- 5) Frands Frandsen.

Ingen Ejendomme er skilt ud fra denne.

(A b i l d h e d e .)

Matr. 13 a:

ejes for Tiden af Thomas Thomsen.

Areal: ca. 181 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 3 Fdk.

Ejere:

- 1) Mads Varresbøl.
- 2) Andreas Jensen.
- 3) Den vest- og sønderjydske Kreditforening.
- 4) Kristen Tønning Sørensen.
- 5) Jens Andersen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Marinus Clausens Ejendom, Bolhede.
- 2) Peder Jepsens (Larsens) Ejendom, Abildhede.
- 3) En stor Hedelod er solgt til Grosserer Salomon Andersen, Odense.

Denne Gaard har altid ligget, hvor den nu ligger.

Der er for Tiden 55 Ejendomme i Hostrup (foruden Skolen). 10 af Ejendommene er vurderet i Ejendomsskyld til over 20.000 Kr.; 27 er vurderet mellem 10 og 20.000 Kr. Resten er under 10.000 Kr.

Haltrup.

Matr. 1 a:

ejes for Tiden af Theodor Lauridsen.

Areal: 120 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 3 Fdk. 1¹/₂ Alb.

Ejere:

- 1) Jens Lauridsen.
- 2) Laurids Jensen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Laurids Lauridsens Ejendom, Haltrup.
- 2) Niels Jørgen Lauridsens Ejendom, Haltrup.

3) Bøjle Christensens Ejendom, Haltrup.

4) A. B. Hansens Ejendom, Haltrup.

Matr. 2 a:

ejes nu af Søren Kristensen.

Areal: ca. 99 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 6 Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb.

Ejere:

1) Mads Kristensen.

2) Hans Severin Sørensen.

3) Kr. Th. Hansen.

4) Peder Jensen (omkom ved Drukning).

5) Jens Kristiansen (kaldet Præst).

6) Søren Nielsen.

7) Niels P. Sørensen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

1) Kubels Ejendom, Haltrup.

2) P. Schmidts Ejendom, Haltrup.

3) Karl Grønnings Ejendom, Haltrup.

Matr. 3:

ejes for Tiden af Kr. Hansen.

Areal: $58\frac{1}{2}$ Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 4 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.

Ejere:

1) Hans Jensen.

2) Jens Sørensen.

3) Jørgen Jensen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

1) Ole Ankersens Ejendom, Haltrup.

2) Søren Andersens Ejendom, Haltrup.

3) Niels Chr. Jensens Ejendom, Haltrup.

4) Landpost Duus' Ejendom, Haltrup.

5) Haltrup Teglværk, Haltrup.

Matr. 4:

ejes nu af Ingvard Kristensen.

Areal: 80 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 2 Fdk. 1¹/₂ Alb.

Ejere:

- 1) Jakob Kristensen.
- 2) Kristen Madsen.
- 3) Jakob Jensen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Kr. Kristensens Ejendom, Haltrup.
- 2) Lars Haahrs Ejendom, Haltrup.
- 3) Jørgen Christensens Ejendom, Haltrup.

(G r a u l u n d .)

Matr. 5:

ejes for Tiden af Jørgen Jørgensen.

Areal: 128 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 3 Skp. 1 Alb.

Ejere:

- 1) P. Poulsen.
- 2) Jens Thomsen (var i en Del Aar Vinterlærer i Stenderup).

Fra denne Gaard er udskilt:

Kr. Poulsens Ejendom.

Oved.

Matr. 1 a:

ejes nu af Frands Nielsen.

Areal: 38 Td. Land.

Hartkorn: ca. 1 Td.

Ejere:

- 1) P. Kr. Nielsen.
- 2) Niels Jensen (Sognefoged).
- 3) Morten Knudsen.

Fra denne Gaard er udskilt:

- 1) Niels Jensen Nielsens Ejendom, Oved.

- 2) Mads Kr. Andersens Ejendom, Oved.
- 3) Anders Larsens Ejendom, Oved.
- 4) Niels Jensens Ejendom, Oved.

Matr. 2 a:

ejes nu af Kristian Marinus Pedersen.

Areal: 60 Td. Land.

Hartkorn: ca. 1 Td.

Denne Gaard laa oprindeligt længere mod Syd, ved en Hulning, som endnu ses paa Marken. Siden blev den flyttet op til Vejen. 1906 brændte den ved Lynnedslag og opførtes saa paa den Plads, hvorpaa den nu ligger.

Ejere:

1) Mads Nielsen.	4) Mads Thomsen.
2) Mads Thomsen.	5) Thomas Madsen.
3) Thomas Madsen.	6) Mads Thomsen.

Fra denne Gaard er udskilt:

- 1) Andreas Gregersens Ejendom, Oved.
- 2) Anders Skovs Ejendom, Oved.
- 3) Jens Chr. Jensens Ejendom, Oved.
- 4) Rasmus Rabechs Statshusmandslod.
- 5) Marius Mikkelsens Statshusmandslod.
- 6) Jens Madsen Thomsen.

Matr. 3 a:

ejes nu af Kristian Lauridsen.

Areal: ca. 99 Td. Land.

Hartkorn: 3 Td. 1 Skp. 1 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb.

Ejere:

1) Thomas Kr. Thomsen.	3) Jens Madsen.
2) Niels Kr. Nielsen.	4) Mads Jensen.

Fra denne Gaard er udskilt:

Marinus Thomsens Statshusmandslod.

Den gamle Gaard, som var bygget 1876, brændte 1930 og blev genopført samme Aar.

Matr. 4 a:

ejes nu af Jens N. Ladefoged.

Areal: 108 Td. Land.

Hartkorn: ca. 2¹/₂ Td.

Ejere:

- 1) Niels Jensen Ladefoged.
- 2) Jens Nielsen Ladefoged.
- 3) Kresten Larsen.

Fra denne Gaard er udskilt:

- 1) Jens Nielsen Jensens Ejendom, Oved.
- 2) Laurids Sønderbys Ejendom, Oved.

Vesterbæk.**Matr. 3:**

ejes nu af Jens Gammelby.

Areal: 85 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 5 Skp. 1 Fdk. ³/₄ Alb.

Denne Gaard har været Fæstegaard under Nørholm, hvorfra den i sin Tid (vistnok ca. 1860) købtes for en Pris af 4000 Rdlr.

Ejere:

1) Laurids Kr. Andersen.	3) Niels Jensen.
2) Ole Jensen.	4) Jens Kristensen.

Følgende Ejendomme er udskilt fra denne Gaard:

- 1) Peder Pedersens Ejendom, Vesterbæk.
- 2) Jes Kristensens Ejendom, Vesterbæk.

Matr. 4:

ejes nu af Niels Nielsen.

Areal: 80 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 5 Skp. 1¹/₂ Alb.

Ejere:

- 1) Hans Holm.
- 2) Steffen Nielsen.
- 3) Søren Nielsen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Hans Simonsens Ejendom, Vesterbæk.
- 2) Vilh. Volfs (Hovedparcellen) Ejendom, Vesterbæk.
- 3) Klaus Hansens Ejendom, Vesterbæk.

Matr. 5:

ejes nu af Herman Hermansen.

Areal: 70 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 5 Skp. 2 Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb.

Ejere:

- 1) Jens Nielsen Hermansen.
- 2) Kristen (kaldet Balle).
- 3) Ludvig Bertram.

Fra denne Gaard er udskilt:

- 1) Lemsig.
- 2) Kr. T. Kristensens Ejendom, Vesterbæk.

Matr. 6:

ejes nu af Martin Kristensen.

Areal: $26\frac{1}{2}$ Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 1 Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb.

Ejere:

- 1) Lars Hansen.
- 2) Hans Larsen.
- 3) Mads Hansen.

Fra denne Gaard er udskilt:

- 1) Jens P. Sørensens (Vestergaard) Ejend., Vesterbæk.
- 2) Ejnar Andreasens Ejendom, Vesterbæk.

Matr. 7:

ejes nu af Edvard Sørensen.

Areal: $87\frac{1}{2}$ Td. Land.

Hartkorn: 3 Td. 3 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb.

Ejere:

- 1) Søren Jepsen (Stampe).
- 2) Knud Matthiasen.
- 3) Mathias Pedersen (Knudsen).

Fra denne Gaard er udskilt:
Søren Sørensens Ejendom.

Matr. 8:

ejes nu af Kr. Kristensen.

Areal: 87 Td. Land.

Hartkorn: 3 Td. 2 Fdk. 1 Alb.

Ejere:

- 1) Jens Kristensen.
- 2) Poul Nielsen.
- 3) Søren Thomsen.

Udskilt fra denne Gaard:

- 1) Kr. Lauridsens Gaard, Vesterbæk.
- 2) Mejnert Kristensens Gaard, Vesterbæk.
- 3) Severin Sørensens Gaard, Vesterbæk.

Matr. 9:

ejes nu af Niels Kr. Nielsen.

Areal: 13¹/₂ Td. Land.

Hartkorn: 4 Skp. ³/₄ Alb.

Ejere:

- 1) Poul Poulsen.
- 2) Kr. P. Hansen.
- 3) Gregers Poulsen.
- 4) Jørgen Pedersen (kaldet Smed).

Fra denne Ejendom er der solgt en Del Jord til
de omliggende Ejendomme.

Matr. 10:

ejes nu af Peder Elisius Pedersen.

Areal: 30 Td. Land.

Hartkorn: 4 Skp. 2 Fdk. 2¹/₂ Alb.

Paa denne Ejendom var der i fordums Dage
Skænkeri (Smugkro). Der gaves Bompunge ved den
nærliggende Bro (Liljebroen). Broen skal have faaet
sit Navn af, at der var malet en Lilje paa Træværket.

Vesterbæk bestod oprindelig af 8 Gaarde, som laa samlede nede i den vestlige Del af Byen (omtrent hvor Vilh. Volf har boet). Gaardene var vist alle Fæstegaarde. Af „Kronens Skøder“ ses, at nogle af dem i sin Tid har været ejet af Kongen (han har vel faaet dem ved Reformationen). 1609 bliver Kolding Hospital Ejer af en af Gaardene.

Skamstrup.

Matr. 1 d:

ejes nu af Niels Vestergaard.

Areal: 27 Td. Land.

Hartkorn: 1 Td. 6 Skp. 1½ Alb.

Denne Gaard har været meget større. Omkring Aaret 1800 beboedes den af Søren Jørgensen, som maa have været Fæstebonde under Nørholm. Han var en af de tre Mænd, som dengang ejede Øse Kirke. Paa et gammelt Skøde fra 1811 staar han underskrevet som Sælger. 1860 købte Herman Jensen Gaarden af Nørholm for 3800 Daler (som skulde betales i Sølvs). Arealet var 200 Td. Land, hvoraf meget var Hede. — Der var 26 Dages Slet (ca. 22 Td. Land) Eng. Besætningen var 4 Heste og et Par Stude. Gaarden har været i Herman Jensens Slægt fra 1847 til 1917.

Der fortælles, at paa denne Gaard boede engang to Brødre, som var meget rige. De var ugifte og havde en Husholderske, som ikke ansaas for nogen Engel. En varm Dag var den ene af Brødrene ude at pløje, og den anden gik hjemme i Gaarden og arbejdede. Pludselig blev han, der arbejdede hjemme, syg og sagde: „Send Bud efter min Broder; thi jeg tror, jeg dør.“ Da Broderen kom hjem fra Marken, drak han en Taar af Ølkruset, og saa blev han ogsaa syg. Begge Brødrene døde samme Dag. De skal

begge være blevne begravede inde i Øse Kirke. De var nemlig Ejere af Kirken. Den almindelige Mening var, at de var døde af Gift, og Husholdersken var mistænkt for at være Gerningsmanden. Folk mente, at hun havde haft til Hensigt at tilvende sig noget af Rigdommen; thi en Tid efter Brødrenes Død fandt man en Del Sølvtoj, som var nedgravet i Gaardens Have. — I denne Have stod længe et Par gamle Træer, som ingen af Gaardens senere Ejere turde fælde; thi der var spaaet, at saa snart et af disse Træer faldt, saa vilde Gaarden brænde.

Ejere:

1) Herman Jensen.	5) Jens Pedersen.
2) Anders Gjødesen.	6) Theodor Nielsen.
3) Jørgen Sørensen.	7) Herman Lauridsen.
4) Søren Jørgensen.	8) Peder Lauridsen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

- 1) Knud Sørensens Ejendom, Skamstrup.
- 2) Niels Tønnings Ejendom, Skamstrup.
- 3) Holger Kristensens Ejendom, Skamstrup.

Matr. 2:

ejes nu af Mads Kristensen.

Areal: 105 Td. Land.

Hartkorn: 2 Td. 1 Skp. 2 Fdk.

Denne Gaard har engang ligget ved den Bæk, som løber lige Syd for Gaarden, men blev flyttet til sin nuværende Plads ca. 1750.

Ejere:

- 1) Kr. Henriksen.
- 2) Henrik Kristensen.
- 3) Søren Madsen.

Fra denne Gaard er følgende Ejendomme udskilt:

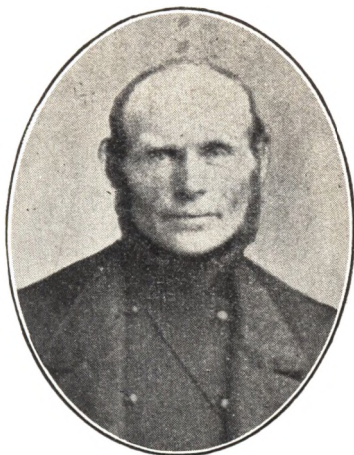
- 1) Søren Sørensens Ejendom, Skamstrnp.
- 2) Ole Hansens Ejendom, Skamstrup.

Sogneraadformændene
i Øse — Næsbjerg Kommune fra
1867 til nu.

Niels Jensen, Oved.
(1867—76.)

Peder Hansen Schwarts, Øse.
(1876—80.)

Jens Chr. Christensen, Vesterbæk.
(1880—83)

Jens Chr. Thomsen, Skonager.
(1883—86.)

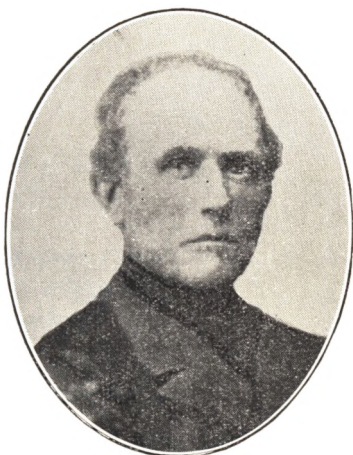
Niels Peder Poulsen, Vesterbæk.
(1886—89.)

Jens Nielsen, Oved.
(1889—92.)

Jørgen Nielsen, Øse.
(1892—95.)

Laust Hansen, Næsbjerg.
(1895—98.)

Søren K. Sørensen, Hostrup.
(1898—1921.)

Jens Gammelby Jensen, Vesterbæk.
(1921—)

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord.....	3
En kort Oversigt over Sognets geografiske Forhold m. m. . .	5
Om Øse Sogn i Oldtiden og en Del af Middelalderen.....	7
Præsteindberetningerne af 1638 og 1651.....	20
Heksebrændingen i Øse 1619	24
Krig og Pest i Midten af Sekstenhundrederne.....	33
Matriklerne af 1664 og 1688	44
Udskiftningen af Øse Bys Jorder	63
Fæstebønderne	102
En Oversigt over Forholdene i Sognet i Tiden fra 1765—1865	113
Fattigvæsenet	155
Skolevæsenet	170
Øse Kirke.....	230
Sognets Forbindelse med Omverdenen	247
Lidt om Sognets Næringsliv i Fortid og Nutid.....	259
Foreninger og Sammenslutninger	286
Fester og Gilder	315
Kloge Mænd	340
Oversigt over Sognets Ejendomme	345
Sogneraadsmændene i Øse — Næsbjerg Kommune fra 1867 til nu.....	375

Kildeangivelser.

De vigtigste trykte Kilder, som er benyttet:

O. Nielsen: Skads Herred.

Danske Magazin.

E. Pontoppidan: Den danske Atlas.

Trap: Danmark.

Wiberg: Præstehistorie.

Kronens Skøder.

V. Falbe Hansen og Dr. W. Scharling: Danmarks
Statistik.

Chr. Mathiesen: Landbruget i Ribe Amt.

Torben Klitting: Vestjyske Skildringer.

L. S. Jespersen: Starup Sogn.

Fra Ribe Amt (Historisk Samfunds Skrifter).
